

Urednici: Rolf Gollob, Peter Krapf i Wiltrud Weidinger

Učestvovati u demokratiji

Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava
Nastavni programi za završne razrede srednje škole

Učestvovati u demokratiji

Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava - Nastavni programi za završne razrede srednje škole

Urednici: Rolf Gollob, Peter Krapf i Wiltrud Weidinger

Autor: Peter Krapf

Ilustracija: Peti Wiskemann

Knjiga IV

u seriji

Knjiga I do VI

Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava u školskoj praksi

Nastavne jedinice, pojmovi, metodi i modeli

Mišljenja izražena u ovom djelu odgovornost su autora i ne odražavaju nužno zvanični stav Savjeta Evrope.

Sva prava su zadržana. Ni jedan dio ovog izdanja ne smije se prevoditi, umnožavati ili prenositi u bilo kojem obliku ili na bilo koji način, elektronski (CD, internet, itd.) ili mehanički, uključujući i fotokopiranje, snimanje i bilo kakvo pohranjivanje informacija, bez prethodnog pismenog odobrenja Odjeljenja za javno informisanje, Uprave za komunikacije (F-67075 Strasbourg Cedex ili publishing@coe.int).

Ovu knjigu sačinio je, dizajnirao i uredio IPE (Međunarodni projekti u obrazovanju - *International Projects in Education*; www.phzh.ch/ipe), centar pri Univerzitetu za obrazovanje učitelja u Cirihi (PHZH - *Pädagogische Hochschule Zürich*).

Publikaciju je sufinansirala SDC – Švajcarska agencija za razvoj i saradnju (*Swiss Agency for Development and Cooperation - SDC*).

Prevodilac: Bojka Djukanovic
Lektura: Bojka Djukanovic

Ilustracije: Peti Wiskemann
Korice: Radionica grafičkog dizajna, Savjet Evrope
Prelom: Jouve, Paris

Izdaje Savjet Evrope F-67075
Strasbourg Cedex
<http://book.coe.int>

ISBN 978-92-871-6833-7
© Savjet Evrope, septembar 2010.
Štampano u Belgiji

Saradnici

Emir Adzovic – Bosna i Hercegovina

Manuela Droll – Njemačka

Christian Fallegger – Švajcarska

Rolf Gollob – Švajcarska

Sarah Keating-Chetwynd – Savjet Evrope

Sabrina Marruncheddu Krause – Švajcarska

Olöf Olafsdottir – Savjet Evrope

Karen O'Shea – Republika Irska

Wim Taelman – Belgija

Wiltrud Weidinger – Švajcarska

Sadržaj

Uvod	
1. Šta nudi ovaj priručnik? – Kratak prikaz	
2. Šta je obrazovanje za demokratiju i ljudska prava – njegove tri dimenzije	
2.1 Kognitivna dimenzija: učenje o demokratiji i ljudskim pravima	
2.2 Participatorna dimenzija: učenje za demokratiju i ljudska prava	
2.3 Kulturološka dimenzija: učenje kroz demokratiju i ljudska prava	
3. Konceptualni okvir priručnika – obrazovanje za demokratiju i ljudska prava (izazovi, konstruktivizam, kompetencije)	
4. „Evropski pristup” obrazovanju za demokratiju i ljudska prava	
Značenje simbola upotrijebljenih u tekstu	
Interaktivno konstruktivističko učenje u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava	
1. Osnovna didaktička pitanja u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava	
2. Primjer interaktivnog konstruktivističkog učenja – učenici mlađeg doba zamišljaju svoj idealni svijet	
3. Svaka osoba uči na drugačiji način — „Sami stvaramo svijet u svom umu”	
4. Konstruktivističko učenje i društvena interakcija	
5. Kakva je uloga nastavnika u procesima konstruktivističkog učenja?	
6. Kakva je uloga nastavnika u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava?	
6.1 Nastavnik kao predavač i instruktor – podrška i obogaćivanje konstrukcije	
6.2 Nastavnik kao kritičar i korektor – podrška dekonstrukciji	
6.3 Nastavnik kao tvorac i autor primijenjenih zadataka – podrška rekonstrukciji	
6.4 Nastavnik kao predsjedavajući na plenarnim sesijama – podrška svim oblicima konstruktivističkog učenja	
7. Demokratski sistemi kao zajednice ljudi koji uče – konstruktivistički pristup ključnim pojmovima obrazovanja za demokratiju i ljudska prava	

Prvi dio – Učešće u zajednici

Nastavna jedinica 1: Identitet. Pravljenje izbora. Mi oblikujemo svoje živote, ali i živote drugih ljudi

Nastavna jedinica 2: Odgovornost. Učešće, preuzimanje odgovornosti. Sloboda podrazumijeva odgovornosti

Nastavna jedinica 3: Različitost i pluralizam. Slaganje kroz neslaganje? Kako se dogovaramo o zajedničkom dobru?

Drugi dio – Učešće u politici: rješavanje sukoba, rješavanje problema

Nastavna jedinica 4: Sukob. Ribarski sukob. Kako možemo riješiti dilemu održivosti?

Nastavna jedinica 5: Pravila i propisi. Kakva su nam pravila najbolja? Igra donošenja odluka

Nastavna jedinica 6: Vlast i politika. Model političkog ciklusa. Kako demokratska zajednica rješava svoje probleme?

Nastavna jedinica 7: Ravnopravnost. Vladavina većine – pravedna vladavina? Kako riješiti pitanje većine/manjine u demokratskom sistemu?

Treći dio – Učešće u politici: participacija kroz komunikaciju

Nastavna jedinica 8: Sloboda. Javna rasprava. Zašto sloboda (govora) ne funkcionira bez strogih pravila?

Nastavna jedinica 9: Mediji. Učestvovati u demokratiji kroz medije. Kreatori i korisnici medija kao cenzori i faktori koji utiču na političke aktivnosti

Priručnik za učenike s radnim materijalima

Uvod

1. Šta nudi ovaj priručnik? – Kratak prikaz

Ovaj priručnik sadrži devet nastavnih jedinica o obrazovanju za demokratiju i ljudska prava. Kao što je vidljivo iz naslova koji glasi „Učestvovati u demokratiji“ i iz same naslovne strane, jedinice sadržane u ovom priručniku bave se učenicima i njihovim ulogama kao mladih građana. Svaka jedinica nudi poseban pristup usmjeren na osnaživanje i podsticanje učenika da učestvuju u životu svoje zajednice.

Svaka jedinica može se obrađivati zasebno ili se na različite načine može kombinovati s drugim jedinicama. Cijeli priručnik sadrži nastavni program za sticanje vještina potrebnih za učestvovanje u demokratiji.

Jedinice, od kojih se svaka sastoji od četiri lekcije, namijenjene su učenicima višeg srednjeg nivoa (2-4 razred). Svaka jedinica bavi se jednim od ključnih pojmova obrazovanja za demokratiju i ljudska prava: identitet – odgovornost – različitost i pluralizam – sukob – pravila i propisi – vlast i politika – jednakost – sloboda – mediji. Ovaj niz od devet ključnih pojmova povezuje ovaj priručnik sa sličnim priručnicima namijenjenim osnovnom nivou i nižem razrednjem nivou (Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava, knjige II i III).¹ Te tri knjige zajedno čine cjelokupan nastavni plan koji obrađuje osnovne pojmove obrazovanja za demokratiju i ljudska prava.

Svaka jedinica fokusirana je na jedan od ključnih pojmova i sastoji se od četiri lekcije. U okviru svake lekcije, i gdje god je to moguće, iscrpno su opisani predloženi koraci nastavnog procesa. Radni listovi su priloženi u posebnom priručniku za učenike.

Ovaj priručnik stoga je namijenjen nastavnicima, a ne učenicima. Nadamo se da će iscrpni nastavni planovi biti izuzetno korisni nastavnicima s manje iskustva, a možda će i oni iskusniji pronaći ideje i materijale koje mogu uklopiti u svoju nastavu. Mentori mogu ovaj priručnik da koriste u svome radu na obučavanju budućih učitelja i nastavnika obrazovanja za demokratiju i ljudska prava.

Priručnik je takođe namijenjen autorima nastavnih planova, urednicima udžbenika i prevodiocima u državama članicama Savjeta Evrope. Priručnik se može prevesti i prilagođavati konkretnim potrebama pojedinih obrazovnih sistema.

Savjet Evrope predstavlja ovaj priručnik u njegovom obnovljenom izdanju. Prvo izdanje nastalo je u Bosni i Hercegovini kao podrška za nastavu novog školskog predmeta pod nazivom Demokratija i ljudska prava (2002.). Savjet Evrope se od 1996. godine bavi obrazovanjem učitelja, nastavnika i njihovih mentora u području obrazovanja za demokratiju i ljudska prava, u vidu obuke uz rad i stvaranja odgovarajućih materijala. Rolf Gollob i Peter Krapf (urednici) bili su članovi međunarodnog tima mentora koji su učestvovali u tom projektu.

2. Šta je obrazovanje za demokratiju i ljudska prava – njegove tri dimenzije

Ciljevi i principi obrazovanja za demokratsko građanstvo i obrazovanja za ljudska prava povezani su s tri dimenzije nastavnog procesa. Učenici srednjih škola mladi su građani koji:

- moraju znati koja su njihova ljudska prava i razumjeti uslove na kojima ona počivaju (učenje **o** demokratiji i ljudskim pravima);
- doživljavaju školu kao mikrozaednicu koja poštuje slobodu i ravnopravnost svojih učenika i koji su stekli znanja o tome kako da ostvare svoja ljudska prava (učenje **kroz** demokratiju i ljudska prava);
- osposobljeni su i stoga spremni da ostvaruju svoja ljudska prava, s razvijenim osjećajem odgovornosti prema drugima i prema zajednici (učenje **za** demokratiju i ljudska prava).

¹ Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava Knjiga II: Odrastati u demokratiji; Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava - Nastavni programi za osnovni nivo. Knjiga III: Živjeti u demokratiji; Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava - Nastavni programi za niži srednji nivo.

Kratak prikaz obrazovanja za demokratiju i ljudska prava najbolje se može objasniti primjerom – pravom na slobodu mišljenja i izražavanja. U uvodu Knjige III (str.5) obrazovanja za demokratiju i ljudska prava naveden je isti primjer; u ovom priručniku razmišljanje o ovom ljudskom pravu ide nekoliko koraka dalje (spiralno-razvojni nastavni plan).

2.1. Kognitivna dimenzija obrazovanja za demokratiju i ljudska prava: učenje o demokratiji i ljudskim pravima

Na časovima obrazovanja za demokratiju i ljudska prava na srednjem nivou učenici bi svakako trebalo da proučavaju osnovne dokumente kao što su Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima i Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (Evropska konvencija o ljudskim pravima - ECHR) (vidi radne listove za učenike 2.5 i 2.6.). Trebalo bi da znaju da svaka osoba uživa pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, kao i na slobodan pristup informacijama iz necenzuriranih medija (ECHR, član 10.). Učenici bi trebalo da razumiju važnost ovog prava, uistinu neprocjenjivu, u ostvarivanju demokratije.

Učenici bi trebalo da razumiju i član 14. ECHR. Tim članom se slobodi mišljenja i izražavanja i pristupu informacijama dodaje ključni princip jednakosti i zabrane diskriminacije: muškarci i žene, bogati i siromašni, mladi i stari, državljani i emigranti – svi mi na isti način uživamo ta prava.

Konačno, učenici bi trebalo da razumiju zbog čega je slobodama potreban zakonski okvir kao i da one nose sa sobom i odgovornosti (Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, član 29.). Sloboda izražavanja u pluralističkom društvu građanima omogućava unapređenje vlastitih interesa, a u takvom jednom konkurentnom okruženju ima i pobjednika i gubitnika. Ustav, pravila i propisi moraju stvoriti okvir koji će ograničiti slobodu jačih i zaštititi slabije – bez neutralizovanja razlika. Pravila ne mogu riješiti sve probleme i zato članovi neke zajednice moraju njegovati osjećaj odgovornosti jednih prema drugima.

Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (Evropska konvencija o ljudskim pravima; 4. decembar 1950.)

Član 10.

Sloboda izražavanja

1. Svako ima pravo na slobodu izražavanja. To pravo uključuje slobodu mišljenja i slobodu primanja i prenošenja informacija i ideja, bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprečava države da zahtijevaju dozvole za rad od radio, televizijskih i filmskih kompanija.

Član 14.

Zabrana diskriminacije

Uživanje prava i sloboda predviđenih ovom konvencijom osigurava se bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, kao što su pol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza sa nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status.

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (10. decembar 1948.)

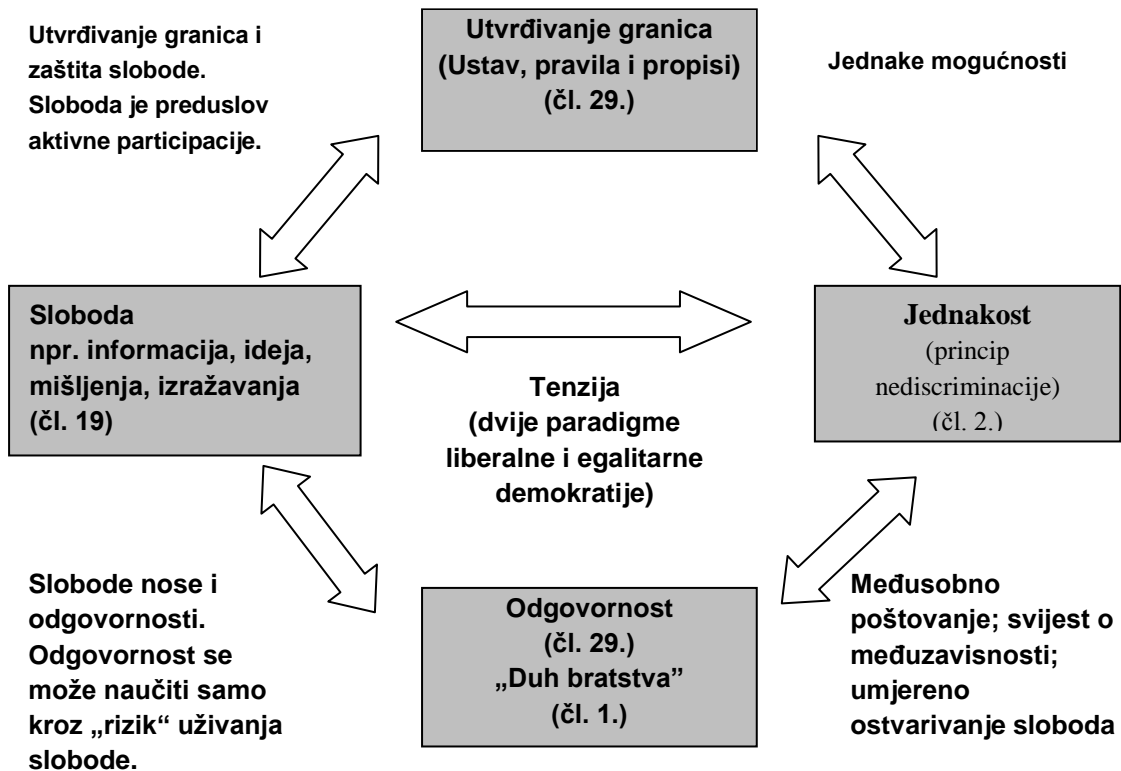
Član 29.

1. Svako ima obaveze prema zajednici u kojoj je jedino moguć slobodan i potpun razvoj njegove ličnosti.

2. U ostvarivanju svojih prava i obaveza, svako može biti podvrgnut samo onim ograničenjima koja su utvrđena zakonom, isključivo radi osiguranja potrebnog priznavanja i poštovanja prava i sloboda drugih, te u svrhu ispunjavanja pravednih zahtjeva koji se tiču morala, javnog poretka i opšteg blagostanja u demokratskom društvu.

Ukratko, pomenuta tri člana odražavaju tenziju koja postoji između pojedinačnih sloboda i ograničavanja tih sloboda kroz javni poredak koji ih istovremeno i ograničava i štiti.

Učenici koji su u stanju da to objasne naučili su mnogo o demokratiji i ljudskim pravima, a čitalac će primijetiti da se ova ključna tema provlači kroz sve jedinice ovog priručnika. To je kognitivna dimenzija obrazovanja za demokratiju i ljudska prava.

Dijagram: „Arhitektura” ljudskih prava – nit vodilja ovog priručnika

2.2. Participatorna dimenzija obrazovanja za demokratiju i ljudska prava: učenje za demokratiju i ljudska prava

Naslov ovog priručnika, „Učestvovati u demokratiji“, podsjeća nas da bi učenici trebalo da nauče kako da ostvaruju svoja prava na slobodu, na primjer svoje pravo na slobodan pristup informacijama i na slobodu ideja, mišljenja i izražavanja. Pored toga, učenici bi trebalo da stiču aktivno iskustvo interakcije s drugima – na primjer, promovisući svoje interese, pregovarajući da se dođe do kompromisa, ili postižući dogovor oko definisanja „opšteg blagostanja“ (Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, čl. 29). Trebalo bi da budu u stanju da se ponašaju u skladu s pravilima i prihvataju granice koje im mogu biti postavljene. Trebalo bi da imaju razvijen osjećaj odgovornosti za blagostanje drugih i zajednice u cjelini.

Ukratko, učenici bi trebali ne samo razumjeti posljedice i povezanost triju gore spomenutih članova o ljudskim pravima već i naučiti cijeniti njihove osnovne vrijednosti i postupati u skladu s njima. Postupajući na taj način, učenici moraju biti u stanju uravnotežiti vlastite interese s interesima drugih, kao i interesima cijele zajednice.

Učenici koji su ovako obrazovani naučili su kako da učestvuju u demokratiji. To je dimenzija obrazovanja za demokratiju i ljudska prava koja se zasniva na aktivnom učešću – učenje **za** demokratiju i ljudska prava.

Mladim građanima koji žele da učestvuju u demokratiji potreban je niz multidimenzionalnih kompetencija prikazanih u modelu koji slijedi.

Kompetencije za učešće i političkom odlučivanju	
Kompetencija analize i procjene	Metodi i vještine
Stavovi i vrijednosti zasnovani na ljudskim pravima	

Pomenute sposobnosti treba da budu orjentisane na vrijednost; u rukama rasista, na primjer, one postaju prijetnja demokratskoj zajednici.

Ovaj priručnik fokusira se na razvijanje tih sposobnosti. Uvod u svaku jedinicu sadrži matricu koja korisnicima omogućava kombinovanje nastavnih jedinica u cilju stvaranja nastavnog programa za razvijanje sposobnosti zavisno od obrazovnih potreba učenika ili konkretnim zahtjevima njihovog školskog nastavnog plana. Slijedi prikaz kompetencija uz nastavnu jedinicu 2 (ključni pojam: odgovornost).

Nastavna jedinica	Dimenzije razvijanja kompetencije			Stavovi i vrijednosti
	Politička analiza i procjena	Metodi i vještine	Političko odlučivanje i djelovanje	
2 Odgovornost	Razumijevanje spornih pitanja Analiziranje posljedica neke odluke Utvrđivanje prioriteta i iznošenje razloga	Pažljivo razmatranje i razmišljanje Razmjenjivanje razloga i kriterijuma za donošenje neke odluke	Donošenje odluka s nedovoljno informacija Svjesnost mogućeg rizika ili neuspjeha	Razmjena perspektive Prepoznavanje interesa i prava drugih Zajednica koja se temelji na ljudskim pravima
1 Identitet	Razumijevanje uticaja našeg izbora na druge			Razmjena perspektive
4 Sukob	Problem održivosti	Strategije pregovaranja	Rješavanje sukoba	
6 Vlast i politika	Politika – proces rješavanja problema i rješavanja sukoba			
7 Ravnopravnost	Uvažavanje kulturološke dimenzije demokratije		Uravnoteženje prava većine i manjine	Međusobno priznavanje

2.3. Kulturološka dimenzija obrazovanja za demokratiju i ljudska prava: učenje kroz demokratiju i ljudska prava

Učestvovati u demokratiji zahtjevan je zadatak – neophodne kompetencije mogu se i moraju naučiti i sticati u školi. Stoga obrazovanje za demokratiju i ljudska prava ima kulturološku dimenziju. Kultura podučavanja i učenja mora reflektirati poruku obrazovanja za demokratiju i ljudska prava. Jedan od načina sticanja znanja jeste i kroz nastavu (slušanje predavanja, čitanje); kompetencije se razvijaju kroz obuku (pokazivanje, uvježbavanje i usmjeravanje). Samopoštovanje i vrijednosti međusobnog poštovanja stižu se kroz proces socializacije u školi. Iskustvo koje se stiče u učionici i uzori koje nude roditelji, učitelji i vršnjaci podstiču izgrađivanje stavova i vrijednosti kod mlade osobe. I dok je podučavanje o demokratiji i ljudskim pravima zadatak povjeren pojedinim predmetima (npr. društveni predmeti, istorija, građansko obrazovanje), podučavanje **kroz** demokratiju i ljudska prava jeste izazov s kojim je suočena cijela škola – ljudska prava i demokratija postaju pedagoške smjernice školske zajednice.

Pristup koji nudi ovaj priručnik zasniva se na učenju kroz zadatke: svaka nastavna jedinica sadrži osnovni zadatak koji učenicima pruža mogućnost razvijanja konkretnih kompetencija. Naše kompetencije razvijaju se u trenutku kada nam zatrebaju, te zbog toga ovi zadaci rješavaju probleme za koje ne postoje jasna rješenja – kao što je to slučaj u stvarnom životu. U obrazovanju za demokratiju i ljudska prava metod predstavlja važan dio poruke.

3. Konceptualni okvir ovoga priručnika – tri pojma u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava (izazovi, konstruktivizam, kompetencije)

Mladi građani koji učestvuju u demokratiji čine to kao slobodni pojedinci koji imaju jednaka prava, ali nejednake mogućnosti.

Kao članovi dinamičnih pluralističkih društava koja su globalno međuzavisna, mladi se suočavaju sa sve složenijim **izazovima** (npr. klimatske promjene, iscrpljivanje prirodnih resursa, neuspjeh države) za koje škola ne može da ponudi konkretna rješenja, ali može mladoj generaciji ponuditi obuku za razvoj kompetencija da je opremi sredstvima pomoću koj ih će da dođu do rješenja.

Iznalaženje odgovora na te izazove podrazumijeva bezbroj pokušaja i pogrešaka i pregovaranja za postizanje kompromisa među različitim interesima. Ishod takvog postupka odlučivanja može se shvatiti kao pokušaj da se ostvare ciljevi opšteg dobra. Međutim, rezultat je uvijek nepotpun i otvara mogućnost kritičkih rasprava i poboljšanja. Prema tome, pluralistička demokratija nudi **konstruktivistički** pristup političkim rješenjima. Demokratija je stoga nedovršeno stanje koje doslovno zavisi od kompetencija i odgovornosti svake generacije. A **konstruktivizam** je takođe princip koje prati razvoj kompetencija – ponovo procesa koji se nikada ne završava.

To su, dakle, tri osnovna pojma koja se provlače kroz svaku jedinicu i svaki korak učenja prema ovom priručniku:

- **Izazovi** u dinamičnim pluralističkim demokratskim zajednicama;
- **Kompetencije** za učešće u demokratiji;
- **Konstruktivizam** kao paradigma demokratskog odlučivanja i razvijanja kompetencija.

U okviru svake jedinice, po jedan ključni koncept obrazovanja za demokratiju i ljudska prava povezan je s konkretnim izazovima koji stvaraju mogućnost učenja za razvoj konstruktivističke kompetencije. Prema tome, ovi pojmovi ne osiguravaju devet pojedinačnih modula kognitivnog učenja. Naprotiv, oni stvaraju mrežu vještina, vrijednosti i perspektiva koji su na mnogo načina međusobno povezani. Slijedi matrica koja ocrtava konceptualni okvir priručnika.

	Konstruktivističko tumačenje ...	
Broj jedinice. Osnovni pojam	... osnovnih pojmova kao izazova:	... razvijanja kompetencija kao cjeloživotnog procesa. Učenici se uče...
Nastavna jedinica 1 Identitet	Koje zanimanje da izaberem? Ko će biti moj partner? Da li želimo da imamo djecu?...	da razmišljaju o, artikuliraju i odrede prioritete ličnih interesa i ciljeva
Nastavna jedinica 2 Odgovornost	Koje su posljedice mojih odluka? Šta mi je prioritet u određenoj dilemi? Kojih se vrijednosti i principa pridržavam?	da preuzmu odgovornost kod rješavanja dileme – skupljaju informacije, razmatraju posljedice, određuju prioritete, vrše izbor
Nastavna jedinica 3 Različitost i pluralizam	Koji su moji interesi? Kakve kompromise predlažem? Šta smatramo zajedničkim dobrom?	da zagovaraju pravične i efikasne kompromise u pluralističkom i konkurentnom okruženju

Nastavna jedinica 4 Sukob	U čemu je problem? Koji su interesi uključeni? Koje je poželjno i moguće rješenje?	da riješe sukob interesa nenasilnim sredstvima
Nastavna jedinica 5 Pravila i propisi	Kakva nam pravila trebju da bismo kontrolirali svoje ponašanje? O kakvim se pravilima možemo dogovoriti?	da prihvate fukciju institucionalnog okvira – ustava, zakona, propisa i zajedničkih vrijednosti.
Nastavna jedinica 6 Vlast i politika	Koja su pitanja stavljena u ili uklonjena iz političkog programa? Koji je problem predmet rasprave? Kakvo je rješenje i kako se sprovodi?	da razumiju i učestvuju u procesu demokratskog odlučivanja – u institucionalnom okruženju i izvan njega
Nastavna jedinica 7 Jednakost	Kakvi su interesi većine i manjine? Kakav kompromis predlažem? Šta manjina mora prihvatiti? Na koji način su interesi neke grupe zaštićeni ljudskim pravima?	da daju podršku društvenoj koheziji uspostavljanjem ravnoteže interesa između većinskih i manjinskih grupa
Nastavna jedinica 8 Sloboda	Koji je moj ključni argument? Koja je moja strategija iznošenja argumenata? Koja je strategija mog protivnika?	da ostvaruju slobodu mišljenja i govora pomoću vještina vođenja debate
Nastavna jedinica 9 Mediji	Kome želim da se obratim? Koji je moj cilj? Koja je moja poruka? Gdje mogu pronaći informacije?	da koriste potencijale medijske komunikacije

4. „Evropski pristup” obrazovanju za demokratiju i ljudska prava

Već je više od jedne dekade od kada je Savjet Evrope pokrenuo razvoj i implementaciju obrazovanja za demokratiju i ljudska prava u zemljama članicama. Koordinator, stručnjaci, učitelji, nastavnici i mentori iz mnogih zemalja članica učestvovali su u raspravama koje su podstakle izdavače i autore na izdavanje ovog niza od šest knjiga namijenjenih prosvjetnim radnicima.

Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava (EDC/H) jeste oznaka i za „evropski pristup” podučavanju demokratskog građanstva i ljudskih prava. U specifičnim kontekstima naših škola i obrazovnim sistemima, naše tradicije podučavanja i učenja, dimenzije podučavanja „o“ i „za“ demokratiju i ljudska prava vjerovatno se razlikuju. Međutim, zajedničko nam je shvatanje da obrazovanje za demokratiju i ljudska prava predstavlja pedagošku smjernicu za školu kao cjelinu. Slažemo se da u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava metod prenosi poruku – podučavanje kroz demokratiju i ljudska prava.

Ovim izdanjem obrazovanja za demokratiju i ljudska prava izdavači i autori nastoje da uberu plodove rada na obrazovanju za demokratiju i ljudska prava u Savjetu Evrope. Izvori iz kojih mi je stizala podrška tokom pisanja ovog priručnika upravo odražavaju taj „evropski pristup“. Posebno želim spomenuti sljedeće.

Gospođe Manuela Droll i Karen O’Shea bile su moje ko-autorke u sastavljanju prethodne verzije ovog priručnika za obrazovanje za demokratiju i ljudska prava namijenjenog obuci učitelja i nastavnika u Bosni i Hercegovini. Gospodin Emir Adžović, koordinator projekta obrazovanje za demokratiju i ljudska prava Savjeta Evrope u Bosni i Hercegovini, dao je organizacioni okvir našem projektu. Okvir

ključnih pojmova izradili smo u saradnji s gospodom Don Roweom, Tedom Huddlestonom i Wimom Taelmanom. Don je pročitao neke od naših prvih radova, a Ted je bio jedan od naših najkritičnijih i najkonstruktivnijih učesnika u raspravama.

Gospođe Olöf Olafsdottir i Sarah Keating-Chetwynd bile su naše saradnice i koordinatorke za ovaj projekat Savjeta Evrope. Strpljivo i predano su do kraja učestvovali u nastajanju ovog projekta.

Peti Wiskemann je obogatio ovaj priručnik crtežom na naslovnoj stranici koji predstavlja dragocjen i podsticajan doprinos osnovnim temama koje se provlače kroz njegovih devet nastavnih jedinica te neku vrstu zagonetke koja skriva s njima povezane ključne pojmove. Gospođa Weidinger i gospodin Rolf Gollob podržavali su me u ulozi suizdavača i partnera u bezbrojnim raspravama koje smo vodili.

Moju saradnju s gospodinom Christianom Falleggerom treba posebno istaći iz nekoliko razloga. Raspravljao je sa mnom u ranim fazama pisanja, davao mi vrijedne ideje i predloge te kasnije pročitao konačnu verziju priručnika; zahvaljujući njegovim kritičkim i konstruktivnim povratnim informacijama nije bilo predaha na cijelom tom putu.

Bez podrške i nadahnuća svih ovih koleginica i kolega, saradnika i prijatelja ne bih bio u stanju da napišem ovu knjigu. Duboko sam im svima zahvalan. Međutim, preuzimam ličnu odgovornost za sve moguće propuste ili greške na koje bi čitaoci mogli naići.

Peter Krapf
Zürich i Ulm,
decembar 2009.

Objašnjenje simbola koji se pojavljuju u tekstu priručnika

Sljedeća dva simbola namijenjena su da pomognu čitaocu u prepoznavanju kategorija materijala iz ovog priručnika budući da bi njihove oznake mogle biti zbunjujuće.

Materijali za nastavnike

Materijali za nastavnike nalaze se u dodatku na kraju svake jedinice.

Radni listovi za učenike

Opisi u nastavnim jedinicama često upućuju na radne listove za učenike. Nalaze se u posebnom priručniku za učenike koji je sastavni dio ove knjige; mogu se umnožavati u cijelosti ili u dijelovima i dijeliti učenicima.

Interaktivno konstruktivističko učenje u okviru obrazovanja za demokratiju i ljudska prava

Prikaz sadržaja

- 1. Osnovna didaktička pitanja u okviru obrazovanja za demokratiju i ljudska prava**
- 2. Primjer interaktivnog konstruktivističkog učenja – učenici mlađeg uzrasta zamišljaju svoj idealni svijet**
- 3. Svaka osoba uči na drugačiji način – „Sami stvaramo svijet u svom umu“**
- 4. Konstruktivističko učenje i društvena interakcija**
- 5. Koja je uloga nastavnika u procesima konstruktivističkog učenja?**
- 6. Koja je uloga nastavnika u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava ?**
 - 6.1 Nastavnik kao predavač i instruktor – podrška i obogaćivanje konstrukcije**
 - 6.2 Nastavnik kao kritičar i korektor - podrška dekonstrukciji**
 - 6.3 Nastavnik kao tvorac i autor primijenjenih zadataka – podrška rekonstrukciji**
 - 6.4 Nastavnik kao predsjedavajući na plenarnim sesijama – podrška svim oblicima konstruktivističkog učenja**
- 7. Demokratski sistemi kao zajednice ljudi koji uče – konstruktivistički pristup osnovnim pojmovima obrazovanja za demokratiju i ljudska prava**

Interaktivno konstruktivističko učenje u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava

1. Ključna didaktička pitanja u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava

U obrazovanju za demokratiju i ljudska prava, kao i uopšteno u podučavanju, važno je da nastavnici razmišljaju o ciljevima i da pojasne razloge zbog kojih se neizbježno mora izvršiti neki izbor ili se moraju utvrditi prioriteti.

1. **Šta** učenici moraju naučiti u okviru obrazovanja za demokratiju i ljudska prava ?

Učenici treba da nauče kako da kao građani participiraju u svojoj demokratskoj zajednici. Treba da razviju:

- kompetenciju političke analize i procjene u rješavanju političkih problema i pitanja;
- kompetenciju učešća u procesima političkog odlučivanja; i
- repertoar metodskih vještina.

2. **Zbog čega** i u **koju svrhu** učenici treba da steknu te kompetencije?

Demokratija zavisi od građana koji su voljni i sposobni da učestvuju u odlučivanju i preuzmu dužnosti u njenim institucijama. Učenicima su potrebne te kompetencije i vještine da bi mogli ostvarivati svoja ljudska i građanska prava i izvršavati svoje uloge aktivnih građana („**učenje za**“ demokratiju i ljudska prava).

3. Iz ovog proizlazi sljedeće pitanje: ako je to ono što mladi građani treba da nauče – u smislu rezultata učenja – šta moraju **uraditi** nastavnici obrazovanja za demokratiju i ljudska prava da bi to omogućili?

Nastavnici obrazovanja za demokratiju i ljudska prava kroz svoja predavanja moraju svojim učenicima biti podrška za:

- znanje i konceptualno učenje – „**učenje o**“ demokratiji i ljudskim pravima;
- uvježbavanje vještina; i
- učitelji i nastavnici moraju takođe biti uzor i osigurati okruženje za učenje u smislu stavova i vrijednosti koje podržavaju kulturu demokratije (tolerancija, međusobno poštovanje, uvažavanje ljudskih prava) – „**učenje kroz**“ demokratiju i ljudska prava.

4. O gornja tri pitanja već smo govorili u uvodu ovog priručnika. Međutim, nameće se još jedno pitanje: **kako** učenici uče obrazovanje za demokratiju i ljudska prava?

Kao nastavnici koji predaju obrazovanje za demokratiju i ljudska prava moramo znati nešto o procesima učenja kod naših učenika i kako im u tome možemo pomoći. Da bismo odgovorili na pitanje kako naši učenici uče, prihvatili smo konceptualni okvir **interaktivnog konstruktivističkog učenja**. Tim pristupom povezujemo „učenje kroz“ demokratiju i ljudska prava na časovima obrazovanja za demokratiju i ljudska prava s procesima političkog odlučivanja u demokratiji. Procesi odlučivanja u demokratskim sistemima su u suštini kolektivni procesi učenja. To je razlog zbog kojeg Džon Džui govori o školi kao o „minijaturnoj zajednici ili društvu u začetku“.² U ovom poglavlju iznosimo naše shvatanje interaktivnog konstruktivističkog učenja. Nadamo se da će to pomoći nastavnicima koji predaju obrazovanje za demokratiju i ljudska prava da bolje razumiju:

- proces učenja svojih učenika u okviru obrazovanja za demokratiju i ljudska prava;
- svoju ulogu u pružanju podrške učenicima u učenju;
- da je demokratsko odlučivanje proces kolektivnog učenja.

² John Dewey, „Škola i društvo“ (*The School and Society*), New York, 2007, str. 32.

Podučavanje i učenje u okviru obrazovanja za demokratiju i ljudska prava, kao i politika u demokratiji, mogu se posmatrati iz konstruktivističke perspektive. To je moguće i korisno zahvaljujući strukturalnim analogijama između konstruktivističkog učenja i demokratskog odlučivanja. Razredi u kojima se predaje obrazovanje za demokratiju i ljudska prava i demokratske zajednice su, ili bi barem trebalo da budu, zajednice koje uče i koje se rukovode ljudskim pravima. Prema tome, interaktivni konstruktivizam pojačava osnovni pristup obrazovanja za demokratiju i ljudska prava – podučavanje kroz, za i o demokratiji i ljudskim pravima: to je dobro podučavanje, u službi je ljudskih prava i podrška je potrebama učenika i građana za učenjem.

Teorija se najbolje prenosi konkretnim primjerima. Dio koji slijedi prikazuje mogućnosti interaktivnog konstruktivističkog učenja u okviru obrazovanja o pravima djeteta.

2. Primjer interaktivnog konstruktivističkog učenja učenici mlađeg uzrasta zamišljaju svoj idealni svijet

Peta knjiga ove serije obrazovanja za demokratiju i ljudska prava, „Istražujući dječja prava“, uključuje jedinicu pod naslovom „Mi smo čarobnjaci!“ koja se sastoji od četiri lekcije.³ Podstiče učenike na izražavanje vlastitih želja i ideja o tome kakav bi svijet trebalo da bude. U raspravi koja slijedi, oni istražuju moralne i političke implikacije svojih želja o tome kakav bi trebalo da bude svijet budućnosti.

Prva lekcija počinje na sljedeći način:

“Nastavnik na tabli nacrtava dva lika: običnu ženu ili muškarca i čarobnjaka.

Učenici u parovima takođe nacrtaju dva lika i pokušavaju zajedno da odgovore na sljedeća pitanja: - Šta običan čovjek radi u određenim situacijama? – Šta u istim tim situacijama radi čarobnjak?

Nakon nekoliko minuta, nastavnik poziva učenike da stanu u polukrug ispred table kako bi svi sve dobro vidjeli (u velikim učionicama učenici mogu stati u dva polukruga). Nastavnik napiše odgovore svih učenika na tablu – ali ih ne komentariše niti o njima sudi. Predložimo sljedeću tabelu za prikupljanje ideja koje učenici iznose.

³ Rolf Gollob / Peter Krapf, Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava, V. Knjiga: „Istražujući dječja prava“, Izdavaštvo Savjeta, Strasbourg, 2007, „Mi smo čarobnjaci!“, str. 22-26; c.f. obrazovanje za demokratiju i ljudska prava Knjiga VI, „Podučavati demokratiju“, Izdavaštvo Savjeta Evrope, Strasbourg, 2007, zadatak 6.3, “Da sam čarobnjak“, str. 59.

Nakon toga pogledamo odgovore i zamolimo učenike da ih prokomentarišu. U tom trenutku, naravno, stižu pitanja! Nastavnik pita:

- Možeš li zamisliti rješenja ili ideje koje ima dobar odnosno zao čarobnjak?
- Kada si posljednji put poželio da budeš čarobnjak i šta si tada htio promijeniti?
- Koja je u ovom trenutku tvoja najveća želja?

Nastavnik podstiče učenike da iznesu svoje ideje i pruža im pozitivnu podršku. (...)”

Ovaj primjer pokazuje neke važne vidove saradnje između učenika i nastavnika u konstruktivističkom modelu učenja:

Nastavnik ...	Učenici ...
... daje otvoreni zadatak koji: – od učenika traži da promijene perspektivu (stvarnost–utopija); – učenicima pruža podršku u smislu slobode razmišljanja i izražavanja; ... sakuplja učeničke ideje i zapisuje ih na tablu; ... daje strukturu (ključne riječi i pojmove); ... improvizuje dok to čini, reagujući na ideje učenika; ... postavlja pitanja kako bi učenicima pomogao da istraže razloge i implikacije svojih ideja; ... ohrabruje učenike i daje pozitivne povratne informacije.	... artikulišu i razmjenjuju ideje; ... izražavaju i razmjenjuju ideje; (u konkretnom primjeru, njihove ideje imaju ličnu i političku dimenziju) ... razmišljaju o svojim željama i iskustvu s obzirom na granice i ograničenja u ostvarivanju tih želja u stvarnom životu; ... otkrivaju razliku između „dobrog“ i „zlog“ čarobnjaštva.

Osnovni princip konstruktivističkog učenja kaže da su mišljenja i stavovi učenika bitni. U ovom slučaju:

- Kako učenici doživljavaju svijet u kojem žive?
- Kako procjenjuju ono što se događa oko njih?
- Šta bi promijenili kad bi mogli?
- Šta ih najviše zabrinjava – ono što je pri vrhu njihove lične skale problema?
- Koja gledišta dijele s vršnjacima u razredu – u kom smislu se razlikuju?
- Očito je, takođe, da učenici procjenjuju ono što se događa u njihovom svijetu, a njihove procjene u velikoj mjeri određuju način njihovog djelovanja i participacije.⁴

U konstruktivističkom učenju učenicima se dozvoljava da preuzmu ulogu eksperata. Strategija podučavanja fokusira se na ono što učenici već znaju, a ne na ono što *ne* znaju. U ulozi čarobnjaka, svako dijete može ponuditi neku ideju i pri tome ne postoji „ispravan ili pogrešan“ standard. Naprotiv, važni su razlozi zbog kojih dijete izražava svoje gledište – koje iskustvo pritom koristi? Šta je to što dijete zabrinjava? Koje su želje i potrebe dječaka odnosno djevojčica? Konstruktivističko učenje uzima u obzir perspektivu svakog pojedinog učenika kao i proces učenja i razmišljanja.

Konstruktivističko učenje vježba je ljudskih i dječjih prava – slobode mišljenja i izražavanja; jednakih mogućnosti; principa međusobnog uvažavanja i nediskriminacije; i prava na obrazovanje.

⁴ Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava može se i treba ga podučavati u vrlo ranom uzrastu učenika. Knjiga V. obrazovanja za demokratiju i ljudska prava počinje jedinicom namijenjenom djeci u vrtiću koja još ne znaju čitati i pisati. Vidi jedinicu 1, „Imam ime – imamo školu“, str. 13-16.

U okruženju obilježenom konstruktivističkim učenjem, zadatak nastavnika jeste da učenicima pruži svaku moguću podršku – osigura okvir s težištem na zadacima i/ili rješavanju problema, poštuje njihovo pravo na slobodu i jednakost, daje smjernice, ohrabrenje i podučavanje (pojmove). Nastavnik ne zna kakve će odgovore dobiti od učenika i voljan je i spreman da uzme u obzir doprinos svojih učenika (improvizacija). Učenicima mora da se da mogućnost iznošenja i upoređivanja vlastitih ideja, a njihova tema ili zadatak često od njih traže otkrivanje zajedničke spoznaje ili donošenje odluke. Nastavnik ima ulogu moderatora; može anticipirati, ali ne smije unaprijed odrediti ishod procesa učenja kod svojih učenika.

Konstruktivističko učenje zagovara razvijanje kompetencije, a ne prihvatanje niza činjenica. S konstruktivističkog gledišta, svaki nastavni plan koji se temelji na znanju može se dovesti u pitanje i sporno je da li iko može nešto „naučiti“ pukim memorisanjem izolovanih činjenica, a da ih ne razumije niti uvažava.

Sljedeći dio iscrpnije se bavi tim pitanjem, analizira neke vidove teorije učenja u okviru interaktivnog konstruktivizma i povezuje ih s konstruktivističkim konceptom demokratskog odlučivanja.

3. Svaka osoba uči na drugačiji način – „Sami stvaramo svijet u svojoj svijesti“

Kada čitamo neku priču, u svojoj svijesti stvaramo nešto nalik filmu. Dodajemo pojedinosti i scene o kojima autor piše ili ih izostavlja, pa smo čak u stanju zamisliti lice pojedinih likova. Neki romani tako snažno podstiču našu maštu da smo razočarani kada eventualno gledamo „stvarni“ film snimljen prema nekom konkretnom romanu. Naša mašta proizvela je, naime, mnogo bolji film koji je jedinstven, jer svijest svakog čitoca proizvede različitu filmsku priču.

To je primjer naše sposobnosti da „u svojoj svijesti stvaramo svijet“. Svijet u kojem živimo jeste svijet kakav percipiramo – sastoji se od slika, iskustava, pojmova i procjena koje stvaramo. Kao oni koji uče, ljudi žele da nađu smisao u onome što čuju ili pročitaju – žele da to razumiju. Jedan istraživač ljudskog mozga opisao ga je kao „mašinu koja traga za značenjem“. Stvari koje nemaju smisla moraju se nekako srediti. Ako nam nedostaje informacija moramo je pronaći ili prazninu ispuniti nagađanjem. Stereotipi nam pomažu da pojednostavimo složene stvari.⁵

S iskustvom, nastavnicima postaje jasno da kada održe predavanje, svaki učenik prima i pohranjuje pomalo drugačiju poruku. Neki učenici informaciju koju su tako čuli pamte do odraslog doba zato što je na njih ostavila snažan utisak, dok je neki drugi zaborave već do sljedećeg jutra, jer im nije zanimljiva. S konstruktivističkog stanovišta vrlo je važno ono što se događa u glavama učenika.

Konstruktivizam smatra učenje krajnje individualizovanim procesom:

- Učenici konstruišu ili stvaraju strukture značenja. Nove informacije povezuju se s onim što učenik od prije zna ili je naučio.
- Učenici dolaze na časove obrazovanja za demokratiju i ljudska prava sa svojim individualnim biografijama i iskustvima.
- Pol, razred, starost, etničko porijeklo ili vjeroispovijest kod svakog učenika stvaraju jedinstven pogled na svijet.
- Svi mi posjedujemo različite oblike inteligencije koji prevazilaze konvencionalno poimanje uspješnosti u matematici ili jezicima.⁶
- Ne postoji apsolutni standard lične ili političke relevantnosti. Nešto postaje problem zato što ga neka osoba takvim definiše, a učenikova svijest bira informaciju koju će pohraniti ili zaboraviti.

⁵ Vidi Rolf Gollob / Peter Krapf (izd.), Knjiga III: „Živjeti u demokratiji“, Izdavaštvo Savjeta Evrope, Strasbourg, 2008, 1. jedinica, “Stereotipi i predrasude. Šta je identitet? Kako doživljavam druge, kako oni doživljavaju mene?” str. 19-38.

⁶ Vidi rad Howarda Gardnera o različitim inteligencijama.

4. Konstruktivističko učenje i društvena interakcija

U prethodnom tekstu govorili smo o učenju iz perspektive učenika kao pojedinca. Učenici traže značenje, ali učenici takođe prave i greške. Kako se mogu ispraviti? Iz konstruktivističke perspektive, učenik je taj koji mora dekonstruisati ili rastaviti ono što je pogrešno sastavljeno i to ponovo izgraditi. Ali, kako neki učenik postaje svjestan pogrešaka? Dva su načina na osnovu kojih učenik može ispraviti neuspjeh i greške.

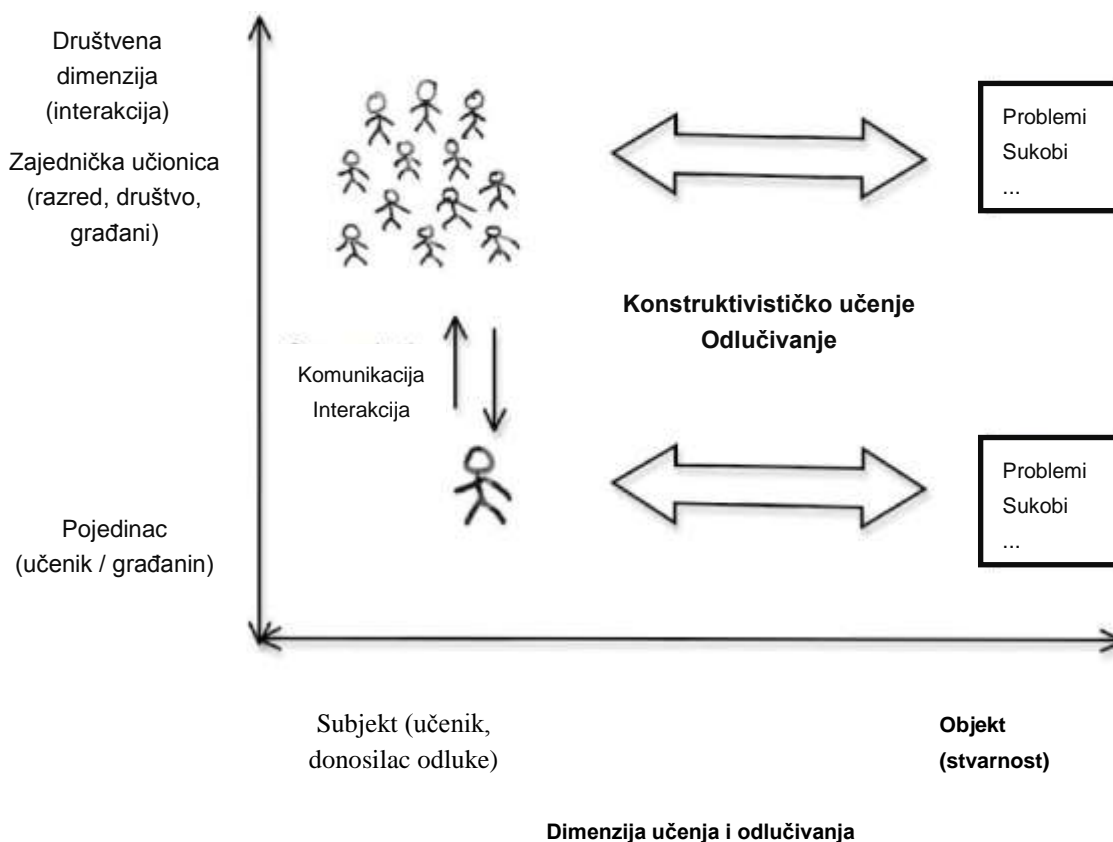
Prvo, sami otkrivamo vlastite greške. Dolazimo do zaključka da naše rješenje nekog problema ne funkcioniše, ili da je neki zaključak nelogičan.

Drugo, zavisimo od drugih da nam to kažu, a često i da nam pomognu.

Konstruktivističko učenje stoga nije samo krajnje individualizovan proces. Ono ima i drugu, jednako važnu dimenziju kolektivnog učenja. Učenici moraju razmjenjivati vlastite ideje u interakciji i međusobnoj komunikaciji i u komunikaciji s nastavnicima. Zbog toga smo naš pristup i nazvali **interaktivnim konstruktivističkim učenjem**.

Grafički prikaz u nastavku pokazuje individualni i društveni nivo konstruktivističkog učenja; to je društvena dimenzija konstruktivističkog učenja.

Iz njega se isto tako vidi da se učenici uvijek pozivaju na svijet izvan njihove svijesti. Vidi se, takođe, da se kada provjeravaju svoje ideje i planove, redovno pozivaju na stvari koje ih okružuju. To je subjektivno-objektivna dimenzija konstruktivističkog učenja.

Učenici u razredu, kao i građani u demokratskoj državi, interaktivne su zajednice pojedinaca koji uče. Već smo spomenuli Džona Djuia koji je školu nazvao „minijaturnom zajednicom, ili društvom u začetku“.⁷ Stoga je interakcija učenika u školi, međusobna i s nastavnicima, dio stvarnog života, a ne vještačka organizacija koja treba da ih pripremi za stvarni život koji tek dolazi.

⁷ John Dewey, *The School and Society* (Škola i društvo), New York, 2007, str. 32.

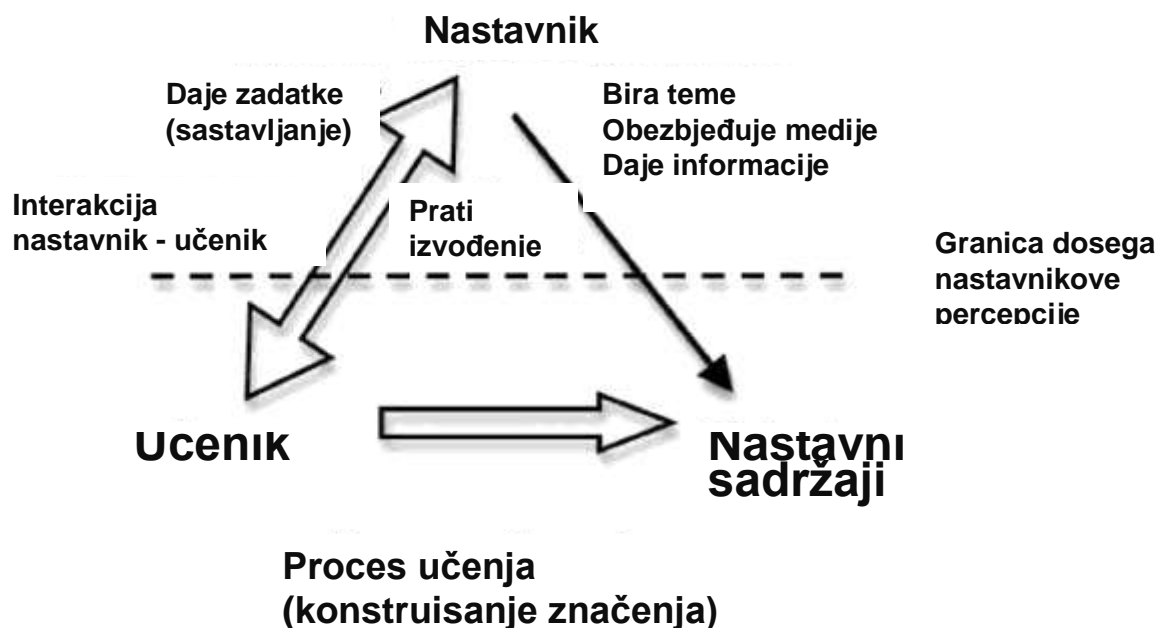
U politici, kao i u školi, uvijek postoje osobe s većim nivoom iskustva, znanja, spoznaja, pa i moći – učitelji, nastavnici, političke vođe, direktori, naučnici i ostali. Međutim, u savremenim društvima ni jedan od tih velikih igrača nema apsolutnu moć. Demokratija i vladavina prava postavljaju granice (ili bi trebalo) moći svakog od tih aktera, a te se granice postižu podjelom rada i ograničavanjem stručnosti tih pojedinaca na samo neko određeno područje.

Međutim, postoji ozbiljna prijetnja demokratskom principu da svako ima jednake mogućnosti učešća u demokratiji. Šta su složenija društva u kojima živimo i problemi koje moramo rješavati, to su građani zavisniji od svojih kompetencija za učešće u demokratiji. Više no ikada prije obrazovanje je postalo ključ za participaciju u zajednici odraslih koji uče.

1. Koja je uloga nastavnika u procesu konstruktivističkog učenja?

Učenici tragaju za značenjem i svaki učenik to radi na krajnje individualizovan način. Povezuje nove informacije – pojedinačnu informaciju, lekciju, zanimljivu ideju iz neke knjige, itd. – s postojećim sklopovima znanja i iskustava koja su pohranjena u njegovoj svijesti. Konstruktivizam znači da sami stvaramo svoje sisteme i organizaciju znanja, spoznaja i iskustva.

S konstruktivističkog gledišta, dobro poznati didaktički trougao dobija novo značenje:

U tom trostranom odnosu jedna strana ponekad biva isključena. U procesima konstruktivističkog učenja to je mjesto koje pripada nastavniku. Učenik je taj koji stvara vlastitu spoznaju o stvarima koje su predmet učenja. Konstruisanje značenja događa se u učenikovoј svijesti koja je izvan dometa nastavnikove percepcije. Ono što nastavnik vidi samo je rezultat – ono što učenici proizvedu i kako se ponašaju. Nastavnik vidi izvođenje, ali ne i kompetenciju. Učenici, a ne nastavnici, su ti koji konačno odlučuju šta im je zanimljivo i vrijedno da nauče, što će doživotno pamtili, ili zaboraviti.

Konstruktivističko učenje može se dalje podijeliti u tri potkategorije, a nastavnici su pritom vrlo važni pružaoci podrške.

1. Učenici **konstruišu** značenje – otkrivaju i stvaraju nešto novo. Nastavnici mogu da podrže svoje učenike:

- stvaranjem mogućnosti za učenje;
- kreiranjem podsticajnih zadataka;

- podučavanjem uz pomoć medija i davanja informacija (predavanja) koje predstavljaju nastavne sadržaje;
 - ohrabrivanjem i pružanjem podrške učenicima u njihovom samopoštovanju;
 - ...
2. Učenici **rekonstruišu** ono što su naučili – **to** primjenjuju i preispituju stečeno znanje. Mi sami u velikoj mjeri stvaramo mogućnosti za primjenu, ali u školi to radi nastavnik:
- stvaranjem mogućnosti za razmjenu, izlaganje i razgovor;
 - formalnim testiranjem i vrednovanjem;
 - predlaganjem ili zahtijevanjem da se radi portfolio;
 - pripremom podsticajnih zadataka, npr. u okviru projekata;
 - ...
3. Učenici **dekonstruišu** ili kritikuju vlastita ili tuđa postignuća. Kao što je već rečeno, bez tog elementa kritičkog promišljanja i testiranja, svaki napor učenja bio bi bespredmetan za društvo, ali i za samog učenika.

6. Koja je uloga nastavnika u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava ?

Ključni element nastavnog procesa jeste način na koji učenici komuniciraju i u kakvoj su interakciji jedni s drugima i s nastavnicima. Stručna kompetencija nastavnika omogućava mu da procijeni učinak neke aktivnosti, te da takve obrasce ponašanja iskoristi kao instrumente. Nastavnik u svom radu preuzima različite uloge i one su drugačije od onih u tradicionalnoj frontalnoj nastavi motivisanoj sadržajem („piši kredom i pričaj“). Davanje instrukcija je jedna od uloga koju nastavnik mora preuzeti, ali u ovom slučaju ne tako često. Naime, konstruktivističko učenje zahtijeva da nastavnik „podučava zatvorenih usta“ i da više vremena i prilike za govorenje prepusti učenicima.

U kontekstu konstruktivističkog učenja, četiri su osnovne uloge koje nastavnik najčešće ima:

1. Nastavnik kao predavač i instruktor.
2. Nastavnik kao kritičar ili korektor.
3. Nastavnik kao kreator i snabdjevač primijenjenih zadataka.
4. Nastavnik kao predsjedavajući na plenarnim sesijama.

Umjesto davanja apstraktnih uputstava o tome kako da ostvari navedene uloge, primjeri se odnose na opise lekcija u priručniku gdje čitaoci mogu pronaći detaljne opise konteksta koji se pojavljuje u učionicama u kojima se predaje obrazovanje za demokratiju i ljudska prava .

5.1 Nastavnik kao predavač i instruktor – podrška i podsticanje konstrukcije

Osnovno pravilo za predavača je princip “60:40”; 40 posto, a po mogućnosti i više, onog o čemu govorite učenicima mora biti poznato. Bez tako velikog stepena već postojećih informacija konstruktivističko učenje nije moguće.

U ovom priručniku osnovni pojmovi predstavljaju didaktičku kičmu, kako se kaže, nastavnog programa za obrazovanje za demokratiju i ljudska prava. Učenike treba upoznati s tim pojmovima, a to znači da nastavnik mora učenike podučavati držeći predavanje ili zadajući neki zadatak, ili oboje. Učenici u konstruktivističkom kontekstu već unaprijed moraju stvoriti kontekst značenja u koji će se uklopiti nastavnikovo predavanje. Najčešće se ova otvorena i nedovršena organizacija značenja sastoji od pitanja ili iskustava koje je potrebno objasniti. Sljedeća tabela pokazuje u kojem dijelu opisa lekcije u ovom priručniku možete pronaći više o nastavnikovoj ulozi predavača i instruktora.

1.Jed./ Osnovni pojam	Primjeri i pozivanje na materijale
Jedinica 2. Odgovornost	Lekcija 4: Nastavnik bira temu na koju su se učenici fokusirali u svojoj raspravi i daje pojmovni okvir za razmišljanje. Nastavni materijali 2.3 nude module koji nastavniku pomažu u pripremi.
Jedinica 3. Različitost i pluralizam	Lekcija 2: Nastavnik uvodi pojam opšteg dobra (vidi nastavne materijale 3B).
Jedinica 4. Sukob	Lekcija 3: Učenici govore o svom iskustvu na temu sukoba. Nastavnik im pomaže da razumiju problem koji je doveo do sukoba uvođenjem modela održivosti ciljeva (vidi Radni list za učenike 4.2).
Jedinica 4. Sukob Jedinica 5. Pravila i propisi	Učenici učestvuju u jednoj ili dvije igre donošenja odluka. Nastavnik pomaže učenicima da razmišljaju o svojim iskustvima u dijelu koji se odnosi na izvještavanje uvođenjem pojma modernizacije (vidi Radni list za učenike 5.5).
Jedinica 6. Vlast i politika	Lekcija 2: Nastavnik uvodi model političkog ciklusa (Radni listovi za učenike 6.1 i 6.2). U dijelu <i>brainstorming</i> -a u okviru prethodne lekcije učenici su raspravljali o problemu političkog djelovanja i sada su spremni za nove informacije.
Jedinica 9. Mediji	Lekcija 1: Učenici su se izjasnili o određenoj vrsti novina kojima daju prednost. Nastavnik njihove izjave povezuje s pojmom <i>gatekeeping</i> -a. Ne samo mediji, već i korisnici djeluju kao ‚čuvari ulaza‘ (<i>gatekeepers</i>). Lekcija 4: Učenici razmišljaju o svojoj ulozi sastavljanja medijskih poruka. Nastavnik govori o dvije osnovne karakteristike produkcije vijesti: sve medijske poruke brižljivo se sastavljaju, a urednici i autori tih vijesti funkcioniraju kao cenzori i faktori koji utiču na političke aktivnosti (vidi Nastavni materijal 9A).

6.2 Nastavnik kao kritičar i korektor – podrška dekonstrukciji

Što se nastavnika tiče, primjeri njegove uloge kritičara ili korektora ne nalaze se u opisima lekcije u priručniku – iz očitog razloga, jer se takva prilika može pojaviti u bilo kojem trenutku i ne može se predvidjeti. Nastavnik mora znati šta treba da se ispravi. Međutim, možemo govoriti o nekim opštim smjernicama.

Je li greška relevantna? Drugim riječima, da li je uopšte potrebno da se ispravlja?

Prednost za učenikove povratne informacije: hoće li učenici imati prilike, na primjer tokom izlaganja ili rasprave, da otkriju grešku i isprave je?

Međutim, u nekim okolnostima učenik mora ispraviti – dekonstruisati – svoju konstrukciju značenja i ponovo početi. Primjer: cijeli će se razred osloniti na učenikovo izlaganje.

Princip međusobnog poštovanja: možemo međusobno kritikovati greške – ali i dalje poštovati osobu koja ih je napravila. To je važno radi podrške učeničkom samopoštovanju, te u svrhu ohrabivanja.

Osma nastavna jedinica uvodi raspravu među učenicima. Ovdje učenici međusobno preispituju svoje argumente i dekonstruišu ih ukoliko utvrde grešku.

6.3 Nastavnik kao kreator i snabdjevač primijenjenih zadataka – podrška rekonstrukciji

Interaktivni konstruktivistički procesi učenja zavise od odgovarajućih mogućnosti učenja – uključujući adekvatne predmete, materijale, vrijeme, pravila, uputstava za rješavanje, praćenje i individualnu podršku. U obrazovanju za demokratiju i ljudska prava, nastavnik ima zadatak da obezbijedi mogućnosti za takvo učenje koje se zasniva na rješavanju zadataka i problema. Sljedeća tabela pokazuje koji su primjeri uključeni u opis lekcija u ovom priručniku.

Br. jedinice. Osnovni pojam	Primjeri i upućivanje na materijale
Jedinica 1. Identitet	Lekcija 4: Učenici su uključeni u projekt uvida u zanimanje kako bi utvrdili koji posao ispunjava kriterijume koje su postavili razmišljajući o svojim ličnim prednostima i interesima.
Jedinica 3. Različitost i pluralizam	Lekcija 3: Nastavnik je učenike upoznao s pojmom zajedničkog dobra. Sada igraju igru donošenja odluka s ciljem postizanja kompromisa oko zajedničkog dobra.
Jedinica 4. Sukob	Istraživački zadatak: Učenici se upoznaju s modelom održivosti ciljeva kroz proučavanje problema pretjeranog ulova ribe. Analiziraju konkretne slučajeve kako bi istražili dalja pitanja održivosti poput emisije CO ₂ ili odlaganja nuklearnog otpada.
Jedinica 4. Sukob Jedinica 5. Pravila i propisi	Nastavnik ima ulogu rukovodioca igrom ili postupkom. Utvrđuje vremenski okvir i brine o poštovanju pravila igre, ali ne nudi rješenje problema koji učenici rješavaju.
Jedinica 5. Pravila i propisi	Lekcija 4: Nastavnik učenicima daje upitnik (Radni list za učenike 5.6) s ciljem da ih podstakne na razmišljanje o procesu učenja.
Jedinica 6. Vlast i politika	Lekcija 3: Nastavnik učenicima daje zadatak primjene modela političkog ciklusa (Radni listovi za učenike 6.1 i 6.2) na konkretnom primjeru.
	Lekcija 4: Nastavnik bira jednu od tri ključne izjave koja se uklapa u kontekst učeničkih povratnih informacija (vidi Nastavni materijal 6.2). U svakoj ključnoj izjavi uvodi se pojam koji učenicima pomaže da razmišljaju o svom radu. Trebalo bi da ga temeljno obrade, a nastavnik treba da odluči koji će pojam izabrati.

6.4 Nastavnik kao predsjedavajući na plenarnim sesijama – podrška svim oblicima konstruktivističkog učenja

Podučavanje i učenje kroz demokratiju i ljudska prava vjerovatno postaju najočitiji na plenarnim sesijama na kojima učenici razmjenjuju ideje i o njima raspravljaju. Na taj način vježbaju slobodu mišljenja i izražavanja. Bez temeljnog uvježbavanja ostvarivanja tih osnovnih demokratskih prava oni neće biti u stanju da učestvuju u demokratskom odlučivanju.

U opisima pojedinih lekcija uglavnom predlažemo da nastavnici predsjedavaju tim sesijama. Zadatak je zahtjevnije prirode, budući da učenici nastavniku nude predloge i ideje koje treba obraditi. Nastavnik u značajnoj mjeri može da predvidi konceptualni okvir koji služi kao instrument za utvrđivanje strukture i značenja učeničkih doprinosa, ali nastavnici mogu i da improvizuju.

Priručnik sadrži mnoge opise načina kako odigrati ulogu predsjedavajućeg. U širem smislu, nastavnik predsjedava dvjema vrstama plenarnog rada. Prvo, može početi čas ili nastavnu jedinicu i dopustiti učenicima da se vrlo brzo uključe. Drugo, nastavnik može predsjedavati plenarnim radom koji započinje doprinosom učenika – rezultatima iz domaćih zadataka, raspravom, povratnim informacijama. Tabele koje slijede sadrže primjere obiju vrsta plenarnog rada.

a. Nastavnik daje prvu uvodnu informaciju na plenarnoj sesiji

Br. jedinice/Osnovni pojam	Primjeri i upućivanje na materijale
Jedinica 1. Identitet	Lekcija 1: Svakog dana, tokom cijelog života, vršimo izbor i donosimo odluke – koji primjeri padaju učenicima na pamet?
	Lekcija 3: Zašto pohadaš srednju školu?
Jedinica 2. Odgovornost	Lekcija 1: Šta bi učinio da si suočen s tom dilemom?
Jedinica 3. Različitost i pluralizam	Lekcija 1: Nastavnik pruža podršku učenicima u <i>brainstorming</i> fazi. Vodi učenike kroz postupak povezivanja i grupisanja ideja pod novim naslovom.
Jedinica 4. Sukob	Istraživački zadatak: Učenici upoznaju model ciljeva koji se tiču održivosti kroz proučavanje problema pretjeranog ulova ribe. Nastavlja ju doproučavaju primjere kako bi raspravili pitanje održivosti, npr. emisije CO ₂ ili odlaganja nuklearnog otpada.
Jedinica 4. Sukob Jedinica 5. Pravila i propisi	Nastavnik ima ulogu rukovodioca igrom ili procesom. Utvrđuje vremenski okvir, osigurava da se poštuju pravila igre, ali ne nudi rješenje problema kojim se učenici bave.
Jedinica 5. Pravila i propisi	Lekcija 4: Nastavnik učenicima daje upitnik (Radni list za učenike 5.6) kako bi im pomogao da razmišljaju o njihovom procesu učenja.
Jedinica 6. Vlast i politika	Lekcija 1: Nastavnik pruža podršku učenicima u <i>brainstorming</i> fazi („Zid tišine”). Vodi učenike u postupku povezivanja i grupisanja ideja i mišljenja i daje im okvir za stvaranje kategorija.
Jedinica 8. Sloboda	Lekcija 1: Nastavnik saopštava: „Svako dijete bi trebalo da provede još jednu dodatnu godinu u školi.“ Učenici iznose svoja gledišta o tom pitanju – slažu se ili neslažu. To je politička odluka, pa nema alternative u smislu odgovora “da” ili “ne”.

b. Učenici daju prvi doprinos plenarnoj sesiji

Br. jedinice /Osnovni pojam	Primjeri i upućivanje na materijale
Jedinica 1. Identitet	Lekcija 1: Učenici iznose razloge za svoj izbor konstatacije. Nastavnik pokazuje učenicima kako da svoje ideje zabilježe u mentalnoj mapi.
	Lekcija 3: Učenici iznose ideje o tome kako da oblikuju svoju budućnost. Nastavnik ne može da pretpostavi šta će učenici reći, ali mu konceptualni okvir omogućava da uzme u obzir različite doprinose svojih učenika.
Jedinica 4. Sukob	Lekcija 3: Nastavnik predsjedava fazi izvještavanja nakon igre donošenja odluka. Sluša povratne informacije učenika, prepoznaje ključne izjave i zapisuje ih na tablu ili <i>flip chart</i> .
	Lekcija 4: Učenici započinju čas svojim prilogom pripremljenim kod kuće. Utvrđuju plan rada i stvaraju konceptualni okvir cijele lekcije. Opis lekcije pomaže nastavniku da predvidi glavne probleme kojima će se učenici baviti i kako na njih da reaguje.
Jedinica 7. Jednakost	Lekcija 1: Nastavnik čita konkretan slučaj i učenicima postavlja samo jedno pitanje: „U čemu je problem?“ Učenici u tišini razmišljaju i pišu odgovore. Mnogi potom iznose svoje ideje. Nastavnik ih podstiče da objasne svoje mišljenje. Potom nastavnik povezuje njihove ideje s konceptualnim okvirom koji se može predvidjeti. Sedma jedinica, Lekcija 4, sadrži drugi primjer ovog metoda.
Jedinica 8. Sloboda	Lekcija 1: Učenici su razmijenili argumente koji se tiču nekog problema. Nastavnik pita, „Šta je dobar povod za raspravu?“ Sažima ideje koje su učenici iznijeli i koje vjerovatno odgovaraju kriterijumima u Radnom listu za učenike 8.1.

7. Demokratski sistemi kao zajednice onih koji uče – konstruktivistički pristup osnovnim pojmovima u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava

Pojam interaktivnog konstruktivističkog učenja ne samo da zamišlja čas obrazovanja za demokratiju i ljudska prava i školu kao cjelinu, odnosno zajednicu učenika rukovođenih ljudskim pravima, već i kao zajednicu građana uključenih u procese donošenja odluka.

“**Učenje za**” demokratiju i ljudska prava stoga znači da se učenici pripremaju za svoju ulogu cjeloživotnih učenika, pojedinačno, ali i kao zajednica. Postoje dvije grupe argumenata u prilog tog tvrdnji.

Prva je normativna i tiče se ljudskih prava. Građani moraju imati mogućnost učešća u demokratiji i izražavanju svojih stavova i interesa kada raspravljaju o bilo kojem problemu koji je na dnevnom redu. To podrazumijeva da je svaki proces odlučivanja otvorenog tipa; u protivnom bi bio farsa.

Druga grupa argumenata je analitičke prirode i tiče se složenosti modernih društava, njihove globalne međuzavisnosti i teških izazova kao što su klimatske promjene, smanjenje bio-diverziteta, rizika u pogledu bezbjednosti koji su posljedica neuspješnih država, ili pak sve većeg jaza između bogatih i siromašnih – to su samo neki od njih. Niko nema jasnu ideju o tome kako riješiti probleme s kojima smo suočeni – bilo u našim pojedinačnim životima, bilo na globalnom nivou. Mi smo svi učenici pritisnuti zadatkom pronalaženja ostvarivih rješenja.

Osnovni pojmovi obrazovanja za demokratiju i ljudska prava u ovom priručniku stoga su definisani s interaktivno-konstruktivističkog stanovišta. Sljedeća tabela sažima osnovni konceptualni pristup svakoj od devet jedinica.

Br. jedinice/Osnovni pojam	Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava: konstruktivistički koncept ...
Jedinica 1. Identitet	... identiteta: svoj identitet oblikujemo pravljenjem vlastitih ključnih izbora.
Jedinica 2. Odgovornost	... odgovornosti: stvaramo zajednički skup vrijednosti.
Jedinica 3. Različitost i pluralizam	... interesa i zajedničkog dobra: pregovaramo o onom što smatramo zajedničkim dobrom.
Jedinica 4. Sukob	... sukoba: problemi i sukobi su ono što mi takvim smatramo.
Jedinica 5. Pravila i propisi	... pravila i propisa: oni su instrumenti koji služe rješavanju problema i stvaranju okvira za mirno rješavanje sukoba.
Jedinica 6. Vlast i politika	... političkog procesa donošenja odluka: njihova svrha jeste da se pronađu rješenja za goruće probleme.
Jedinica 7. Jednakost	... uključivanja i društvene kohezije.
Jedinica 8. Sloboda	... načina na koji ostvarujemo svoje ljudsko pravo na slobodu, npr. slobodu mišljenja i izražavanja.
Jedinica 9. Mediji	... našeg poimanja svijeta kroz medije: kreatori i korisnici medija kao cenzori i faktori koji utiču na političke aktivnosti.

Prvi dio

**Učešće u
zajednici**

Nastavna jedinica 1

Identitet – Pravljenje izbora

Oblikujemo svoj život, ali i život drugih ljudi

Nastavna jedinica 2

Odgovornost – učešće, preuzimanje odgovornosti

Sloboda podrazumijeva odgovornost

Nastavna jedinica 3

Različitost i pluralizam – slaganje kroz neslaganje?

Kako postizemo saglasnost oko zajedničkog

dobra?

NASTAVNA JEDINICA 1
IDENTITET
Viši srednji nivo

Pravljenje izbora
Oblikujemo svoj život,
ali i život drugih ljudi

1.1. Stavovi o izborima i identitetu

S čijim se gledištem slažem?

1.2. Pogled unazad: koji su me izbori učinili osobom kakva jesam?

Koji su izbori najviše uticali na moj život?

1.3. Pogled unaprijed: tri izbora koja oblikuju naš budući život

Sloboda se sastoji od mogućnosti da odaberemo – ili ne odaberemo

1.4. Koje mi zanimanje odgovara?

Moji kriterijumi izbora zanimanja

Dodatak: uvid u zanimanje

Nastavna jedinica 1

Identitet

Pravljenje izbora

Uvod za nastavnike

„Ko će biti moj partner?”

“Želimo li da imamo djecu?”

“Koji ću posao izabrati?”

Naglasak u ovoj jedinici: izbori oblikuju identitete

Pomenuta pitanja jesu tri najvažnija izbora u životu. U vrijeme kada smo bili tinejdžeri ili adolescenti i mi smo tražili odgovore na ta pitanja pa to sada čine i naši učenici. Praveći taj izbor mi oblikujemo vlastiti identitet – odlučujemo kako će izgledati naš život. Mijenjati te odluke bolno je i teško, a kada su u pitanju djeca gotovo nemoguće. Naše odluke ne samo da utiču na naše živote, već i na živote drugih ljudi.

Identitet - intimna, veoma lična tema

Više nego bilo koja druga jedinica iz ovog priručnika, ova, koja se bavi pojmom identiteta, vjerovatno se najviše tiče najintimnijih iskustava i želja naših učenika. Zadaci u ovoj jedinici zamišljeni su kao mogući izbor. Metod odražava iskustvo koje učenici već imaju.

Kratak pregled Nastavne jedinice 1

Prva lekcija govori o tome koliko je važno donositi odluke i vršiti izbor. U Lekciji 2 učenici se vraćaju u prošlost: koji su izbori najviše uticali na njihov život i identitet? U Lekciji 3 njihov pogled je usmjeren prema budućnosti pa nastoje da pronađu odgovore na tri gore spomenuta osnovna pitanja. U Lekciji 4 učenici se fokusiraju na jedno od tih pitanja – izbor zanimanja? Projekt uvida u zanimanje predložen je kao dodatna aktivnost (vidi Radni list za učenike 1.4).

Konstruktivistički pojam identiteta

U ovoj jedinici pojam identiteta shvaćen je na konstruktivistički način. Naš identitet ne postoji sam po sebi kao nešto statično i dovršeno, nego se on razvija tokom cijelog našeg života, kroz proces učenja, a oblikuju ga naše odluke i izbori. Neki od njih su neopozivi; drugi se pak mogu promijeniti i ispraviti ako mi to želimo (vidi Nastavni materijal 1.3).

Razvijanje kompetencije: veze s ostalim jedinicama iz ove knjige

Šta pokazuje ova tabela?

Naslov ovog priručnika, „Učestvovati u demokratiji“, stavlja naglasak na kompetencije aktivnih građana u demokratskom sistemu. Tabela u nastavku pokazuje mogućnost sinergijskih rezultata nastavnih jedinica sadržanih u ovom priručniku. Vidljivo je koje se kompetencije razvijaju u 1. jedinici (osjenčeni red u tabeli). Boldirana kolona tabele pokazuje kompetencije političkog odlučivanja i djelovanja – kolona je posebno označena zbog velike povezanosti tih kompetencija sa učešćem u demokratiji. Redovi koji se nalaze ispod toga pokazuju povezanost s drugim jedinicama u ovom priručniku: koje kompetencije razvija rad na tim jedinicama, a koje su podrška učenicima za rad u okviru jedinice 1?

Kako koristiti ovu tabelu?

Nastavnici mogu na različite načine da koriste tabelu kao instrument za planiranje nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava.

- tabela pomaže nastavnicima koji mogu samo nekoliko lekcija da posvete obrazovanju za demokratiju i ljudska prava: nastavnik može izabrati samo ovu jedinicu, a zanemariti ostale, jer zna da se neke ključne kompetencije u određenoj mjeri razvijaju i tokom rada na jedinici 1 – na primjer, kako vršiti izbor, razumjeti pluralizam identiteta, ostvariti pravo na slobodu, odgovornost za odluke koje pogađaju druge ljude.
- tabela nastavnicima ukazuje na sinergijske efekte koji učenicima pomažu da u više navrata i u različitim povezanim sadržajima uče kako da razvijaju važne kompetencije.

Jedinice	Dimenzije razvijanja kompetencije			Stavovi i vrijednosti
	Politička analiza i procjena	Metodi i vještine	Učestvovati u demokratiji Političko odlučivanje i djelovanje	
1 Identitet	Vršiti izbor i razmišljati o njegovom uticaju. Izbor zanimanja i razmišljanje o kriterijumima.	Koristiti model kao instrument za analizu. Prezentacije. Učestvovati u raspravama.	Odlučiti se – utvrditi kriterijume, ciljeve i prioritete.	Odgovornost – biti svjestan kako vlastiti izbor utiče na druge. Spremnost i sposobnost da se bude svjestan ličnih želja, potreba i obaveza.
2 Odgovornost				Međusobno uvažavanje
3 Različitost i pluralizam	Individualni izbor stvara mnogo veoma različitih identiteta.			
6 Vlast i politika	Političko odlučivanje se podudara s individualnim izborom. Cilj individualne sreće podudara se s ciljem zajedničkog dobra.		Raspravljavanje i javno debatovanje (učešće kada zajednica „donosi odluku”).	Spremnost i sposobnost slušanja ljudi različitih interesa i gledišta.
8 Sloboda			Ostvarivanje prava na slobodu.	

Nastavna jedinica 1: Identitet – pravljenje izbora

Oblikujemo svoj život, ali i život drugih ljudi

Tema lekcije	Razvijanje kompetencije/ ishodi učenja	Zadaci učenika	Materijali i sredstva	Metod
Lekcija 1 Stavovi o izboru i identitetu	Pojašnjavanje ličnih gledišta i izbora. Našim izborom prenosimo drugima ko smo, govorimo o svom identitetu.	Učenici biraju citat i obrazlažu svoj izbor.	Nastavni materijal 1.1 (tri primjerka, s citatima izrezanim u zasebne trake papira prije čsa).	Grupni rad. Plenarna rasprava.
Lekcija 2 Pogled unazad: koji su me izbori učinili osobom kakva jesam?	Autobiografska perspektiva. Naši izbori i izbori drugih imaju odlučujući uticaj na naše živote.	Učenici razmišljaju o tome koji su se izbori i odluke snažno odrazili na njihov život.	Radni list za učenike 1.1. <i>Flip chart</i> i flomasteri raznih boja, papirnate trake (A6), ljepilo ili ljepljiva traka.	Individualni rad. Plenarna rasprava.
Lekcija 3 Pogled unaprijed: tri izbora koji oblikuju našu budućnost	Donošenje odluka, utvrđivanje prioriteta. Ljudska prava pružaju nam izbore za oblikovanje naše budućnosti – mi odlučujemo da li ćemo ih prihvatiti.	Učenici razmišljaju o ključnim izborima koji oblikuju njihovu budućnost.	Radni list za učenike 1.2. <i>Flip chart</i> , flomasteri.	Individualni rad s radnim listom za učenike. Plenarna rasprava.
Lekcija 4 Koje mi zanimanje odgovara?	Prepoznavanje, uspostavljanje ravnoteže i utvrđivanje prioriteta kriterijuma za odluku. Ključni kriterijumi za izbor zanimanja: „Koje zanimanje odgovara mojim interesima i prednostima? ”	Učenici biraju ili odbacuju zanimanje i objašnjavaju razloge svog izbora.	Radni list za učenike 1.3. Nastavni materijal 1.2 (izrezan u kartice sa zanimanjima, sa otprilike 10 kartica više nego učenika u učionici).	Individualni rad s radnim listom za učenike. Plenarna rasprava.
Dodatna aktivnost: uvid u zanimanje	Intervjuisanje stručnjaka; planiranje istraživačkog projekta. Pojašnjavanje poslovnih mogućnosti.	Učenici planiraju i izvode istraživački projekt.	Radni list za učenike 1.4.	Projekat.

Lekcija 1

Stavovi o izboru i identitetu

S čijim stavom se slažem?

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne za planiranje i održavanje školskog časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije direktno upućuje na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak/zadaci za učenike, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi lekcije.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Objašnjavanje ličnih gledišta i izbora.
Cilj učenja	Naš izbor drugima govori nešto o nama, o našem identitetu.
Zadaci za učenike	Učenici biraju citat i objašnjavaju razloge svog izbora.
Materijali i sredstva	Tri primjerka Nastavnog materijala 1.1, s citatima izrezanim prije časa u zasebne papirnate trake.
Metod	Grupni rad. Plenarna rasprava.
Raspored vremena	1. Učenici vrše izbor. 15 min. 2. Učenici objašnjavaju svoj izbor. 15 min. 3. Učenici upoređuju i razmatraju odabrano. 10 min.

Informacije

U ovoj lekciji učenici vrše izbor i upoznaju se s temom na osnovu ličnog iskustva. Ovaj pristup složenom pojmu identiteta zasniva se na zadatku, a ne na teoriji ili pristupu na osnovu teksta, kako bi učenici na taj način lakše shvatili da je pojam identiteta na vrlo praktičan način povezan s njihovim životom.

Nastavnim časom dominira komunikacija s učenicima. Frontalni način sjedenja bio bi kontraproduktivan; ako je moguće, klupe i stolice treba postaviti uza zid (u obliku potkovice).

Opis lekcije

1. Učenici vrše izbor

Učenici utvrđuju kontekst

Nastavnik uvodi temu. Svakog dana tokom cijelog života vršimo izbor i donosimo odluke – koji primjeri učenicima padaju na pamet? Učenici odgovaraju i daju primjere iz vlastitog iskustva. Nastavnik mora da pazi da učenici govore o svojim odlukama, ali da ne idu u pojedinosti raspravljajući o problemima ili razlozima koji su u pozadini njihovih odluka. Što više učenika trebalo bi da učestvuje u prvih pet minuta. Nastavnik ne treba da raspravlja o njihovim izjavama; on prati je li uspostavljena ravnoteža između svakodnevnih odluka (kupiti sandvič ili nešto kuvano za ručak) i ključnih odluka (odabrati zanimanje). Nastavnik ukazuje na očite tendencije sadržane u njihovim odlukama.

Učenici biraju citat

Nastavnik objašnjava učenicima da će čuti citate autora iz raznih zemalja i to iz davne prošlosti, ali i sadašnjosti. Njihov je zadatak sljedeći:

- Učenici biraju citat s kojim se izrazito slažu ili s kojim se uopšte ne slažu.
- Učenici koji su izabrali isti citat formiraju manje grupe (ne više od šest učenika) i objašnjavaju razloge svog izbora. Grupa imenuje svog predstavnika.
- Nakon pet minuta, svaki predstavnik daje kratku izjavu o svakom izboru. Pročitaju citat i objašnjavaju glavne razloge zbog kojih su se učenici u njihovoj grupi složili ili nijesu. Ako učenici u nekoj grupi imaju različita mišljenja, treba razgovarati o tim razlikama.

Nastavnik stavlja citate napisane na trakama papira na klupe u razredu. Svaki učenik koji je dobio citat glasno ga pročita ostatku razreda. Zatim učenici počinju da rade na zadatku. Nastavnik ih prati. Ako je neka grupa prevelika, nastavnik je dijeli u manje grupe. Ako se to dogodi, treba imati dodatne primjerke citata. Nastavnik bilježi koje su citate učenici odabrali, a koji su preostali. Neće uspjeti da čuje sve rasprave, jer će mnogi učenici govoriti istovremeno pa će nivo buke biti sličan onom u kafiću punom gostiju.

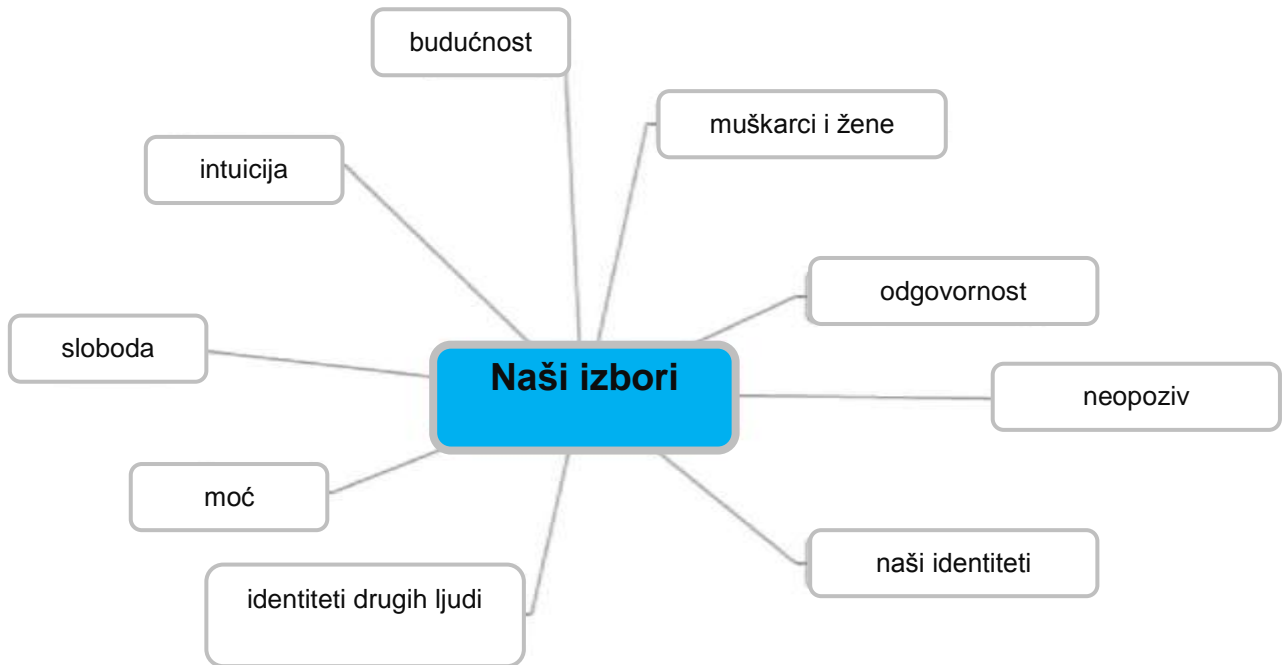
2. Učenici objašnjavaju svoj izbor

Predstavnici daju svoje izjave

Nastavnik objavljuje da je vrijeme za raspravu u grupi isteklo i poziva učenike da se uključe u plenarni dio časa koji će voditi nastavnik. Učenici i dalje sjede u svojim grupama. Govornici se smjenjuju. Ako je potrebno, nastavnik podsjeća govornika da govori o razlozima zbog kojih je grupa odabrala neki citat, a učenici mogu tražiti dodatna pojašnjenja. Nastavnik mora pripaziti da rasprava ne počne prije nego što su svi predstavnici imali priliku da govore.

Nastavnik i učenici bilježe sve što je rečeno u obliku mentalne mape

Prije svakog sljedećeg govornika, nastavnik traži da slušaoci daju sažetak ključnih izjava, kao na primjer, „mnogi naši izbori su neopozivi“, ili „kada imamo mogućnost izbora, ostvarujemo pravo na ličnu slobodu“. Nastavnik – ili učenik – sažima sve što je rečeno u obliku jednostavne mentalne mape (vidi primjer u nastavku).

3. Učenici upoređuju i razmatraju svoje izbore

Učenici čitaju mentalnu mapu – dokument koji sadrži brojne izbore

Mentalna mapa je dio završne faze osvrta na ovu lekciju.

Nastavnik postavlja jedno pitanje kako bi na taj način učenike podstaknuo na razmišljanje – mogući su mnogi odgovori jer se učenicima sada obraćamo kao stručnjacima koji nastupaju u svoje ime: govornici su upravo izložili šta učenici misle o različitim citatima na temu izbora. I same grupe su formirane po izboru učenika – dakle, što nam ova mentalna mapa govori o učenicima?

Možda će učenicima trebati neko vrijeme za razmišljanje. Treba im ga omogućiti – ima li nešto ljepše od učionice pune učenika koji u tišini razmišljaju? Zbog toga ovu produktivnu fazu ne treba prebrzo prekidati niti odmah dati priliku učeniku koji prvi digne ruku. Dajte priliku nekolicini učenika. Mogući su različiti stavovi, a razlikuju se zavisno od konteksta koji su učenici napravili svojim izborima i zavisno od onoga što je zabilježeno u mentalnoj mapi.

Zaključak: ključne izjave

Zadatak nastavnika je da zaključi čas sumiranjem ključnih izjava. Možete ih izraziti direktno ili kao lajtmotiv nekoliko izjava. Nastavnik piše ključne riječi na tablu, ili na *flip chart*-u kako bi potkrijepio sažetak:

U ovoj lekciji učenici su *izvršili izbor* razgovarajući o izboru.

1. Učenici su izvršili *različit izbor*, iz različitih razloga (evo nekoliko primjera):

- lično iskustvo;
- vrijednosti;
- pol;
- briga za druge, odgovornost;
- ljudska prava;

3. Izbor koji su učenici izvršili pokazuje da se radi o različitim ličnostima – njihov izbor nam govori o tome ko su, dakle, govori nam o *njihovom identitetu*.

Lekcija 2

Pogled unazad: koji su me izbori učinili osobom kakva jesam? Koji izbori su najviše uticali na moj život?

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne za planiranje i održavanje časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije upućuje direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak/zadaci za učenike, uz metod, bitni su sastavni djelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala je pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Autobiografska perpektiva.
Cilj učenja	Naši izbori i izbori drugih imaju odlučujući uticaj na naše živote.
Zadaci za učenike	Učenici se osvrću i govore o tome koji su izbori snažno uticali na njihov život.
Materijali i sredstva	Radni list za učenike 1.1. <i>Flip chart</i> , trake papira (A6), flomasteri u raznim bojama, ljepilo ili ljepljiva traka.
Metod	Individualni rad. Plenarna rasprava.
Raspored vremena	1. Učenici istražuju koji su izbori uticali na njihove živote. 15 min.
	2. Učenici razmjenjuju zaključke do kojih su došli. 10 min.
	3. Učenici raspravljaju i govore o zaključcima do kojih su došli. 15 min.

Informacije

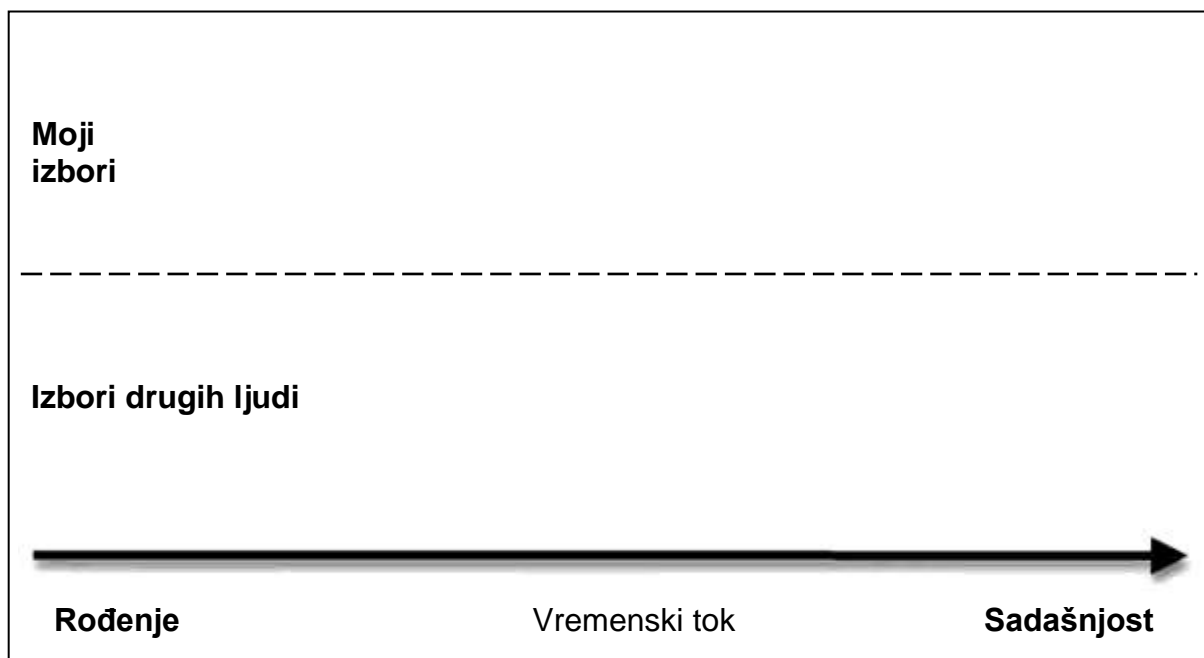
Izbori i odluke u velikoj mjeri oblikuju naš identitet. U ovoj lekciji učenici se okreću prošlosti. U sljedećoj lekciji mijenjaju perspektivu i gledaju u budućnost. Ključno pitanje ostaje isto – kako izborom i odlukom oblikujemo svoj život i živote drugih ljudi?

U ovoj lekciji, učenici najprije analiziraju svoju biografiju i to u kontekstu ključnog pitanja. Potom na plenarnom sastanku razmjenjuju neke svoje zaključke i upoređuju ih.

Opis lekcije

Priprema

Prije nego što počne čas, nastavnik stavlja papir sa *flip chart*-a na zid ili tablu i primjerke dijagrama iz Radnog lista za učenike 1.1.

1. Učenici istražuju koji su izbori uticali na njihove živote

Nastavnik uvodi zadatak

Nastavnik uvodi glavni zadatak ove lekcije. Veliki primjerak radnog materijala na *flip chart*-u služi kao pomoć. Nastavnik podsjeća na prethodnu lekciju: učenici su izvršili izbor, a ta je aktivnost omogućila uvid u različitost ličnosti. U ovoj lekciji pristup je drugačiji: kako su izbori uticali na naš identitet i razvoj? Ko je izvršio te izbore? Mi sami? Ili drugi ljudi?

Dijagram na papiru isti je kao i onaj na radnom listu koji dobijaju učenici. U gornjoj polovini učenici bilježe izbore koje su sami izvršili, a u donjoj polovini bilježe izbore drugih. Vremenski tok, koji ide s lijeva na desno, pokriva njihov životni put od rođenja to sadašnjeg trenutka. Učenici stoga mogu pokazati kada je i koji je izbor uticao na njihov identitet.

Učenici prihvataju autobiografsku perspektivu

Učenici dobijaju primjerke radnog lista 1.1 i sami rade u tišini (10-15 minuta). Razmišljaju o svom privatnom iskustvu iz autobiografske perspektive. Oni su stručnjaci sami o sebi. Zbog svoje intimne prirode, tema i informacija izuzetno su važne za svakog učenika, pa oni odlučuju šta će podijeliti s razredom u sljedećoj fazi časa.

2. Upoređivanje iskustava učenika

Uvod u zadatak

Nastavnik uvodi sljedeći korak. Sada učenici mogu međusobno razmijeniti rezultate do kojih su došli. Svaki učenik dobija dva komada papira A6 i flomastere (koje mogu, po potrebi, upotrebljavati zajedno). Samo po jedna informacija – jedan izbor – bilježi se na svaku traku papira, budući da se trake povezuju s bilješkama drugih učenika.

Nastavnik na raspored upisuje godine, počevši s godinom rođenja najstarijeg učenika i završavajući u sadašnjosti.

Zatim učenici izaberu jednu ili dvije teme iz svojih autobiografskih razmišljanja, slijedeći ove kriterijume:

- Koji je izbor imao posebno jak uticaj na moj identitet?
- Koju informaciju sam spreman da podijelim s razredom?

Učenici bi trebalo da napišu ko je izvršio izbor („ja“, „majka“, „prijatelj“...) i kada je izvršen, ali ne treba du upisuju svoja imena.

Učenici sastavljaju opšti pregled ključnih izbora

Prema uputstvima nastavnika, učenici ispunjavaju jedan ili dva lista papira i stavljaju ih na klupe licem okrenutim prema dolje. Tim od četiri učenika potom ih sakuplja i odnosi na *flip chart*.

Učenici se u polukrugu okupljaju oko *flip chart*-a, ako je potrebno u dva reda. Jedan od četvoro čita ono što je napisano. Član tima predlaže gdje na *flip chart* da se stavi pročitani zapis. Ako se stvari ponavljaju dovoljan je jedan zapis; zapisi se prebroje, zbir se zabilježi, a tekst na *flip chart*-u se zaokruži kako bi se na taj način naglasila njegova važnost. Tim saraduje s razredom, tako da svi učenici učestvuju u čitanju zapisa i njihovom sastavljanju.

3. Učenici raspravljaju i osvrću se na postignuto

Traženje obrazaca i značajnih elemenata

Materijal je svima nov, tako da se sadržaj teško može predvidjeti. Učenicima često nije potrebno nikakvo usmjeravanje niti započinjanje, već odmah započinju s komentarima.

Ako je potrebno, nastavnik naglašava da je sljedeći korak prepoznavanje izrazitih obrazaca ili detalja.

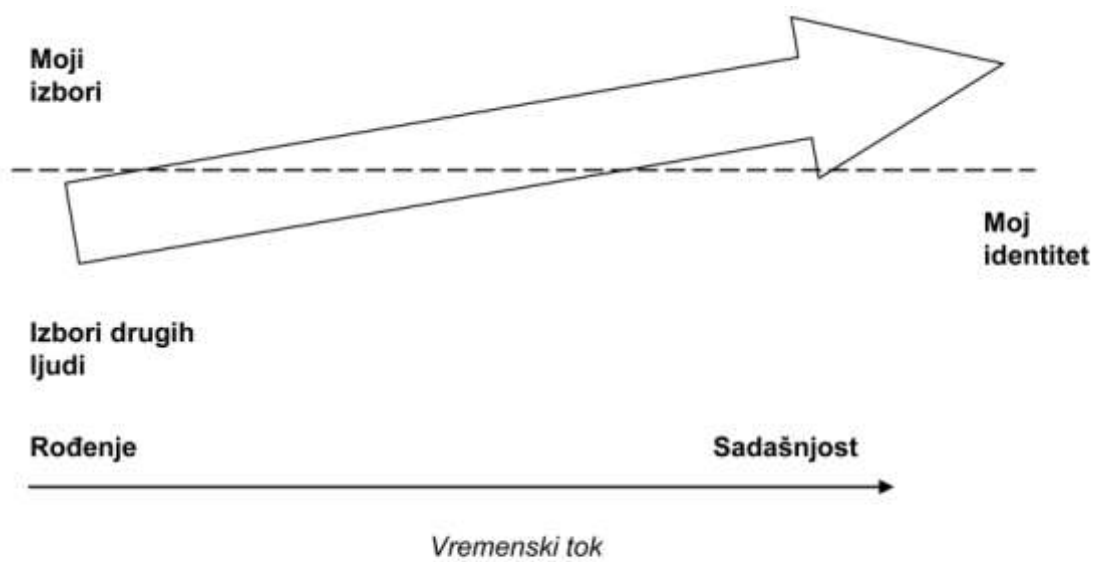
Vjerovatno će se pojaviti nekoliko obrazaca:

Adolescencija – povećana autonomija: u ranom djetinstvu drugi vrše izbor (roditelji, porodica, učitelji, ljekari). Kako odrastamo tako sve više izbora i odluka donosimo sami. Prema tome, na *flip chart*-u vjerovatno ćemo imati skupove koje možemo označiti simbolom strelice s vrškom okrenutim prema gore – pomak prema većoj autonomiji i ličnoj odgovornosti kako postajemo stariji. Jedan učenik može na papiru nacrtati strelicu (vidi prikaz u nastavku).

„Svoje postojanje dugujem roditeljima“. To je početak u našoj biografiji koji je svima zajednički. Elementaran je i očigledan. Naši su korijeni u našim porodicama.

Različitost i pluralizam: možda nećemo prepoznati nikakve obrasce. To ukazuje na fenomen pluralizma – razlikujemo se u svom razvoju, a naši izbori su nam pomogli da razvijemo sasvim posebne ličnosti.

Učestvovati u demokratiji

Kako djeca odrastaju, njihova autonomija izbora se povećava.

Lekcija 3

Pogled unaprijed: tri izbora koja oblikuju naš budući život

Sloboda se sastoji u mogućnosti ili nemogućnosti izbora

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Donošenje odluka, utvrđivanje prioriteta.
Cilj učenja	Ljudska prava pružaju nam izbore za oblikovanje naše budućnosti – mi odlučujemo da li ćemo ih prihvatiti.
Zadaci za učenike	Učenici razmišljaju o ključnim izborima/odlukama koje utiču na njihov budući život.
Materijali i sredstva	Radni list za učenike 1.2. <i>Flip chart</i> , flomasteri.
Metod	Individualni rad s radnim listom . Plenarna rasprava.
Raspored vremena	1. Uvođenje teme i zadatka. 10 min. 2. Učenici razmišljaju o ključnim izborima/odlukama. 10 min. 3. Izlaganje i osvrt. 20 min.

Informacije

„Ko će biti moj parnter? ” – “Želimo li da imamo djecu?” – “Koje zanimanje ću izabrati?”

U ovoj lekciji učenici se bave navedenim izborima/odlukama. U tu svrhu prebacuju se s prošlosti na budućnost. U prethodnoj lekciji gledali su unazad i analizirali donesene izbore/odluke (i ko ih je donio), a koje su značajno uticale na njihov život i oblikovale njihov identitet u djetinstvu i u razdoblju adolescencije. U ovoj lekciji će gledati u budućnost. Izvršiće ključne izbore – po pitanju partnerstva, porodice i njihovog zanimanja – koji će vjerovatno imati najjači uticaj na njihov identitet.

Učenici pritom postaju svjesni rodnog problema: tradicionalna uloga žena bila je da izabere partnera i imaju porodicu – bez biranja zanimanja, dok su muškarci bili fokusirani na svoju ulogu hranitelja (zanimanje) i partnerstva, sa smanjenom odgovornošću za porodični život. Danas mlade žene ostvaruju svoje pravo na obrazovanje u mnogo većem broju, s ciljem izbora svog zanimanja. Prema tome, dok žene nastoje da pronađu način uspostavljanja ravnoteže između sve tri mogućnosti – zanimanja, partnerstva i porodice – mnogi muškarci, iako ne svi, i dalje se drže tradicionalnog shvatanja svoje uloge.

Opis lekcije

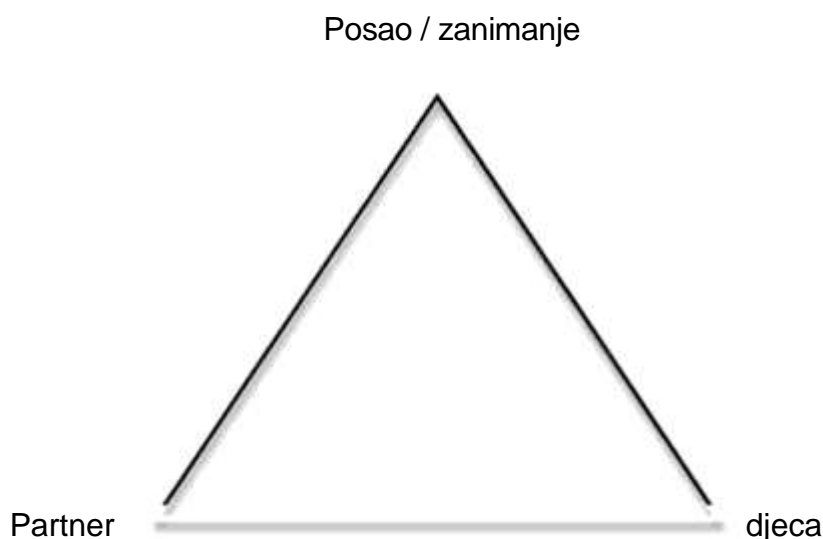
1. Uvod u temu i zadatak

Nastavnik nastoji da uključi učenike (induktivni pristup)

Nastavnik započinje čas postavljanjem pitanja na koje svaki učenik može odgovoriti, a koje direktno upućuje na osnovno pitanje: zašto pohađaš srednju školu?

Učenici, dječaci i djevojčice, sigurno će odgovoriti da žele da izaberu svoje zanimanje. Žele takođe da imaju mogućnost daljnjeg školovanja, npr. na fakultetu.

Nastavnik daje priliku nekolicini učenika da govore, sve dok se ne stvori jasna slika. Potom nastavnik sažima odgovore učenika i crta na tablu ili *flip chart* dijagram sa radnog lista za učenike 1.2 i dodaje prvi izbor – zanimanje.

Nastavnik objašnjava da je to izbor kojem su učenici upravo dali prednost pa je jasno koliko je on važan za njihov identitet. Time učenici ostvaruju ljudska prava – slobodu izbora uopšteno, i slobodu izbora zanimanja. Učenici s pravom mogu tvrditi da je ta sloboda ograničena budući da je ograničen pristup nekim zanimanjima zbog, na primjer, nezaposlenosti ili velike konkurencije. O toj temi ne treba govoriti u ovom trenutku jer će o njoj biti riječi u sljedećoj lekciji.

Nastavnik uvodi i ostale izbore/odluke: da li želim da živim s partnerom, pa ako je odgovor potvrđan, ko će mi biti partner? (ili, jesam li već izvršila/izvršio taj izbor?). Zatim, želim li, ili želimo li da imamo djecu? Nastavnik upisuje na dijagram riječi „partner“ i „djeca“ tako da odgovara radnom listu za učenike 1.2.

Nastavnik objašnjava kako svi na ovaj ili onaj način treba da odgovore na ta pitanja. Možemo odlučiti da kombinujemo sve tri mogućnosti, ili samo dvije, a jednu izostavimo. Zavisno od toga šta izaberemo ili ne izaberemo, vodićemo sasvim drugačiji život. Ostvarujemo ljudska prava, ali snosimo i odgovornost za vlastiti život, kao i živote drugih (naših partnera, naše djece).

Nastavnik uvodi zadatak

Nastavnik učenicima daje radni list za učenike 1.2. Upoznaje učenike s ljudskim pravima koja nude ključne mogućnosti izbora zanimanja, života s partnerom i podizanja djece (radni list za učenike 1.2, dio 1). Zadatak učenika je da razmisle o svom izboru i da svoju odluku unesu u tabelu u 2. dijelu radnog lista.

Ako žele, učenici mogu da uporede svoj izbor sa izborom svojih roditelja. Ovu dodatnu informaciju ne dijele s ostalim učenicima. Informacija o njihovom izboru ostaće anonimna.

2. Učenici se osvrću na svoje ključne izbore

Učenici rade sami u tišini. Nastavnik ne gleda ni u jedan radni list budući da je povjerljivost važna kada se radi o tako osjetljivim pitanjima.

Nastavnik priprema nastavak obrade ove teme. Stavlja papir sa *flip chart*-a na tablu ili zid. Bilo bi idealno da je učenik zaštićen od pogleda ostalih učenika dok piše na papir. Na papiru je modificirana verzija tabele s radnim listom za učenike 1.2.

Tekst se može redukovati samo na slova budući da je učenicima tabela poznata. Dovoljni su sljedeći simboli:

Zanimanje – **P**artnerstvo – **D**jeca

Naše mogućnosti za budućnost		Žene	Muškarci
Sve tri	P + D + Z		
Dvije od tri	P + D		
	P + Z		
	Z + D		
Jedna od tri	P		
	Z		
	D		

Nastavnik učenicima daje flomaster.

3. Prezentacija i promišljanje

Učenici govore o svom izboru

Nastavnik objašnjava na koji način učenici mogu diskretno dodati svoj izbor. Učenici jedan za drugim dolaze do *flip chart*-a i bilježe svoj izbor brojkom (1).

Djevojčice i dječaci označavaju odvojene kolone.

Učenici izlaze jedan za drugim do *flip chart*-a i bilježe svoj izbor. Kad su gotovi, dva učenika sabiraju ono što je zabilježeno u svakoj koloni i upisuju zbir.

Učenici raspravljaju o rezultatima

Rezultat se teško može pretpostaviti. Zanimljivo je vidjeti kako mnoge djevojčice i dječaci namjeravaju da objedine sve tri mogućnosti, kao i kako se mnogi odlučuju za dvije i to za koje.

„Partner+zanimanje”: Tradicionalni muški model „hranitelj+domaćica”. Učenici bi trebalo da budu svjesni implikacija ako oba partnera odaberu isto – to je model „dvostruki prihod, bez djece“).

„Zanimanje+djeca”: nije čest izbor, jer pretpostavlja samohrano roditeljstvo, premda je učenicima poznato da u velikom broju porodica postoji samo jedan roditelj – ne zbog vlastitog izbora, već kao posljedica razvoda ili smrti.

„Partner+djeca”: tradicionalni ženski model, ako traje čitav život. Mnoge mlade majke, a u manjoj mjeri i mladi očevi, prihvataju ovu mogućnost na neko vrijeme kako bi mogli brinuti o svojoj djeci dok su još mala. Podrazumijeva se da će se vratiti svom poslu čim je to moguće.

„Zanimanje+partner+djeca”: učenici shvataju da je ova mogućnost izazov. Postoji li razlika u izboru između polova? Vjerovatno će ovu opciju prihvatiti više mladih žena nego muškaraca. Ako je to tačno, koji su razlozi toga? Nastavnik ne treba da vrši pritisak na učenike ako oni nijesu voljni da govore o razlozima svog izbora. Međutim, nastavnik može naglasiti da je to primjer kako pojedinačni izbor može uticati na društvo u cjelini: ako mnogi odluče da nemaju djece, natalitet pada. Ne treba vršiti nikakav moralni pritisak, ali učenicima treba približiti dugoročne posljedice njihovog pojedinačnog izbora (vidi „Proširenje teme“ u nastavku).

Imajući na umu mogućnost ovakvog razmišljanja, nastavnik očekuje rezultate i potom odgovara – ako je potrebno i improvizuje. Prethodni osvrt, kao što smo već napomenuli, pomaže; kao što pomaže i evaluacije lekcije na kraju da bi se razvijala sposobnost i samopouzdanje za improvizaciju.

Proširenje teme

Problem pada nataliteta i starenja, odnosno smanjivanja broja stanovnika pogađa mnoge industrijske i razvijene zemlje svijeta, uključujući Kinu, Njemačku i Italiju. Javljaju se ozbiljni problemi u ekonomiji i penzionom sistemu tih zemalja. Na osnovu statističkih podataka učenici istražuju situaciju u svojoj zemlji. Mogu analizirati i donositi sudove o mogućim rješenjima.

Lekcija 4

Koje zanimanje mi odgovara?

Moji kriterijumi za izbor zanimanja

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Prepoznavanje, uspostavljanje ravnoteže i utvrđivanje prioriteta kod kriterijuma za odluku.
Cilj učenja	Osnovni kriterijumi za izbor zanimanja su: „Koje zanimanje odgovara mojim interesima i prednostima?“
Zadaci učenika	Učenici biraju ili odbacuju neko zanimanje i navode razloge svog izbora.
Materijali i sredstva	Radni list za učenike 1.3. Nastavni materijal 1.2 (izrezati niz kartica sa zanimanjima i to otprilike 10 kartica više nego što ima učenika u razredu).
Metod	Individualni rad s radnim listom. Plenarna rasprava.
Raspored vremena	1. Učenici prihvataju ili odbijaju ponudu za posao. 20 min. 2. Učenici razmjenjuju svoje kriterijume za izbor zanimanja. 20 min.

Informacije

U lekciji 1.3, učenici su razmatrali tri ključna pitanja koja će značajno uticati na njihov budući život – izbor koji se tiče njihovog zanimanja, partnera i porodice (roditeljstva). U ovoj lekciji učenici podrobnije istražuju kriterijume kod jedne od ovih odluka – izbora zanimanja.

Dva kriterijuma su od izuzetne važnosti: koji me posao zanima? Koji posao mogu najbolje raditi?

Važnost ovih pitanja je očita, ali su očište i teškoće kod odgovaranja na ta pitanja, posebno na drugo pitanje. Potrebne su konkretne informacije; predlaže se projekt uvida u zanimanje kako bi učenici savladali ovaj problem.

Opis lekcije

1. Učenici prihvataju ili odbijaju ponudu za posao

Nastavnik uvodi temu

Nastavnik uvodi temu, upućuje na *flip chart* na kojem se nalazi trougao s ključnim izborom. U prošloj lekciji učenici su raspravljali o složenosti koja prati ove tri odluke: zanimanje, partner i porodica.

U ovoj lekciji učenici će se fokusirati na jedan od ta tri izbora – svoje buduće zanimanje.

Nastavnik objašnjava početak, naime, da učenici treba da zamisle kako im je ponuđen neki posao. Nastavnik im daje karticu s ponuđenim poslom. Odlučuju hoće li ponudu prihvatiti ili ne.

Nastavnik uvodi metod – jednostavnu simulaciju tržišta rada

Nastavnik učenicima dijeli radni list 1.3 i traži da ispune prvi red: da li već imaju posao koji žele, ili, jesu li izvršili izbor? Ako ne, čekaju sljedeći korak.

Nastavnik objašnjava pravila. Kada učenici dobiju karticu s ponuđenim zanimanjem, odlučuju da li će ga prihvatiti ili odbiti. Na radnom listu bilježe svoje razloge.

Potom mogu da traže drugi posao. Mogu međusobno mijenjati posao, ili zamijeniti svoju karticu s jednom od kartica na nastavnikovom stolu. Bilježe sve poslove koji su im ponuđeni i daju obrazloženje za prihvatanje odnosno odbijanje.

Ako pronađu posao koji vole, jednostavno zadrže karticu. Ako karticu stave na klupu bez uzimanja druge kartice, ostaju nezaposleni.

Prije nego što započne simulacija tržišta rada, učenici moraju imati jasnu ideju o pravilima i svojim ulogama.

Nastavnik svakom učeniku daje jednu karticu sa zanimanjem. Mnogi će se vjerovatno buniti i odmah će htjeti da se riješe ponude. Ako je potrebno, nastavnik ih podsjeća na zadatak – da na radni list napišu razloge zbog kojih ne žele da prihvate neko zanimanje.

Učenici učestvuju u simulaciji tržišta rada – traže zanimanje kojim će se baviti

Kada su učenici dobili kartice sa zanimanjima, nastavnik ih pušta da samostalno rade. Nastavnik prati koliko je učenika prihvatilo ponudu i podsjeća ih da naprave kratke bilješke prije nego što se međusobno mijenjaju za zanimanje.

2. Učenici razmjenjuju kriterijume za izbor zanimanja

Učenici prepoznaju ključne kriterijume za izbor zanimanja

Učenici sjede u obliku pravougaonika ili kruga kako bi olakšali komunikaciju.

Nastavnik poziva na dizanje ruku. Ko je prihvatio ponudu? Ko nije?

Zatim nastavnik traži da učenici formiraju grupe od četiri do šest učenika i razmijene kriterijume. Njihov je zadatak da zapišu tri osnovna kriterijuma oko kojih se svi slažu.

Nakon pet minuta predstavnik grupe saopštava rezultat, a neki drugi član grupe bilježi njihove bodove na tablu ili *flip chart*. Bilježe se bodovi svih grupa kako bi se na taj način naglasila njihova važnost. Rezultat može izgledati ovako:

Koje mi zanimanje odgovara? Kriterijumi za izbor zanimanja

Lični interesi

Stručna sprema – zahtjevi radnog mjesta

Dobra zarada

Radno vrijeme

Fleksibilnost

Sigurnost zanimanja

.....

Učenici prepoznaju ključne kriterijume za biranje zanimanja

Ako su grupe ponavljale određene kriterijume kod izbora zanimanja, učenici mogu smatrati da su ti kriterijumi naročito važni. Razmjenjuju mišljenja i objašnjavaju razloge.

Učenici mogu slijediti svoje lične prioritete pa nije potrebno postizati saglasnost. Na primjer, visoka plata može nekom biti važnija, dok drugi mogu insistirati na slobodnim vikendima i fleksibilnom radnom vremenu. Međutim, postoji nešto što nastavnik mora nastojati da približi učenicima.

Svi želimo izbjeći nezaposlenost, tako da je sigurnost nekog zanimanja često najvažniji faktor. Međutim, poslovna kretanja ne mogu se predvidjeti pa će učenici posvuda nailaziti na konkurenciju. Učenici moraju izabrati zanimanje, ili barem kategoriju zanimanja („pravo“, „medicina“) kada završe školu, a posao će tražiti kada završe studije ili obuku. Niko ne može pouzdano predvidjeti kakve će mu biti šanse za četiri ili pet godina.

Zbog toga učenici moraju uzeti u obzir dva kriterijuma:

1. Šta me zanima i šta bih volio/voljela da radim?
2. U čemu sam dobar/dobra? Koje su moje jače strane? Šta mogu najbolje raditi ako sam pod pritiskom konkurencije?

Nastavnik učenicima daje dovoljno vremena da najprije razmisle o tim stvarima i da potom odgovore.

Učenici raspravljaju o primjeni kriterijuma

Kod razmišljanja o tome kako primijeniti ova dva osnovna kriterijuma, učenici će vjerovatno postati svjesni teškoća koje ih prate. Na drugo gornje pitanje nije teško odgovoriti. Uz pomoć roditelja i prijatelja, kao i nastavnika, mogu istražiti svoj konkretan profil kompetencija.

Prvo pitanje je mnogo teže, jer su učenicima potrebne informacije o zahtjevima posla i razvoju posla. Nastavnici nijesu stručnjaci za profesionalnu karijeru pa je škola tu ograničena i učenici sami moraju pronaći potrebne informacije. Prema tome, stiču iskustvo sa slobodom izbora i izgradnjom identiteta, što su vrlo zahtjevni zadaci.

U mnogim zemljama škole pružaju pomoć svojim učenicima u praćenju raznih zanimanja. Ovaj model predlaže se kao dodatna pomoć koju će učenici, roditelji i poslovni ljudi pozdraviti i podržati.

Proširenje teme: uvid u zanimanje

Problemi s kojima se učenici susreću i na koji im način projekt omogućavanja uvida u zanimanje može pomoći

Učenici znaju koliko je važan izbor odgovarajućeg zanimanja za njihov budući život. Shvatili su koji su osnovni kriterijumi za izbor, no shvatili su takođe da bez pouzdanih i ažuriranih informacija ne mogu procijeniti koji se zahtjevi nekog konkretnog zanimanja poklapaju s njihovom talentima, sposobnostima i interesima. Projekt uvida u zanimanje na radnom mjestu može učenicima biti korisna pomoć u dobijanju takvih informacija.

Učenici istražuju zanimanje za koje smatraju da odgovara njihovim kriterijumima. Provede nekoliko radnih dana sa stručnjakom. Prate šta rade i s kim saraduju. Pomoću upitnika (vidi radni list za učenike 1.4) intervjuišu svog poslovnog partnera. Ako je moguće, izvršavaju određene zadatke kako bi stekli iskustvo iz prve ruke (kao tokom pripravničkog staža). Školski raspored je tako zamijenjen radnim satima na poslu. Prema tome, ako hirurrg počinje operisati u 6 sati ujutro, učenik mora biti uz njega u operacionoj sali (kako bi utvrdio, na primjer, može li uopšte podnijeti hiruršku operaciju).

Na osnovu upitnika učenici pišu izvještaj. Izvještaj se može predati nastavniku i ocijeniti, što učenicima daje dodatni podsticaj da zadatak urade kako treba. Učenicima se savjetuje da dnevno vode bilješke i pišu izvještaj tokom radne sedmice, a ne kasnije – primjer efikasnog upravljanja vremenom.

Izvještaj treba da bude sistematski opis, a ne lični dnevnik, kako bi se učenici prilikom izbora zanimanja fokusirali na osnovne kriterijume.

Učenici sami moraju da pronađu svoje poslovne partnere, uz pomoć svojih roditelja, porodice i porodičnih prijatelja. Idealno bi bilo da u tu svrhu ne odlaze na radna mjesta roditelja ili rođaka.

Podrška škole i nastavnika

Učenik ima glavnu ulogu i odgovoran je za rezultat. Škola pruža mogućnost, utvrđuje okvir, odobrava projekat i rješava pravna pitanja (dozvola nadležnog ministarstva, osiguranje). U ranoj fazi, škola takođe kontaktira roditelje koji igraju vrlo važnu ulogu (vidi u nastavku).

Na zahtjev, učenicima se može dati pisano punomoćje kada se prijavljuju za praćenje nekog zanimanja na radnom mjestu. Po okončanju projekta, direktor šalje pismo zahvalnosti svim partnerima koji su učenicima bili domaćini.

Ako je moguće, nastavnik bi trebalo da posjeti učenike tokom projekta. Nastavnik mora biti telefonski dostupan tokom projekta kako bi u hitnom slučaju mogao brzo reagovati.

Zadaci po završetku projekta

Preporučujemo ocjenjivanje izvještaja u svrhu naglašavanja njihove važnosti. Nastavnik treba da se s poštovanjem odnosi prema izvještajima budući da se radi o ličnim dokumentima. Nastavniku treba da bude jasno da nije bio prisutan tokom projekta i intervjuja, što znači da su ovdje stručnjaci učenici, a ne nastavnik. Prema tome, kod ocjenjivanja treba da se fokusira na aspekte poput jasnoće, koherentnosti, pažnje i cjelovitosti. Sa tačke gledišta učenika, ova vrsta zadatka vrednija je od bilo kojeg testa, a nastavnik bi trebalo da bude spreman da dodijeli više najboljih ocjena nego što je to obično slučaj.

Učenici bi trebalo da imaju mogućnost razmjene iskustava. To zahtijeva više vremena nego što se može osigurati u okviru redovne nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava ili nastave društvene grupe predmeta. Veoma je korisna platforma praćenje zanimanja kao događaja koji organizuje škola. To je od posebne važnosti za mlađe učenike koji će tek za godinu dana raditi na takvom projektu, ali i za roditelje. Partneri istog zanimanja ili lokalna štampa kao i predstavnici lokalnih poslovnih subjekata takođe bi trebalo da budu pozvani.

Podrška roditelja

Kao prvo, roditelji mogu pružiti podršku svojoj djeci pri utvrđivanju njihovih jačih strana i interesa. Roditelji poznaju svoje dijete od prvog dana i sjećaju se njegovog razvoja iz perspektive koja se razlikuje od perspektive stručnjaka u školi. Roditelji uopšteno pozdravljaju ovakvu vrstu projekta jer cijene svaku podršku koja se pruža njihovoj djeci u izboru zanimanja. Iz razumljivih razloga roditelji obično prenaplašavaju sigurnost zanimanja. U ekonomiji podložnoj brzim promjenama roditelji su manje pogodni za savjetnike u planiranju karijere.

Kako učenicima pronaći poslovnog partnera

Obično se od učenika traži da pronađu mentora za projekat praćenja zanimanja. Njihovi roditelji, a u nekim slučajevima rođaci ili prijatelji, mogu biti dragocjena pomoć u uspostavljanju veze s potencijalnim partnerima. Učenici ne bi smjeli prerano parviti kompromise ukoliko im se potraga učini preteškom. Ono što traže nije posao već prilika za uvid u neko konkretno zanimanje. Ako nije moguće pronaći nekog ko obavlja neki konkretan posao, npr. televizijskog novinara, ustupak bi bio tražiti alternativno rješenje u okviru iste kategorije zanimanja, npr. novinara koji radi za lokalne novine.

Od svakog profesionalca koji na sedmicu dana primi učenika očekuje se dodatni napor, a to treba izuzetno cijeniti. Međutim, mnoge poslodavce zanima privlačenje kvalifikovanih i dobro informisanih kandidata i, s njihovog gledišta, praćenje zanimanja predstavlja mogućnost testiranja učenika, a možda i priliku da im se kasnije dâ ponuda.

Učenicima je potreban mentor ili supervizor. To može biti njihov poslovni partner ili neko drugi. Učenici su oslobođeni nastave pa ih stoga ne treba plaćati za projekt koji izvode. Oni nijesu tu da bi obavljali redovni posao već da slijede vlastiti plan u skladu s upitnikom (Radni list za učenike 1.4).

Dugoročni učinci za učenike

Iskustvo je pokazalo da ovaj projekt mnogim učenicima pomaže da ozbiljnije i zrelije pristupe završnim godinama svog srednjoškolskog obrazovanja. Postaju svjesniji svojih interesa i više cijene neke predmete, jer ih mogu povezati sa svojim životom po završetku škole. Vrlo je važno i drugačije ako im neko izvan škole kaže da su „pravopis i rukopis“ *jako* važni. Osim toga, korisno je i uzbudljivo iskustvo ako učenici otkriju da se mogu nositi s prilično mnogo zadataka u profesionalnom svijetu.

Učenici se mogu vratiti u školu s jasnim odgovorima. Možda će sada znati kojim će se zanimanjem baviti pa mogu preduzeti sljedeće korake u planiranju svog studiranja i obrazovanja nakon što završe školu. Osim toga, ako im je projekat pokazao da moraju tražiti neko drugo zanimanje, to je takođe vrijedan korak naprijed, jer su se oslobodili nekih iluzija i sada mnogo preciznije mogu razmišljati koje bi im zanimanje odgovaralo.

Informacije o programima praćenja zanimanja

Velika Britanija: www.prospects.ac.uk

Baden-Württemberg, Njemačka: www.schule-bw.de/schularten/gymnasium/bogy

Nastavni materijali 1.1: Citati o izboru i identitetu

Svojim odlukama i postupcima kreiramo svoju ličnost i lice koje nosimo. Kenneth Patton
Odluka je rizik ukorijenjen u hrabrosti našeg izbora da budemo slobodni. Paul Tillich
Sve što sada radite nešto je što ste izabrali da radite. Neki ljudi ne žele u to vjerovati. No ako ste stariji od dvadeset i jedne godine, vaš život je ono što ste od njega učinili. Da biste promijenili život, morate promijeniti svoje prioritete. John C. Maxwell
Smatram da smo sami isključivo odgovorni za svoje odluke pa moramo prihvatiti i posljedice svakog svog čina, riječi i misli tokom života. Elisabeth Kubler-Ross
Ako želiš da se nešto kaže, pitaj muškarca. Ako želiš da se nešto učini, pitaj ženu. Margaret Thatcher
Sloboda, ako je uzmemo u njenom konkretnom smislu, sastoji se u sposobnosti da izvršimo izbor. Simone Weil
Najveći umovi su sposobni za najveće poroke, ali i za najveće vrline. Rene Descartes
Osnovno što nas istorija uči jeste da ljudski postupci imaju posljedice i da neke odluke, jednom donijete, ne možemo povući. One ne dopuštaju mogućnost donošenja drugih odluka pa na taj način određuju buduće događaje. Gerda Lerner
Moć biranja između dobra ili zla svima je na dohvat ruke. Origen
Jastvo nije nešto dovršeno već neprestano stvaranje kroz izbor načina našeg djelovanja. John Dewey
Ono što žene još moraju naučiti jeste da vam niko ne daje moć. Morate je same uzeti. Roseanne Barr
Kada biram između dva zla, uvijek nastojim iskušati ono koje nikada prije nisam iskusila. Mae West
Žene i mačke će učiniti što im se prohtije, a muškarci i psi se moraju opustiti i na to se naviknuti. Robert A. Henlein
Morate vježbati svoju intuiciju – vjerovati tihom glasu u sebi koji vam tačno kaže šta trebate reći ili odlučiti. Ingrid Bergman

Jedan brod plovi na istok,
drugi na zapad,
a isti vjetar duva.
Položaj jedara, a ne vjetrovi
određuju njihov smjer.

Kao vjetrovi s mora, nose nas
valovi vremena kroz život.
Stanje duše određuje cilj,
a ne mir ili borba.

Ella Wheeler Wilcox
(Prevela: Zlata Pavić)

Nastavni materijal 1.2: Kartice zanimanja

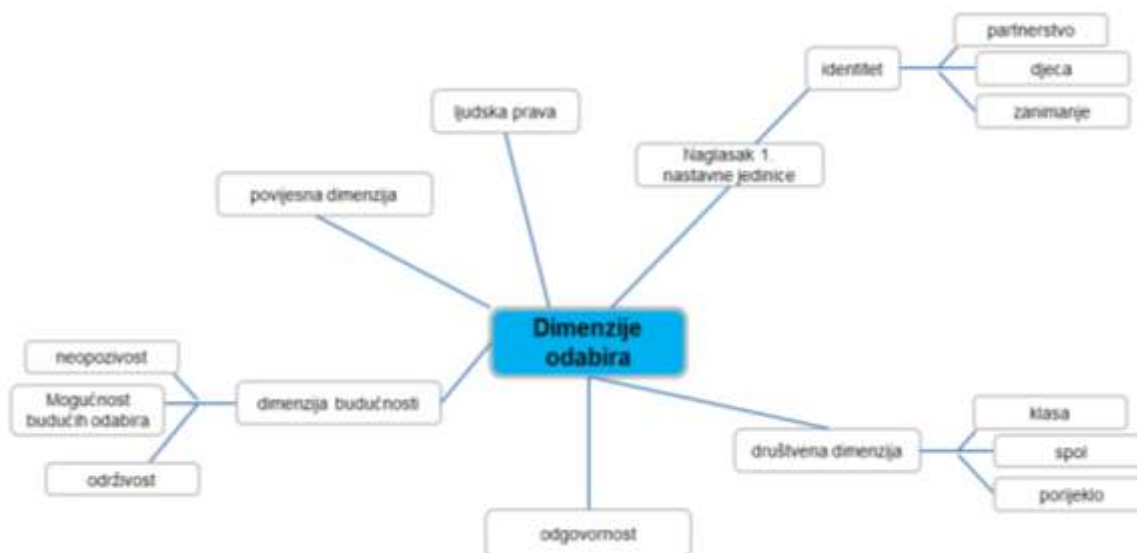
državni službenik (opštinska administracija)	Kreativni autor u oglašavanju	veterinar hirurg
arhitekta	modni snimatelj	učitelj u osnovnoj školi
Mašinski inženjer	Upravnik u vodosnabdijevanju	bankar
bolnički doktor	upravnik restorana brze hrane	bibliotekar
informatički stručnjak za prodaju	policajac	advokat

uristički vodič	prodavač	bolničarka
ekonomista	kartograf	frizer
plesač	novinar	trgovac knjigama
meteorolog	psihoterapeut	civilni pilot
Sobar/ica	vozač autobusa	električar

Izvor: www.prospects.ac.uk

Jedinica 1.3 Popratne informacije za nastavnike Konstruktivistički pojam identiteta

Povezan s pojmom identiteta, konstruktivizam znači da oblikujemo svoj identitet izborima i odlukama koje donosimo. Konstruktivizam naglašava aktivnu ulogu pojedinca i ukazuje na element učenja. U životu griješimo i svjesni smo svojih grešaka prilikom izbora. Možda neke izbore možemo promijeniti (dekonstruisati) i ispraviti, no neki izbori su neopozivi. Vrijeme se, pogotovo, može potrošiti samo jednom u životu. Konstruktivizam povezuje dinamiku izbora s rezultatom, našim identitetom koji u izvjesnom smislu postaje statičan i stabilan.

Ova jedinica stavlja naglasak na aktivnu ulogu pomoću koje oblikujemo vlastiti identitet – kao i identitete drugih, pri čemu je naša uloga takođe pasivna. Naravno, razvoj identiteta mnogo je složeniji i zavisi od mnogih drugih faktora (varijabla) koji definišu ili ograničavaju naše šanse da oblikujemo vlastite živote i identitete. To uključuje porijeklo, razred, rod, ekonomske i kulturne uslove, kao i životnu sredinu.

Dva su razloga zbog kojih ova jedinica stavlja naglasak na konstruktivističku dimenziju oblikovanja našeg identiteta na osnovu izvršenih izbora. Prvo, taj pristup povezuje identitet s ljudskim pravima. Izvršiti izbor jeste čin slobode. Drugo, učenici najbolje razumiju takav pristup jer odgovara njihovom iskustvu i pitanjima koja sami sebi postavljaju.

Nije samo pojam identiteta mnogo složeniji nego što se čini u ovoj jedinici; isto se odnosi i na pojam izbora. Gornji dijagram opisuje didaktički pristup u ovoj jedinici: učenici istražuju veze između dva složena pojma, ali ni jedan od njih u potpunosti.

NASTAVNA JEDINICA 2
ODGOVORNOST
Viši srednji nivo

Učestvovanje, preuzimanje odgovornosti

Sloboda podrazumijeva odgovornost

“Quidquid agis, prudenter agas, et respice finem.”
[Šta bilo da radiš, radi mudro i vodi računa o posljedicama.]
Latinska poslovice; izvor neutvrđen

2.1 Rizikovati gubitak prijatelja – ili prekršiti pravilo?

Svuda se suočavamo s dilemama

2.2 i 2.3 Šta bi ti učinio?

Preuzimamo odgovornost za svoje odluke

2.4 Koje vrijednosti nam moraju biti zajedničke?

Preuzimanje odgovornosti u zajednici zasnovanoj na ljudskim pravima

Nastavna jedinica 2

Odgovornost Učestvovanje, preuzimanje odgovornosti

Uvod za nastavnike

Preuzimanje odgovornosti – stanovište koje utiče na sve ostalo

Neprestano donosimo odluke, velike i male. Šta ćemo danas ručati? Idemo li autom ili autobusom? Za koju ću stranku glasati?

Kod svake odluke koju donosimo neke mogućnosti biramo, druge odbacujemo. Bez obzira jesmo li toga svjesni, naše odluke utiču na druge. Šta god odlučimo i učinimo, može se dovoditi u pitanje, jer uvijek postoje alternative koje smo mogli izabrati.

Preuzimanje odgovornosti podrazumijeva razmatranje tih alternativa i posljedica naših odluka. U tom smislu, preuzimanje odgovornosti jeste stanovište koje doslovno utiče na sve što činimo – u ličnim životu, u odnosima i vezama s porodicom, prijateljima, kolegama i zajednicom u cjelini.

Preuzimanje odgovornosti – ljudsko pravo i izazov

Kada donosimo odluke, ostvarujemo svoje ljudsko pravo na slobodu. Sloboda podrazumijeva odgovornost, no sami možemo i moramo odlučiti koje principe i smjernice želimo da slijedimo. Sloboda znači da smo sami sa svojom odlukom pa stoga preuzimanje odgovornosti može biti vrlo teško. U određenoj mjeri radi se o vještinama koje se mogu naučiti i to je ono što će učenici da čine u ovoj jedinici.

Učenici će razgovarati o stvarima o kojima u praksi moramo često sami odlučiti – nastojeći da razumijemo dileme različite složenosti, da izaberemo i odredimo prioritete.

Konstruktivistički pojam odgovornosti

Preuzimanje odgovornosti najbolje se može naučiti i razumjeti u konkretnim situacijama koje zahtijevaju donošenje odluke. Dileme u tom smislu posebno su zanimljive jer zahtijevaju vrlo pažljivo razmatranje posljedica neke odluke.

U otvorenom, sekularnom i pluralističkom društvu ne možemo smatrati da se samo po sebi razumije kako postoji sistem vrijednosti s kojim će se svako odmah složiti. Međutim, da bi neka zajednica bila stabilna, takav sistem vrijednosti veoma je bitan. Dakle, moramo razgovarati i pregovarati o osnovnim principima koji su nam kod preuzimanja odgovornosti zajednički.

Preuzimanje odgovornosti je izazov i trajni proces učenja; u tom smislu se u ovoj jedinici radi o konstruktivističkom shvatanju odgovornosti.

Zamke kod podučavanja o odgovornosti i kako ih izbjeći

Postoje dvije zamke kod podučavanja o odgovornosti – apstraktno moraliziranje i indoktrinacija. Moraliziranje znači govoriti o tome da se bude „dobar građanin“ bez analiziranja konkretnog problema. Učenicima se prenosi poruka da je preuzimanje odgovornosti samo pitanje želimo li nešto ili ne. Učenici tako nikada ne nauče koliko težak može biti taj zadatak i koliko je važno da obrazlože razloge svog izbora.

Zamka indoktrinacije tiče se učitelja koji pokušavaju da nametnu određene vrijednosti. Nemaju ovlaštenje da to čine i koje god vrijednosti izabrali, one se mogu dovesti u pitanje i dekonstruisati.

Ova je jedinica i osmišljena da bi se izbjegle ovakve zamke, i sadrži osnovni zadatak koji učenicima daje priliku da donose vlastite odluke. Nastavnik je njihov instruktor i moderator.

Učenici raspravljaju o tome kako rješavati dileme. Primjeri se odnose na svakodnevno iskustvo učenika koje ih stavlja u ulogu stručnjaka.

Priprema jedinice

Preporučamo da nastavnik radi isti zadatak koji rade i učenici (vidi Radne listove za učenike 2.1-2.4 i nastavne materijale 2.1-2.3). Na taj način će nastavnik najbolje razumjeti mogućnosti učenja i postati svjestan teškoća s kojima se učenici suočavaju. Sam rezultat – odluka o tome kako riješiti neku dilemu – nije „pravi“ odgovor jer istovremeno postoji snažan element subjektivnog izbora koji učenici mogu, ali ne moraju međusobno razmijeniti.

Razvijanje kompetencije: povezanost s ostalim jedinicama ovog priručnika

Šta pokazuje ova tabela

Naslov ovog priručnika, „Učestvovati u demokratiji“, stavlja naglasak na kompetencije aktivnog građanina u demokratiji. Tabela pokazuje potencijal sinergijskog dejstva između pojedinih jedinica u priručniku. Pokazuje koje se kompetencije razvijaju u jedinici 2 (tamniji red tabele). Masno uokvirena kolona pokazuje kompetenciju političkog odlučivanja i djelovanja – naglasak je stavljen zbog povezanosti tih kompetencija sa učešćem u demokratiji. Redovi koji slijede pokazuju vezu s ostalim jedinicama ovog priručnika: koje kompetencije se razvijaju u tim jedinicama, a podrška su učenicima tokom rada u okviru jedinice 2.

Kako koristiti ovu tabelu

Nastavnici mogu na različite načine da koriste ovu tabelu kao instrument za planiranje nastave iz obrazovanja za demokratiju i ljudska prava.

- Tabela pomaže nastavnicima koji samo nekoliko časova mogu posvetiti obrazovanju za demokratiju i ljudska prava: nastavnik može da izabere samo ovu jedinicu i preskočiti ostale, jer zna da se neke ključne kompetencije donekle razvijaju i u ovoj jedinici – na primjer, analiza, refleksivna upotreba medija i odgovornost.
- Ova tabela pomaže nastavnicima u korišćenju sinergijskog dejstva koje učenicima omogućava uvježbavanje važnih kompetencija u različitim kontekstima koji su na mnogo načina povezani. U tom slučaju nastavnik bira i kombinuje nekoliko nastavnih jedinica.

Jedinice	Dimenzije razvijanja kompetencije			Stavovi i vrijednosti
	Politička analiza i procjena	Metodi i vještine	Političko odlučivanje i djelovanje	
2 Odgovornost	Razumijevanje problema koji se tiču dileme. Analiziranje posljedica neke odluke. Utvrđivanje prioriteta i objašnjavanje razloga.	Pažljivo razmatranje i razmišljanje. Međusobno upoznavanje s razlozima i kriterijumima za donošenje neke odluke.	Donošenje odluka s nepotpunim informacijama. Svijest o mogućem neuspjehu.	Promjena gledišta. Prepoznavanje interesa i prava drugih. Zajednica zasnovana na ljudskim pravima.
1 Identitet	Razumijevanje uticaja našeg izbora na druge.			Promjena perspektive.
4 Sukob	Dilema oko održivosti	Strategije pregovaranja	Rješavanje sukoba	
6 Vlast i politika	Politika – proces rješavanja problema i rješavanje sukoba			
7 Jednakost	Uvažavanje kulturološke dimenzije demokratije		Uspostavljanje ravnoteže između prava većine i manjine.	Međusobno uvažavanje

Nastavna jedinica 2: Učestvovanje, preuzimanje odgovornosti

Sloboda podrazumijeva odgovornost

Tema lekcije	Razvijanje kompetencije/ishodi učenja	Zadaci za učenike	Materijali i sredstva	Metod
Lekcija 1 Rizikovati gubitak prijatelja – ili prekršiti pravilo?	Kompetencija političkog odlučivanja i djelovanja: odabrati i obrazložiti razloge. Odgovorni smo za odluke koje donosimo u svakodnevnom životu. Shvatanje dileme i odgovornosti.	Učenici razmišljaju o izboru i odlukama koje donose u svakodnevnim situacijama suočavanja s dilemom i govore o razlozima takvog izbora.	Nastavni materijali 2.1 i 2.2. Radni listovi za učenike 2.1 i 2.2.	Plenarna rasprava, predavanje, grupni rad.
Lekcija 2 i 3 Šta bi ti učinio/učinila?	Kompetencija donošenja odluka i postupanja: rješavanje dilema. Kod rješavanja dileme vršimo različite izbore. Na taj način ostvarujemo svoje ljudsko pravo na slobodu.	Učenici raspravljaju o situacijama suočavanja s dilemom i osvrću se na lično iskustvo.	Radni listovi za učenike 2.1-2.4. Nastavni materijal 2.2. <i>Flip chart</i> , flomasteri.	Grupni rad.
Lekcija 2 i 3 Šta bi ti učinio/učinila?	Preuzimanje odgovornosti uključuje rješavanje dilema – prikupljanje informacija, razmatranje posljedica, utvrđivanje prioriteta, donošenje odluka.	Učenici raspravljaju o situacijama suočavanja s dilemom i osvrću se na lično iskustvo.	Radni listovi za učenike 2.1-2.4. <i>Flip chart</i> , flomasteri.	Grupni rad.
Lekcija 4 Koje vrijednosti moraju biti zajedničke?	Procjena: osvrt na kriterijume i vrijednosti. Demokratska zajednica oslanja se na zajednički sistem vrijednosti. Ljudska prava osiguravaju sistem vrijednosti s kojim se možemo složiti.	Učenici biraju slučajeve suočavanja s dilemom, izvještavaju o svojim odlukama, upoređuju i raspravljaju o prioritetima.	Nastavni materijali 2.2. <i>Flip chart</i> (pripremljen u okviru prethodne lekcije), flomasteri. Radni list za učenike 2.5; alternativno, Univerzalna deklaracija član 1. na <i>flip chart</i> -u ili foliji za projektor.	Zajednička rasprava o planiranju. Izlaganje. Rasprava.

Lekcija 1

Rizikovati gubitak prijatelja - ili prekršiti pravilo?

Svuda smo suočeni s dilemama

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Kompetencija političkog odlučivanja i djelovanja: izbor i obrazlaganje razloga.
Cilj učenja	Odgovorni smo za izbore u svakodnevnom životu. Razumijevanje dilema i odgovornosti.
Zadaci za učenike	Učenici razmišljaju o izboru u situacijama suočavanja sa svakodnevnim dilemama i razmjenjuju razloge svog izbora.
Materijali i sredstva	Nastavni materijali 2.1 i 2.2. Radni listovi za učenike 2.1 i 2.2.
Metod	Plenarna rasprava, predavanje, grupni rad.
Raspored vremena	1. Učenici se bave svakodnevnim dilemama. 10 min. 2. Učenici se upoznaju s instrumentom za analizu dileme. 20 min. 3. Učenici razmjenjuju svoje odluke u školskom testu o rješavanje dileme. 10 min.

Informacije

U ovoj lekciji učenici se upoznaju s važnošću i nužnošću preuzimanja odgovornosti. U nekoj vrsti eksperimentalne primjene, oni koriste određeni instrument kako bi se mogli osvrnuti na svoje odluke o preuzimanju odgovornosti i upoznaju se s osnovnim pojmom dileme.

Svi učenici se odmah aktivno uključuju uz pomoć induktivnog pristupa. Za nekoliko minuta svi učenici u razredu razmišljaju o tome kako riješiti neku dilemu koja im je poznata iz iskustva u razredu.

Prva lekcija bavi se osnovnom temom – suočavanjem s dilemom, izborom, razmišljanjem o prioritetima prilikom izbora. Umjesto dodavanja dodatnih tema, sljedeće lekcije obrađuju problem rješavanja dileme. Poput ostalih jedinica ovog priručnika, i ova jedinica slijedi didaktički princip iscrpne obrade izabrane teme – „Obradi manje, ali bolje“. Razlog zbog kojeg smo izabrali tako malo, a izostavili tako mnogo jeste ogromno iskustvo. Intenzitet napora koji se ulažu u učenje daje najbolje rezultate, a ne široka obuhvaćenost nekog područja.

Opis lekcije

Faza 1: Učenici razmišljaju o svojim izborima u svakodnevnim situacijama

Nastavni materijal 2.1

Nastavnik najavljuje početak nove jedinice i kao uvod iznosi sljedeći primjer.

Zamisli sljedeću situaciju. U razredu se piše test iz istorije. Ti si jedan od najboljih učenika iz istorije, ali čak i ti smatraš da je test prilično težak.

Prijatelj iza tebe šapuće i moli te da mu pokažeš svoj test. Ti znaš da je prepisivanje na testovima zabranjeno i da bi i ti i tvoj prijatelj mogli biti ozbiljno kažnjeni kada biste to uradili.

Šta bi uradio? Da li bi rizikovao gubitak prijatelja ili bi prekršio pravilo?

Nastavnik zapisuje dilemu – temu ove lekcije – na tablu ili na *flip chart*.

Upozorova učenike da njihov odgovor mora biti da ili ne – nema alternative niti srednjeg rješenja, niti učenici mogu o tome razgovarati – potom traži da se izjasne dizanjem ruku. Učenici se izjašnjavaju, a nastavnik bilježi rezultate na tablu ili *flip chart*.

Slijedi rasprava. Učenici iznose svoje razloge, a nakon nekoliko minuta nastavnik sabira i zapisuje glasove na tablu. Možemo očekivati argumente kao što su ovi:

Da li bi rizikovao gubitak prijatelja ili bi radije prekršio pravilo?	
Da (glasova x) Dobri prijatelji uvijek pomažu jedni drugima. I meni će jednog dana trebati pomoć prijatelja. Potrebno je da se uzajamno pomažemo. Svijet bi bio hladan i neprijateljski kada ne bismo brinuli jedni o drugima.	Ne (glasova y) Varanje nije pošteno prema onima koji poštuju pravila. Varanjem rizikujem da i ja budem kažnjen. Prijatelji to ne bi smjeli očekivati jedni od drugih. Od prijatelja zavisi veličina rizika. S dobrim prijateljem mogu razgovarati i on će poštovati moju odluku.

Faza 2: Učenici se upoznaju s instrumentom za analizu dileme

Radni listovi za učenike 2.1 i 2.2

Nastavnik učenicima dijeli radne listove za učenike 2.1 i 2.2 i ukratko uvodi pojam dileme (nastavni materijal 2.1). Argumenti koje su učenici iznijeli pokazuju sukob lojalnosti: ili ostajem odan prijateljima kada me mole za pomoć, ili slijedim pravila jer ona svakom garantuju jednake šanse na testu. Razlozi koje učenici navode – ili se očekuje da će navesti – tiču se vrijednosti: našeg shvatanja prijateljstva, odanosti, spremnosti da drugima pomognemo, poštenja, poštovanja pravila i propisa.

Upravo sam suočen sa situacijom u kojoj ću prekršiti jednu od tih spona odanosti i pratećih vrijednosti – rizikovati da izgubim prijatelja, što će uticati na moj ugled, ili rizikovati da budem kažnjen i imati grižnju savjesti jer sam prekršio pravilo koje zapravo podržavam. Takvu situaciju u kojoj možete izabrati samo pogrešno, umjesto da činite sve što je ispravno, nazivamo dilemom. Ovaj primjer tipičan je za mnoge dileme:

- Kompromis nije moguć. Moraš definisati svoje prioritete.
- Vrijeme nalaže da odmah reaguješ što ti otežava pažljivo donošenje odluke.
- Kasnije ne možeš promijeniti svoju odluku pa su njene posljedice neopozive.
- Preuzimaš odgovornost – i ti i svi ostali morate snositi posljedice.

U svakodnevnom životu, kao i kod donošenja političkih odluka, neprestano se suočavamo s dilemama. Njihovo rješavanje je teško jer su problemi često složeni, a odluku moramo donijeti u kratkom vremenu.

Međutim, rješavanje dilema i razmišljanje o našoj odgovornosti jeste u izvjesnom smislu vještina koju možemo naučiti. Učenje se odvija korak po korak. Nekoliko lekcija bavi se rješavanjem dilema koje u stvarnom životu treba odmah riješiti.

Radni list za učenike 2.2 nudi instrument koji pomaže u rješavanju dileme. Učenici dobijaju zadatak da taj instrument primijene na problem školskog testa. U vremenu od otprilike 5 do 10 minuta, moraju izabrati jedno ili najviše tri pitanja koja smatraju relevantnim i korisnim i pažljivo ih razmotriti. Donose odluku i u plenarnoj raspravi koja slijedi razgovaraju o razlozima zbog kojih su tako odlučili. Rade u grupama od po tri ili četiri učenika.

Faza 3: Učenici razmjenjuju svoje odluke o dilemi oko školskog testa

U zaključnoj plenarnoj raspravi predstavnici grupa izlažu odluke svojih grupa i prioritete koji su ih doveli do tih odluka. Nastavnik predsjedava raspravom i posebnu pažnju posvećuje pitanjima i kriterijumima kojima su se učenici vodili.

Na kraju časa, nastavnik komentariše taj problem i učenicima ukazuje na različite prioritete koje su iznijeli. Razmišljajući o prioritetima kojima se rukovode kod donošenja odluka, učenici preuzimaju odgovornost.

Lekcija 2 i 3

Šta bi ti učinio/učinila?

Preuzimamo odgovornost za svoje odluke

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Kompetencija za donošenje odluka i djelovanje: rješavanje dileme.
Cilj učenja	Kad rješavamo dilemu, donosimo različite odluke. Na taj način ostvarujemo svoje ljudsko pravo na slobodu. Preuzimanje odgovornosti podrazumijeva rješavanje dileme – skupljanje informacija, razmatranje posljedica, utvrđivanje prioriteta, donošenje odluka.
Zadaci za učenike	Učenici raspravljaju o konkretnim slučajevima suočavanja s dilemom i osvrću se na svoje lično iskustvo.
Materijali i sredstva	Radni listovi za učenike 2.1-2.4. Nastavni materijal 2.2. <i>Flip chart</i> , flomasteri.
Metod	Grupni rad.
Raspored vremena	1. Nastavnik uvodi glavni zadatak jedinice. 10 min. 2. Glavni zadatak: učenici raspravljaju o dilemama. 70 min.

Informacije

Preuzimanje odgovornosti u sekularnim demokratskim zajednicama ima konstruktivističku dimenziju: moramo naučiti da preuzmemo odgovornost u nekoj konkretnoj situaciji. Preuzimanje odgovornosti, kada smo suočeni s dilemom, često pod pritiskom vremena, vrlo je teško, ali može se naučiti.

Glavni zadatak ove jedinice služi postizanju tog cilja. Učenici razmjenjuju stavove i raspravljaju o problemima i izboru prioriteta u konkretnoj situaciji suočavanja s dilemom. Preuzimanje odgovornosti je konkretna stvar pa se učenici bave s četiri situacije suočavanja s dilemom koje se sadržajno razlikuju (vidi radni list za učenike 2.3): preuzimanje odgovornosti za nešto za šta je neko drugi trebalo da se pobrine, sukob odanosti nastavniku i prijatelju, sukob odanosti prijatelju i obaveza poštovanja zakona, odluka o tome da li podržati projekt uz nedovoljnu informisanost.

Učenici pripremaju izlaganja o svojim izborima u kojima se moraju fokusirati na razloge (vidi radni list za učenike 2.4). Kao podršku tim izlaganjima, nastavnik priprema izvještaje na papirima na *flip chart*-u, prilagođene na osnovu tog radnog lista (vidi nastavni materijal 2.2).

Prošireni zadaci u obliku projekta pružaju nastavniku mogućnost da ocijeni nivo razvoja sposobnosti kod učenika (vidi fazu 3 u nastavku).

Opis lekcije

1. Nastavnik uvodi glavni zadatak jedinice

Svrha ovog zadatka jeste da se analiziraju načini rješavanja dilema i kriterijumi koji se pritom koriste. U uslovima stvarnog života, odluke često moramo donositi u sekundi pa se kasnije često zbog njih kajemo, ako ih ne možemo ispraviti. U politici procesi donošenja odluka takođe su često povezani s dilemama i protivrječnim ciljevima.

U ovom ključnom zadatku učenici mogu korak po korak da proučavaju složeni proces donošenja odluke i osvrnuti se na odgovornost koju preuzimaju kada na ovaj ili onaj način rješavaju neku dilemu.

Trebalo bi da zabilježe svoje odluke i razloge za njihovo donošenje na radnom listu za učenike 2.4. Ako se ne mogu unutar grupe dogovoriti oko neke odluke, oba gledišta bi trebalo da zabilježi i izložiti.

Učenici formiraju grupe od po četiri do šest učenika. Imenuju rukovodioca grupe, onog koji izlaže dogovoreno i zapisničara koji je podrška učeniku koji izlaže. Raspravljaju o četiri dileme sa radnog lista za učenike 2.3 tako što biraju neka pitanja i kriterijume iz popisa instrumenata (radni list za učenike 2.2). Grupe mogu raspravljati i o drugim dilemama iz ličnog iskustva ili iz politike.

2. Glavni zadatak: učenici raspravljaju o dilemama

Učenici rade u grupama. Odgovorni su za svoj rad, uključujući i odluke koje se tiču odmora, domaćih zadataka, potrage za materijalima, itd.

3. Nastavnikove aktivnosti

Nastavnik prati rad učenika. Aktivnost učenika je prilika da nastavnik ocijeni nivo kompetentnosti – za saradnju i timski rad, upravljanje vremenom, razumijevanje dileme, nivo razmišljanja, analizu i političku procjenu.

Nastavnik im ne pomaže osim ako učenici ne zatraže pomoć; u tom slučaju nastavnik ne smije dati rješenje, već učenicima pomaže da pronađu pravi pristup.

Priprema lekcije 4:

- Nastavnik priprema niz od šest izlaganja (vidi nastavne materijale 2.2). Svako izlaganje je pripremljeno na zasebnom komadu papira sa *flip chart*-a. Na četiri papira nastavnik upisuje naziv slučaja koji sadrži dilemu i alternativne mogućnosti.
- Nastavnik prati rad učenika, a može ih i pitati kako napreduju. Ako im je zadatak težak i ako smatraju da se od njih previše traži, nastavnik bi na to trebalo da se osvrne u fazi rekapitulacije (lekcija 4, stepen 3).

Lekcija 4

Koje su nam vrijednosti zajedničke?

Preuzimanje odgovornosti u zajednici zasnovanoj na ljudskim pravima

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Procjena: osvrt na kriterijume i vrijednosti.
Cilj učenja	Demokratska zajednica oslanja se na niz zajedničkih vrijednosti. Ljudska prava nude niz vrijednosti o kojima se možemo složiti.
Zadaci za učenike	Učenici biraju slučajeve suočavanja s dilemom, izvještavaju o svojim odlukama, upoređuju i raspravljaju o svojim prioritetima.
Materijali i sredstva	Nastavni materijali 2.2. <i>Flip chart</i> (pripremljeno uz prethodnu lekciju), flomasteri. Radni list za učenike 2.5; alternativno, član 1. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima na <i>flip chart</i> -u ili foliji za projektor.
Metod	Rasprava o zajedničkom planiranju, izlaganja, rasprava.
Raspored vremena	1. Odluka po zajedničkom planiranju. 10 min. 2. Izlaganja i rasprava. 15 min. 3. Osvrt na jedinicu. 15 min.

Informacije

Glavni zadatak učenicima je pružio mogućnost da pribave mnogo materijala i vjerovatno je to više nego što se može obraditi u jednoj lekciji. Stoga treba napraviti izbor. Učenici treba da učestvuju u donošenju odluke jer je problem i njihova odgovornost jednako kao i nastavnikova. Brza odluka štedi vrijeme za ono što slijedi u sljedećoj lekciji.

Međutim, ako učenici dovode u pitanje potrebu da dio svoga rada ostave za raspravu u nastavku, njihove želje imaju prioritet. Da bismo izbjegli razočarenje kod učenika, važno je da razumiju kako će naučiti više iz iscrpne rasprave o nekoliko izvršenih izbora nego ako slušaju kratke priloge o svemu što je bilo predmet rasprave. Razred mora riješiti dilemu jer su vrijeme i pažnja javnosti rijetki resursi, ne samo u upravljanju razredom, već i u javnom životu. Kontrola cenzora i selekcija aktivnosti su nužnost, jednako kao i izvršavanje ovlašćenja (vidi jedinicu 9 u kojoj se opširno obrađuje taj problem).

To je važna prilika za učenje u upravljanju razredom – kod podučavanja u duhu demokratije i ljudskih prava. Što prije učenici izaberu na koja će se pitanja fokusirati, to bolje, ali niko se ne smije osjećati uskraćeno. Učenici moraju da pronađu ravnotežu između djelotvornosti i pravičnosti učešća. Na kraju većina odlučuje (vidi jedinicu 8 u kojoj se govori o problemu nadglasavanja manjine).

U završnoj fazi osvrta, predložimo fokusiranje na jedan od dva osnovna problema koja se uvijek javljaju kod preuzimanja odgovornosti u otvorenim društvima: dileme složenosti i stabilnosti (vidi nastavni materijal 2.3, module podučavanja br. 2 i 3).

Dilema složenosti odnosi se na naše iskustvo koje nam govori da je preuzimanje odgovornosti težak zadatak i da se teškoća povećava što su složeniji naši društveni sistemi. Ako učenici spomenu takvo iskustvo, nastavnik bi trebalo da govori o toj temi. Učenicima će možda trebati ohrabrenje kako bi prihvatili rizik krivog zaključivanja umjesto da izbjegavaju donošenje odluka.

S druge strane, **dilema stabilnosti** odnosi se na iskustvo velike usamljenosti kod donošenja odluka i ne možemo sa sigurnošću reći da se svi držimo istih osnovnih vrijednosti. U kojem opsegu je takav dogovor potreban i kako ga možemo postići? Ljudska prava nude niz vrijednosti koje se svode na princip poštovanja ljudskog dostojanstva, što prihvataju sve glavne vjeroispovijesti. U tom smislu, to je vrlo značajna lekcija u okviru obrazovanja za ljudska prava.

Opis lekcije

Priprema

Nastavnik je u učionici istakao papire s prezentacijama prije početka rada na lekciji.

Faza 1: Odluka o zajedničkom planiranju

Nastavnik rukovodi prvim dijelom lekcije. Ide do svakog od četiri velika papira sa *flip chart*-a s primjerima suočavanja s dilemom i spominje dvije alternativne mogućnosti. Učenici se dizanjem ruku izjašnjavaju za jednu mogućnost, a nastavnik bilježi rezultat na papir.

Grupe koje su se osvrnule na svoje lično iskustvo kratko o tome izvještavaju i saopštavaju odluku učenika. Izlažu svoje dodatne papire sa *flip chart*-a.

Nastavnik napominje da učenici neće imati dovoljno vremena da detaljno raspravljaju o svim svojim odlukama pa stoga moraju napraviti izbor dizanjem ruku. Ako se učenici slože, dodatna rasprava nije potrebna.

Ako je učenicima teško da se dogovore koje slučajeve da izaberu, nastavnik predlaže jedan ili dva. Kriterijumi za takav izbor mogu biti sljedeći:

- rasprava o problemu koji učenici smatraju posebno zanimljivim;
- jednoglasna odluka – da li učenici dijele neke vrijednosti ili prioritete?
- sporna odluka – slažu li se učenici oko nekih vrijednosti ili prioriteta?
- davanje prednosti ličnom iskustvu učenika.

Kriterijum koji ćete primijeniti zavisi o izboru zabilježenom na *flip chart*-u.

Faza 2: Izlaganje i rasprava

Učenici koji izlažu izlaze pred učenike i objašnjavaju razloge za odluku koju je donijela njihova grupa. Neki drugi član grupe podržava izlaganje kratkom bilješkom na *flip chart*-u.

Učenici, uz nastavnikovu pomoć, upoređuju svoje kriterijume i raspravljaju o svom izboru. Nastavnik rukovodi raspravom.

Rezultat rasprave ne može se predvidjeti. Učenici se mogu, ali i ne moraju, složiti oko svojih principa kod preuzimanja odgovornosti u nekoj konkretnoj situaciji. Donja trećina papira na *flip chart*-u može se koristiti za bilježenje rezultata rasprave.

Faza 3: Osvrt

Nastavnik bira jedan od sljedećih problema na osnovu opservacije i razgovora s učenicima tokom rješavanja glavnog zadatka. Donošenje zajedničke odluke s učenicima nije primjereno jer bi nastavnik u tom slučaju morao da opširno objašnjava mogućnosti.

Mogućnost 1: Dilema složenosti:

Učenici se osvrću na teškoće kod preuzimanja odgovornosti

Plenarna rasprava počinje povratnim informacijama. Šta je išlo glatko, šta je bilo teško?

Možemo očekivati da će učenici naglašavati kako je preuzimanje odgovornosti na ovaj način teško i da oduzima mnogo vremena. Zahtjev koji kaže da moramo razumjeti posljedice onoga što činimo – uzeti u obzir ishod, *respice finem*, često je neizvodiv.

Nastavnikov odgovor će biti da je ta primjedba sasvim opravdana – ali šta je alternativa? Prestati donositi odluke i preuzimati odgovornost? Najprije zahtijevati potpune informacije?

Naravno, život ide dalje i moramo prihvatiti rizik pogrešnih odluka. Međutim, velika je razlika biti svjestan mogućnosti donošenja pogrešne odluke i izazova složenosti modernog društva (vidi nastavni materijal 2.3, modul lekcije br. 2). Upravo zbog toga su obrazovanje, i ova vrsta obuke koja se nudi u ovoj jedinici, toliko važni.

Mogućnost 2: Dilema stabilnosti:

Učenici se osvrću na svoje iskustvo u svjetlu ljudskih prava

Nastavnik upućuje učenike na vrijednosti i prioritete s kojima su se složili, ili nijesu, u svojoj prethodnoj raspravi što vodi do sljedećeg pitanja:

•=> Koje su nam vrijednosti zajedničke?

To je tema lekcije; nastavnik to zapisuje kao naslov iznad papira na tabli; druga mogućnost je da se na zid pričvrsti papir veličine A3.

Učenici ponavljaju zaključke svoje rasprave na osnovu bilješki na *flip chart*-u.

Takav osvrt vodi do sljedećih pitanja:

•=> Oko kojih vrijednosti se ne slažemo? Da li se one međusobno isključuju?

•=> Oko kojih bismo se vrijednosti morali složiti?

Nastavnik objašnjava zbog čega je to pitanje tako važno: kod preuzimanja odgovornosti oko istih stvari zavisimo jedni od drugih. Šta bi mogle biti smjernice?

Učenici znaju, ili će shvatiti, da ne postoji vjeroispovijest niti filozofija koju svi prihvatamo, kao i da niko neće prihvatiti ni jedan skup vrijednosti koji mu se nameće. Jedini izvor iz kojeg proizlazi niz pravila, ili vrijednosti s kojima ćemo se složiti, jesu ljudska prava

Nastavnik upućuje učenike na Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima, član 1.:

„Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Obdarena su razumom i sviješću pa se moraju ophoditi jedni prema drugima u duhu bratstva.“

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (10. decembar 1948.), Član 1.;
Cijeli tekst nalazi se na radnom listu za učenike 2.5.

Učenici čitaju ovaj član koji se nalazi na radnom listu za učenike 2.5, ili ga nastavnik čita učenicima.

Već i sam taj član može nas veoma daleko odvesti:

- Rođeni smo s ljudskim pravima; ona su neotuđiva i niko nam ih ne može oduzeti.
- Slobodni smo.
- Jednaki smo.

Nastavnik je upravo pokazao kako se takav član čita – polako, riječ po riječ. Učenici nastavljaju:

- Imamo ljudsko dostojanstvo: s poštovanjem se moramo ophoditi jedni prema drugima.
- Imamo određena prava.
- „Obdareni smo razumom“: mislimo sami za sebe.
- „Obdareni smo sviješću“: u stanju smo preuzeti odgovornost.
- „Moramo se jedni prema drugima ophoditi u duhu bratstva“: morali bismo preuzimati odgovornost jedni za druge, što uključuje brigu za one koji zavise od tuđe pomoći.

Nastavnik naglašava da ljudska prava nemaju samo vertikalnu dimenziju – odnos između državne vlasti i građanina-pojedinca, već i vodoravnu dimenziju – odnos između pojedinaca kao članova zajednice. Možemo sebi dopustiti veliku slobodu i pluralizam u građanskom društvu zasnovanom na ljudskim pravima koje nam daje sistem osnovnih vrijednosti oko kojih se svi slažemo.

Učestvovati u demokratiji

Mogućnosti za dodatno proučavanje

Obje mogućnosti u fazi osvrta na pređeno gradivo zaslužuju raspravu. Proširenje ove jedinice može uključivati raspravu o još jednom ključnom pitanju.

Pitanje odgovornosti može se povezati s gotovo svim ostalim jedinicama ovog priručnika. Vidi dio o međusobnoj povezanosti jedinica s početka ovog poglavlja.

Nastavni materijali 2.1

Kako koristiti instrument za analizu dileme (Radni list za učenike 2.2): demonstracija modela

U uputstvima učenicima se predlaže da izaberu nekoliko pitanja i o njima pažljivo razmisle. Stoga ovaj primjer obrađuje neka odabrana pitanja, ali čitalac može izabrati nešto drugo ili drugačije odgovoriti na ova pitanja. U ovom primjeru metod je važniji od načina razmišljanja. To je jedan od razloga zbog čega se ne predlaže nikakva odluka.

Primjer br. 4: Koje banane kupiti? (Radni list za učenike 2.3)

1. Prikupi informacije.

O kome/čemu je riječ?

Šta oni žele? (Kakve su njihove potrebe, ciljevi ili interesi?)

O kome/čemu je riječ?	Ciljevi, interesi
Ja kao potrošač	Kupiti jeftinu hranu. Kupiti kvalitetnu hranu.
Supermarket	Privući kupce. Zaraditi.
Trgovina <i>Fair Trade</i>	Pomoći malim proizvođačima banana.
Proizvođači banana.	Zaraditi i prehraniti porodicu. Prodavati dobre proizvode. Povećati proizvodnju.

U čemu je problem/dilema?

Kupiti jeftinije banane?	Kupiti skuplje banane?
Kupovanje jeftinijih banana pomaže mi da uštedim novac za druge stvari. Ne pomoći ljudima u stanju potrebe koji, u izvjesnoj mjeri, takođe zavise od mojih odluka kod mene stvara osjećaj griže savjesti.	Kupovanje skupljih banana pomaže malim proizvođačima banana. Kupovanje skupe hrane ima ograničenja.

Kakve veze ovaj primjer ima sa mnom?

Direktno sam uključen(a) u globalizovano tržište. Moja odluka o tome šta kupiti direktno utiče na živote drugih ljudi.

Šta ne znamo - što ne razumijemo?

Direktno sam uključen(a) u globalizovano tržište. Moja odluka o tome šta kupiti direktno utiče na živote drugih ljudi. Međusobno se ne poznajemo, ali znamo ponešto jedni o drugima i povezani smo onim što činimo.

Ne znam koliko je hitno proizvođačima potrebna moja pomoć. Možda su drugi kupci već kupili kilograme *Fair Trade* banana, ali i suprotna situacija je moguća.

Učestvovati u demokratiji

Koliki bi bio napor da se pronađu informacije koje nedostaju?

U svakodnevnim okolnostima moram odmah odlučiti. Moram nešto jesti, pa moram donijeti odluku i bez poznavanja cijele situacije; to je pravilo, a ne izuzetak.

2. Razmotri **posljedice**.

Koje su alternativne odluke?

Kakav bi učinak imala svaka od tih odluka i za koga...?

Alternativne odluke	Alternativa br. 1: Kupiti jeftine banane	Alternativa br. 2: Kupiti skupe banane
Ja kao potrošač	Bez obzira koliko je velik ili mali moj dohodak, neću primijetiti razliku. Ako je potrebno, mogu jednostavno uštedjeti odustajanjem od jednog hamburgera ili table čokolade. Stvar bi bila drukčija da sam dužan/dužna pa moram smanjiti troškove gdje god je to moguće.	
Proizvođač banana	Nikakva podrška.	Skromna podrška, sa značajnim učinkom (informacije o poštenom poslovanju).
Supermarket	Nemamo tačne brojke, ali možemo pretpostaviti da će supermarket zaraditi ako kupimo nekakve banane – bez obzira da li su jeftine ili skupe.	
<i>Fair Trade</i> trgovina	Bez podrške <i>Fair Trade</i> -u.	Podrška <i>Fair Trade</i> -u.

3. Definiši svoje **prioritete**.

U kojoj mjeri razumijem posljedice svoje odluke?

Nemam cjelovitu sliku i nemam vremena da je stvaram – osim ako to ne proglasim jednim od mojih glavnih prioriteta. Prema tome, moram odlučiti da li da se oslonim na informacije koje sam dobio/dobila od drugih, u ovom slučaju od trgovine *Fair Trade*. One mi kažu da čak i malen doprinos mnogo znači proizvođačima u zemljama u razvoju.

Koja su mi vjerska i moralna načela bitna?

To pitanje je očito od velike važnosti. Slobodni smo da odgovorimo prema vlastitom nahođenju.

Je li moja odluka neopoziva („nema povratka”) ili je mogu naknadno ispraviti?

Ovakva odluka može se često donijeti. Danas mogu odlučiti jedno, a sutra drugo. Mogu razmisliti o svojoj odluci, ali ne mogu izmijeniti odluku koju sam u prošlosti donio/donijela.

4. Donesi **odluku**.

Moram li se odlučiti za jedan cilj i ugroziti drugi?

Da. Obično kupiš jeftine ili skupe banane, ali ne i jedne i druge. Kompromis – kupiti malo od svakih – nije baš uvjerljiv.

U takvim okolnostima, što mi govori intuicija? S kojom odlukom se mogu najviše poistovjetiti?

U svakodnevnom životu naša je intuicija vjerovatno najvažnija smjernica i često je pouzdanija od intenzivnog razmišljanja. Radimo ono što nam se čini najbolje. Preuzimanje odgovornosti, dakle, znači nastojati razumjeti, a ponekad i promijeniti ono što nam kaže intuicija.

Nastavni materijal 2.3 Sloboda i odgovornost – tri modula lekcije

Ovo je komplet modula lekcije koje možete birati zavisno od potreba vaših učenika – u okviru jedinice od četiri lekcije, ili kao moguće proširenje neke jedinice. Moduli istražuju uslove preuzimanja odgovornosti u modernim društvima:

Modul br. 1: Učiti kako preuzeti odgovornost nije moguće bez preuzimanja rizika.

Modul br. 2: Kako možemo uspjeti u preuzimanju odgovornosti u modernim, sve složenijim društvima koja većinom od nas traže maksimum?

Modul br. 3: Stabilnost demokratskih zajednica ima kulturološku dimenziju – zajednički sistem vrijednosti svojih članova koji se ne može nametnuti, već mora biti usaglašen.

1. Dilema rizik – odgovornost

Imati slobodu izbora predstavlja ljudsko pravo, no ta sloboda podrazumijeva i odgovornost. Uvijek moramo biti svjesni uticaja i posljedica naših odluka i postupaka i za nas i za druge, kako danas tako i u budućnosti, ovdje ili bilo gdje drugo u svijetu (vidi model održivosti u radnom listu za učenike 4.2).

S druge strane, jedini način na koji učimo da preuzimamo odgovornost jeste u uslovima slobode, što uključuje slobodu doživljavanja neuspjeha. Na primjer, mladi ljudi žele da izlaze noću i vikendom, što će učenici vrlo dobro znati. Njihovi roditelji očekuju da se vrate kući u određeno vrijeme, pa je zadatak mlade osobe da poštuje dogovor. Bez slobode kretanja i preuzimanja svih pratećih rizika, niko ne može naučiti preuzimati odgovornost.

2. Dilema složenost – demokratija

U ovoj jedinici učenici razmišljaju o tome kako preuzeti odgovornost u svakodnevnim situacijama. Često u nekoliko sekundi moramo da odlučimo kako riješiti neku dilemu. Osnovni zadatak (lekcije 2 i 3) omogućava učenicima da polako analiziraju dimenziju odgovornosti i na taj način vježbaju intuiciju. Preuzimanje odgovornosti zahtijeva vještinu hitrog „protrčavanja“ kroz neku složenu situaciju i potom intuitivnog donošenja odluke koja treba da izdrži kritički osvrt. Iz svakodnevnog iskustva možemo reći da je to „normalno“ i svi smo svjesni rizika da se naprave greške jer o teškim pitanjima moramo odlučiti pod vremenskim pritiskom. Vježba i iskustvo pomažu nam da poboljšamo intuiciju, ali problem i dalje postoji.

Složenost poprima drugačiji kvalitet na društvenom ili globalnom nivou. Na primjer, često možemo birati način putovanja od A do B, od kuće do škole, na primjer. Vožnja automobilom je najugodnija mogućnost, dok vožnja autobusom ili biciklom mnogo duže traje, a da i ne spominjemo mogućnost kašnjenja, ili mogućnost da pokisnemo jer pada kiša, itd. Kakvu ćemo odluku donijeti? Mogući kriterijum bi mogle biti posljedice koje vožnja ima na klimatske promjene. Ali da li samo moj automobil može ostvariti tu razliku, posebno ako samo manjina ide autobusom ili biciklom? Problem je isuviše složen za pojedinca (vidi jedinicu 4). Isto važi i za situaciju našeg učešća u političkoj raspravi o takvom pitanju – činimo li dovoljno i prave stvari da bismo spriječili klimatske promjene?

Povećanje složenosti tipično je za moderna društva. Ona su povezana globalizovanim tržištem i zavise jedno o drugom u smislu načina na koji rješavaju globalne probleme poput klimatske promjene. Činjenica, da se moramo boriti sa složenošću dodatno otežava preuzimanje odgovornosti. To je na neki način cijena koju moramo platiti radi povećanja standarda življenja u modernim društvima zbog dostignuća tih društava u nauci, tehnologiji i obrazovanju.

Intuicija nam više ne pomaže kod preuzimanja odgovornosti u složenim problemima kao što je rješavanje klimatskih promjena. Treba nam savjet stručnjaka. U demokratskim sistemima građani i političari koji se moraju osloniti na stručnjake da bi razumjeli svijet u kojem žive suočeni su s opasnošću da skliznu u neku vrstu moderne, postdemokratske oligarhije, vladavine stručnjaka koje građani više ne mogu nadzirati. To je dilema na relaciji složenost-demokratija.

Demokratija pobjeđuje ili gubi obećanjem da svaki zainteresovani građanin može učestvovati u donošenju odluka. Raditi to odgovorno podrazumijeva obrazovane građane. Obrazovanje je jedina šansa koju imamo da bismo riješili dilemu složenosti. Širenje obrazovanja nije samo pokretač sve veće složenosti modernog društva, već je, takođe, ključ za prevladavanje dileme složenosti u demokratiji.

3.Dilema sloboda – stabilnost: sloboda, pluralizam i naša potreba da dijelimo neke vrijednosti

Član 18.

Svako ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjere; to pravo uključuje slobodu da se mijenja vjera ili uvjerenje i slobodu da se, bilo pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, iskazuje svoja vjera ili uvjerenje podučavanjem, praktičnim vršenjem, bogoslužjenjem i obredima.

Član 19.

Svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja. To pravo obuhvata slobodu zadržavanja mišljenja bez vanjskih pritisaka i slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja putem bilo kojeg sredstva javne komunikacije i bez obzira na granice.

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (10. decembar 1948.); cijeli tekst nalazi se u radnom listu za učenike 2.5.

Pojedinci koji ostvaruju ova prava proizvode pluralizam u mnogim oblicima (vidi nastavnu jedinicu 3). Jedan od učinaka jeste da ljudi slijede različite vjeroispovijesti i pridržavaju se različitih sistema vrijednosti – naročito ako je riječ o useljeničkim zajednicama. Moderna društva su sekularna i pluralistička – njihovi članovi razvijaju individualna gledišta i identitete (vidi nastavnu jedinicu 1). Odgovornost ima konstruktivističku dimenziju.

S druge strane, svaka zajednica pridržava se niza vrijednosti oko kojih su se složili svi njeni članovi. Demokratija zavisi od jake države, jednako kao i od političke kulture koja pruža podršku.

To je dilema sloboda-stabilnost: demokratska i sekularna država zavisi od kulturoloških uslova koje njene institucije i vlasti ne mogu proizvesti ili izvršiti. Niz opšteprihvaćenih i cijenjenih vrijednosti, pravila i ciljeva ne može se uzeti zdravo za gotovo. Naprotiv, odgovornost je građana da pregovaraju i redefinišu vrijednosti, pravila i ciljeve. Obrazovanje, a posebno obrazovanje za demokratiju i ljudska prava igra ključnu ulogu u ispunjavanju tog izazova. Ljudska prava možda nude jedini niz pravila i principa koja su opšte prihvatljiva (vidi lekciju 4 ove jedinice u kojoj se naglasak stavlja na član 1. Univerzalne deklaracije). Ljudska prava naglašavaju princip međusobnog priznavanja – zlatno pravilo – ali ne promovišu ni jednu vjeroispovijest ili filozofiju etike i morala. S tog stanovišta, ljudska prava ne samo da su na izvoru problema, već su i ključ za postizanje rješenja.

NASTAVNA JEDINICA 3
RAZLIČITOST I PLURALIZAM
Viši srednji nivo

Slaganje kroz neslaganje?

Kako postizemo dogovor oko zajedničkog dobra?

“La multitude qui ne se réduit pas à l’unité est confusion; l’unité qui ne dépend pas de la multitude est tyrannie.”

[Različitost koja se ne može svesti na jedinstvo je zbrka; jedinstvo koje zanemaruje različitost je tiranija.]

Blaise Pascal (1623-62)

3.1 Da sam ja predsjednik ...

Učenici definišu svoje političke prioritete

3.2 Koje ciljeve želimo promovisati?

Učenici osnivaju političke stranke

3.3 Šta je zajedničko dobro?

Slaganje kroz neslaganje

3.4 Učešće u pluralističkoj demokratiji

Učenici govore o svom iskustvu

Nastavna jedinica 3

Različitost i pluralizam

Slaganje kroz neslaganje?

Uvod za nastavnike

1. Veza između različitosti, pluralizma i demokratije

Različitost – neki primjeri

- Radnici i poslodavci raspravljaju o platama i radnom vremenu.
- Zagovornici zaštite okoline vode rasprave s kamionskim lobijem o planovima izgradnje nove ceste.
- Roditelji žele da više nastavnika brine o potrebama njihove djece. Predstavnici poreskih obaveznika žele smanjenje poreza.
- Ljekari i nepušači žele potpunu zabranu pušenja u kafićima i restoranima. Vlasnici nekretnina i proizvođači cigareta zagovaraju slobodu pušenja na svim mjestima.
- Mladi žele da se jedna napuštena zgrada pretvori u centar za mlade. Obližnji stanovnici boje se da će noću biti previše buke.

Pojam **različitosti** odnosi se na načine na koje se ljudi razlikuju – po svojim interesima, ali i na druge načine: po svom načinu života, etničkoj pripadnosti, vjeroispovijesti i vrijednostima, svom društvenom statusu, polu, generaciji, dijalektu i regiji (urbanoj ili ruralnoj, na primjer). Različitost se takođe povećava – kao obilježje društvene i ekonomske promjene.

Je li različitost problem?

Prema teorijama **pluralizma**, odgovor je negativan. U demokratskim sistemima, svako ko promoviše pojedinačne ili grupne interese ostvaruje ljudska prava – na primjer, javno protestovanje je ostvarivanje slobode izražavanja. Dakle, koncept pluralizma prihvata različitost – ona je činjenica, nešto „normalno“, ali predstavlja i izazov. Kako se mogu pomiriti različiti interesi različitih grupa i pojedinaca? Koje je najbolje rješenje sukoba i problema koje oni artikulišu? To je pitanje **zajedničkog dobra**.

Šta je zajedničko dobro?

Prema teorijama pluralizma, niko ne zna šta je zajedničko dobro prije nego što se održi javna rasprava o toj temi. Moramo se složiti oko onog što nam je najviše u interesu. Zajedničko dobro je nešto o čemu se treba dogovoriti. Pogledajmo dva gore spomenuta primjera.

- Radnici i njihovi poslodavci moraju se dogovoriti o plati koja radnicima garantuje pristojan životni standard, a poslodavcima omogućava da pod kontrolom drže troškove.
- Problem centra za mlade može se riješiti izgradnjom centra, ali i utvrđivanjem pravila kako bi se susjedi zaštitili od previše buke. Najbolje rješenje mora se pronaći kroz dijalog i pregovore, a ishod je najčešće kompromis.

Pluralizam je, dakle, povezan s konstruktivističkim pojmom zajedničkog dobra. Najprije svi učesnici artikulišu svoje različite interese, a potom traže rješenje koje je svakom prihvatljivo. Prema tome, nema ništa „egoistično“ u tome da se jasno iskažu vlastiti interesi. Naprotiv, to je dio procesa, a niko ne smije očekivati da će njegovi interesi biti u potpunosti ispunjeni. Pojam konstruktivizma naglašava da je uključen i element učenja, koji slijedi obrazac pokušaja i greške. Praksa će pokazati u kojoj mjeri

je rješenje dobro, a možda će biti potrebno da se izmijeni ili poboljša – u novoj rundi rasprava i pregovora.

Na koji način je pluralizam povezan s demokratijom?

Pluralizam je oblik takmičenja. Igrači se međusobno takmiče da bi ostvarili svoje interese, a pregovori podrazumijevaju i moć i zaključivanje. Međutim, ova vrsta takmičenja osigurava da ni jedan igrač ne preuzme dominaciju. Različitost i pluralizam stvaraju poliarhiju (moć u rukama mnogih) što je društveni ekvivalent principa uzajamne kontrole u demokratskoj organizaciji. Pluralizam vodi ka liberalizmu proširujući takmičenje s ekonomije na društvo i politiku.

Kako pluralizam uspijeva mirno rješavati sukobe interesa?

Različitost i pluralizam dopuštaju veliku dozu neslaganja oko interesa i problema („sfera neslaganja“). To će funkcionisati samo ako postoji „sfera slaganja“. Pluralizam zahtijeva od građana da se dogovore oko osnovnih vrijednosti i pravila:

- Međusobno priznavanje: drugi igrači smatraju se protivnicima, ali ne i neprijateljima.
- Nenasilje: pregovori se vode mirnim sredstvima, tj. riječima, a ne fizičkom silom.
- Prihvatanje kompromisa: svi igrači shvataju i prihvataju da se odluka može donijeti samo kompromisom.
- Pravilo većine: ako se o nekoj odluci glasa, većina odlučuje.
- Pokušaj i pogreška: ako se uslovi promijene, ili se odluka pokaže pogrešnom, vode se novi pregovori.
- Pravičnost: odluke se moraju donositi u skladu s ljudskim pravima.

Kritike na račun pojma pluralizma

Kritičari naglašavaju da je u pluralističkom modelu moć u rukama mnogih, ali zbog različitosti, nejednako je raspoređena. Stoga neki igrači imaju veće šanse od drugih u takmičenju različitih interesa.

Ovaj argument ukazuje na konstitutivnu tenziju između slobode i jednakosti – konstitutivna je, što znači da je neiskorjenjiva, i sa gledišta demokratije i ljudskih prava. Pluralisti promovišu liberalno razumijevanje kompetitivne demokratije, a kritičari insistiraju na ravnopravnom shvatanju demokratije.

U pluralističkom modelu, tenzija između slobode i jednakosti jeste suština pitanja o zajedničkom dobru. Sloboda znači takmičenje, a takmičenje rađa pobjednike i gubitnike, tj. nejednakost. Prema tome, kada odlučujemo o zajedničkom dobru, igrači na terenu moraju voditi računa o potrebama slabijih.

Ima li pluralizam alternativu?

Odbacivanje pluralizma podrazumijeva popuštanje pred „autokratskim iskušenjem“. Zajedničko dobro definiše neki autoritet, a svi koji se ne slažu smatraju se neprijateljem. Komunističke partije su primjer za to. One su prisvajale isključivo pravo na vođstvo, na osnovu tvrdnje da su u stanju da definišu zajedničko dobro naučnim sredstvima. I liberalna i egalitarna demokratija su odbačene.

Konačno, alternativa pluralističkoj demokratiji jeste jedan oblik diktature. To proizilazi iz konstatacije Vinstona Čerčila da je „demokratija najgori oblik vladavine osim svih onih grugih koji su već isprobani“. Pluralistička demokratija nije oslobođena rizika, ali doima se najboljim oblikom vladavine koja se mirno nosi s različitošću svojih pripadnika.

2. Učestvovati u demokratiji – šta nudi ova jedinica

Učenici uče da učestvuju u **pluralističkoj demokratiji**:

-Moraju se oglasiti ukoliko žele da se njihovi interesi i ideje uzmu u obzir; učestvovati u demokratiji takođe znači učešće u pluralističkom takmičenju.

-Učestvovati u demokratiji znači pregovarati o zajedničkom dobru.

-Učestvovati u demokratiji od svih učesnika zahtijeva prihvatanje osnovnih vrijednosti međusobnog uvažavanja, nenasilja, spremnosti na kompromise i vladavinu većine.

Pristup učenju ove jedinice usmjeren je na rješavanje zadataka. Učenici uče i razumiju različitost na osnovu svojih iskustava u učionici, a pluralizam na osnovu aktivnog uključivanja u proces pregovaranja o zajedničkom dobru.

Lekcija 1: najprije se od učenika traži da razmijene svoje ideje o tome šta bi se nalazilo na prvom mjestu njihovog programa da su oni predsjednici države ili predsjednici vlade svojih zemalja. Učenici će steći iskustvo o tome da među njima postoji mnoštvo različitih mišljenja i ideja. Učionica je model za različitost u društvu kao cjelini.

Lekcija 2 i Lekcija 3: potom počinje proces pregovaranja. Učenici koji dijele isto gledište ili osnovni pristup osnivaju političke stranke (ostale vrste grupa ispuštene su u ovom modelu), dok drugi mogu izabrati samostalno nastupanje. Učenici definišu svoje ciljeve i prioritete pa potom pregovaraju. Možda će doći do odluke ili kompromisa s kojim će se svi, ili barem većina, složiti – kao u stvarnom životu. Steći će iskustvo o prednostima organizovanja u stranke, na primjer, u odnosu na pojedince u takmičenju oko stvaranja programa i utvrđivanja rješenja.

Lekcija 4: učenici iznose svoja iskustva i povratne informacije u vezi s ovom jedinicom.

Uloga nastavnika je uloga moderatora. Učenici savladavaju jedinicu kroz svoje aktivnosti. Predlažemo nekoliko kratkih uputstava od strane nastavnika kao podršku konstruktivističkom učenju kroz instrukcije o osnovnim pojmovima. Nastavnik daje odgovarajuća uputstva u trenutku kada su učenici za njih spremni. Radni listovi za učenike i materijali za nastavnike nastavna su sredstva koja sadrže potrebne informacije.

Razvijanje kompetencije: povezanost s ostalim jedinicama ove knjige

Šta pokazuje ova tabela?

Naslov ovog priručnika, „Učestvovati u demokratiji“, stavlja naglasak na kompetencije aktivnog građanina u demokratiji. Donja tabela pokazuje potencijal za sinergijske učinke jedinica sadržanih u ovom priručniku. Pokazuje koje kompetencije se razvijaju u jedinici 3 (osjenčeni red tabele). Masno uokvirena kolona pokazuje kompetencije političkog odlučivanja i djelovanja – uokvirena je zbog svoje bliske povezanosti sa učešćem u demokratiji. Ostali redovi pokazuju povezanost s ostalim jedinicama ovog priručnika: koje kompetencije se razvijaju obrađivanjem ovih jedinica, a podrška su učenicima u njihovom radu u okviru jedinice 3?

Kako možemo koristiti ovu tabelu

Nastavnici mogu koristiti ovu tabelu kao instrument za planiranje nastave u okviru obrazovanja za demokratiju i ljudska prava.

- Tabela nastavnicima pomaže da shvate sinergijske učinke koji učenicima olakšavaju obuku u cilju ponovljenog usvajanja važnih kompetencija, u različitim kontekstima koji su na različite načine povezani.
- Tabela pomaže nastavnicima koji mogu samo nekoliko lekcija posvetiti obrazovanju za demokratiju i ljudska prava: nastavnik može izabrati samo ovu jedinicu i zanemariti ostale, budući da zna da se neke ključne kompetencije, u izvjesnom smislu, razvijaju i u ovoj jedinici – na primjer, vršenje izbora, razumijevanje pluralizma identiteta, ostvarivanje prava na slobodu, odgovornost kod vršenja izbora koji utiče na druge.

Jedinice	Dimenzije razvijanja kompetencije			Stavovi i vrijednosti
	Politička analiza i procjena	Metodi i vještine	Učestvovanje u demokratiji. Političko odlučivanje i djelovanje	
3. Različitost i pluralizam	Prepoznavanje područja zajedničke namjere i sukoba. Dvije dimenzije politike: rješavanje problema i borba za moć.	Javni govor. Obraćanje drugima Upravljanje vremenom.	Utvrđivanje političkih prioriteta i ciljeva. Pregovaranje i odlučivanje.	Samopouzdanje, samopoštovanje. Spremnost na kompromis.
6.Vlast i politika	Politika: postupak rješavanja problema. Dimenzija moći pri izradi programa.			
4.Sukob			Pregovaranje i odlučivanje.	
5.Pravila i propisi			Dogovor oko okvirnih pravila.	Međusobno uvažavanje

NASTAVNA JEDINICA 3: Različitost i pluralizam – Slaganje kroz neslaganje? Kako se složiti oko zajedničkog dobra?

Tema lekcije	Razvijanje kompetencije/ ishodi učenja	Zadaci za učenike	Materijali i sredstva	Metod
<p>Lekcija 1 Da sam ja predsjednik ...</p>	<p>Definisanje političkih prioriteta, djelovanje u okvirima javne rasprave i odlučivanja, življenje u otvorenim situacijama „zbrke”.</p> <p>Pravljenje izbora i razmišljanje o kriterijumima.</p> <p>Sastavljanje tabele s kategorijama.</p> <p>Davanje kratke izjave i objašnjenje razloga.</p> <p>Četiri osnovna političke pozicije: liberalna, socijal-demokratska, konzervativna, zelena.</p>	<p>Učenici definišu, izlažu i upoređuju svoje političke prioritete.</p>	<p>A3 papir (spreman za učenike) Nastavni materijal 3A. Radni list za učenike 3.1. Traka papira za svakog učenika, poželjno s flomasterom.</p>	<p>Izlaganje i analiziranje izjava o politici; individualni rad; plenarna rasprava.</p>
<p>Lekcija 2 Koje ciljeve želimo promovisati?</p>	<p>Pregovaranje, uspostavljanje ravnoteže između insistiranja na vlastitim ciljevima i prihvatanja tuđih ciljeva.</p> <p>Političke stranke generišu moć koja je potrebna za promovisanje političkih ciljeva. To čine objedinjavanjem i postizanjem kompromisa.</p>	<p>Učenici dogovaraju zajednički program političkih prioriteta.</p> <p>Predstavljaju profile svojih stranaka na javnoj promociji.</p>	<p>Radni listovi za učenike 3.1-3.4. Nastavni materijali 3B.</p>	<p>Grupni rad, plenarna izlaganja, predavanje.</p>

Učestvovati u demokratiji

<p>Lekcija 3 Šta je zajedničko dobro?</p>	<p>Participacija: vještine pregovaranja. Analiziranje ciljeva zajedničkog djelovanja. Politika ima dvije dimenzije: rješavanje problema i borba za moć. Kompromis je cijena koju treba platiti za podršku i dogovor.</p>	<p>Učenici dogovaraju odluku.</p>	<p>A4 papirnate trake i flomasteri. Trake za prikazivanje „dijamantne analize”.</p>	<p>Igra donošenja odluka; pojedinačne, grupne i plenarne rasprave.</p>
<p>Lekcija 4 Učešće u pluralističkoj demokratiji</p>	<p>Organizovanje rezultata vlastitog rada. Kratke izjave, povratne informacije. Pluralizam podržava pravedno i efikasno odlučivanje. „Slaganje kroz neslaganje.” Promovišem svoje interese kroz učešće u demokratiji...</p>	<p>Učenici razmišljaju i raspravljaju o svom iskustvu i daju povratne informacije o jedinici.</p>	<p><i>Flip chart</i> i flomasteri, primjerci radnih listova za učenike 2.5 (Univerzalna deklaracija) i 2.6 (Evropska konvencija o ljudskim pravima).</p>	<p>„Zid šutnje”. Individualni rad, izlaganje i rasprava. Krug blic pitanja.</p>

Lekcija 1

Da sam ja predsjednik ...

Učenici definišu svoje političke prioritete

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	<p>Učešće: definisanje političkih prioriteta, djelovanje u okviru javne rasprave i odlučivanja, življenje u otvoreniom situacijama „zbrke”.</p> <p>Procjena: izbor, razmišljanje o kriterijumima.</p> <p>Analiza: izrada tabele kategorija.</p> <p>Metodi i vještine: davanje kratke izjave i objašnjavanje razloga.</p>
Cilj učenja	Učenici su u stanju definisati svoj položaj u okviru četiri osnovna politička stavovi: liberalnog, socijaldemokratskog, konzervativnog, ekološkog.
Zadaci za učenike	Učenici definišu, izlažu i upoređuju svoje političke prioritete.
Materijali i sredstva	<p>A3 papir (podsticaj za učenike).</p> <p>Nastavni materijal 3A.</p> <p>Radni list za učenike 3.1.</p> <p>Papirnata traka za svakog učenika, po mogućnosti s flomasterom.</p>
Metod	Izlaganje i analiza političkih izjava; individualni rad, plenarna rasprava.
Raspored	Faza 1: učenici definišu političke ciljeve. 25 min.
	Faza 2: učenici analiziraju svoje odluke. 15 min.

Informacije

U prvoj lekciji učenici svoj razred doživljavaju kao mikrodrustvo. Stvaraju različitost pojedinačnih gledišta i političkih prioriteta. Učenici dolaze do saznanja da takvu situaciju treba pojasniti. Ako svako od njih zamisli da je politički lider svoje zemlje i definiše svoje prioritete, očito je da treba donijeti neke odluke.

Nastavnik olakšava postupak koji slijedi u ovoj i sljedećim lekcijama. Ukoliko učenici ozbiljno shvate ciljeve, bit će zainteresirani za pregovaranje o odluci koju žele prihvatiti.

Opis lekcije

Faza 1: Učenici definišu političke ciljeve

Korak 1.1: Priprema

Učenici i nastavnik sjede u krugu, s dovoljno prostora na podu u sredini kruga. Klupe su sklonjene u stranu; namanje jedna klupa nalazi se u svakom uglu učionice i na njoj se može raditi.

Učenici imaju pribor za pravljenje bilješki.

Svaki učenik dobija jednu traku papira i po mogućnosti flomaster.

Nastavnik ima spreman A3 papir („Da sam ja predsjednik...”), vidi u nastavku.

Korak 1.2: Učenici donose odluke⁸

Nastavnik objašnjava učenicima da je to početak nove jedinice. Učenici se upoznaju s temom kroz aktivnost na osnovu sljedećih uputstava:

Zamislite da ste upravo postali predsjednik⁹ naše države.

Da sam ja predsjednik naše države, moj prioritet bi bio

Nastavnik u centar kruga stavlja pripremljen papir sa pitanjima.

Šta će biti tvoj najveći prioritet?

Dopuni ovu izjavu. Evo nekoliko stvari za razmatranje:

Možeš izabrati konkretnu mjeru radi trenutnog ostvarivanja cilja – ili preduzeti prvi korak na putu ostvarivanja dugoročnog cilja.

Koja grupa ljudi, pitanje ili problem te najviše brine?

Učenici u miru razmišljaju o ovim pitanjima i na traku papira zapisuju svoje odluke. Još uvijek ne razmjenjuju svoje ideje jer će se to događati u plenarnom dijelu časa.

Svaki učenik iznosi samo jednu odluku. Ako imaju na umu više stvari, neka ih zabilježe.

Korak 1.3: Učenici iznose svoje odluke

Učenici naizmjenično iznose svoje odluke. Dovršavaju izjavu: „Moj najveći prioritet bio bi...” i objašnjavaju svoje razloge. Stavljaju svoje trake papira na pod u sredini kruga.

Može se očekivati da će neki učenici imati slične ideje. Ako se to dogodi, nastavnik ukazuje na to i predlaže grupisanje tih izjava. Na taj način se trake grupišu i daje im se odgovarajući naslov, kao na primjer, „borba protiv siromaštva“ ili „poboljšanje obrazovanja“.

Nastavnik podstiče učenike da se pridruže organizovanju ideja. Nema dalje rasprave ni komentarisanja odluka dok svi učenici ne dobiju priliku da iznesu svoje ideje.

Ishod će vjerovatno biti neki skupovi pod zajedničkim naslovom, ali i neke izjave koje stoje same za sebe.

⁸ Ova metoda je varijanta zadatka 6.3, „Da sam ja mađioničar“ iz priručnika Podučavati demokratiju: Zbirka modela za obrazovanje za demokratiju i ljudska prava, Knjiga VI, u izdanju Savjeta Evrope, Strasbourg, 2008, str. 59.

⁹ Nastavnik upotrebljava službeni termin za glavnu osobu u vladi dotične zemlje.

Faza 2: Učenici analiziraju svoje odluke

Korak 2.1: Učenici opisuju raznovrsnost svojih odluka

Nastavnik pomaže učenicima u ovom koraku postavljanjem otvorenog pitanja:

- Opiši „politički pejzaž” koji si stvorio/stvorila.

Nekoliko učenika odgovara. Mogu odgovoriti na sljedeće pitanje; ako ne, to čini nastavnik:

- Koja osnovna ideja povezuje ideje koje obrazuju skupove i zbog čega su ostali učenici izabrali drugačiji stav?

Učenici opisuju strukturu različitosti. Budući da se bave mogućnostima jedne političke odluke, a ne otvorenom razmjenom ideja, postaju svjesni potrebe postizanja sporazuma – spajanjem nekih predloga i isključivanjem drugih. Bogatstvo ideja proizvod je mnogih građana koji učestvuju u raspravi i ostvaruju svoju slobodu mišljenja i izražavanja. Odluka mora biti donijeta, ali ko je donosi?

Ako je potrebno, nastavnik podsjeća učenike na tu odlučujuću činjenicu.

Korak 2.2: Nastavnik daje informacije o osnovnim političkim stanovištima

Svaki ugao učionice namijenjen je jednom od četiri politička gledišta. Nastavnik stavlja na klupu potrebne papire (zajedno s isječcima iz nastavnog materijala 3A). Naizmjenično uvodi svako stanovište, a jedan učenik ostalima čita izjave.

Nastavnik poziva učenike da koriste ovu informaciju:

- Koje osnovno stanovište odgovara njihovoj političkoj izjavi, ili skupovima, a koje ne?
- Mogu li se poistovjetiti s bilo kojim od tih gledišta, ili je njihov stav negdje u sredini? Ili bi radije definisali drugačije stanovište?

Nastavnik učenicima dijeli radni list 3.1 – plan ove jedinice. Zadatak je definisati stav koji učenici imaju na „političkoj sceni“. Političke stranke važni su posrednici između različitih interesa, vrijednosti i prioriteta. Učenici stoga treba da formiraju stranke s ciljem promovisanja političkih ciljeva koje su zacrtali u ovoj lekciji. Nastavnik im napominje da ostvaruju ljudsko pravo političke participacije. Mogu slobodno pristupiti ili napustiti stranku, osnovati novu ili ostati izvan svih stranaka. Zadatak je primjer procesa političkog odlučivanja – od političkih ciljeva u glavama ljudi do privremenog dogovora oko zajedničkog dobra.

Korak 2.3: Učenici se sastaju u svojim novim strankama

U zadnjim minutima časa, učenici se sastaju u svojim strankama. Dobijaju radne listove za učenike 3.2 i 3.3 kao pomoć u raspravi.

Nastavnik razgovara s učenicima koji su odlučili da ne osnuju stranku i ne pristupe ni jednoj stranci. Mora im se objasniti da su u ovom zadatku, kao i u stvarnosti, stranke jači igrači i preuzimaju vodstva. Ako ozbiljno shvate svoje ciljeve, mora ih zanimati njihovo ostvarivanje u praksi. Da bi se to dogodilo, potreban je element moći. Stranke su u stanju da stvore takav potencijal moći. Učenici stoga treba da razmotre jednu od sljedećih mogućnosti:

- Ako imate dodatne mogućnosti, možda prethodno zabilježene, razmotrite mogućnost pristupanja nekoj od stranaka na osnovu tih ciljeva.
- Razgovarajte jedni s drugima da biste saznali možete li osnovati stranku.
- Pričekajte da čujete stranačke političke misije i potom izvršite izbor.

Lekcija 2

Koje ciljeve želimo promovisati?

Učenici osnivaju političke stranke

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Učešće: pregovaranje – ublažavanje insistiranja na vlastitim ciljevima i uvažavanje tuđih.
Cilj učenja	Političke stranke pokazuju moć koja je potrebna za promovisanje političkih ciljeva. To postižu objedinjavanjem gledišta i interesa pojedinih članova od kojih se zbog toga traži kompromis.
Zadaci za učenike	Učenici dogovaraju zajednički program političkih prioriteta. Javno predstavljaju profile svojih stranaka.
Materijali i sredstva	Radni listovi 3.1-3.4. Nastavni materijali. 3B
Metod	Grupni rad, plenarna izlaganja, predavanje.
Raspored	Faza 1: učenici definišu profile svojih stranaka. 15 min.
	Faza 2: promocija: stranke predstavljaju svoje profile. 10 min.
	Faza 3: nastavnik uvodi konstruktivistički pojam zajedničkog dobra. 5 min.
	Faza 4: učenici raspravljaju o svojim strategijama pregovaranja. 10 min.

Informacije

Najveći dio lekcije posvećen je učeničkim aktivnostima koje moraju biti dovršene u vrlo kratkom vremenu (vidi radni list za učenike 3.1).

Nastavnik drži kratko predavanje koje učenicima nudi jedan nov pogled na njihovo sadašnje iskustvo. Nastavnik spominje mnogo toga što učenici već znaju i uvodi ključne pojmove ove jedinice – različitost, pluralizam, zajedničko dobro.

Kroz ovu isprepljetanost konstruktivističkog učenja, podučavanja i nove faze konstruktivističkog učenja, pojmovi postaju učenicima razumljivi jer im pomažu da shvate situaciju u kojoj se nalaze.

Opis lekcije

Nastavnik se poziva na plan lekcije (radni list za učenike 3.1). Stranke zauzimaju svoju poziciju na „političkoj sceni“. – doslovno zauzimajući svoje mjesto – i izrađuju svoje profile. Javna promocija svima će pomoći u definisanju svog gledišta – u saradnji ili suočavanju s drugim strankama.

Faza 1: Učenici definišu profile i programe svojih stranaka.

Korak 1.1: Učenici prepoznaju svoj položaj na „političkoj sceni“.

Učenici koji su grupisali svoje političke izjave u prethodnoj lekciji sada trebaju da odluče gdje je njihovo mjesto na „političkoj sceni“. Obilježavaju ga namještanjem klupa i stolica na određena mjesta. To može biti u jednom uglu ili bilo gdje u učionici. Na taj način prostor između stranaka vrlo plastično pokazuje koje stranke su bliže ili su međusobno suprotstavljene. Što su dvije stranke bliže, to su veće šanse da će formirati koaliciju sa zajedničkim ciljevima.

Učenici koji su odlučili da ne pristupe ni jednoj stranci okupljaju se na slobodnom prostoru, po mogućnosti u sredini učionice. Razmjenjuju gledišta. Ako žele, nastavnik im se može pridružiti kao moderator. Ne smije ih nagovarati da se pridruže nekoj stranci, već sluša njihova pitanja i prigovore. Učenici odlučuju da li i kako participirati, a ne nastavnik.

Stranke u svako doba primaju nove članove, kao i u stvarnom životu. Učenici mogu i napuštati stranku.

Korak 2.2: Stranke definišu svoje profile

Uz pomoć radnih listova za učenike 3.2 i 3.3, učenici izrađuju profile svojih stranaka. Nastavnik posmatra i sluša, ali ne interveniše, osim ako nije zamoljen da pomogne, ili u slučaju ozbiljnijih problema.

Faza 2: Promocija – stranke predstavljaju svoje profile

Ovo je javna promocija za stranke, a ne pojedinačne učenike. To se može objasniti ograničenim raspoloživim vremenom. Stranke objedinjuju pojedinačna gledišta čime se smanjuje diverzitet individualnih mišljenja.

Svaka stranka ima istu količinu vremena – 2 ili 3 minuta, zavisno od ukupnog broja stranaka. Nastavnik to objašnjava učenicima dok pripremaju svoje predavljanje i strogo primjenjuje to pravilo – iz očiglednog razloga pravičnosti.

Kao što se predlaže u radnom listu za učenike 3.2, od govornika se očekuje da privuku one koji se još uvijek nijesu odlučili. Osim toga, mogu da pokušaju da se takmiče s drugim strankama. Letci ili posterii koriste se kao podrška strankama.

Svi učenici, bez obzira jesu li članovi neke stranke ili ne, mogu da odluče žele li pristupiti ili napustiti stranku nakon tog skupa.

Faza 3: Nastavnik daje podsticaj za razmišljanje: zajedničko dobro.

Taj uvod – kratko predavanje uz radni list za učenike 3.4 – ima za cilj da povezatize iskustvo učenika s osnovnim pojmovima različitosti i pluralizma. Ubacivanjem predavanja u kontekst iskustva i interakcije koje su kreirali učenici, događa se međudjelovanje konstruktivističkog učenja i sistemskog podučavanja.

Nastavni materijal 3B nudi nacrt za predavanje.

Učenici, ako je potrebno, mogu tražiti dodatno objašnjenje. U protivnom nije potrebna rasprava, jer učenici mogu razmišljati o ovom uvodu tokom budućeg rada.

Faza 4: Stranke pripremaju strategije pregovaranja

Nastavnik upućuje učenike na radni list za učenike 3.1. U sljedećoj lekciji, stranke imaju mogućnost pregovaranja jedna s drugom. Mogu li formirati savez, koaliciju? Organizovaće se okrugli sto, kako bi se svim strankama i pojedinačnim učenicima pružila mogućnost pregovaranja o vlastitom poimanju zajedničkog dobra. U završnom dijelu ove lekcije, učenici mogu pripremati strategiju pregovaranja.

- Kojim će ciljevima dati prioritet?
- Koju stranku ili stranke žele izabrati za prvu rundu bilateralnih razgovora?
- Koliko će delegacija stranka osnovati?

Učenici nastavljaju interne rasprave u svojim strankama. Ukoliko ne zatraže nastavnikovu podršku, rade samostalno.

Lekcija 3

Šta je zajedničko dobro?

Slaganje kroz neslaganje

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Učešće: vještine pregovaranja. Analiza: raščlanjivanje ciljeva čija je namjera ista.
Cilj učenja	Politika ima dvije dimenzije: rješavanje problema i borba za moć. Kompromis je cijena koja se plaća da bi se dobila podrška i postigao dogovor.
Zadaci učenika	Učenici dogovaraju odluku.
Materijali i sredstva	A4 trake papira i flomasteri. Trake za demonstraciju „dijamantne analize“.
Metod	Igra donošenja odluka; pojedinačno, grupno i na plenarnoj raspravi.
Raspored	Faz 1: učenici definišu svoje predloge. 10 min.
	Faza 2: učenici pregovaraju za okruglim stolom. 30 min.

Informacije

Jedinica je model procesa dogovaranja ciljeva definisanih razumijevanjem zajedničkog dobra. U ovoj lekciji zadatak učenika je da se teži tom cilju. Mogu, ali i ne moraju uspjeti. Njihovo nastojanje i iskustvo jednako je važno kao i sam ishod.

Nastavnik i dalje ima ulogu moderatora. Na primjer, učenicima predstavlja modele pregovaranja, ali ne raspravlja o sadržaju.

Tokom prve faze, posebnu pažnju treba posvetiti učenicima koji se osjećaju isključenim jer nijesu pristupili ni jednoj stranci.

Opis lekcije

Početak: nastavnik iznosi pojedinosti programa

Nastavnik upućuje učenike na program (radni list za učenike 3.1) i podsjeća ih na njihov zadatak. U ovoj lekciji dogovaraće politički program. Koje ciljeve predlažu?

Faza 1: Učenici definišu ciljeve

Učenici odlučuju koje će ciljeve predložiti. Stranke i pojedinci mogu iznositi predloge. Čini se da to daje prednost „nesvrstanim“ učenicima; s druge strane, predlog neke stranke ima mnogo veću šansu da bude izglasan velikim brojem glasova.

Predstavnici grupa ili učenici pojedinačno pripremaju kratku promotivnu izjavu.

Učenici bilježe svoje ciljeve flomasterom na papirnu traku.

Faza 2: Učenici pregovaraju za okruglim stolom

Nastavnik insistira na tačnom početku. Učenici sjede na stolicama koje stoje poredane u krug; to ne odgovara metafori „okruglog stola“ u punom smislu, ali pospješuje komunikaciju. Stranke koje su formirale koaliciju sjede jedna pored druge.

Korak 2.1: Učenici iznose svoje predloge

Nastavnik otvara okrugli sto i daje riječ predstavnicima stranaka i pojedinačnim učenicima. Traži da govore o dogovorima koje su postigli i iznesu predlog zajedničke odluke. Stavljaju svoju papirnu traku na pod.

Korak 2.2: Učenici analiziraju svoje ciljeve i istražuju mogućnosti za kompromis i integraciju

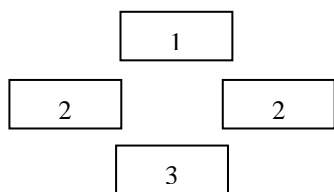
Nakon što su svi imali priliku da govore, nastavnik moderira i na osnovu predloga koje su učenici iznijeli utvrđuje moguću povezanost i kompromise.

- Da li neki predlozi spadaju u istu kategoriju? Mogu li se te kartice staviti u isti skup?
- Koji predlozi se međusobno isključuju? Učenici moraju pažljivo pogledati predloge. Da li se ciljevi međusobno isključuju? Ili im je namjera ista, ali zahtijevaju veliki napor, sredstva ili novac?

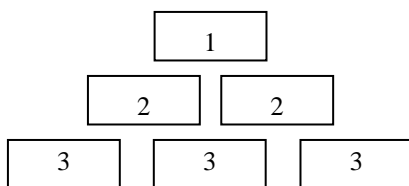
Korak 2.3: Nastavnik predlaže model pregovaranja

Nastavnik predlaže model za sastavljanje političkog programa s ciljevima koji se tiču zajedničkog dobra. Papirnim A4 trakama, označenim brojkama kao u nastavku, nastavnik uvodi model 1, pojednostavljenu verziju klasičnog modela „dijamantne analize“ (model br. 3).

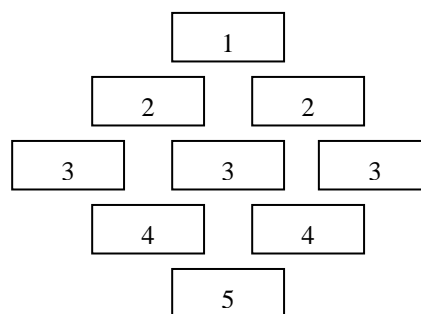
U varijanti s četiri cilja, jedan cilj smatra se glavnim prioritetom. Dva cilja su druga po redu, a jedan cilj, koji se smatra manje važnim ili manje hitnim, treći je po redu (ili se sasvim odbacuje – potom nastavnik uklanja cilj br. 3).

(1)

(2)

(3)

Ovaj tijesni model s tri ili četiri cilja zahtijeva pregovore budući da se mnogi ciljevi ne mogu dopustiti. S druge strane, manji broj ciljeva lakše se ostvaruje nego plan s kojim su svi zadovoljni, ali ga je mnogo teže ostvariti (dilema između inkluzije (spajanja ciljeva) i djelotvornosti). Nastavnik dodaje trake papira da bi se model br. 1 pretvorio u modele br. 2 i 3.

Nastavnik na kraju naglašava da svi modeli definišu samo jedan glavni prioritet. Prema tome, dalja, vrlo radikalna mogućnost bila bi da se definiše samo jedan cilj.

1

Korak 2.4: Učenici pregovaraju

Učenici se moraju dogovoriti oko nekoliko pitanja. Ta pitanja istovremeno otvaraju različite puteve do postizanja dogovora i podrške većine.

- Koji model biramo – koliko ciljeva želimo da uključimo?
- Kojim ciljevima dajemo prednost?
- Da li bismo se možda svi mogli složiti oko samo jednog cilja?
- Koje ciljeve uključujemo u svoj program? Ciljeve koji se međusobno podržavaju ili one koji se međusobno isključuju? (Prva mogućnost usmjerena je na efikasnost, a druga na inkluziju).
- Da li program u cjelini djeluje smisljeno?

Ovdje je potrebno pažljivo razmišljanje i raspravljanje. Stranke imaju jače uporište u svojim ciljevima, dok drugi možda imaju bolje ideje. Stoga je otvoreno pitanje koji će ciljevi dobiti najveću podršku.

Inkluzija ciljeva koji se međusobno isključuju (npr. ekološko + konzervativno) tipični su za koalicije između stranaka ili su pravilo za sve stranke. Organizovani model ciljeva (koje definiše jedna stranka) podložniji je stvaranju konkurencije i usmjeren je prema potencijalnom sukobu. Izbor između tih modela jeste stoga izbor političkih kultura – načini ostvarivanja pluralizma u demokratiji. Nastavnik prati kako se učenici nose s tim problemom i odlučuje da li će se na to osvrnuti u lekciji koja sadrži osvrt na ta pitanja.

Učenici reorganiziraju kartice na podu s ciljem stvaranja svog programskog modela (u obliku dijamanta ili piramide). Ako nekoliko modela uključuje iste ciljeve, duplikati se koriste za upoređivanje modela.

Kartice se na kraju stavljaju na *flip chart* kako bismo dobili postere koje ćemo koristiti u sljedećoj lekciji.

Korak 2.5: Učenici glasaju

Na kraju sastanka, učenici glasaju dizanjem ruku. Ako su se složili oko jednog skupa ciljeva, možemo očekivati jednoglasnost.

Ako su se pojavili različiti modeli, učenici o njima glasaju.

U tom slučaju nastavnik predlaže sljedeći postupak glasanja za koji se učenici odlučuju (glasanjem) prije nego što se izglasavaju modeli: ako bilo koji model dobije većinu od preko 50%, smatra se prihvaćenim. U protivnom se glasa ponovo, ovog puta između dva modela s najvećim brojem glasova. Vodeći računa o suzdržanim glasovima, model s najvećim brojem glasova smatra se prihvaćenim.

Lekcija 4

Učešće u pluralističkoj demokratiji

Učenici se osvrću na stečeno iskustvo

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Analiza i procjena: organizovanje rezultata rada. Metodske vještine: kratke izjave, povratne informacije.
Cilj učenja	Pluralizam je podrška pravičnom i efikasnom odlučivanju. „Slaganje kroz neslaganje.” Promovišem svoje interese učešćem u demokratiji.
Zadaci za učenike	Učenici se osvrću i raspravljaju o svom iskustvu i daju povratne informacije o ovoj nastavnoj jedinici.
Materijali i sredstva	<i>Flip chart</i> i flomasteri; kopija radnog lista za učenike 2.5 (Univerzalna deklaracija) i 2.6 (Evropska konvencija).
Metod	„Zid šutnje”. Individualni rad, izlaganje i rasprava. Kratke izjave svih učenika.
Raspored	Faza 1: Učenici se osvrću na stečeno iskustvo („Zid tišine”). 20 min.
	Faza 2: Rasprava o prethodnom. 15 min.
	Faza 3: Učenici daju povratne informacije. 5 min.

Informacije

Osvrt (refleksija) je konstruktivističko učenje. Učenici artikuliraju svoja gledišta i međusobno ih razmjenjuju. Uloga nastavnika jeste da osigura odgovarajuće metode i redosljed. To je primjer podučavanja kroz ljudska prava: učenici ostvaruju slobodu mišljenja i izražavanja. Strogi okvir svakom učeniku daje mogućnost učešća. Te mogućnosti nikada se ne doživljavaju kao potpuno jednake, jer različiti stilovi učenja različito reaguju na metode koje je nastavnik izabrao.

Nastavnik vrlo malo govori. Međutim, definisanjem okvira lekcije, nastavnikova uloga voditelja je cijelo vrijeme očita. Kao i kod ostalih jedinica, učenici se upoznaju s paradoksom da sloboda ne samo da ide ruku pod ruku sa strogim pravilima i rukovođenjem, već ih čak i zahtijeva.

Opis lekcije

Priprema:

Modeli političkog programa za koji su učenici glasali u prethodnoj lekciji izvješani su na zidovima učionice.

Četiri papira sa *flip chart*-a, („zidovi tišine“) nalaze se na zidovima učionice, a pri ruci su i 2-3 flomastera raznih boja. Listovi papira sa *flip chart*-a moraju biti lako dostupni, a ispred njih se nalazi 5-6 polukružno postavljenih stolica. Listovi papira sa *flip chart*-a mogu se položiti i na dvije ili tri spojene školske klupe.

Nastavnik je pripremio listove papira sa *flip chart*-a prije časa i napisao je osnovna pitanja (vidi u nastavku). Osigurani su dodatni listovi papira ako je učenicima potrebno još prostora za pisanje.

Organizacija sjedenja olakšava komunikaciju. Sjedenje ne bi smjelo biti organizovano frontalno, već na stolicama složenim u krug, ili stolovima složenim u slobodnom prostoru učionice – šta god se čini prikladnijim s obzirom na izložene listove papira sa *flip chart*-a.

Faza 1: učenici se osvrću na svoje iskustvo („zidovi tišine“)

Korak 1.1: nastavnik objašnjava učenicima kako koristiti „zidove tišine“¹⁰

Učenici i nastavnik sjede. Nastavnik upućuje učenike u temu lekcije prema rasporedu (radni list za učenike 3.1) – osvrst i pogled unatrag, a ne primanje novih informacija niti rad na novom zadatku. U dijelu koji se odnosi na osvrst, učenici razmatraju i razmjenjuju ideje, te o njima raspravljaju.

Nastavnik uvodi metod „zida tišine“ i objašnjava zbog čega je izabran: radi se o vrlo dobrom metodi koji je podrška promišljanju i učenicima omogućava maksimalno vrijeme za razmišljanje i komuniciranje.

Nastavnik upućuje učenike na četiri postera – četiri „zida tišine“:

– Pluralizam

Kako sam doživio/doživjela pluralizam?

– Slaganje kroz neslaganje?

Zbog čega smo uspjeli, ili doživjeli neuspjeh u nastojanju da se složimo oko definicije zajedničkog dobra?

– Različita raspodjela moći

Kako smo se osjećali kao jači odnosno slabiji igrači?

– Ljudska prava

Koja smo ljudska prava ostvarili radeći na ovim lekcijama? (primjerci radnog lista za učenike 2.5, Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima i 2.6, Evropska konvencija o ljudskim pravima se u tom trenutku dijele učenicima).

Uputstva:

- Tokom ovog zadatka vlada tišina – zbog toga se zadatak i zove „zid tišine“. To je rasprava u pisanom obliku.
- Svaki učenik/učenica može pisati koliko želi.
- Minimalni zahtjev: dva zapisa, svaki na jednom od dva različita „zida tišine“.
- Učenici mogu napisati svoj odgovor na osnovno pitanje ili komentarisati ono što je napisao neki drugi učenik. Mogu se koristiti strelice, crte ili simboli.
- Učenici mogu obilaziti postere, ili se zadržati kod jednog.

¹⁰ Ovaj metod je varijanta zadatka 7.1, „Zid tišine“, iz priručnika Podučavati demokratiju: Zbirka modela za obrazovanje za demokratiju i ljudska prava, Knjiga VI, u izdanju Savjeta Evrope, Strasbourg, 2008, str. 62.

Korak 1.2: Učenici zapisuju svoje ideje na „zidove tišine“.

Učenici izvode zadatak osvrta u skladu s uputstvima. Nastavnik prati razmjenu ideja i mišljenja s postera, ali ne učestvuje. Nastavnik insistira na tome da svi poštuju pravilo tišine.

Ovaj dio traje 10-15 minuta.

Faza 2: Rasprava koja slijedi nakon prethodnog zadatka

Nastavnik poziva učenike da sjednu (na stolice složene u krug na sredini učionice) i najavljuje sljedeći dio časa: raspravu koja je nastavak prethodnog zadatka i koju vodi nastavnik.

Najprije učenici treba da se slože oko tema o kojima žele da raspravljaju. Nastavnik ih upoznaje s potrebom da se u vremenu koje im stoji na raspolaganju izvrši izbor. To podrazumijeva da će se fokusirati na jedan ili dva „zida šutnje“, a ne da kratko komentarišu svaki od njih, no o tome odlučuju sami učenici.

Ovakva rasprava dio je konstruktivističkog učenja. Nastavnik ne može i ne treba da predviđa šta će učenici reći. Nastavnikov zadatak jeste da dâ strukturu njihovih doprinosa raspravi.¹¹

Faza 3: Povratne informacije („blic“ komentari)

Nastavnik najavljuje kraj rasprave i zadnji krug povratnih informacija o jedinici. Ovaj metod sastoji se u davanju vrlo kratkih izjava. Svaki učenik treba da dovrši sljedeću izjavu:

„Najzanimljivija i najvažnija stvar koju sam naučio/naučila u ovoj jedinici je...“

Učenici naizmjenično daju kratku izjavu koja se sastoji od najviše 1-2 rečenice. Komentari nijesu dozvoljeni. Učenici mogu ponoviti i posebno naglasiti izjave drugih učenika.

Povratne informacije su podrška učenicima u pojedinim segmentima održivog učenja. Nastavnik prima informacije kojima se ocjenjuje ova jedinica. Učenici i nastavnik mogu iskoristiti pojedine ideje za planiranje budućeg rada u okviru obrazovanja za demokratiju i ljudska prava, u smislu povezivanja s ostalim jedinicama, njihovog proširivanja i sl.

¹¹ Vidi poglavlje u uvodu o konstruktivnom učenju.

Materijali za nastavnike 3A

Četiri osnovna politička gledišta

Liberalno stanovište: individualna sloboda je na prvom mjestu

- Osnovni principi: lična sloboda i odgovornost.
- Zaštita ljudskih i građanskih prava.
- Slobodna trgovina i konkurencija kao pokretači napretka, modernizacije i povećanja blagostanja.
- Kapitalizam najbolje funkcionira ako ga pustite da to čini samostalno.
- Jaka država – da, ali država koja se ograničava na vladavinu prava.
- Velikodušne povlastice socijalnog osiguranja čine ljude lijepim.
- Lični napor i uspjeh uvijek se isplate – nemojte previše oporezivati dohodak i profit.

Slogan: „Bez rizika nema ni slobode”.

Socijaldemokratsko stanovište: jednakost je na prvom mjestu

- Osnovni principi: jednakost, solidarnost, socijalna sigurnost.
- Zaštita slabih, siromašnih, manje zaštićenih.
- Ako se ne nadzire, kapitalizam produbljuje socijalne razlike. Nema alternative kapitalizmu, no njegove učinke treba nadzirati i korigovati političkim sredstvima.
- Potreban nam je sistem socijalne sigurnosti koji će štititi porodicu, invalide, starije ljude, nezaposlene i siromašne.
- Solidarnost znači da jaki pružaju podršku onima u stanju potrebe.

Slogan: „Ujedinjeni opstajemo – podijeljeni propadamo”.

Konzervativno stanovište: sigurnost je na prvom mjestu

- Osnovni principi: sigurnost i stabilnost.
- Jaka država je važna da bi zaštitila zemlju od opasnosti i prijetnji.
- Jaka država počiva na modernoj i efikasnoj ekonomiji.
- Produbljivanje socijalnih razlika treba izbjegavati.
- Porodici treba posebna zaštita.
- Građani treba da traže zaštitu samo ako se sami ne mogu nositi sa svojim problemima.

Slogan: „Jaka država u zdravoj ekonomiji ”.

Ekološko stanovište: životna sredina je na prvom mjestu

- Osnovni principi: zaštita životne sredine, odgovornost prema budućim generacijama.
- Naš sadašnji način života, usmjeren na ekonomski rast i iskorišćavanje fosilnih goriva ozbiljna je prijetnja našoj budućnosti.
- Međunarodni sporazumi su neophodni radi zaštite životne sredine na globalnom nivou.
- Odgovorni smo prema budućim generacijama i cijeloj planeti.
- Male promjene u našim svakodnevnim životima čine veliku razliku.

Slogan: „Novac ne možeš jesti”.

Materijali za nastavnike 3B

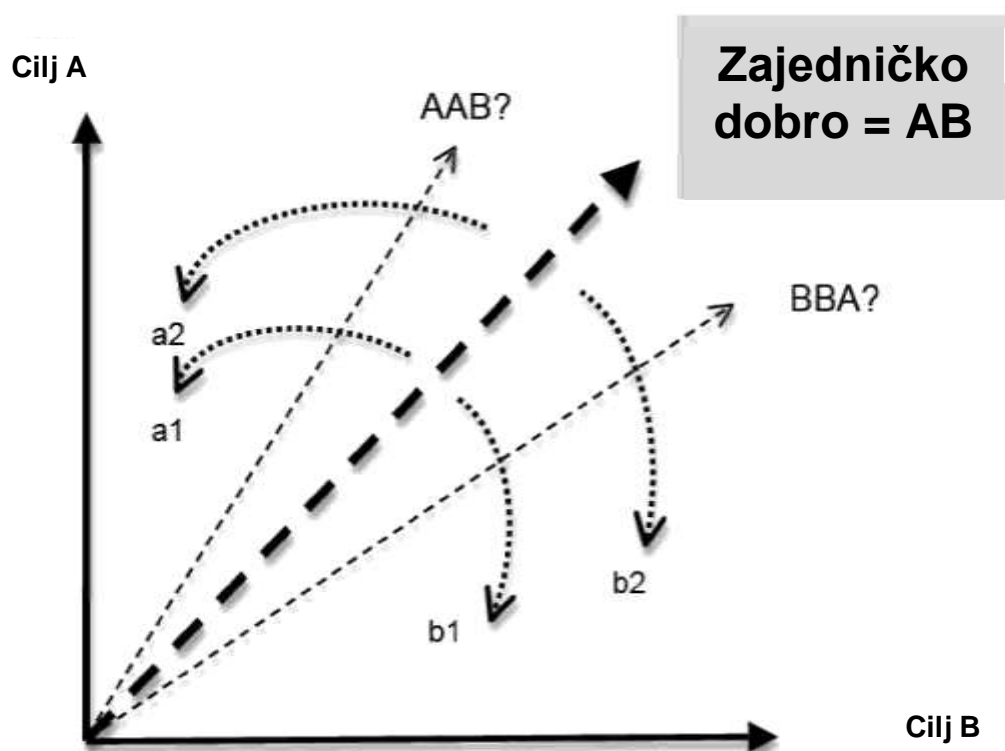
Lekcija: šta je zajedničko dobro?

Ova koncepcija daje osnovne smjernice za analizu. Nastavnik bi trebalo da prilagodi predavanje obrazovnim potrebama svojih učenika i kontekstu nastavne jedinice.

U demokratijama se podrazumijeva da niko ne zna sa sigurnošću šta je zajedničko dobro pa stoga moramo zajedno odlučiti šta smatramo da je najbolje za našu zajednicu. U diktaturama je režim taj koji odlučuje šta je zajedničko dobro – to je jedna od velikih razlika između demokratije i diktature.¹²

Svako može i zaista i učestvuje u toj trajnoj raspravi: političke stranke, interesne grupe, mediji, političari i građani pojedinci. U suštini, u tome i jeste suština učešća u demokratiji – raspravljati i konačno odlučiti šta je najbolje za tvoju zemlju (ili svijet u cjelini) i kako se to može ostvariti.

Ova jedinica je zamišljena kao jako pojednostavljeni model postupka donošenja odluka. Započeli smo predlaganjem svojih ideja o zajedničkom dobru – ako razmišljate o svojim prioritetima u ulozi osobe na čelu zemlje, razmišljate o zajedničkom dobru. Sada ste usred procesa formiranja stranaka.

U sljedećoj lekciji međusobno ćete pregovarati o tome možete li ostvariti većinu koja će definisati zajedničko dobro – za sada.

Ovaj dijagram prikazuje šta se događa u takvom postupku donošenja odluka. Pretpostavimo da se raspravlja o dva osnovna cilja, cilju A i cilju B (to se može povezati s konkretnim ciljevima koje su stranke predstavile). Tri isprekidane strelice prikazuju konačna opredjeljenja koja stranke zagovaraju – neke žele dati prednost cilju A (varijanta AAB), druge cilju B (varijanta BBA). To su različite ideje o kojima treba razgovarati. Svaka stranka zastupa određeni program koji podržava neke grupne interese u društvu i nudi da uzme u obzir i interese druge strane.

¹² Vidi es radni list za učenike 3.6 radi detaljnije obrade ovog pitanja.

Stranke stoga pokušavaju da utiču na donošenje odluka u njihovom smjeru – a1 i a2 u prilog cilju AAB, s tim da stranke b1 i b2 vuku u suprotnom smjeru (BBA).

Koja je mogućnost najbolja kada je riječ o zajedničkom dobru : AAB ili BBA? Ili je to možda ravnoteža prema sredini: AB? Odluka se mora donijeti. Stranke pregovaraju i pokušavaju da nađu kompromis oko kojeg će se složiti i podržati ga. U demokratijama, kompromis je cijena koju plaćamo za moć. Moć odlučivanja pripada većini. Manjina, ili pojedinci, mogu uticati na odluku valjanim zaključivanjem.

Tako donijete odluke stalni su predmet kritičkog preispitivanja. Odluka možda u nekom trenutku ne služi zajedničkom dobru. Uslovi se mogu promijeniti. Većina se može promijeniti. Dobrim zaključivanjem većina se može uvjeriti da treba mijenjati mišljenje. Demokratska zajednica je zajednica koja uči.

Dodatak (ovaj se dio može ponuditi kao zasebna cjelina)

Na koji je način sve to povezano s ključnim pojmovima ove jedinice - pojmom **različitosti** i pojmom **pluralizma**?

Ostvarujući svoju slobodu mišljenja i izražavanja, građani - pojedinci stvaraju jako **širok** spektar individualnih stavova o tome što je najbolje za njihovu zemlju. Građani koji su zainteresirani za ostvarivanje svojih ciljeva u praksi organiziraju i priključuju se organizacijama kao što su stranke, interesne grupe, i sl. To je organizovani **pluralizam** (vidi a1, a2, b1, b2 na dijagramu).

Pluralizam promoviše takmičenje za sticanje moći i političkog uticaja. Odluka traži da se nekim ciljevima i interesima dâ prednost, dok se drugi odbacuju. Ponekad je potreban kompromis da bi se ostvarila potrebna većina.

Građani koji ne učestvuju u ovoj igri glasnog i jasnog artikulisanja svojih interesa i gledišta smatraće se isključenima. Interes svih je da učestvuju u demokratiji.

Nastavni materijal 3C

Predlozi za dodatni rad i nastavak

1. Kako stranke odražavaju društvene podjele?

Radni list za učenike 3.5 i raspravava

- Koje podjele postoje u našem društvu?
- Kako stranke u našoj zemlji odražavaju te podjele?
- Koje su odluke i kompromisi donijeti?

2. Pluralizam

- Koje interesne grupe i NVO postoje u politici?
- Koji su interesi dobro organizovani? Koji nijesu?

3. Postizanje kompromisa

U demokratskim sistemima pluralizam stvara potrebu za kompromisom. O tome postoje različiti stavovi:

1. Sa gledišta pojedinačnih igrača: kompromis je cijena koju treba platiti za moć. Dobre ideje se razvodne do drugog najboljeg rješenja.
 2. S opšteg gledišta: pluralizam podstiče na takmičenje: igrači provjeravaju jedni druge i osiguravaju da ni jedan od njih ne postane previše moćan. Pluralizam u društvu ima isti učinak kao i ravnoteža ovlašćenja u ustavu.
 3. Gledano iz perspektive postizanja rezultata: pluralizam rađa potrebu za stvaranjem kompromisa. Ekstremne odluke su rijetke. To je podrška društvenoj koheziji.
- Koji od ovih stavova se potvrđuju u stvarnom životu, npr. u konkretnim slučajevima?

4. Upoređivanje demokratije i diktature

Radni list za učenike 3.4

- Kako demokratije i diktature rješavaju različite interese i gledišta?
- Kakve su odluke donijete? (kriterijumi za poređenje: uključivanje interesa, djelotvornost, izražavanje kritike, uloga medija.)

5. Dvije dimenzije politike

Maks Veber:¹³

1. „Politiku možemo uporediti s polaganim i energičnim bušenjem rupa u debelim daskama sa strašću i dobrom procjenom.”
 2. „Ko god je aktivan u politici teži za sticanjem moći.”
- Kako smo doživjeli dvije dimenzije politike u ovoj jedinici?
 - Kako politički akteri u našoj državi uspijevaju da uravnoteže te dvije dimenzije?

¹³Max Weber, „Politika kao poziv“ (Politics as a Vocation), str. 2, 34 (www.sscnet.ucla.edu/polisci/ethos/Weber-vocation.pdf); citate je redigovao autor.

Drugi dio

**Učešće u politici:
rješavanje sukoba,
rješavanje problema**

Nastavna jedinica 4: Sukob

Ribarski sukob

Kako možemo riješiti dilemu oko održivosti?

Nastavna jedinica 5: Pravila i propisi

Koja pravila nam najviše pomažu?

Igra donošenja odluka

Nastavna jedinica 6: Vlast i politika

Model političkog ciklusa

Kako demokratska zajednica rješava svoje probleme?

Nastavna jedinica 7: Jednakost

Vladavina većine – poštena vladavina?

Kako u demokratiji možemo riješiti pitanje većine/manjine?

NASTAVNA JEDINICA 4

SUKOB

Viši srednji nivo

Ribarski sukob

**Kako možemo riješiti
dilemu oko održivosti?**

4.1 Igra ribolova (1)

4.2 Igra ribolova (2)

4.3 Kako možemo uloviti „što više ribe“?

Izvještavanje i osvrt

4.4 Kako možemo postići održivost?

**Načini uspostavljanja ravnoteže ciljeva i
prevazilaženja sukoba**

Nastavna jedinica 4

Sukob

Ribarski sukob

Kako možemo riješiti dilemu oko održivosti?

Uvod za nastavnike

1. O čemu se radi u ovoj jedinici?

Ova jedinica bavi se problemom upravljanja zajedničkim resursima. Ako donositelji političkih odluka, firme i građani ne uspiju da riješe ovu vrstu problema, oni mogu dovesti do ozbiljnog sukoba, pa čak i rata.

Primjera radi, zamislite sljedeću svakodnevnu situaciju: u bioskopu punom posjetilaca jedna osoba niskog rasta ne uspijeva ništa da vidi jer neki div visok 1,90 cm sjedi ispred njega. Osoba niskog rasta ustaje. Međutim, sada drugi posjetioци ništa ne vide, pa i oni ustaju. Na kraju svi u bioskopu stoje. Niko ne vidi bolje nego što je prije vidio, a što je najgore, stajati je mnogo neudobnije nego sjediti. U stvari, sada je situacija još nepravednija jer niže osobe ne vide gotovo ništa.

Ovaj primjer ima mnogo zajedničkog s „velikim“ problemima upravljanja resursima, na primjer pretjeranim ulovom ribe. Takve je probleme teško riješiti jer imaju dvije dimenzije, kao što pokazuje primjer iz bioskopske dvorane:

1. Koje je pravilo potrebno posjetiocima bioskopa kako bi svima bio osiguran dobar pogled? (problem)
2. Na koji način se to pravilo može sprovesti ako ga neko u bioskopu prekrši? (institucionalna dimenzija.)

Osim pretjeranog ulova, primjeri „velikih“ problema upravljanja resursima su globalno zagrijavanje, odlaganje nuklearnog otpada i pretjerano iskorišćavanje podzemnih voda. U to su uključeni mnogi igrači suprotstavljenih interesa (problem dimenzije). Na globalnom nivou ne postoji nikakva super-država koja može nametnuti pravilo jednoj suverenoj državi (institucionalna dimenzija). Međutim, pritisak problema poput globalnog zagrijavanja i klimatskih promjena raste, pa se stoga politički lideri i građani cijelog svijeta moraju potruditi da pronađu rješenje.

Igra ribolova tiče se problema pretjeranog ulova, a u centru je problem održivosti koji predstavlja prvu dimenziju ovog problema. Problem bi učenicima bio prekomplikovan ako bi uključivao i institucionalnu dimenziju; međutim, institucionalnu dimenziju moguće je dotaći proširivanjem i povezivanjem igre ribolova s jedinicom 5. Vidi uvod u jedinicu 5 radi daljih informacija o ovoj opciji.

2. Igra ribolova

Igra ribolova je glavni zadatak u ovoj jedinici u skladu s pristupom učenju kroz rješavanje zadataka. Učenici se suočavaju s problemom i moraju pronaći rješenje – pritisnuti vremenom – što je u stvarnom životu čest slučaj. Učenici se osvrću na svoja iskustva iz 3. i 4. lekcije.

U igri ribolova, učenici se suočavaju s problemom upravljanja zajedničkim resursom. Igra ima scenarijo koji je prilično jednostavan. Učenici organiziraju četiri grupe koje predstavljaju četiri posade ribara koji žive u selima oko jednog jezera. Zalihe ribe u jezeru su zajednički resurs i jedini izvor prihoda za te stanovnike. Učenicima je odmah jasno da je u zajedničkom interesu da se spriječi pretjeran ulov ribe.

Međutim, ne postoje nikakva pravila niti institucije poput npr. savjeta ribarske zajednice gdje bi akteri mogli razgovarati i raspraviti ovaj problem. Ribari nemaju nikakvu ideju o tome koliko ribe mogu loviti, a da ne poremete njenu reprodukciju. Zadatak učenika je da prepoznaju sve te probleme i preduzmu odgovarajuće korake.

Nastavnik rukovodi igrom. Prije nego što igra započne, igrači dobijaju namjerno dvosmisleno uputstvo, „Lovite ribu što više možete.“ Igrači ovo uputstvo mogu da shvate na dva načina:

- „Kao pojedinačni tim, maksimalno povećajte svoj dohodak.“ (kratkoročna maksimalizacija profita).
- „Kao zajednica, potrudite se da lovite što više ribe kroz duži period.“ (dugoročna održivost).

Iskustvo je pokazalo da učenici obično prihvate cilj kratkoročne maksimalizacije profita. Neke grupe ribara ulove manje i ubrzo shvate da ne samo da postaju sve siromašniji, već da nekoordinisanim naporima ne mogu da očuvaju zalihe ribe. Ubrzo nastupa scenarijo u kojem su zalihe ribe u opasnosti od iscrpljivanja, a jaz između bogatih i siromašnih u selu sve je veći. Igrači mogu pokazivati snažne emocije kada se na početku igre najprije pojavljaju pobjednici i gubitnici, pa tek potom zajednica u cjelini sklizne u siromaštvo.

Učenici su suočeni s ogromnim izazovom:

- Moraju uložiti zajednički napor kako bi riješili nastale probleme.
- -Moraju početi da razgovaraju.
- -Moraju prikupiti informacije o reprodukciji ribljih zaliha i napraviti plan održivog ribarenja.
- -Ustanoviće da im je potreban institucionalni okvir kako bi osigurali da se svi pridržavaju određenih pravila i da su postigli dogovor oko očuvanja ribljih zaliha.
- -Konačno, moraju dogovoriti pravilo poštene raspodjele ulova.

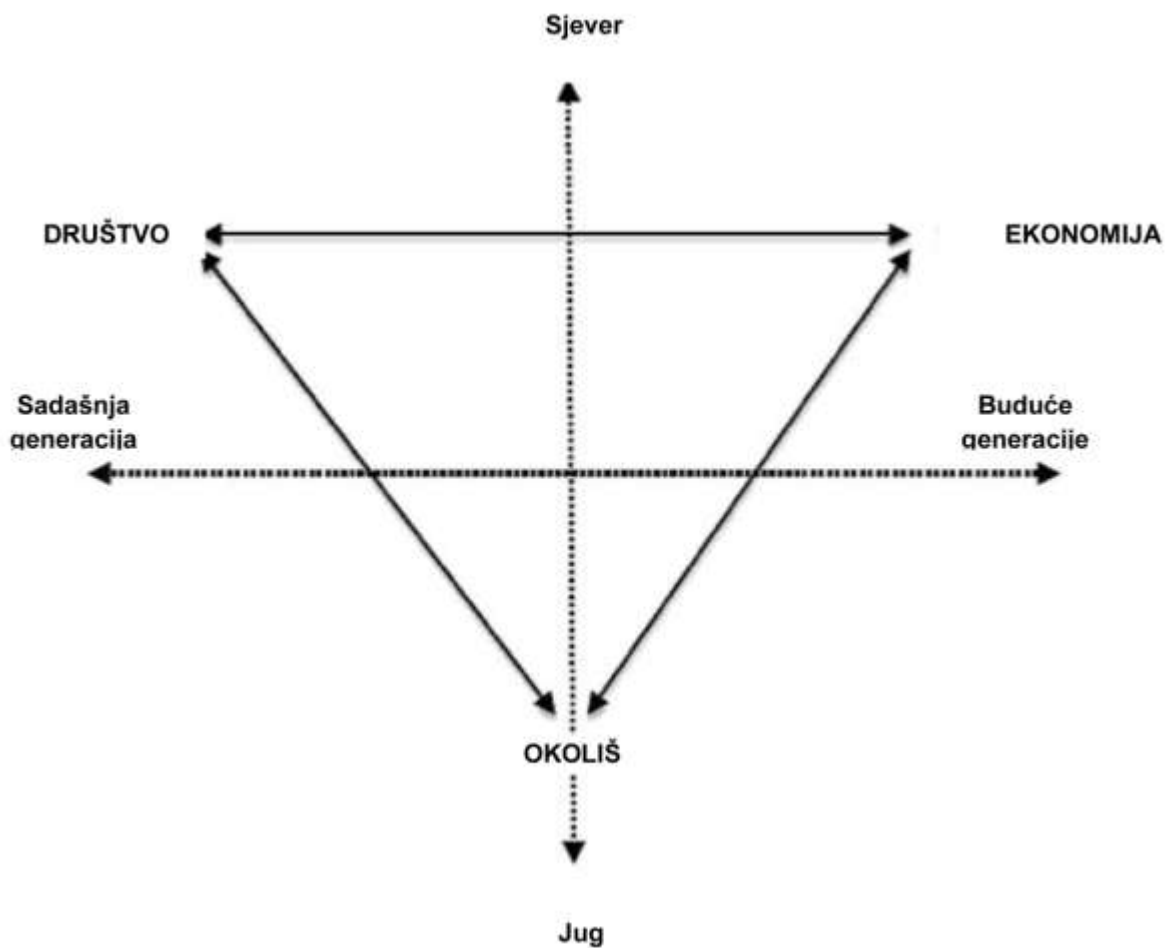
Ova igra ribolova, usprkos svojoj jednostavnosti, učenike upoznaje sa suštinom globalnih problema 21. vijeka i nudi im iskustvo o tome što je suština politike – rješavanje hitnih problema koji su opasnost za zajednicu, pa čak i čovječanstvo.

3. Osvrt

Učenici mogu uspjeti u rješavanju problema s kojima su suočeni, a mogu doživjeti i neuspjeh. Važno je da u fazi promišljanja shvate da se neuspjeha ne treba stidjeti. Kao prvo, neuspjeh se u stvarnosti događa mnogo češće od uspjeha, a drugo, igra ribolova nije školski zadatak, već simbolizuje vrlo složen politički problem. Niko unaprijed ne zna koje je odgovarajuće rješenje nekog političkog problema; ono što moramo učiniti jeste da pokušamo da pronađemo neko rješenje.

U igri ribolova učenici su naišli na čitav niz složenih pitanja od koji se neka mogu povezati s modelom održivosti (radni list za učenike 4.2):

- Koji je optimalni nivo ulova koji je kompatibilan s reprodukcijom ribljih zaliha?
- Kako možemo biti sigurni da će ravnoteža maksimalnog rezultata (cilj ekonomskog rasta) i zaštita ribljih zaliha (cilj zaštite životne sredine) trajno funkcionisati, tj. danas, ali i u budućnosti?
- Koja bi bila poštena raspodjela uloženi napore i rezultata ribarenja između četiri sela koja pripadaju toj zajednici?

Model održivosti (radni list za učenike 4.2)

Model održivosti uključuje sva tri pitanja. Ta pitanja stoje u ime tri osnovna cilja ekonomskog rasta, zaštite životne sredine i ravnoteže pravednosti u društvu; povezana su s dvije vremenske dimenzije (s interesima sadašnjih i budućih generacija) i prostornom (globalna dimenzija – sjever i jug).

Model održivosti opisuje obje dileme koje se javljaju ako neki igrač pokuša da ostvari samo jedan cilj, na primjer, profit na račun zaštite resursa, te ravnotežu ciljeva u uspješnoj strategiji postizanja održivosti. Radni list 4.3 navodi učenike da razmišljaju o posljedicama teze „ulovi što više ribe“ iz te dvije perspektive – ostvarivanja privremene zarade jednog igrača, i perspektive uspostavljanja ravnoteže održivosti.

U ovoj igri moguće je optimalno rješenje koje se može definisati brojkama; nastavnik može ponuditi to rješenje (radni list za učenike 4.4) kako bi učenicima, ako je potrebno, pružio podršku.

Ovakva analiza učenicima će pomoći da postave pitanje zbog čega je tako teško postići održivi razvoj velikih razmjera, te šta građanin pojedinac može da učini da bi pomogao ostvarivanju tog cilja.

Mogućnosti za proširivanje jedinice

1. Povezivanje jedinica 4 i 5

Kao što je gore već rečeno, učenici mogu istraživati problem institucionalnog okvira koji će najbolje odgovoriti na potrebe ribara. To mogu biti pravila i tijelo državne vlasti koje će ih sprovesti, ili zajednički dogovor ravnopravnih stranaka. Učenici mogu nastaviti ovu igru ribolova i koristiti instituciju kao sredstvo koje će na taj način testirati.

2. Istraživački zadatak

Očito je da ova igra ribolova simboliše političke probleme, od onih koji se javljaju u lokalnoj zajednici, do onih na globalnom nivou. Kao što je već rečeno, emisije CO₂, pretjeran ulov, odlaganje nuklearnog otpada i pretjerano iskorišćavanje zaliha podzemnih voda primjeri su takvih problema.

Proučavanje jednog od njih, ili nekih sličnih problema, moguće je obraditi kao proširenje rada u razredu, ili kao istraživački projekat. U ovom slučaju učenicima je pružena prilika da na jednom času govore o svojim zaključcima i da možda rasprave koje dodatne korake treba preduzeti.

Osnovni pojam sukoba

Svi smo imali prilike da doživimo sukob i za većinu nas to je neugodno iskustvo. U pluralističkim društvima razlike između ljudi različitih interesa i vrijednosti postaju sve veće, što otvara veće mogućnosti za sukob.

Političke zajednice suočavaju se s pronalaženjem načina za rješavanje sukoba. Demokratija je sistem koji nastoji da civilizuje sukob. Nudi okvir pomoću kojeg se sukob rješava razgovorom, a ne nasiljem. Razmjena argumenata i jasno artikuliranje različitih interesa korisni su jer nude jasnu sliku potreba i interesa različitih grupa u društvu, o kojima treba voditi računa kod donošenja odluka.

U pluralističkim društvima s demokratskim ustavima, sukobi se obično rješavaju kompromisom. To najbolje funkcioniše ako je riječ o sukobu oko raspodjele nedovoljnih resursa, npr. prihoda, vremena, vode, itd. Sukobi koji se zasnivaju na ideologiji – različite vrijednosti, vjerska uvjerenja i sl. mnogo se teže rješavaju kompromisom; ovdje je potrebno pronaći neki model mirnog suživota. Sukobi koji proizlaze iz identiteta – boje kože, etničkog porijekla – ne mogu se riješiti već ih mora obuzdati „jaka država“.

Mogućnost sukoba postoji svuda i uvijek tamo gdje su ljudi u interakciji. U obrazovanju za demokratiju i ljudska prava učenici mogu da nauče kako da prihvate sukob kao nešto „normalno“ čega se ne treba bojati. Moraju steći vještine pomoću kojih će sukob rješavati pregovaranjem i odgovornošću – pokazivanjem spremnosti da uzmu u obzir gledišta i interese drugih i da štite prava svih na učešće u mirnom rješavanju sukoba. Ovaj priručnik treba stoga čitati kao zbirku za uvježbavanje vještina potrebnih za rješavanje sukoba. Učestvovati u demokratiji znači učestvovati u rješavanju sukoba.

Razvijanje kompetencije: povezanost s ostalim jedinicama ovog priručnika

Šta prikazuje ova tabela

Naslov ovog priručnika, „Učestvovati u demokratiji“, stavlja naglasak na kompetencije aktivnog građanina u demokratiji. Donja tabela prikazuje mogućnosti sinergijskih učinaka nastavnih jedinica ovog priručnika. Iz tabele se takođe vidi koje kompetencije se razvijaju u jedinici 4 (osjenčeni red tabele). Masno uokvirena kolona pokazuje kompetencije političkog odlučivanja i djelovanja – istaknuta je zbog njihove velike povezanosti sa učešćem u demokratiji. Redovi ispod toga pokazuju povezanost s ostalim jedinicama ovog priručnika: koje kompetencije razvijaju te jedinice kao podršku učenicima u jedinici 4?

Kako možemo koristiti ovu tabelu

Nastavnici mogu na različite načine da koriste ovu tabelu kao instrument za planiranje nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava.

- Tabela pomaže nastavnicima koji mogu samo nekoliko nastavnih časova da posvete obrazovanju za demokratiju i ljudska prava: nastavnik može izabrati samo ovu jedinicu i zanemariti ostale budući da zna da se neke kompetencije, u izvjesnoj mjeri, razvijaju i u ovoj jedinici – kao na primjer preuzimanje odgovornosti, analiziranje problema, vještina pregovaranja.
- Tabela pomaže nastavnicima da iskoriste sinergijske učinke koji pomažu da se učenici iznova treniraju u cilju razvijanja važnih kompetencija i to u kontekstima koji su na različite načine povezani. U tom slučaju nastavnik bira i kombinuje nekoliko jedinica.

Jedinice	Dimenzije razvijanja kompetencije			Stavovi i vrijednosti
	Politička analiza i procjena	Metodi i vještine	Učestvovati u demokratiji. Političko odlučivanje i djelovanje	
4.Sukob	Sukob i analiza dileme. Međuzavisnost. Održivost.	Prepoznavanje složenih problema. Pregovaranje.	Dogovaranje koordinisane politike.	Spremnost na postizanje kompromisa. Odgovornost.
2 Odgovornost.	Analiza dileme.	Razmatranje posljedica donesenih odluka.		Međusobno uvažavanje.
3 Različitost i pluralizam.	Mogućnost sukoba u pluralističkim društvima.	Pregovaranje.		
5 Pravila i propisi	„Pravila su instrumenti” za rješavanje sukoba.	Analiza problema i rješenje.	Stvaranje i primjena institucionalnog sistema pravila za rješavanje sukoba.	

6 Vlast i politika	Politika – postupak rješavanja problema i sukoba.	Opis i analiza postupka političkog odlučivanja.	Učešće u javnim raspravama o donošenju odluka.	
7 Jednakost	Sukob između grupa koje predstavljaju većinu odnosno manjinu.		Stvaranje uslova za uspostavljanje ravnoteže interesa.	Prihvatanje gledišta drugih.
8 Sloboda	Izgovorena riječ – sredstvo civilizovanog rješavanja konflikta.	Raspravljanje	Strategije argumentovanja.	„Duh volterijanstva”: uvažavanje slobode mišljenja i izražavanja za sve.

NASTAVNA JEDINICA 4: SUKOB – ribarski sukob

Kako možemo riješiti dilemu oko održivosti?

Tema lekcije	Razvijanje kompetencije/ ishodi učenja	Zadaci za učenike	Materijali i sredstva	Metod
Lekcija 1 Igra ribolova (1)	Analiziranje složene situacije, donošenje odluka pod pritiskom vremena. Učenici postaju svjesni dilema koje prate uspostavljanje održivosti.	Učenici prepoznaju probleme i utvrđuju rješenja i strategije.	Nastavni materijali 4.1-4.4. Džepni kalkulator ili kompjuter. Trake papira(veličina A4), flomasteri.	Učenje kroz zadatke.
Lekcija 2 Igra ribolova (2)	Pregovaranje da se postigne kompromis. Međuzavisnost, sukob interesa.	Učenici analiziraju složeni problem. Učenici (moraju) saradivati u cilju postizanja zajedničkog rješenja.	Isto kao u lekciji 1.	Učenje kroz zadatke.
3.lekcija Kako možemo uloviti „što više ribe“?	Analitičko razmišljanje: povezivanje iskustva s apstraktnim pojmom ili modelom. Model ciljeva za postizanje održivosti.	Učenici se osvrću na svoja iskustva s igrom ribolova.	Radni list za učenike 4.2. Radni list 4.3 (neobavezno).	Izvjštavanje. Plenarna rasprava. Individualni rad.
Lekcija 4 Kako možemo postići održivost?	Analiza i procjena: Osvrt na iskustvo kroz analizu pojma. Inicijative snažno utiču na naše ponašanje. Učinak inicijativa može se provjeravati pravilima (izvana) ili kroz odgovornost (samokontrola).	Učenici primjenjuju pojmove na svoje lično iskustvo.	Radni list za učenike 4.2.	Prezentacije. Plenarna rasprava. Izlaganja nastavnika.

Lekcija 1

Igra ribolova (1)

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Analiziranje složene situacije, donošenje odluka pod pritiskom vremena.
Cilj učenja	Učenici postaju svjesni dilema oko uspostavljanja održivosti.
Zadaci za učenike	Učenici prepoznaju probleme, pronalaze rješenja i utvrđuju strategije.
Materijali i sredstva	Nastavni materijali 4.1-4.4: 4.1 Primjerci evidencijskih listova za grupe. 4.2 Tabela reprodukcije riblje populacije (za nastavnika). 4.3 Evidencijska tabela (<i>flip chart</i> , tabla ili folija). 4.4 Dijagram evidencije (<i>flip chart</i> , tabla ili folija). Džepni kalkulator ili kompjuter. Trake papira (A4), flomasteri.
Metod	Učenje kroz zadatke.
Raspored vremena	1. Uvod u igru ribolova. 10 min. 2. Igra ribolova (tri kruga). 30 min.

Informacije

Ako uslovi to dopuštaju, lekcije 1 i 2 trebalo bi spojiti. Međutim, igra se može igrati i u dva odvojena kruga.

U početku se učenici ne podstiču da međusobno razgovaraju, ali nastavnik ne interveniše i ako razgovarju – osim kada insistira na poštovanju raspoloživog vremena.

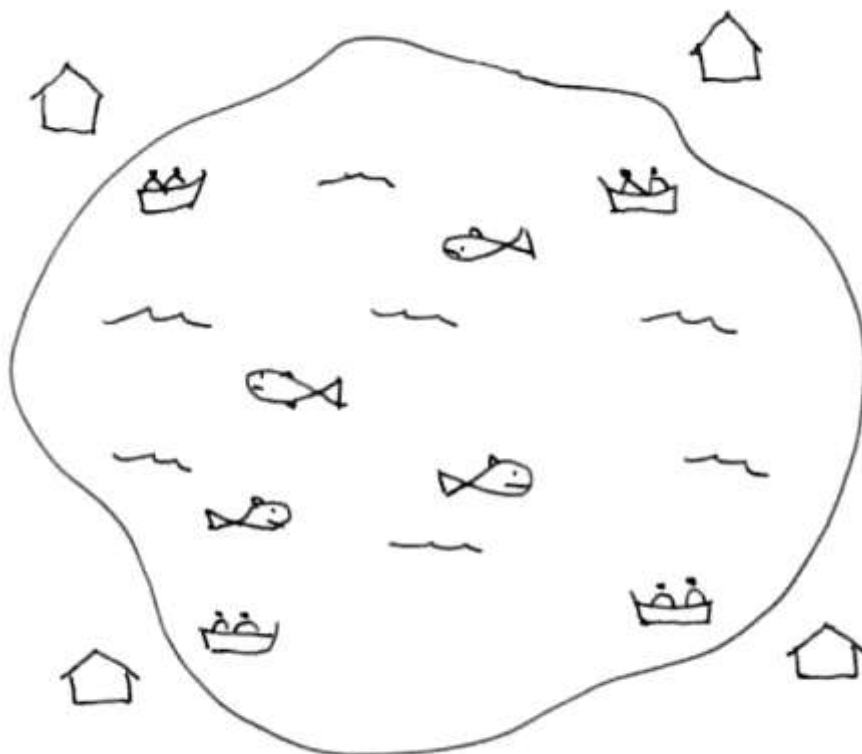
Opis lekcije

Faza 1: Uvod u igru ribolova

Nastavnik učenicima objašnjava kako će da igraju igru koja će simulirati važan dio stvarnog života.

„Zamislite da ste stanovnici jednog od četiri seoske zajednice nastanjene na obali jezera. U jezeru ima jako mnogo ribe, pa ne treba da brinete o tome kako ćete se prehraniti. Ribarstvo je jedina ekonomska grana; nemate nikakav drugi izvor prihoda.“

Nastavnik može ilustrovati uvod jednostavnim crtežom na tabli ili *flip chart*-u koji prikazuje jezero, nešto riba i četiri ribarska sela od kojih iz svakog isplovljava po jedan brodić.

„Cijelu sezonu ribarite, a zimi i u proljeće sezona ribarenja se zatvara s ciljem da se omogući obnavljanje riblje populacije. Tokom tih mjeseci morate živjeti od vlastitih zaliha sušene ribe i popravljati svoje brodiće i mreže da budu spremni za sljedeću sezonu.“

Učenici potom dobijaju uputstva za igranje igre ribolova.

Formiraju četiri grupe s ne više od šest učenika u grupi (ako ima više od četiri grupe, potrebno je tome prilagoditi tabelu s rezultatima – vidi nastavni materijal 4.3).

Svaka grupa je jedan tim ribara. Predložimo da svom brodiću daju neko zanimljivo ime i dajemo tabelu za evidenciju ulova. Igra se u krugovima koji predstavljaju ribolovne sezone i lovostaj tokom kojeg se riblja populacija obnavlja.

Nastavnik koristi samo jednu frazu kojom definiše cilj igre, „Pokušajte da ulovite što je moguće više ribe“. Ovo uputstvo može se shvatiti na različite načine, ali nastavnik ništa ne dodaje i učenicima ostavlja da odluče kakva će biti njihova ribarska politika. U lekciji 3 učenici se vraćaju tom polazištu.

Na početku sezone, svaka grupa odlučuje o ribljoj kvoti koju želi da ulovi. Maksimalna riblja kvota je 15% po brodiću. Budući da riblja populacija na početku prve sezone iznosi 140 tona, to znači da je maksimalan ulov po grupi 21 tona (ograničenje po svakoj grupi mora se prilagoditi ako učestvuje više od četiri grupe.)

Nastavnik ne daje nikakve dodatne informacije o tome šta se događa ako svaka od četiri grupe dosegne maksimum pa njihov ukupni ulov iznosi 84 tone. To je već dio igre: učenicima postaje jasno koliko malo znaju. Ne znaju što će odlučiti njihovi konkurenti, niti znaju stopu reprodukcije riblje populacije. Ako žele, mogu sami nastojati da to utvrde.

Faza 2: Igra ribolova

Počinja prvi krug. Grupe razgovaraju o tome koju će kvotu izabrati. Nakon četiri minuta nastavnik traži da mu grupe daju evidencijski obrazac. Unosi njihove kvote u evidencijsku tabelu, izračunava tone koje je ulovio svaki brodić, kao i ukupnu kvotu i ulov u prvoj sezoni (ovdje će korisno poslužiti džepni kalkulator ili kompjuter). Nastavnik unosi rezultate u tabelu i pokazuje ih učenicima. Situacija sa zalihama ribe i ukupnim ulovom prikazana je na dijagramu iz nastavnog materijala 4.4.

Služeći se tabelom rasta, nastavnik upoznaje učenike sa stanjem ukupne riblje populacije na početku druge sezone.

Evidencijski obrasci vraćaju se učenicima i oni unose ukupne iznose ulova za pojedinu sezonu.

Iskustvo je pokazalo da učenici na početku igre obično idu do maksimuma pa je ukupni ulov od 70 tona – pola riblje populacije – sasvim vjerovatan; može biti i veći. Ako je riblja populacija do pola iscrpljena, obnovit će se kako bi dosegla novi nivo od 94 tone. To znači da se riblja populacija za godinu dana smanjila za trećinu. Krivulja na dijagramu naglo pada i ukazuje na neposrednu opasnost potpunog iscrpljivanja ribljih zaliha.

Učenici sada postaju svjesni opasnosti. Ako svi iskoriste maksimalnu kvotu od 15%, riba će za dvije do tri sezone biti blizu istrebljenja. Grupe će raspravljati o tome da li smanjiti kvote kako bi spriječili potpuno izumiranje. Od tog trenutka, svaka se igra različito odvija, zavisno od starosti učenika ili od pola.

Sljedeći krugovi se igraju na isti način. Tokom sljedeća tri kruga, učenici se ne podstiče na razgovor, ali to se na njihovu inicijativu ipak može dogoditi. Nastavnik, kao voditelj igre, ostavlja učenicima neko vrijeme za razgovor, ali insistira da se nakon 5 minuta nastavi igrati sljedeći krug; to odražava stvarnost – kada započne sezona, ribari moraju raditi svoj posao.

Nakon nekoliko krugova, nastavnik može izvesti „čudo“, ako se ulovi prebrzo smanje, dodajući nekoliko dodatnih tona brojci u tabeli porasta.

Nakon četvrtog kruga, nastavnik podstiče učenike na razgovor ako to već prije nijesu učinili.

Nekad će donijeti zajedničku odluku, a nekad ne. Grupe odlučuju žele li, i u kojem obimu, biti obavezani međusobnim sporazumima – kao u stvarnom životu.

Lekcija 2

Igra ribolova (2)

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne za planiranje i izvođenje lekcije.</p> <p>Razvijanje kompetencije direktno upućuje na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje što učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, bitni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala pomoć je u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Pregovaranje o postizanju kompromisa.
Cilj učenja	Međuzavisnost, sukob interesa.
Zadaci učenika	Učenici analiziraju složeni problem. Učenici (bi trebalo da) sarađuju kako bi došli do zajedničkog rješenja.
Materijali i sredstva	Isto kao u lekciji 1.
Metod	Učenje kroz zadatke.
Raspored vremena	1. Igra ribolova (krug 4). 7 min.
	2. Pregovori 15 min.
	3. Igra ribolova (krugovi 5-7). 20 min.

Informacije

Učenici nastavljaju s igrom ribolova, igrajući 3. od 4 kruga.

Nakon kruga 4, nastavnik podstiče učenike na razgovor, ako to već prije nijesu učinili. Vrijeme se zaustavlja, kako bi učenici imali priliku da razmijene gledišta i predloge. Nastavnik odlučuje koliko će to sve trajati prije nego što učenici nastave s igrom.

Opis lekcije

Faza 1: Učenici igraju jedan krug

Nastavnik upoznaje učenike s rezultatima. Ako učenici preuzimaju inicijativu, nastavnik ih pušta i daje im neko vrijeme da to učine. Nastavnik objavljuje da je razdoblje između ribarskih sezona produženo za 10 minuta.

Faza 2: Pregovori

Učenici su suočeni s ozbiljnim problemom – pretjeranim ulovom – a nemaju nikakav institucionalni okvir (pravila komuniciranja, sistem ribarskih pravila i kontrole, itd.) koji bi im bio podrška, ako ga sami ne uspostave.

Nastavnik ne bi smio ni na koji način da učestvuje u učeničkim raspravama (kao savjetnik, komentator, predsjedavajući, trener, itd.) već samo da posmatra i pažljivo sluša. Mogućnosti za učenje u pristupu koji se temelji na zadacima nalaze se u samom problemu pa se učenici, kao i u životu izvan škole, moraju sami s tim nositi.

Faza 3: Učenici igraju tri završna kruga

Nastavnik poziva učenike da nastave igru normalnim tempom. Zavisno od ishoda pregovora, igrači mogu promijeniti svoju politiku ribarenja, a rezultati pokazuju određeni uspjeh u otklanjanju opasnosti od nestajanja ribljih zaliha.

Lekcija 3

Kako možemo uloviti „što je moguće više ribe“?

Izveštavanje i osvrt

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Analitičko razmišljanje: povezivanje iskustva s apstraktnim pojmom ili modelom.
Cilj učenja	Model održivosti ciljeva.
Zadaci za učenike	Učenici se osvrću na svoje iskustvo s igrom ribolova.
Materijali i sredstva	Radni list za učenike 4.2. Radni list za učenike 4.3 (neobavezno).
Metod	Izveštavanje. Plenarna rasprava. Individualni rad.
Raspored vremena	1. Izveštavanje: učenici napuštaju svoje uloge. 15 min.
	2. Učenici istražuju dvosmislenost u uputstvu, „Pokušajte da ulovite što je moguće više ribe“ 10 min.
	3. Model održivih ciljeva. 15 min.

Informacije

Izveštavanje: učenici napuštaju svoje uloge. Ovdje je moguće ispoljavanje snažnih emocija.

Induktivni pristup modelu održivih ciljeva: učenici utvrđuju kategorije mogućih ciljeva modela održivosti na osnovu svojih izjava prilikom izveštavanja. Vježba apstraktnog razmišljanja.

Konstruktivističko učenje: učenici stvaraju kontekst u kojem razumiju i u kojem im je potreban model održivosti. Umjesto da pitaju nastavnika, postavljaju pitanja u vremenu predviđenom za osvrt (refleksiju) na učinjeno.

Opis lekcije

Faza 1: Izvještavanje

Učenici napuštaju svoje uloge u igri ribolova

Nastavnik pravi zabilješke na *flip chart*-u ili tabli, ostavljajući pritom mjesto za drugu kolonu.

Od učenika se može očekivati da pokažu snažne emocije:

- Sukob između pobjednika i gubitnika.
- Bogati i siromašni ribari.
- Uništavanje prirodnih resursa.
- Opadanje ukupnih rezultata ribarenja (osiromašenje cijele ribarske zajednice).
- Teški pregovori, npr. nedostatak odgovornosti, neki partneri nijesu voljni da sarađuju.
- Teško je dobiti osnovne informacije. Nagađanje oko pretjeranog ulova.
- Nema autoriteta koji bi sproveo pravila.
- Nema nagrade za odgovornu ribarsku politiku – ribariti manje, znači siromaštvo i dodatni ulov za druge ribare.

Faza 2: Osvrt

Učenici istražuju dvosmislenu poruku „Pokušajte da ulovite što je moguće više ribe”.

Nastavnik objašnjava kako su učenici prepoznali složeni problem. Da bi se prebrodili takvi problemi, prvi korak jeste dobro ih razumjeti. To je kao u medicini gdje je ljekaru potrebna dijagnoza prije nego što odluči koju će terapiju da primijeni.

Nastavnik podsjeća učenike na uputstvo koju su dobili prije nego što su započeli s ribarskom igrom i zapisuje tu rečenicu na tablu ili *flip chart*: „Pokušajte da ulovite što je moguće više ribe”.

Nastavnik traži od učenika da se prisjete kako su shvatili ovo uputstvo i koji je bio njihov cilj kada su definisali svoju ribarsku kvotu. Trebalo bi da razmišljaju o tri elementa:

„Pokušati” – ko treba da pokuša?

„što je moguće više” – koju granicu sugeriše riječ „moguće”?

Učenici provedu otprilike jedan minut ćuteći. Nastavnik potom traži da odgovore. Učenici objašnjavaju kako su shvatili ovu uputstvo i daju obrazloženje. Kada je stvorena jasna slika, nastavnik na tablu (*flip chart*) piše ključne izjave.

Ako učenici izjave da su prihvatili način gledanja svog sela, fokusirajući se na svoje interese, ako je potrebno i na štetu ostalih i na štetu životne sredine, rezultat će biti kao u sljedećoj tabeli. Međutim, možda će neki učenici iznijeti drugačije gledište pa će rezultat biti bliži potpunoj slici (vidi drugu tabelu).

Naš cilj u igri ribolova: “Pokušajte da ulovite što je moguće više ribe.”				
Ko?		Što je moguće više?		Kada?
Naš brodić		Postavljena granica		Danas
		Na osnovu kvote		
Blagostanje za nas		Blagostanje za nas		Blagostanje za nas

Ako su se držali stava da treba povećati blagostanje svog sela, rezultat će biti iznenađujući. Učenici će shvatiti da su svojim uskim usmjerenjem na „blagostanje samo za nas“ svi zajedno doprinjeli da se dogodi katastrofa.

To pokreće pitanje jesu li učenici u stanju da zamisle neku alternativu, konstruktivnije shvatanje cilja „uloviti što je moguće više ribe“.

S druge strane, ako učenici uključe i druge ciljeve, kao npr. zaštitu ribljih zaliha ili odgovornost za ostala sela u zajednici uz jezero, kontrast između definicija ciljeva odmah postaje vrlo očit.

Učenici mogu takođe da ispitaju da li bi početno uputstvo trebalo promijeniti. Međutim, ako se slažu s modelom zaključka prema kojem su ribe iz jezera jedini raspoloživi izvor proteina, prihvaćiće ga.

Na kraju, bez obzira na smjer kojim je rasprava krenula, učenici su morali da shvate i priznaju da se uputstvo „uloviti što je moguće više ribe“ može različito tumačiti pa i dovesti do različitih posljedica.

Nastavnik sažima izvještaje učenika i zapisuje ih na tablu:

Naš cilj u igri ribolova: „Pokušajte uloviti što je moguće više ribe“					
Ko?		Što je moguće više?		Kada?	
Naš brodić	Svi mi	Granica postavljena		Danas	Dugoročno
		Na osnovu kvote	Na osnovu stope reprodukcije		
Blagostanje za nas	Blagostanje za sve	Blagostanje za nas	Zaštita resursa	Blagostanje za nas	Odgovornost (životna sredina, buduće generacije)
Sukob	Mir	Sukob	Mir	Sukob	Mir

Ova slika može biti podsticaj za učenike da postavljaju nova pitanja.

Jasno je da su alternative mnogo pametnija stvar od insistiranja na „blagostanju za nas“ na štetu svih ostalih, budući da će ishod biti sukob. No zašto kao igrači nijesmo pokušali da od početka uravnotežimo te ciljeve i zašto je bilo tako teško složiti se tokom pregovora o tim ciljevima?

Faza 3: Model ciljeva koji se tiču održivosti

Korak 3.1: Učenici povezuju svoju raspravu s modelom

Nastavnik dijeli radni list za učenike 4.2 (Model ciljeva održivosti). Učenici su dobili zadatak prepoznavanja cilja u modelu o kojem su upravo raspravljali („blagostanje za nas“ – „blagostanje za sve“ – „zaštita životne sredine“ – „odgovornost za buduće generacije“).

Nakon kratkog proučavanja u tišini, učenici odgovaraju. Prepoznaće ciljeve u trouglu u radnom materijalu i, zavisno od svoje prethodne rasprave, dalje ciljeve.

Nastavnik upućuje učenike na bilješke koje sadrže objašnjenje (značenje dvostruke strelice, dimenzije ciljeva: ciljevi koji se tiču održivosti, vremenska dimenzija, globalna dimenzija).

Korak 3.2: Domaći zadatak: učenici pripremaju informacije za sljedeću lekciju

Nastavnik učenicima daje domaći zadatak. Treba da pripreme informacije koje će iznijeti na početku sljedeće lekcije. Dobijaju uputstva u obliku kratkog nastavnog materijala (vidi nastavne materijale 4.5).

1. Objasni zbog čega je teško ostvariti istovremeno dva ili više ciljeva koji se tiču održivosti. Pozovi se na radni list za učenike 4.2 i našu raspravu u učionici.

2. Objasni zašto se većina igrača drži cilja koji se odnosi na individualno blagostanje premda su katastrofalne posljedice postale očite.

Ako želiš, možeš se pozvati i na konkretne primjere.

Pripremi svoje konstatacije u pisanom obliku.

Nastavnik može učenicima da razdijeli radne listove 4.3 da bi im pomogao ako bi bilo potrebno.

Lekcija 4

Kako možemo postići održivost?

Načini uspostavljanja ravnoteže ciljeva i prevazilaženje sukoba

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Analiza i procjena: Osvrt na iskustvo kroz analizu pojmova.
Cilj učenja	Inicijative snažno utiču na naše ponašanje. Učinak inicijativa provjerava se pravilima (izvana) ili odgovornošću (samokontrola). Pojam: inicijativa, dilema.
Zadaci za učenike	Učenici primjenjuju pojmove na svoje lično iskustvo.
Materijali i sredstva	Radni list za učenike 4.2.
Metod	Izlaganja; plenarna rasprava; doprinosi nastavnika.
Raspored vremena	1. Učenici izlažu svoje stavove. 10 min. 2. Učenici razmišljaju o uticaju inicijativa na njihovo ponašanje. 15 min. 3. Učenici raspravljaju o dva osnovna pristupa rješavanju dileme održivost - profit. 15 min.

Informacije

U ovoj lekciji učenici koriste pojam inicijativa da bi analizirali svoje ponašanje u igri ribolova. Okvir igre podstaknuo je učenike da se fokusiraju na cilj maksimalizovanja kratkoročne zarade bez obzira na posljedice za ostale ribare i zajedničke riblje resurse.

U ovoj zaključnoj lekciji učenici raspravljaju o načinima nadziranja inicijativa s kontraproaktivnim učincima. To je moguće postići na dva načina. Prvo, političkim sredstvima (autokratskim pristupom); pravila i propisi dopuštaju ili zabranjuju neke vrste ponašanja. Nagrade i kazne su načini sprovođenja. Drugo, pojedinci sami kontrolišu svoje ponašanje preuzimanjem odgovornosti. Učenici raspravljaju o tome kojem pristupu dati prednost.

Domaći zadatak važan je iz nekoliko razloga: učenici razmatraju i bilježe rezultat prethodne lekcije. Govore na početku ove lekcije i od samog početka su aktivno uključeni. Nastavnik dobija povratne informacije o tome šta su učenici naučili i razumjeli. To mu daje smjernice za nastavak (konstruktivističko učenje i podučavanje u čijem su središtu učenici).

Opis lekcije

Faza 1: Učenici daju svoj doprinos

Nastavnik povezuje temu lekcije s osnovnim pitanjima

Od učenika se očekuje da dođu na nastavu sa svojim stanovištima o dva osnovna pitanja. Razmišljajući o tim pitanjima, učenici su stvorili konceptualni okvir za cijelu lekciju (konstruktivističko učenje).

1. Objasni zbog čega je teško ostvariti istovremeno dva ili više ciljeva koji se tiču održivosti. Pozovi se na radni list za učenike 4.2 i našu raspravu u učionici.
2. Objasni zašto se većina igrača drži cilja koji se odnosi na individualno blagostanje premda su katastrofalne posljedice postale očite.

Ako želiš, možeš se pozvati i na konkretne primjere.

Pripremi svoje konstatacije u pisanom obliku.

Nastavnik najavljuje temu lekcije: kako možemo postići održivost? Zapisuje na tablu ili na *flip chart*-u i daje riječ učenicima. O svakom od dva postavljena pitanja naizmjenično se raspravlja.

Pitanje 1: Ciljevi koji se tiču održivosti

Od učenika se može očekivati da razmišljaju o sljedećem problemu: dok su neki ciljevi koji se tiču održivosti međusobno usklađeni, neki se međusobno isključuju. Zaštita životne sredine, na primjer, odlično se slaže s odgovornošću za buduće generacije i čovječanstvo u cjelini (globalna perspektiva, jedan svijet). Ti ciljevi su ugroženi ako sadašnja generacija teži povećanju blagostanja (ekonomija). Društvo (cilj pravedne raspodjele) i ekonomija (povećanje rezultata i produktivnosti) mogu biti usklađeni, ali u mnogim slučajevima zapravo nijesu.

Igra ribolova bila je slučaj najgoreg scenarija u kojem je sve krenulo pogrešnim putem. Čak i bogatija ribarska sela suočila su se s ekonomskim padom.

Učenici se mogu pozivati na sadašnje napore usklađivanja ekonomskog rasta i zaštite životne sredine: recikliranje otpada, proizvodnja električne energije pomoću vjetra, sunca ili vodenih generatora, ili proizvodnja automobila na električni pogon.

Pitanje 2: Cilj koji se tiče individualnog blagostanja

Može se očekivati da su učenici razmislili o sljedećem problemu: u igri ribolova, „pobjednik“ je izgleda bilo selo s najvećim ulovima. Odgovornost za životnu sredinu nije se isplatila, u sasvim konkretnom smislu.

U svakom krugu nastavnik daje priliku da 6 do 10 učenika nešto kaže. Kada se stvori jasna slika, učenici nastoje da sažmu sve što su čuli. Rezultat može otprilike biti ono što smo ovdje naveli, ali može se i razlikovati. Ako se učenici ne slože, to takođe treba reći.

Faza 2: Učenici se osvrću na uticaj podsticaja na njihovo ponašanje

Nastavnik ukratko uvodi dva pojma koja olakšavaju razumijevanje o tome kako su se učenici ponašali tokom igre ribolova.

U igri ribolova, odgovornost za životnu sredinu i blagostanje drugih nije se isplatila, u doslovnom smislu, ali jeste maksimalno povećanje ulova da bi se povećalo vlastito blagostanje. Ta poruka bila je sasvim jasna. Ova vrsta indirektnog uticaja na nas, koji nas podstiče da se ponašamo na određen način bez ikakve prisile, naziva se *podsticajem*.

Ovdje nastavnik pravi pauzu i traži da učenici razmisle o podsticajima kojima su svjedoci u svakodnevnom životu. Možemo očekivati primjere poput ovih:

- Obično kupujemo jeftiniji proizvod, ako je kvalitet više-manje isti.
- U školi ulažemo napor da postignemo dobre ocjene.
- Roditelji djeci obećavaju nagradu za uspjeh u školi.
- Osiguravajuća društva nude bonuse ako klijenti nijesu imali nikakva potraživanja.
- Ako se pretplatiš na neki časopis, ili nagovoriš prijatelja da se pretplati, dobijaš poklon.
- Neki ljudi ne žele da se napiju jer se boje da bi im to moglo narušiti ugled.

Učenici, ili nastavnik, izvode zaključak na osnovu tih primjera.

Ovi primjeri jasno pokazuju da podsticaji pobuđuju naše lične interese. Oni se često jasno i direktno tiču novca, ali i naše želje da budemo uspješni ili prihvaćeni od drugih. Konkurentne tržišne ekonomije snažno se oslanjaju na podsticaje, a profitni podsticaj je u centru slobodne tržišne konkurencije. Stoga ne iznenađuje ako učenici odgovore na podsticaj koji im je blizak.

Faza 3: Učenici raspravljaju o dva osnovna pristupa rješavanju dileme održivost – profit

Nastavnik uvodi sljedeću temu koja se tiče pojma dileme. Podsticaj da povećamo svoje pojedinačne zarade veoma je snažan. Iz perspektive održivosti, posljedice su katastrofalne, ako svi odgovaramo na podsticaj u vezi s profitom i svi to znamo. U dilemi smo. Znamo da bi nešto trebalo da učinimo da zaštitimo zajedničke resurse, ali ako to učinimo doživjećemo neuspjeh i postati siromašniji od drugih. Stoga se vraćamo našem cilju ostvarenja profita u strahu od najgoreg. Takva situacija, u kojoj radimo nešto izuzetno pogrešno bez obzira koju opciju izaberemo – a jednu moramo izabrati – naziva se *dilemom*.

Učenici bi najprije trebalo da postavljaju pitanja o razumijevanju. Nakon što se slože s tezom da je podsticaj za ostvarivanje profita u početnoj fazi ribarske igre snažan, mogu se posvetiti pitanju prevladavanja njegovog destruktivnog potencijala. Ovdje je jako važno njihovo iskustvo tokom igre. Jesu li učenici uspjeli da kontrolišu ili koordiniraju svoju ribarsku politiku? Čak i ako nijesu uspjeli, koja su rješenja predložena? Koja rješenja predlažu gledajući unatrag?

Uopšteno govoreći, možemo očekivati da se mišljenja učenika mogu svrstati u dvije kategorije. Ona možda neće odgovoriti na sve vidove sadržane u ovom idealnom opisu:

- *Autokratski pristup*: ribarima su potrebna pravila i propisi i sistem kontrole i sankcija na osnovu kojeg će se ta pravila sprovoditi. Ribare kontroliše institucija koja je iznad njih, a ta institucija – najvjerovatnije vlada – takođe definiše ciljeve održivosti. Sloboda da se slijede podsticaji u smislu profita u tom slučaju je strogo ograničena.
- *Ugovorni pristup*: ribari potpisuju ugovor o pravilima ili principima ponašanja, a možda i ciljevima u smislu održivosti. Mogu takođe dogovoriti sistem kontrole i sankcija.

Kojom od ove dvije mogućnosti učenici daju prednost? Ako je ostalo malo vremena, nastavnik traži izjašnjavanje dizanjem ruku, a jedan ili dva učenika iz svake grupe objašnjavaju svoje razloge. Ako to vrijeme dopušta, može uslijediti rasprava. Učenici mogu ukazati na to da slabost hijerarhijskog ili autokratskog pristupa leži u tome što udaljenost institucije ne omogućava jasno razumijevanje ciljeva u pogledu održivosti. Lokalni pristup koji se zasniva na ugovoru ima svoje prednosti u smislu stručnosti, ali možda nije tako uspješan kada se radi o sankcionisanju povrede ugovora. Budući da su ribari ravnopravni partneri, teško da jedni druge mogu nadzirati.

Nastavni materijal 4.1

Igra ribolova: evidencijska tabela za igrače

Evidencijska tabela			
Ribarski br.	Sezona br.	Ribarski brod Ime	
		Ribarska kvota (15% maksimum)	Ulov (u tonama, ukupno)
	1		
	2		
	3		
	4		
	5		
	6		
	7		
	8		
	9		
	10		

Materijali za nastavnike (rukovodioce igre) 4.2

Tabela reprodukcije: obnova riblje populacije (u tonama ribe)

- Na kraju ribarske sezone, u jezeru je ostalo 47 tona ribe.
- U vrijeme lovostaja, riblja populacija se obnavlja. U ovom primjeru, riblja populacija na početku sezone ribarenja iznosi 56 tona.
- Rukovodilac igre objavljuje ovu brojku igračima koji zatim odlučuju o ulovu u sljedećoj sezoni.
- Rukovodilac igre ne smije igračima pokazati ovu tabelu reprodukcije.

Kraj prošle sezone	Početak nove sezone	Kraj prošle sezone	Početak nove sezone	Kraj prošle sezone	Početak nove sezone	Kraj prošle sezone	Početak nove sezone
tona	tona	tona	tona	tona	tona	tona	tona
0	0	38	43	76	103	114	147
1	0	39	45	77	104	115	147
2	1	40	46	78	106	116	147
3	1	41	47	79	107	117	147
4	2	42	49	80	109	118	147
5	2	43	50	81	110	119	147
6	3	44	52	82	112	120	148
7	4	45	53	83	113	121	148
8	5	46	55	84	115	122	148
9	7	*47	*56	85	116	123	148
10	11	48	58	86	118	124	148
11	12	49	59	87	119	125	149
12	13	50	61	88	121	126	149
13	14	51	62	89	122	127	149
14	15	52	64	90	124	128	149
15	16	53	65	91	126	129	149
16	17	54	67	92	128	130	150
17	18	55	69	93	130	131	150
18	20	56	71	94	132	132	150
19	21	57	73	95	134	133	150
20	22	58	75	96	136	134	150
21	23	59	76	97	138	135	150
22	24	60	78	98	140	136	150
23	25	61	79	99	141	137	150
24	27	62	81	100	142	138	150
25	28	63	82	101	142	139	150
26	29	64	84	102	142	140	150
27	30	65	85	103	143	141	150
28	31	66	87	104	143	142	150
29	32	67	89	105	144	143	150
30	34	68	91	106	145	144	150
31	35	69	92	107	145	145	145
32	36	70	94	108	145	146	150
33	37	71	95	109	146	147	150
34	38	72	97	110	146	148	150
35	40	73	98	111	146	149	150
36	41	74	100	112	146	150	150
37	42	75	101	113	146		

* Pokazuje ovdje korišćen primjer – 47 tona (kraj prošle sezone) – 56 tona (početak nove sezone). Po uzoru na: Wolfgang Ziefle, „Igra ribolova“ (*Das Fischerspiel*), str. 13.

Nastavni materijal 4.4

Igra ribolova: dijagram ribljih zaliha i ukupni ulov

tone																				
160																				
150																				
140	x																			
130																				
120																				
110																				
100																				
90																				
80																				
70																				
60																				
50																				
40																				
30																				
20																				
10																				
0																				
Sezona br.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10										

Preslikaj ovaj dijagram na foliju, tablu ili *flip chart*. Evidentiraj razvoj ribljih zaliha (početak sezone) i ukupni ulov (kraj sezone) u tonama ribljih zaliha i ulova s dvije linije različitih boja.

Nastavni materijal 4.5

Uputstva za domaći zadatak (mini-radni list za učenike)

Učenici dobijaju sljedeća uputstva za izradu domaćeg zadatka. Ova stranica može se kopirati i izrezati u mini-radne listove. Pisana uputstva su preciznija i štede vrijeme za nastavu u učionici.

1. Objasni zbog čega je teško istovremeno ostvariti dva ili više ciljeva koji se tiču održivosti. Posluži se radnim listom za učenike 4.2 i našom raspravom u razredu.
2. Objasni zašto se većina igrača drži cilja koji se odnosi na individualno blagostanje čak i kada su katastrofalne posljedice postale očite.

Ako želiš, možeš se poslužiti i konkretnim primjerima.

Pripremi svoja gledišta u pisanom obliku.

1. Objasni zbog čega je teško istovremeno ostvariti dva ili više ciljeva koji se tiču održivosti. Posluži se radnim listom za učenike 4.2 i našom raspravom u razredu.
2. Objasni zašto se većina igrača drži cilja koji se odnosi na individualno blagostanje čak i kada su katastrofalne posljedice postale očite.

Ako želiš, možeš se poslužiti i konkretnim primjerima.

Pripremi svoja gledišta u pisanom obliku.

1. Objasni zbog čega je teško istovremeno ostvariti dva ili više ciljeva koji se tiču održivosti. Posluži se radnim listom za učenike 4.2 i našom raspravom u razredu.
2. Objasni zašto se većina igrača drži cilja koji se odnosi na individualno blagostanje čak i kada su katastrofalne posljedice postale očite.

Ako želiš, možeš se poslužiti i konkretnim primjerima.

Pripremi svoja gledišta u pisanom obliku.

1. Objasni zbog čega je teško istovremeno ostvariti dva ili više ciljeva koji se tiču održivosti. Posluži se radnim listom za učenike 4.2 i našom raspravom u razredu.

2. Objasni zašto se većina igrača drži cilja koji se odnosi na individualno blagostanje čak i kada su katastrofalne posljedice postale očite.

Ako želiš, možeš se poslužiti i konkretnim primjerima.

Pripremi svoja gledišta u pisanom obliku.

Nastavna jedinica 4.5 Popratne informacije za nastavnike

Literatura o igri ribolova

Literatura

Garrett Hardin (1968.), „Tragedija običnih građana“ (*The Tragedy of the Commons*), u *Science*, knjiga 162 (1968), str. 1244, www.garretthardinsociety.org.

Elinor Ostrom (1990.), „Vladanje običnim građanima“ (*Governing the commons*). Razvoj institucija kolektivnog djelovanja (*The Evolution of Institutions for Collective Action*), Cambridge University Press.

Wolfgang Ziefle (2000), „*Fischerspiel und Verfassungsspiel. Die Allmendeklemme und mögliche Auswege*“, in: Gotthard Breit/Siegfried Schiele (izd.), *Werte in der politischen Bildung*, Wochenschau-Verlag, str. 396-426, www.lpb-bw.de/publikationen/did_reihe/band22/ziefle.htm.

Wolfgang Ziefle (1995), „*Das Fischerspiel*“, u: *Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg* (izd.), *Politik und Unterricht* (1/1995), str. 7-35.

NASTAVNA JEDINICA 5
PRAVILA I PROPISI
Viši srednji nivo

Kakva nam pravila najviše odgovaraju?

Igra donošenja odluka

5.1 i 5.2 Zašto su zajednici potrebna pravila?

Pravila su instrumenti za rješavanje problema

Učenici grade institucionalni okvir

5.3 Kakva nam pravila najviše odgovaraju?

Učenici upoređuju i ocjenjuju svoja rješenja

5.4 Skupština.

Članovi zajednice dogovaraju sistem pravila

Nastavna jedinica 5

Pravila i propisi

Kakva nam pravila najviše odgovaraju?

„Pravila su instrumenti” - konstruktivistički pristup razumijevanju institucija

Ovaj slogan sažima bitnu konstataciju o kojoj je riječ u ovoj jedinici. Pravila, zakoni, ustavi i Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima mogu se podvesti pod pojam institucije. U ovom priručniku na institucije se gleda kao na proizvode – ljudi su stvorili institucije da bi ispunile određenu svrhu. U tom smislu, „pravila – ili uopšteno govoreći, institucije – jesu instrumenti.“

Institucije su instrumenti koji služe svrhama poput ovih:

- Rješavaju ozbiljne probleme u društvu;
- Neutrališu potencijalne izvore sukoba, jer osiguravaju stabilnost i sigurnost;
- Definišu odnose moći između društvenih grupa s različitim interesima; na taj način štite slabije, ili isključivo daju sredstva moći nekoj grupi ili čak pojedincima.

Prema tome, da bismo razumjeli institucije, moramo razumjeti svrhu ili interes koji su njihovi autori imali na umu. Institucije su složeni sistemi koji rješavaju složene probleme. Oni su posljedica procesa pregovaranja i sukoba, revolucije ili reforme. U demokratijama je institucionalni razvoj proces kolektivnog učenja koji se događa u okviru proceduralnih pravila, budući da se ustavi moraju mijenjati oprezno i odgovorno.

Učenici shvataju pojam institucije kroz uspostavljanje jedne od njih

Ovaj ključni uvid – konstruktivistička dimenzija institucionalnog razvoja – prepoznaje se u ključnom zadatku ove jedinice. Učenici se suočavaju s političkim problemom i zadatak im je da izmisle sistem pravila za njegovo rješavanje. Postaju svjesni problema s kojima se bave kreatori institucija i u stanju su da analiziraju Ustav i zakone svoje zemlje, kao i ljudska prava, mnogo oštroumnije, fokusirajući se na svrhu institucija, a ne na izolovane dijelove pravila i propisa.

Ova verzija jedinice 5 zamišljena je kao nastavak jedinice 4, ali može se obrađivati kao zasebna jedinica koja se sastoji od četiri lekcije (vidi u nastavku dalje pojedinosti u vezi s ovom mogućnošću). Obje varijante postavljaju isti zadatak i bave se istom temom. Problem s kojim se učenici bave jeste kako bi ribarska zajednica trebalo da održivo upravlja svojim zajedničkim resursom, zalihama ribe u jezeru (za model ciljeva koji se tiču održivosti vidi radni list za učenike 4.2). Potrebno je riješiti barem sljedeća četiri problema:

1. Kako ribari mogu izbjeći pretjeran ulov i uništavanje ribljih zaliha?
2. Kako ribari mogu ostvariti najbolji rezultat?
3. Kako ribari mogu postići pravednu raspodjelu dohotka?
4. Kako ribari mogu dugoročno ostvariti te ciljeve, sada i ubuduće?

Učenici imaju ključ za rješenje ovih problema. Radni list za učenike 4.4 sadrži brojke optimalnog održivog ribljeg ulova (42 tone). Ribarima je potreban sistem pravila kojim će se kontrolisati njihovo ponašanje u ostvarivanju tih ciljeva. Zadatak učenika je da izrade takav sistem. Uopšteno govoreći, mogu birati između pristupa koji podrazumijeva „državu“ ili „ugovor“. Oba ova pristupa imaju prednosti i mane (vidi radni list za učenike 5.2).

Oba pristupa su u nekim slučajevima dobro funkcionisala, dok su u drugima doživjela neuspjeh.¹⁴ Da bismo vidjeli da li rješenje do kojeg su učenici došli funkcionise ili ne, moramo ga ispitati, što znači igrati nekoliko krugova igre ribolova (vidi jedinicu 4) kao proširenje ove jedinice. Jedinice 4 i 5 mogu se stoga kombinovati kako bi predstavljale laboratoriju za institucionalni razvoj i održivo upravljanje resursima – što je fantastičan projekt, ali oduzima mnogo vremena.

Jedinica – model koji odražava stvarnost

Kao i jedinica 4, i ova jedinica zamišljena je kao igra. Učenici završavaju jedinicu 4 s idejom rješavanja problema pretjeranog ulova prihvatanjem cilja koji podrazumijeva održivost (vidi radni list za učenike 4.2). Raspravljali su o tome koja bi vrsta institucionalnog okvira bila primjerena (Lekcija 4), ali nijesu to pitanje dubinski istražili. Ova verzija jedinice 5 nastavak je igre ribolova, ali s drugačijim fokusom: kakva pravila ili zakoni najviše odgovaraju ribarskoj zajednici?

Peta jedinica simulira proces uspostavljanja i dogovaranja institucionalnog okvira za ribarsku zajednicu. Učenici stoga ponovo preuzimaju ulogu članova ribarske zajednice, ali s drugačijim zadatkom. Kreiraju sistem pravila. Model svodi složenost na naglašavanje nekih vidova koji su važni za problem koji se proučava, a ova igra nije nikakav izuzetak. Ovdje igrači ne treba da brinu o ribarenju i osiguravanju sredstava za život. Nema vanjske sile koja bi prekinula njihove rasprave. Model igre stavlja naglasak na stvaranje sistema pravila. Kao i u stvarnom životu, pregovori mogu propasti – igrači možda neće postići dogovor. U tom smislu se kriterijumi za uspjeh političkih pregovora i proces učenja u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava razlikuju. Učenici mogu mnogo naučiti u situaciji neuspjelog pregovaranja.

Uloga nastavnika – rukovodilac igre i predsjedavajući

Kao rukovodilac igre, nastavnik ima (čak i) manju mogućnost davanja ulaznog doprinosa nego tokom ribarske igre. Kontrolirše vrijeme i tako strukturira cijeli proces. U protivnom se takva igra ne bi mogla igrati u razredima u kojima se predaje obrazovanje za demokratiju i ljudska prava. Nastavnik ne smije da nagovara učenike da donesu neku konkretnu odluku. Postupak odlučivanja je otvoren – može propasti ako se učenici ne mogu dogovoriti o načinu, jer su moguće različite odluke. Razlozi zbog koji učenici donose odluku jednako su zanimljivi kao i sam rezultat.

Kako iskoristiti jedinicu 5 kao zasebnu jedinicu koja se sastoji od četiri lekcije

Osnovna koncepcija jedinice ostaje ista. Sljedeće izmjene omogućavaju da se jedinica obrađuje kao cjelina od četiri lekcije:

Učenici funkcionišu kao savjetnici ribarske zajednice, a ne kao građani. Savjetnici formiraju timove koji izrađuju sisteme pravila, raspravljaju o njima i konačno dogovaraju model koji žele da predlože zajednici.

Prva lekcija posvećena je proučavanju problema. Učenici dobijaju primjer jednog ribarskog sukoba (radni list za učenike 4.1 i rješenje problema održivosti - radni listovi za učenike 4.2, 4.4). Učenici stoga treba da riješe i taj problem, ali mogu se fokusirati na pitanje koja pravila mogu podstaknuti, kontrolisati ili čak prisiliti ribare da podrže cilj održivog ribarenja. Učenici se moraju pozabaviti i pitanjem siromaštva.

Uz ovakve izmjene, jedinica može pratiti koncepciju predloženu za integrisanu verziju jedinice 5.

¹⁴Vidi Elinor Ostrom, *Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Action (Upravljanje običnim građanima, Evolucija institucija za kolektivno djelovanje)*, Cambridge University Press, 1990.

Razvijanje kompetencije: povezanost s drugim jedinicama u ovom priručniku

Šta prikazuje ova tabela

Naslov ovog priručnika, „Učestvovati u demokratiji“, stavlja naglasak na kompetencije aktivnog građanina u demokratiji. Tabela pokazuje potencijal sinergijskih učinaka između pojedinih jedinica ovog priručnika. Iz tabele je vidljivo koje se kompetencije razvijaju u jedinici 5 (osjenčeni red u tabeli). Masno uokvirena kolona pokazuje kompetencije političkog odlučivanja i djelovanja – istaknute su zbog njihove povezanosti sa učešćem u demokratiji. Redovi u nastavku pokazuju povezanost s ostalim jedinicama u ovom priručniku: koje kompetencije se razvijaju u tim jedinicama, a koje su podrška učenicima u jedinici 5?

Kako možemo koristiti ovu tabelu

Nastavnici mogu koristiti ovu tabelu kao instrument za planiranje nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava na različite načine.

- Tabela pomaže nastavnicima koji samo nekoliko lekcija mogu posvetiti obrazovanju za demokratiju i ljudska prava: nastavnik može izabrati samo ovu jedinicu i preskočiti ostale, jer zna da se neke ključne kompetencije, u izvjesnom smislu, razvijaju i u ovoj jedinici – na primjer, analiziranje problema, ocjenjivanje djelotvornosti pravila, istraživanje važnosti lične odgovornosti.
- Tabela pomaže nastavnicima da iskoriste sinergijske učinke koji pomažu da učenici uzastopno uvježbavaju važne kompetencije i to u različitim, međusobno povezanim kontekstima. U tom slučaju nastavnik bira i kombinuje nekoliko jedinica.

Jedinice	Dimenzije razvijanja kompetencije			Stavovi i vrijednosti
	Politička analiza i procjena	Metodi i vještine	Političko odlučivanje i djelovanje	
5.Pravila i propisi	Osnovna koncepcija institucionalnih okvira i oblici vlasništva	Timski rad, upravljanje vremenom. Poređenje. Izbor.	Društveni ugovor ili dogovor o predlaganju mogućnosti.	Uvažavanje pravila i propisa radi civilizovanja sukoba
4. Sukob	Nepostojanje pravila dovodi do sukoba.		Savladavanje neformalnog okruženja sukobljenih interesa	
2.Odgovornost	Podsticaji mogu snažno uticati na naše ponašanje		Rješavanje dilema, utvrđivanje prioriteta.	Svijest o posljedicama naših odluka.
8.Sloboda	Ostvarivanje slobode traži sistem pravila radi zaštite slabijih.	Raspravljajanje, objašnjavanje nečijeg gledišta.	Sloboda i uspostavljanje okvira.	Međusobno uvažavanje.
6.Vlast i politika	Pravila i propisi su važni instrumenti za rješavanje problema i sukoba.		Kompromis i pokušaj i pogreška u procesima odlučivanja.	

NASTAVNA JEDINICA 5: Pravila i propisi – Kakva nam pravila najviše odgovaraju? Igra donošenja odluka

Tema lekcije	Razvijanje kompetencije/ ishodi učenja	Zadaci za učenike	Materijali i sredstva	Metod
Lekcije 1 i 2 Zašto zajednici trebaju pravila?	Analitičko razmišljanje, planiranje zadataka. Prepoznavanje političkog problema. Sistem pravila je institucionalna kičma zajednice. Hijerarhija i umrežavanje – dva sistema pravila; javna i privatna imovina.	Učenici sastavljaju sistem pravila za svoju zajednicu. Učenici pripremaju svoja izlaganja.	Radni listovi za učenike 5.1, 5.2, 5.4. <i>Flip chart</i> i flomasteri, folije za projektor ili radni listovi.	Igra donošenja odluka. Rad na projektu.
Lekcija 3 Kakva nam pravila najviše odgovaraju?	Analitičko razmišljanje: Poređenje na osnovu kriterijuma. Procjena: izbor kriterijuma i ciljeva. Stavovi i vrijednosti: međusobno uvažavanje. Djelotvornost, kontrola moći, primjena pravila, izvodljivost, pravednost.	Učenici upoređuju i ocjenjuju svoje predloge. Zadatak: učenici donose odluke o predlogu sistema i pravilima za raspravu na skupštini.	Radni materijali 5.3, 5.4. <i>Flip chart</i> (ili alternative).	Izlaganja. Rasprava.
Lekcija 4 Rasprava na skupštini.	Donošenje odluke. Kompromis, okvirni konsenzus.	Učenici nastoje da donesu jednoglasnu odluku. Učenici se osvrću na svoje iskustvo.	Radni listovi za učenike 5.4-5.6.	Glasanje. Nastavnikovo predavanje i rasprava.

Lekcije 1 i 2

Zašto zajednici trebaju pravila?

Pravila su instrumenti za rješavanje problema

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Rad na projektu (saradnja, upravljanje vremenom, samokontrola učenja, orijentacija na ishod, rješavanje problema. Analitičko razmišljanje, planiranje zadataka, prepoznavanje političkog problema.
Cilj učenja	Pravila i propisi moćni su instrumenti za uticaj i kontrolu nad ljudskim ponašanjem. Društvo bez sistema pravila može biti uništeno nekontrolisanim sukobima između njegovih članova. Sistem pravila je institucionalna kičma zajednice. Osnovni izbori: hijerarhija i umrežavanje – dva sistema pravila; javna i privatna imovina.
Zadaci za učenike	Učenici skiciraju sistem pravila za svoju zajednicu.
Materijali i sredstva	Radni listovi za učenike 5.1, 5.2, 5.4. <i>Flip chart</i> i flomasteri, projektor ili radni listovi za učenike.
Metod	Igra donošenja odluka, rad na projektu.
Raspored vremena (Lekcija 1)	1. Nastavnik uvodi zadatak. 20 min.
	2. Učenici formiraju grupe i rade na svom projektu. 20 min.
Raspored vremena (Lekcija 2)	3. Učenici rade na projektu. 40 min.

Informacije

Igra slijedi princip učenja kroz zadatke: učenici se suočavaju s problemom i moraju pronaći rješenje. Obavješteni su o fazama procesa i vremenskom okviru i rade sami.

Igra zahtijeva od učenika da se vrate svojim ulogama članova zajednice i još jednom postanu igrači, do lekcije 4. Međutim, sada učenici djeluju na drugačijem nivou razmišljanja i s novim zadatkom. Ogroman vremenski pritisak, koji je postojao za vrijeme igre ribolova, više nije problem.

Njihov novi zadatak jeste da izrade sistem pravila. Taj zadatak ima političku dimenziju: igrači moraju donijeti odluku jer zajednica ne može opstati bez postojanja pravila. Učenici se upoznaju s politikom kao praktičnim poslom. Da bi se izbjegla pristrasna rješenja, grupe moraju uključiti pripadnike svih ribarskih sela i uzeti u obzir različita gledišta i iskustva.

Nastavnik ima ulogu rukovodioca igre. Učenici koji su za to zaduženi od nastavnika preuzimaju radne materijale. Na početku druge lekcije, nastavnik na pet minuta uzima riječ.

Tom prilikom nastavnik dijeli nacrt pravila za raspravu u okviru lekcije 4. Nakon objašnjavanja postupka prije rasprave, lekcija 4 će teći glatko i ostaće dovoljno vremena za osvrt koji je jako važan u učenju koje se zasniva na rješavanju zadataka. Ako učenici imaju pitanja ili predloge za poboljšanje pravila, mogu ih navesti tokom druge lekcije i zajedno s nastavnikom odlučiti kako će riješiti svaku stavku.

Opis lekcije 1

1. Nastavnik uvodi zadatak

Učenici spontano iznose svoja iskustva s igrom ribolova

Nastavnik odmah angažuje učenike navodeći ih da se prisjete svojih iskustava s igranjem igre ribolova:

1. Opiši probleme s kojima si se suočio igrajući igru ribolova.

Od učenika se može očekivati da se osvrnu na ciljeve održivosti. Zavisno od toga o čemu se raspravljalo i od njihovog razumijevanja, govoriće i o teškoćama oko uspostavljanja ravnoteže između tih ciljeva i njihovog ostvarivanja kroz duže vremensko razdoblje. Moguć je širok raspon odgovora. Učenici mogu odgovarati jedan drugom dok nastavnik nadzire ovaj krug informacija.

2. Kaži svoje mišljenje o pokušajima rješavanja ovih problema.

To pitanje uključuje sve: ciljeve igrača, njihov način komunikacije, njihovu volju i sposobnost da sarađuju, dubinu razumijevanja problema, konačni ishod – uspjeh ili neuspjeh. Ako je potrebno, nastavnik redukuje fokus ovog opsežnog pitanja.

Od učenika se mogu očekivati komentari o nepostojanju jasnih pravila. Zavisno od njihovih odluka, možda su pokušali da donesu takva pravila.

Učenici mogu predlagati i neke pristupe: pravila zahtijevaju državnu vlast ili najbolje funkcionišu u malim sistemima neformalnog okruženja. Mogu raspravljati i o problemu privatnog ili javnog vlasništva nad ribljim zalihama. Nastavnik zapisuje komentare koji mogu biti povezani s radnim listom za učenike 5.2.

Nastavnik ukratko opisuje zadatak.

Uvodni *brainstorming* obezbjeđuje kontekst za zadatak. Nastavnik objašnjava kako se ribarska zajednica suočila s ozbiljnim problemima zbog nepostojanja jasnog sistema pravila koji bi definisao način, a možda i cilj međusobnog djelovanja.

Iskustvo učenika s igrom ribolova može se uopštiti:

- Nema ljudskog društva koje nije suočeno s nekim sukobom.
- Ni jedno ljudsko društvo neće preživjeti ako nema međusobne saradnje.
- Ni jedna zajednica ne može sarađivati, niti rješavati svoje sukobe na miran način bez institucionalnog okvira koji postavlja određena pravila.
- Ta se pravila mogu zakonski sprovesti, ali moguća su i alternativna rješenja.

Učenici sada istražuju kakva pravila najviše odgovaraju zajednici. Vraćaju se ulozi pripadnika ribarske zajednice, ali sada je igra drugačija. Nastupaju kao autori tih pravila. U grupama sastavljaju pravila, upoređuju ih i ocjenjuju i na kraju, na skupštini, glasaju za sistem koji će da važi u njihovoj ribarskoj zajednici.

Plan donošenja odluka

Učenici dobijaju radni list za učenike 5.1.

Nastavnik objašnjava da je igra model procesa političkog odlučivanja – posebnog procesa koji se sastoji od uvođenja osnovnih pravila, a ne proces koji se događa u već uspostavljenim okvirima.

Igra se nastavlja do lekcije 4 kada učenici prekidaju igru i osvrću se na stečeno iskustvo. Radni list 5.1 opisuje program i nudi informacije o tome zašto je korišćena ova konkretna igra. U igri, kao i u stvarnosti, ono što je dobar okvir za zajednicu predstavlja praktično a ne akademsko pitanje. Učenici moraju donijeti odluku.

Učestvovati u demokratiji

Nastavnik dijeli radni list za učenike 5.2 kao vodič za neka ključna pitanja koja valja razmotriti. Ako su učenici tokom uvodnog *brainstorming*-a iznijeli neke argumente koji se mogu povezati s radnim listom, nastavnik im na to skreće pažnju.

Ako su učenici spremni da počnu, formiraju grupe.

2. Učenici rade na svom projektu (lekcije 1 i 2)

Učenici formiraju grupe od po četiri do šest učenika. Članovi ribarskih posada naizmjenično pišu svoja imena na tablu ili *flip chart*, nastojeći da njihova ribarska posada bude zastupljena preko barem jednog člana svake grupe. Nastavnik objašnjava da je važno uzeti u obzir različita iskustva i gledišta sve četiri posade. Nastavnik evidentira članove pojedinih grupa.

Članovi grupe najprije raspodjeljuju osnovne zadatke: 1-2 izlagača, 1-2 sastavljača, vođa grupe (predsjedavajući), kontrolori materijala i vremena, osoba koja sve prati. Grupe se sastaju oko stolova koji su maksimalno udaljeni jedan od drugog. Kontrolor materijala prikuplja materijale za svoju grupu.

Učenici rade u grupama u drugom dijelu lekcije 1 i tokom lekcije 2.

Učenici slobodno planiraju svoj rad, uključujući i domaći zadatak.

Opis lekcije 2

Učenici razmjenjuju svoje ključne odluke

Na početku lekcije 2 nastavnik traži od svake grupe da izvijesti o svojim ključnim odlukama – hijerarhiji ili umrežavanju – ili mješovitom sistemu? Treba li da postoji privatno ili javno vlasništvo nad ribljim zalihama? Ako su dvije ili više grupa donijele iste odluke, nastavnik ih podstiče na razmjenu rezultata u nekom trenutku tokom časa. Takva razmjena gledišta tokom rasprave može biti vrlo korisna, jer se slični modeli mogu spojiti u jedan.

Grupama koje žele da nastave da rade samostalno to treba i omogućiti.

Prethodni dogovor o proceduralnim pravilima

Kada nastavnik na početku druge lekcije uzme riječ, učenicima će podijeliti radni list za učenike 5.4 i zamoliti grupe da pročitaju predloge i odluče jesu li prihvatljivi. Na kraju časa grupe pristupaju glasanju. Ako postoje primjedbe ili pitanja, treba ih postaviti tokom časa.

Grupe pripremaju svoja izlaganja

Osobe zadužene za materijale skupljaju materijale za izlaganja u okviru lekcije.

Nastavnik ne interveniše ako neka grupa kasni, ali može podsjetiti grupu da učenici moraju biti spremni sa svojim izlaganjima prije nego što počne treća lekcija, što im daje priliku da kod kuće izvrše posljednje pripreme.

Nastavnik moli sastavljače da pripreme konačni predlog, napisan rukom ili na kompjuteru - koji mogu potpisati svi pripadnici zajednice (vidi proceduralna pravila u radnom listu za učenike 5.4).

Lekcija 3

Kakva nam pravila najviše odgovaraju?

Učenici upoređuju i ocjenjuju svoja rješenja

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Analitičko razmišljanje: poređenje na osnovu kriterijuma. Procjena: izbor kriterijuma i ciljeva. Stavovi i vrijednosti: međusobno uvažavanje.
Cilj učenja	Djelotvornost, kontrola moći, primjena pravila, primjenljivost, pravednost.
Zadaci za učenike	Učenici upoređuju i ocjenjuju svoje nacрте predloga. Domaći zadatak: učenici donose odluke i pravila u obliku nacрта pripremljenog za skupštinu.
Materijali i sredstva	Radni listovi za učenike 5.3, 5.4; <i>flip chart</i> (ili alternative).
Metod	Izlaganja. Rasprava.
Raspored vremena	1. Učenici predstavljaju svoja rješenja. 20 min. 2. Učenici upoređuju svoje predloge. 15 min. 3. Učenicima se zadaju dva domaća zadatka. 5 min.

Informacije

Nastavnik može načelno da predvidi kojim putem će učenici krenuti, ali ništa više od toga. Rezultati rada za nastavnika su novi jednako kao i za učenike. Bave se teškim pitanjima na koja se odgovara na različite načine, kao što se vidi iz prošlih i sadašnjih političkih sistema. Pripadnici zajednice traže rješenje koje najviše odgovara njihovim potrebama. Dogovaraju cilj, ali mogu imati različite ideje o tome kako ga ostvariti.

Ova lekcija je vježba iz demokratske političke kulture.

Nastavnik treba da podstakne učenike na upoređivanje i ocjenjivanje analitičke i praktične vrijednosti njihovih predloga, a i sam bi trebalo da to učini. Učenicima treba da bude jasno da je davanje prednosti nekom konkretnom pristupu u institucionalnom rješenju često povezano s iskustvom i vrijednostima. Ti elementi nijesu otvoreni za raspravu ili obrazlaganje. Učenike treba podsticati da ih izraze kroz vid međusobnog uvažavanja. Hoće li zajednica na kraju prihvatiti njihov predlog sasvim je nešto drugo.

Opis lekcije

1. Učenici iznose svoja rješenja

Grupe naizmjenično predstavljaju svoje predloge. Svi učenici koriste radni list za učenike 5.3 kao instrument za upoređivanje.

Redoslijed izlaganja: grupe koje imaju neke zajedničke odluke izlažu jedna za drugom jer se tako mogu lakše upoređivati. U tom slučaju se vrlo brzo pojavljuju dvije osnovne alternative.

2. Učenici upoređuju nacрте predloga

Radni list za učenike 5.3 sadrži kriterijume za poređenje. Predstavljamo nekoliko mogućih kombinacija – ali učenici će svojom kreativnošću doći i do drugih rezultata!

A. Osnove

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Model upravljanja	Državna vlast	Državna vlast	Umrežavanje	Mješoviti model
Oblik vlasništva	Javno vlasništvo	Privatno vlasništvo	Javno vlasništvo	Privatno vlasništvo
Tendencija	Centralizovana planska ekonomija ili „ekološka diktatura“	Tržišna konkurencija (kapitalizam) + „jaka država“ (zapadni model)	Kantonalni model, samostalna zadruga	Polu-samostalna zadruga; pravila o isporuci viška ribe zadrugi

B. Pravila

Ne postoji jasna povezanost nekih modela i pravila. Moguće su različite kombinacije. Neka od najvažnijih pitanja spomenuta su u radnom listu 5.3:

- Da li je cilj definisan?
- Ko je ovlašten da donosi odluke?
- Postoje li instrumenti za primjenu pravila?
- Jesu li uključene mjere protiv zloupotrebe moći?

3. Učenici raspravljaju o predlozima

Učenici u raspravi primjenjuju kriterijume na pojedinačne modele. Vjerovatno daju prednost modelima koji imaju isti osnovni pristup kao i njihov model, pa će se o razlozima njihovog izbora raspravljati. Međutim, postoje neki kriterijumi prema kojima se mogu ocjenjivati svi modeli. Ako se učenici na njih ne osvrnu, to može učiniti nastavnik:

- Cilj koji se odnosi na održivost: da li nacrt predloga osigurava podršku ribarima u ostvarivanju cilja održivosti? (Vidi radni list za učenike 4.1.)
- Primjenljivost: je li sistem pravila dovoljno jednostavan da bi bio razumljiv i primjenjiv u praksi?
- Pravednost: jesu li pravila pravična?
- Demokratija i ljudska prava: da li pravila zadovoljavaju standarde demokratije i ljudskih prava?
- Legitimnost: jednoglasna odluka o sistemu pravila veoma je poželjna. Mogu li se pripadnici zajednice dogovoriti oko jednog sistema pravila?

4. Domaći zadatak: učenici biraju

Nastavnik raspravu privodi kraju nekoliko minuta prije završetka časa. Njegova uloga je da rukovodi igrom i objasni učenicima da će se u zadnjoj lekciji sastati pripadnici zajednice radi usvajanja sistema pravila.

Učenici imaju dva zadatka za skupštinu:

Zadatak br. 1: izabrati nacrt pravila

Nema više vremena za detaljnu raspravu. Stoga učenici za domaći zadatak moraju donijeti odluku. Odluku moraju donijeti u svakom slučaju, pa stoga moraju biti spremni na kompromis. Okvir koji ispunjava neke osnovne kriterijume bolji je od alternative prema kojoj treba nastaviti bez njega.

Učenici mogu dati prednost nekim osnovnim koncepcijama ili kriterijumima i na taj način izvršiti izbor.

Moraju pripremiti kratku izjavu kojom će navesti ostale pripadnike zajednice da prihvate njihov najbolji model.

Zadatak br. 2: prihvatiti ili modifikovati proceduralna pravila za skupštinu

Nastavnik objašnjava:

Ne samo sama zajednica, već i važan sastanak kao što je skupština traži sistem pravila. Pripadnici zajednice moraju se dogovoriti o tim pravilima prije početka skupa. Bez prethodnog dogovora, mogu se pojaviti teške situacije ako se članovi ne mogu dogovoriti oko glasanja ili prebrojavanja glasova.

Radni list za učenike 5.4 sadrži nacrt proceduralnih pravila. Ona će biti prva na rasporedu jer će se odmah primjenjivati. Učenici stoga moraju prethodno definisati svoje mišljenje: prihvataju li nacrt onakav kakav jeste, ili žele da ga promijene?

Lekcija 4

Skupština

Članovi zajednice dogovaraju sistem pravila

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Donošenje odluke.
Cilj učenja	Kompromis, konsenzus oko sistema pravila.
Zadaci za učenike	Učenici pokušavaju da postignu jednoglasnu odluku. Učenici se osvrću na svoje iskustvo.
Materijali i sredstva	Radni listovi za učenike 5.4-5.6.
Metod	Glasanje. Nastavnikovo predavanje i rasprava.
Raspored vremena	1. Učenici održavaju skupštinu. 20 min.
	2. Učenici se osvrću na svoje iskustvo. 20 min.

Informacije

Za učenike, skupština radi konstituisanja osnivača predstavlja primjer učešća u demokratiji. Učenici su u ulozi ustavnih zakonodavaca. Skupština zahtijeva sistem pravila koja učenici moraju usvojiti prije njenog početka. Usvajanjem toka procedure učenici mogu preuzeti potpunu odgovornost, uključujući i predsjedavanje skupštinom.

Učenje kroz rješavanje zadataka uvijek zahtijeva promišljanje. Učenici mogu naučiti kroz rad samo ako razmišljaju o onom šta rade ili šta su učinili. Zbog čega je to značajno? U toj fazi osvrta na učinjeno stiču se osnovne spoznaje. Učenici shvataju šta se može generalizovati. U takvom slijedu učenja, učenici nauče zbog čega je zajednicama potreban institucionalni okvir da bi preživjele, kao i o kojim problemima i rizicima treba voditi računa kada se vlastima dodjeljuje moć.

Kada je riječ o ovoj jedinici, predlažemo da nastavnik održi kratko predavanje kako bi stavio naglasak na spoznaju. Učenici odgovaraju na te početne informacije u raspravi i upitniku kojim se traže povratne informacije.

Opis lekcije

Način sjedenja u učionici

U oba dijela lekcije – skupštini i osvrtnu – učenici sjede u krugu, bez školskih klupa, ili su im klupe složene u pravougaonik. Predsjedavajući sjedi za katedrom, u blizini table ili *flip chart*-a.

1. Učenici održavaju skupštinu

Učenici održavaju skupštinu u skladu s pravilima o kojima su se dogovorili. Nastavnik posmatra i sluša. Nastavnik ne treba ni na koji način da interveniše, osim ako učenici ne zapadnu u ozbiljnije probleme (npr. nesporazum oko primjene pravila), što je malo vjerovatno.

Nastavnik prati učenike u igranju njihovih uloga. Koristi priliku da nastavak lekcije prilagodi iskustvu učenika.

2. Učenici se osvrću na stečeno iskustvo

Nastavnik u svom predavanju sažima jedinice 4 i 5

Učenici dobijaju radni list za učenike 5.5 prije predavanja. U svom predavanju nastavnik govori o tome što se dogodilo tokom protekle dvije igre, igre ribolova i igre donošenja odluka. One su pokazale istorijski proces tokom kojeg se društvo razvija u zajednicu koja ima svoj sistem pravila. Zavisno od izbora učinjenog na skupštini, društvo u ovoj fazi osniva državu s ustavom i jasno definisanim zakonodavnim ovlašćenjima i načinom sprovođenja zakona, ili pripadnici zajednice biraju pristup umrežavanja, možda s ciljem izbjegavanja moguće zloupotrebe moći. Nastavnik prilagođava svoje predavanje rezultatima igre. Pored ostalog, učenici su pokušali da prevaziđu uzrok neprestanih sukoba u ribarskoj zajednici definisanjem politike održivosti.

To je u osnovi proces modernizacije. Igre su ukazale na važnu paralelu s društvenom i istorijskom realnošću, ali i na značajne razlike (vidi zaključke).

Učenici reaguju na lekciju

Ovakva lekcija nudi učenicima materijal za razmišljanje. Zahvaljujući igri, poznate su im sve činjenice. Ono što je novo i važno u fazi osvrta predstavlja ono što se može generalizovati i primijeniti na druge probleme i zadatke.

Učenici mogu postavljati pitanja koja olakšavaju razumijevanje i davati svoje komentare u smislu slaganja ili neslaganja.

Mogu postavljati pitanja o stvarima koje ih zanimaju. To otvara mogućnosti nastavniku i učenicima da zajedno planiraju dalje lekcije i jedinice. Na primjer, šta se može obrađivati u drugim jedinicama ovog priručnika? Šta se može povezati sa zahtjevima nastavnog programa? Koliko vremena imaju na raspolaganju? Da li učenike zanima neki istraživački zadatak?

Možda će učenici predložiti da se ponovi igra ribolova – ponavljanje nekoliko krugova uz primjenu faze promišljanja i razumijevanja koje su sada već dostigli.

Učenici daju svoje vlastite povratne informacije

Nastavnik učenicima dijeli radni list 5.6. To je upitnik koji učenicima pomaže da se osvrnu na proces učenja kroz koji su prošli. Njihovi odgovori sadrže važne informacije koje nastavniku pomažu da poboljša svoj budući rad. Ako učenici imaju portfolio, upitnik treba da postane njegov sastavni dio.

Ako nastavnik želi da čita upitnike, nekim učenicima može biti draže da odgovaraju anonimno.

NASTAVNA JEDINICA 6
VLAST I POLITIKA
Viši srednji nivo

Model političkog ciklusa

Kako demokratska zajednica rješava svoje probleme?

6.1 „Naš najurgentniji problem je ...”

Rasprava o političkom programu

6.2 Politika – kako demokratska zajednica rješava svoje probleme

Model političkog ciklusa

6.3 Primjena modela političkog ciklusa

Istraživački zadatak

6.4 Kako možemo učestvovati?

Politički ciklus kao instrument za političko učešće

6.5 Povratne informacije (neobavezno)

Nastavna jedinica 6

Vlast i politika

Model političkog ciklusa

Uvod za nastavnike

Dvije dimenzije politike

Politika, prema klasičnoj definiciji Maksa Vebera, ima dvije dimenzije: ona je, s jedne strane, težnja i borba za moć, a s druge, snažno i polagano, „bušenje tvrdih dasaka sa strašću i mjerom istovremeno.”¹⁵ To je poređenje koje simboliše rješavanje političkih problema. Te probleme treba rješavati zbog toga što su hitni i imaju posljedice za društvo u cjelini, te su stoga složeni i teški.

U ovoj jedinici naglasak je na načinu „bušenja tvrdih dasaka“ i na tome kako građani koji žele da učestvuju u demokratiji mogu učestvovati u donošenju odluka o tome koji problemi zaslužuju prioritet i koji su najbolji načini njihovih rješavanja.

Model političkog ciklusa

Učenici uče kako koristiti instrument kojim se opisuju i najlakše razumiju procesi donošenja političkih odluka – model političkog ciklusa (vidi radni list za učenike 6.1). Politika je proces definisanja problema i potom raspravljanja o njima i izbora i sprovođenja najboljih rješenja. Javno mnijenje i reakcije osoba i grupa čiji su interesi u pitanju pokazuju da li će izabrana rješenja najbolje riješiti njihove probleme i biti prihvaćena. Ako je pokušaj rješavanja problema uspio, završen je politički ciklus (kraj konkretnog političkog djelovanja); ako je propao, ciklus počinje iznova. U nekim slučajevima, rješavanje jednog problema stvara nove probleme koje je potom potrebno rješavati u novom političkom ciklusu.

Model političkog ciklusa naglašava važne vidove političkog odlučivanja u demokratskim sistemima:

- heuristički (konstruktivistički) koncept političkih problema i zajedničko dobro;
- konkurentni politički programi; u pluralističkim društvima politički argumenti su često povezani s interesima;
- političko odlučivanje kao proces kolektivnog učenja; nepostojanje sveznajućih igrača (kao što su vođe ili stranke s ideologijom spasa);
- snažan uticaj javnog mnijenja i medijskog izvještavanja; mogućnost da građani i interesne grupe intervenišu i učestvuju.

Kako model funkcioniše – šta prikazuje, a šta propušta

Politički ciklus je model – nacrt koji funkcioniše kao geografska karta. Mnogo toga prikazuje i nudi logiku razumijevanja. Zbog toga se modeli često koriste u obrazovanju i nauci jer bez njih bismo jako malo toga u ovom složenom svijetu mogli razumjeti.

¹⁵ Max Weber, *Politik als Beruf (Politika kao poziv)*, Reclam: Stuttgart, 1997, str. 82.

Priručnik za učenike sadrži materijale koji su organizovani kao modeli: radni listovi za učenike:

- 1.2 Tri mogućnosti koje oblikuju našu budućnost;
- 3.4 Kako se demokratski politički sistem odnosi prema različitosti i pluralizmu?
- 3.5 Pojam zajedničkog dobra;
- 3.6 Karta društvenih podjela i političkih stranaka;

Karta nikada nije u potpunosti odraz pejzaža kojeg prikazuje – karta mnogo toga pokazuje, ali samo zbog toga što mnogo toga i ispušta. Kartu koja bi sve prikazivala ne bi niko razumio jer bi bila prekomplikovana. Isto važi i za modele kao što je politički ciklus. Takav model takođe se ne bi smio pomiješati sa stvarnošću. Njegov naglasak je na procesu političkog odlučivanja – „polaganom bušenju tvrdih dasaka“ – a manje pažnje posvećuje drugoj dimenziji politike, težnji i borbi za ostvarivanje moći i uticaja.¹⁶

U demokratskim sistemima dvije dimenzije politike su povezane: donosioci političkih odluka se hvataju u koštac s teškim problemima, ali i međusobno, kao politički suparnici. U modelu političkog ciklusa faza utvrđivanja programa pokazuje kako obje ove dimenzije idu zajedno. Mogućnost razumijevanja političkog problema koji postoji jeste pitanje moći i uticaja.

Evo primjera. Jedna grupa ljudi tvrdi, „porezi su previsoki, oni odvrćaju ulagače“, dok druga tvrdi, „porezi su preniski budući da su obrazovanje i socijalna zaštita nedovoljno finansirani.“ Iza svake definicije problema oporezivanja stoje interesi i osnovna politička gledišta, a rješenja podrazumijevaju suprotne stavove: smanjite poreze za one s većim prihodima – ili ih povećajte. Prva definicija je neoliberalna, a druga socijademokratska (vidi radni list za učenike 3.6).

Građani treba da budu svjesni obje definicije. Model političkog ciklusa jeste instrument koji građanima pomaže da prepoznaju i ocijene napore donosilaca političkih odluka da riješe društvene probleme.

Mogućnost učenja za korišćenje modela političkih ciklusa

Mogućnosti ove jedinice u smislu razvijanja kompetencije uključuju sljedeće:

Sposobnosti analize i procjene:

- Učenici uče kako mogu postati aktivni korisnici medijskih informacija.
- Učenici razvijaju kritičko mišljenje pri raspravljanju o problemima koji su na dnevnom redu, ili su u raznim fazama političkog odlučivanja.
- Učenici cijene važnost postizanja kompromisa oko različitih interesa (heuristički koncepti političkih problema i zajedničkog dobra).

Kompetencije političke participacije:

Učenici su u stanju da prepoznaju faze procesa političkog odlučivanja u kojima mogu intervenisati i vršiti uticaj (faze prije i poslije odluke).

Didaktički okvir jedinice

Učenici se upoznaju s modelom političkog ciklusa kao instrumentom i primjenjuju ga u projektnom istraživačkom zadatku. U zadnjoj lekciji učenici razmjenjuju i razmatraju svoje konstatacije i rad na projektu. Prva lekcija nudi naprednu organizaciju koja osvjetljava ključni element političkog ciklusa – pitanje utvrđivanja političkog programa. Učenici će bolje razumjeti model nakon što budu prošli kroz simulaciju rasprave o sastavljanju programa u učionici. Nastavna jedinica omogućava veliki stepen učeničkih aktivnosti.

¹⁶Uporedi nastavni materijal 6.2.

Jedinica nudi instrument za analizu procesa političkog odlučivanja, ali ne sadrži konkretan slučaj za analizu. To omogućava, ali i nalaže nastavniku i/ili učenicima da izaberu odgovarajuću temu. Kriterijumi za izbor teme uključuju relevantnost, sveobuhvatnost i dostupnost medijskog izvještavanja. Konkretni slučaj se obrađuje kroz početne faze modela političkog ciklusa, ali je medijsko izvještavanje mnogo dostupnije. S druge strane, slučaj iz prošlosti također daje uvid u istoriju sprovođenja i ocjenu rješenja nekog problema. Ustavni, zakonski i institucionalni okvir također se moraju uzeti u obzir.

Preporučuje se i neobavezni dio časa namijenjen povratnim informacijama radi ocjenjivanja rezultata učenja i iskorišćavanja mogućnosti učenja koje nude povratne informacije učenika – za učenike i nastavnike. Međutim, petu lekciju treba u tu svrhu izdvojiti.

Razvijanje kompetencije: povezanost s ostalim jedinicama iz ovog priručnika

Šta pokazuje ova tabela

Naslov priručnika, „Učestvovati u demokratiji“ stavlja naglasak na kompetencije aktivnog građanina u demokratiji. Donja tabela pokazuje mogućnost sinergijskih učinaka jedinica u ovom priručniku. Tabela takođe prikazuje koje se kompetencije razvijaju u jedinici 6 (osjenčeni red u tabeli). Masno uokvirena kolona pokazuje kompetencije političkog odlučivanja i djelovanja – istaknuta je zbog njihove tijesne povezanosti sa učešćem u demokratiji. Redovi u nastavku pokazuju povezanost s ostalim jedinicama ovog priručnika: koje kompetencije se razvijaju u tim jedinicama, a podrška su učenicima u radu u okviru jedinice 6?

Kako možemo koristiti ovu tabelu

Nastavnici mogu koristiti ovu tabelu kao instrument za planiranje nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava na različite načine.

- Tabela pomaže nastavnicima koji samo nekoliko lekcija mogu posvetiti obrazovanju za demokratiju i ljudska prava: nastavnik može izabrati samo ovu jedinicu i preskočiti ostale, budući da zna da se u ovoj jedinici, u izvjesnom smislu, razvijaju i neke ključne kompetencije – na primjer, analiza problema, ocjenjivanje djelotvornosti utvrđenih pravila, istraživanje važnosti lične odgovornosti.
- Tabela pomaže nastavnicima da iskoriste sinergijske učinke koji učenicima omogućavaju da u više navrata budu obučavani u cilju razvijanja važnih kompetencija, u različitim kontekstima koji su višestruko povezani. U tom slučaju nastavnik bira i kombinuje nekoliko jedinica.

Jedinice	Dimenzije razvijanja kompetencije			Stavovi i vrijednosti
	Politička analiza i procjena	Metod i vještine	Političko odlučivanje i djelovanje	
6 Vlast i politika	Javna rasprava i pregovaranje: ostvarivanje ljudskih prava, suština demokratskog odlučivanja.	Kriterijumi za izbor informacija.	Strateški pristup intervenisanju u procesu odlučivanja.	Uvažavanje pregovaranja i nadmetanja različitih interesa.
3 Različitost i pluralizam	Pluralizam. Nadmetanje različitih interesa. Pregovaranje o zajedničkom dobru. Dvije dimenzije politike.	Davanje kratkih izjava/ Izražavanje stavova	Pronalaženje kompromisa i dogovor oko privremenog pojma zajedničkog dobra.	Međusobno uvažavanje.
4 Sukob	Pojam političkog problema.		Prepoznavanje problema, pokušaj pronalaženja rješenja.	
5 Pravila i propisi	Važnost zajedničkog prihvatanja institucionalnog okvira, uključujući političku kulturu u demokratskim sistemima		Stvaranje institucionalnog okvira za mirne procese.	Uvažavanje pravičnosti u pronalaženju kompromisa.

Učešće u politici: rješavanje sukoba, rješavanje problema

8 Sloboda	Raspravljanje	Javni govor	Promovisanje ideja i interesa u javnosti	Uvažavanje nenasilnog načina rješavanja sukoba
9 Mediji	Selekcija programa i uloga cenzora kroz medije i medijske korisnike	Dekonstrukcija informacija transformisanih u medijima. Kriterijumi za izbor Informacija.	Prihvatanje cenzorske perspektive medija: definisane političkih problema	

NASTAVNA JEDINICA 6: Vlast i politika – Model političkog ciklusa Kako demokratska zajednica rješava svoje probleme?

Tema lekcije	Razvijanje kompetencije/ ishodi učenja	Zadaci za učenike	Materijali i resursi	Metod
Lekcija 1 „Naš najurgentniji problem je...“	Procjena: donošenje odluke o izboru, obrazlaganje izbora. Participacija: Međusobno uvažavanje ličnog iskustva, interesi i vrijednosti. Politički problem je spor, a ne činjenica.	Učenici vode raspravu o utvrđivanju političkog programa.	<i>Flip chart</i> i flomasteri različitih boja, ljepljiva traka.	„Zid tišine” – grupni rad. Izlaganje i rasprava.
Lekcija 2 Politika – kako demokratska zajednica rješava probleme.	Rad uz pomoć modela. Politika služi za rješavanje problema koji pogađaju zajednicu.	Učenici primjenjuju model političkog ciklusa na konkretne primjere koje su izabrali (istraživački zadatak).	Radni listovi za učenike 6.1 i 6.2. <i>Flip chart</i> i flomasteri. Novine.	Predavanje. Grupni rad.
Lekcija 3 Primjena modela političkog ciklusa (istraživački zadatak)	Analiza i procjena: Opisivanje i procjenjivanje procesa političkog odlučivanja. Razumijevanje modela političkog ciklusa.	Učenici primjenjuju model političkog ciklusa na konkretan problem.	Radni listovi za učenike 6.1 i 6.2. Novine.	Rad na projektu.
Lekcija 4 Kako možemo učestvovati?	Metodi: održati i slušati izlaganja. Participacija: prepoznavanje mogućnosti političke participacije. Model služi kao instrument za analiziranje složene cjeline.	Učenici se međusobno informišu o svojim rezultatima. Osvrću se na proces i ishod svoga rada.	Radni list za učenike 6.2, s učeničkim bilješkama.	Izlaganja na otvorenom prostoru. Plenarna rasprava.

<p>Lekcija 5</p> <p>Vrijeme za povratne informacije (neobavezno)</p>	<p>Osvrt na proces ličnog učenja i razvijanje kompetencije.</p> <p>Davanje konstruktivnih povratnih informacija.</p> <p>Osvrt na zajedničku odgovornost razreda i nastavnika za uspjeh nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava .</p>	<p>Učenici se osvrću na svoj rad (proces i ishod učenja).</p>	<p>Radni list za učenike 6.3 (povratne informacije učenika).</p> <p><i>Flip chart</i> i flomasteri različitih boja.</p> <p>Jedan papir sa <i>flip chart</i>-a s uvećanim radnim listom 6.3.</p>	<p>Individualni rad, plenarno izlaganje i rasprava.</p>
--	---	---	---	---

Lekcija 1

„Naš najurgentniji problem je ...“

Rasprava o utvrđivanju političkog programa

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	<p>Procjena: donošenje odluke o izboru, obrazlaganje izbora.</p> <p>Participacija: međusobno uvažavanje ličnog iskustva, interesi i vrijednosti.</p>
Cilj učenja	<p>Politički problem je spor, a ne činjenica. Hitan je i zahtijeva djelovanje. Pogada zajednicu. Budući da se radi o različitim interesima, ideologijama i vrijednostima, pitanje je da li problem treba uključiti u politički program.</p> <p>U demokratiji, građani koji participiraju u takvim raspravama ostvaruju slobodu mišljenja i izražavanja. Mediji takođe snažno utiču na utvrđivanje programa (sloboda štampe).</p>
Zadaci za učenike	Učenici održavaju raspravu o utvrđivanju političkog programa.
Materijali i sredstva	<i>Flip chart</i> i flomasteri različitih boja, ljepljiva traka.
Metod	„Zid tišine“ – grupni rad. Izlaganja i rasprava.
Raspored vremena	<p>1. Zid tišine. 15 min.</p> <p>2. Izlaganja. 10 min.</p> <p>3. Osvrt; uvod u istraživački zadatak. 15 min.</p>

Informacije

„Zid tišine“ je *brainstorming* metod kao podrška učenicima koji su zatvoreniji ili im je potrebno malo više vremena za razmišljanje prije nego što odluče da nešto kažu. Rad u tišini pomaže koncentraciji učenika pa su njihove konstatacije zanimljivije i smislenije. „Zid tišine“ je primjer koji paradoksalno pokazuje da strogi sistem pravila podstiče slobodu te da nije ograničavajući faktor. Učenici nastupaju u ulozi stručnjaka; ne mogu dati „netačan“ odgovor na ključno pitanje.

Učenici u učionici simuliraju javnu raspravu o utvrđivanju političkog programa. Njihovo iskustvo pomaže da bolje razumiju model političkog ciklusa, budući da je rasprava o utvrđivanju programa prva faza modela političkog ciklusa.

Tako stvaraju materijal koji mogu opširnije obrađivati u okviru istraživačkog zadatka (lekcije 2 i 3). Konstruktivistički pristup odgovara konstruktivističkoj metodi definisanja i rješavanja političkih problema u demokratskim sistemima jer je nastao po uzoru na politički ciklus.

Opis lekcije

1. „Zid tišine”¹⁷

Učenici su u grupama od po pet učenika. Svaka grupa sjedi u polukrugu, okrenuta prema *flip chart*-u fiksiranom na zidu. Svaka grupa i ima dva ili tri flomastera različitih boja. Rade u tišini. U vremenu od 10 minuta svaki učenik daje svoj minimalni doprinos jednom konstatacijom. Treba dovršiti sljedeću rečenicu:

„Po mom mišljenju, naš najurgentniji problem je“

Učenici reaguju na rečenice ili riječi koje su već napisane i mogu pisati koliko žele i kad god žele. Ako je potrebno, grupi se može dati još jedan list papira sa *flip chart*-a. Učenici mogu takođe da povežu izjave koristeći strelice, crte i simbole kao što su upitnici i uskličnici. Njihov poster će poslužiti kao zapisnik o raspravi koju su vodili.

Nastavnik s određene udaljenosti prati raspravu. Ne interveniše i ne učestvuje u tihoj raspravi, ali nadzire da li učenici poštuju pravila – posebno pravilo o radu u tišini.

2. Izlaganje

Kada istekne vrijeme predviđeno za pisanje, posteri treba da budu izloženi kako bi ih svi učenici mogli vidjeti. Učenici se okupljaju oko postera u dva velika polukruga. Grupe naizmjenično obrazlažu svoje postere ostalim učenicima. Svaki učenik bira rečenicu koja nije njegova i pročita je razredu, ukratko obrazlažući razloge svog izbora. Često učenici stavljaju naglasak na jednu ili dvije izjave. Rasprava ne započinje prije nego što svi učenici iz svih grupa ne kažu šta žele.

Nastavnik zapisuje izjave učenika u rubriku pod zajedničkim naslovom (zavisno od onoga što učenici kažu) koja je dio tabele koja se nalazi na tabli ili *flip chart*-u. Evo primjera:

Naš najurgentniji problem je.....				
Ekonomija	Sigurnost	Životna sredina	Društvo	...
Borba Nezaposlenost	Automobilske nesreće	Smanjivanje CO ₂ emisija	Unapređenje škola Podrška mladim ženama	...
Više radnih mjesti za mlade		
...				

Nastavnik može zadatak upisivanja prepustiti učenicima. Učenici koji iznose svoja mišljenja i ostatak razreda učestvuju u izboru novih kategorija i odlučuju u koju će rubriku unijeti svaku pojedinu konstataciju.

3. Osvrt

„Zid tišine“ simulira utvrđivanje političkog programa. Dakle, čemu po mišljenju učenika treba dati prednost? Slaže li se razred s problemom koji zaslužuje prvenstvo? Tabela pomaže učenicima da odgovore na to pitanje. Ona pokazuje da li učenici naglašavaju probleme koji se nalaze u određenoj kategoriji i mogu li se unosi povezati (vidi gornju kolonu koja se odnosi na ekonomiju).

Učenici možda neće biti spremni da se slože oko nekog problema. Moraju li? To je pitanje koje zaslužuje da se o njemu razmisli.

¹⁷Izvor: Podučavati demokratiju: Zbirka modela za obrazovanje za demokratiju i ljudska prava, Knjiga VI, izdanje Savjeta Evrope, Strasbourg 2008, Zadatak 7.1, str. 62.

Kao prvo, učenici žive u slobodnoj zemlji. Mogu izabrati koji god problem smatraju važnim i promovirati ga u javnosti. Kao drugo, resursi su malobrojni – to nije samo pitanje novca i sredstava poreskih obveznika, već i vremena i energije te na kraju, premda ne i manje važno, pažnje javnosti. Mnogi ljudi se mogu istovremeno nositi samo s ograničenim brojem problema i brzo gube interes; neki mediji služe i povećavaju tendenciju prema „programu sa samo jednim problemom“.

Učenici mogu takođe smatrati da je ovaj proces utvrđivanja programa nepravedan pa možda čak i „glup“ jer problemi koje smatraju važnima nijesu uspjeli privući pažnju javnosti koju zaslužuju. Ko će ispravljati te „pogrešne“ odluke?

Odgovor je – sami učenici, ako smatraju da se nešto mora učiniti. U stvari, oni organiziraju stranke s različitim ciljevima i vrijednostima (“ideologija”) koje su trajni protagonisti u raspravama o utvrđivanju programa djelovanja (npr. radnici, stručnjaci za zaštitu životne sredine, aktivisti za zaštitu prava manjina).

Ova rasprava otvara zanimljiv put ka razumijevanju svrhe koju stranke ispunjavaju. Vidi predlog dodatnog istraživačkog zadatka na kraju ovog poglavlja.

4. Istraživački zadatak

Nakon što im je to saopšteno, učenici mogu slijediti svoje vlastito interesovanje. Nastavnik obavještava učenike da imaju mogućnost detaljnog proučavanja problema prema vlastitom izboru. Da bi pripremili istraživački zadatak, učenici moraju prikupiti materijale iz štampanih ili elektronskih medija o problemu koji su odabrali. Treba da traže ne samo rasprave o utvrđivanju programa, već i sve informacije koje se mogu pronaći o odlukama koje su donijete ili sprovedene, statističkim podacima, izjavama političkih stranaka, lobistima, nevladinim organizacijama, itd.

Lekcija 2

Politika – kako demokratska zajednica rješava svoje probleme Model političkog ciklusa

Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.	
Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.	
Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.	
Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod , važni su sastavni dijelovi procesa učenja.	
Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.	
Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.	
Razvijanje kompetencije	Analiza: rad na osnovu modela.
Cilj učenja	Politika služi rješavanju problema koji pogađaju zajednicu.
Zadaci za učenike	Učenici primjenjuju model političkog ciklusa na konkretne primjere po svom izboru.
Materijali i sredstva	<i>Flip chart</i> i flomasteri. Novine. Radni listovi za učenike 6.1 i 6.2.
Metod	Predavanje, grupni rad.
Raspored vremena	1. Predavanje i pitanja koja slijede. 15 min.
	2. Sastavljanje grupa za istraživali zadatak. 10 min.
	3. Istraživački zadatak. 15 min.

1. Predavanje i pitanja koja slijede

Nastavnik upoznaje učenike s modelom političkog ciklusa. Učenici već imaju potrebna saznanja o početnoj fazi ciklusa i utvrđivanja programa i spremni su za pitanje o tome šta se događa nakon što određeni problem privuče pažnju javnosti.

Nastavnik kratko govori o tome šta se sve uklapa u taj kontekst (povezujući podučavanje s konstruktivističkim učenjem). Učenici će informacije primijeniti u obimnom istraživačkom zadatku koji slijedi. Nastavnik dijeli radne listove za učenike 6.1 i 6.2 prije početka predavanja. Oba lista treba da budu izložena na *flip chart*-u ili projektovana sa folije kako bi nastavnik tokom predavanja mogao na njih da ukazuje.

Apstraktni model je lakše razumjeti ako se poveže s konkretnim primjerom. To najbolje funkcioniše ako nastavnik izabere problem o kojem su učenici raspravljali u prethodnoj lekciji. Druga mogućnost je da nastavnik izabere priču, makar i izmišljenu, i to unaprijed pripremi. Demonstracije radi, ovdje navodimo uvodno predavanje o problemu smanjenja broja automobilskih nesreća (vidi lekciju 1, tabelu učeničkih iskaza).

Prije nego što krenu u pojedinosti, slušaoci treba da imaju potpunu načelnu sliku. Učenici pogledaju radni materijal 6.1. Nastavnikovo objašnjenje uključuje sljedeće napomene:

- Ovaj dijagram je model procesa političkog odlučivanja. Prikazuje različite faze tog procesa. Proces počinje pri vrhu – *rasprava* o tome šta se smatra „*problemom*“. To je rasprava o utvrđivanju programa koju smo vidjeli u prethodnoj lekciji. Jednom kada se problem uvrsti u program, počinje rasprava o ispravnom rješenju.
- Ishod ove rasprave je *odluka* – na primjer, zakon, ili neka konkretna aktivnost.

- Odluka se potom *sprovodi* – počinje djelovati. Proizvodi učinke. Na primjer, novi zakon počinje da se primjenjuje ili se gradi nova bolnica.
- Ljudi uskoro formiraju svoje *mišljenje*. Slažu li se s tom odlukom sada kada mogu vidjeti njen učinak? Na primjer, ispunjava li ona njihove interese?
- Prije ili kasnije dolazi do nekih *reakcija*. To mogu biti pozitivni ili kritički osvrti u medijima, izjave političara, ili protesti.
- Reakcije mogu dovesti do *nove rasprave* o tome koje bi *probleme* trebalo uključiti u politički program. Možda neki ljudi smatraju da izvorni problem nikada nije ni bio riješen, a možda su se stvari i pogoršale. Ili su preduzete mjere proizvele neke popratne učinke koji su prouzrokovali nove probleme. Politika se događa u ciklusima; neki problemi se stalno moraju rješavati, a neka rješenja se moraju poboljšati. Dakle, ciklus pokazuje da je politika veoma praktičan posao koji se odvija prema obrascu pokušaj - pogreška.
- Međutim, moguće je i da se proces *završava* (završetak politike). Možda je odluka bila dobra i problem je riješen – ili se problemu nije posvetilo dovoljno pažnje obezbjeđivanjem daljih političkih napora.

Učenici mogu postavljati pitanja o stvarima koje nijesu sasvim razumjeli. Nastavnik mora odlučiti koja je pitanja najbolje riješiti odmah, a na koja je bolje odgovoriti nakon što se navede konkretan primjer.

U drugom koraku, nastavnik daje primjer koji prikazuje model. Ovdje ima dosta ponavljanja, što doprinosi jasnoći i razumijevanju. Kategorije su povezane s ključnim pitanjima i pojedinostima. Radni list za učenike 6.2 potkrepljuje predavanje.

Kao primjer navodi se jedan izmišljeni slučaj. Upućuje na primjer iz lekcije 1 – problem smanjivanja broja automobilskih nesreća (vidi nastavni materijal 6.1, koji se zasniva na radnom listu za učenike 6.2).

Ako je potrebno učenici postavljaju dodatna pitanja, a nastavnik ta pitanja može prenijeti cijelom razredu. Na taj način, nastavnik saznaje je li razred razumio poruku predavanja. Učenici će možda biti iznenađeni količinom argumenata i rasprave, kao i „egoističnog“ načina na koji protagonisti promovišu konkretne interese. Nastavnik naglašava da je zalaganje za tuđe interese bitno u demokratiji, i to tako da se nečiji stavovi čuju kako bi se na taj način stvorila mogućnost njihovog uzimanja u obzir kod donošenja odluka. U nekim slučajevima pronalazi se kompromis.

1. Osnivanje grupa za istraživački zadatak

Raspravu ne treba nastaviti. Za nju će biti vremena u zadnjoj lekciji. Nastavnik odlučuje zajedno s učenicima koja pitanja žele da obrađuju. Materijal koji su prikupili ima funkciju smjernica – o kojim se pitanjima raspravlja? Koje su odluke donijete u nedavnoj prošlosti?

Učenici formiraju grupe od dva do četiri učenika. Njihova izlaganja treba da budu spremna za četvrtu lekciju. Svoje rezultate iznose u radnom listu za učenike 6.2 koji će se umnožiti i podijeliti razredu.

Učenicima su potrebni kriterijumi za izbor problema:

- *Pristup informacijama*: u vezi s aktuelnim procesima odlučivanja, učenici će pronaći mnogo informacija u novinama i na internetu. S druge strane, budući da je ciklus nepotpun moći će da obrade samo prve faze, npr. do odluke ili sprovođenja. Pragmatični pristup je, stoga, pogledati novine koje su izašle posljednjih nekoliko sedmica i izabrati ono što je ušlo u političke programe.
- *Lični interes*: Učenici biraju problem koji smatraju posebno urgentnim. Mogu se pozvati na „zid tišine“ iz prve lekcije. Međutim, moraju shvatiti da se pristup informacijama može pokazati teškim.

3. Istraživački zadatak

Ostatak lekcije 2 i cijelu lekciju 3 učenici provode u istraživanju. Samostalno planiraju svoj rad.

Lekcija 3

Primjena modela političkog ciklusa

Istraživački zadatak

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>					
Razvijanje kompetencije	<p>Metodi: rad na projektu.</p> <p>Politička analiza i procjena: opisivanje i ocjenjivanje procesa političkog odlučivanja.</p> <p>Participacija i djelovanje: odgovornost, ostvarivanje slobode .</p>				
Cilj učenja	Učenici razumiju model političkog ciklusa i mogu ga primijeniti na svaku informaciju o političkom odlučivanju.				
Zadaci za učenike	Učenici primjenjuju model političkog ciklusa na konkretni problem.				
Materijali i sredstva	Radni listovi za učenike 6.1 i 6.2. Novine.				
Metod	Rad na projektu.				
Raspored vremena	<table border="1"> <tr> <td>1. Grupni rad.</td> <td>35 min.</td> </tr> <tr> <td>2. Izvještavanje.</td> <td>5 min.</td> </tr> </table>	1. Grupni rad.	35 min.	2. Izvještavanje.	5 min.
1. Grupni rad.	35 min.				
2. Izvještavanje.	5 min.				

Ova lekcija posvećena je grupnom radu. Učenici rade samostalno i odgovaraju za svoj rad. Od njih se očekuje da prikupe sve potrebne informacije.

Nastavnik može odlučiti da podrži grupe tako što će im osigurati neke izvore informacija, npr. statistiku, školske udžbenike, primjerke ustava ili pristup internetu.

Nastavnik posmatra učenike dok rade; njihove jače i slabije strane tokom rada bez nastavnikove podrške – kao što će to biti slučaj jednom kada završe školu – ukazuju na potrebu razvijanja vještina.

Nastavnik poziva učenike na učešće u kratkom plenarnom krugu izvještavanja. Nastavnik i učenici planiraju izlaganja u sljedećoj lekciji; ako grupa nije dovršila zadatak, odgovornost je učenika da nađu rješenje problema.

Najprije grupa treba da objasni zbog čega smatraju da nijesu „završili“. Imaju li dodatne informacije koje još nijesu pročitali? Ili su nezadovoljni s premalo dostupnih informacija?

Najprihvatljivije rješenje jeste da grupa postane odgovorna za problem. To zvuči okrutno, ali je vrlo slično situacijama u stvarnom životu. Mogućnosti za učenje koje se pružaju učenicima nadmašuju greške tokom njihova izlaganja. Povratne informacije nakon četiri obrađene lekcije neophodne su i za to treba ostaviti dovoljno vremena. Alternativno rješenje bi bilo da se učenicima dâ dodatna lekcija. Ta je mogućnost bolja ako većina učenika nije dovršila zadatak.

Lekcija 4

Kako možemo učestvovati?

Politički ciklus je instrument za političku participaciju

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Metodi: imati i slušati izlaganja. Participacija: prepoznati mogućnosti za političku participaciju.
Cilj učenja	Model služi kao instrument za analizu dijela složene cjeline. Politika ima dvije dimenzije: rješavanje problema i borbu za moć. Model političkog ciklusa stavlja naglasak na prvu.
Zadaci za učenike	Učenici se međusobno obavještavaju o rezultatima. Učenici se osvrću na proces i rezultat njihovog rada.
Materijali i sredstva	Radni listovi za učenike 6.2, s bilješkama učenika.
Metod	Izlaganja na otvorenom, plenarna rasprava.
Raspored vremena	1. Izlaganja učenika. 15 min.
	2. Rasprava i osvrt. 25 min.

Opis lekcije

1. Izlaganja učenika

Lekcija započinje sa izlaganjem učenika. Grupe učenika sjede u školskim klupama koje su smještene uz zid, ostavljajući tako otvoreni prostor u sredini učionice. Svaka grupa imenuje govornike koji se smjenjuju predstavljajući svoje grupe. Učenici tako mogu odlaziti do drugih grupa i čuti njihove rezultate.

Ovakav decentralizovani razmještaj omogućava istovremenu aktivnost učenika. Nijedan učenik na kraju neće imati potpunu sliku. To bi zahtjevalo mnogo više vremena, a količina informacija bila bi prevelika da se upamti.

Nastavnik se pridružuje učenicima i sluša, ne postavlja pitanja i ne komentariše.

2. Rasprava i osvrt

Učenici se okupljaju za plenarnu raspravu. Sjede u krugu ili polukrugu kako bi bili okrenuti jedni prema drugima.

Najprije se učenici i nastavnik moraju dogovoriti o programu. Nastavnik predlaže da se fokusiraju na model političkog ciklusa, a ne na probleme koje su proučavali, a učenici bi trebalo da su se dogovorili prije nego što počne rad na lekciji, kao što je predloženo.

Nastavnik postavlja otvoreno pitanje i potom daje riječ učenicima:

„Šta je dobro funkcionisalo kada ste model političkog ciklusa primijenili na konkretan primjer, a što nije funkcionisalo?”

Učenici odgovaraju u ulozi stručnjaka i osvrću se na svoje iskustvo u istraživačkom zadatku. Mogu izvještavati o tehničkim problemima, kao što je pribavljanje informacija, ili nedostatak vremena. Mogu se, na primjer, pozivati na analitičke teškoće, odlučujući o tome kojoj fazi pripada neki konkretan događaj: utvrđivanje programa, rasprava o odlukama ili reakcija na ishod neke odluke. Mogu iznositi i svoja razmišljanja o samom modelu, pitajući se da li on tačno odražava stvarnost.

Nije potrebno komentarisati i odgovarati na svaku temu koju učenici pokreću, ali naravno da učenici i nastavnik to mogu da rade i u skladu s tim da planiraju svoje vrijeme.

Postoje najmanje tri ključne konstatacije koje se tiču modela političkog ciklusa, a zaslužuju da se o njima razmisli (vidi nastavni materijal 6.2). Nije neophodno da nastavnik sve iznese; to je samo jedna mogućnost. Konstatacija može biti korisna kao odgovor na učeničke komentare. U protivnom, nastavnik bira jednu ili više njih kao kratak doprinos zaključivanju rasprave.

Lekcija 5

Povratne informacije (neobavezno)

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	<p>Osvrt na lični proces učenja i razvijanje kompetencije.</p> <p>Davanje konstruktivnih povratnih informacija.</p> <p>Osvrt na zajedničku odgovornost učenika i nastavnika za uspjeh nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava.</p>
Cilj učenja	Povratne informacije su važan instrument za poboljšanje nastavnog procesa.
Zadaci za učenike	Učenici se osvrću na svoj rad (proces i ishod učenja).
Materijali i sredstva	<p>Radni list za učenike 6.3 (povratne informacije učenika).</p> <p><i>Flip chart</i> s flomasterima različitih boja.</p> <p>Jedan papir sa <i>flip chart</i>-a s velikim velikim formatom radnog lista 6.3.</p>
Metod	Individualni rad, plenarno izlaganje i rasprava.
Raspored	<p>1. Individualne povratne informacije. 7 min.</p> <p>2. Plenarno izlaganje rezultata povratnih informacija. 13 min.</p> <p>3. Zaključna rasprava. 20 min.</p>

Informacije za nastavnika

Ova jedinica izabrana je kao jedan od dva primjera u ovom priručniku¹⁸ koji pokazuju kako koristimo dio časa u kojem učenici iznose povratne informacije u svrhu ocjenjivanja jedinice. Taj dio s povratnim informacijama nije obavezan, ali ga bez obzira na to preporučujemo.

Učenici daju povratne informacije o svom radu u projektu – naglasak sada stavljaju na proces podučavanja i učenja. Šta je bilo teško, a šta je dobro funkcionisalo? Koje vještine već imaju, a koje bi željeli da nastave da razvijaju?

Iznošenje povratnih informacija predstavlja koristan instrument za procjenjivanje efekata nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava međusobnim upoređivanjem gledišta učenika i nastavnika. Iznošenje povratnih informacija traži vrijeme, ali uloženo vrijeme donosi i pozitivne rezultate jer se radna atmosfera i efikasnost planiranja nastave poboljšavaju. Dio časa u kojem se iznose povratne informacije sastoji se od dobijanja informacija (koraci 1 i 2 i rasprave koja slijedi (korak 3).

¹⁸ Vidi radni list za učenike 5.6 (za jedinicu 4 i 5).

Opis lekcije

Postupak koji slijedi preporučuje se za rad s učenicima koji nijesu navikli na davanje povratnih informacija. Alternativni postupak za razrede i nastavnike koji imaju odgovarajuće iskustvo s davanjem povratnih informacija nalazi se niže u tekstu.

1. Pojedinačno davanje povratnih informacija

Papir sa *flip chart*-a nalazi se na zidu ili tabli kako bi ga svi učenici dobro vidjeli. Nastavnik objašnjava svrhu lekcije: učenici se neće baviti novom temom, već će se malo „povući“, da tako kažemo, i pogledati rezultate, te vidjeti kako je tekao sam proces učenja. Treba da iskreno i pošteno odgovore na pitanja koja se nalaze u radnom listovima koje će dobiti. Ne treba da se potpisuju.

U raspravi koja slijedi, učenici i nastavnik analiziraju povratne informacije da bi vidjeli na koji način mogu zajedno poboljšati rezultat učenja u okviru nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava – nastojeći da zadrže ono što je dobro funkcionisalo, a promijene ono što baš nije bilo uspješno.

Svaki učenik dobija jedan primjerak radnog lista za učenike 6.3. Nastavnik ih upozorava da ne treba da jedan drugom gledaju u radne listove jer to nije test s nizom očekivanih odgovora.

Prvi dio radnog lista sastoji se od osam konstatacija o različitim vidovima podučavanja i učenja – instrument političkog ciklusa, metodi podučavanja i učenja, saradnja i interakcija s drugim učenicima i s nastavnikom. Na pitanja se odgovara stavljanjem tačke na tablu za pikado – tačka u centru (br. 5) znači „u potpunosti se slažem“, a tačka na vanjskom krugu (br.1) znači „ni u kom slučaju se ne slažem“.

U drugom dijelu učenici mogu unijeti lične „svijetle tačke“ i „potpune neuspjehe“ – dakle ono što je u ovoj jedinici bilo najzanimljivije i najvažnije naučiti i što će zbog toga i zapamtiti. Reći će i šta je bilo izrazito nezanimljivo, beskorisno ili dosadno pa će zbog toga to brzo i zaboraviti.

2. Plenarno iznošenje rezultata povratnih informacija

Učenici rade u tišini. Tim od dva učenika sakuplja radne listove i stavlja ih na *flip chart*. Jedan učenik glasno čita rezultate s table za pikado na svakom radnom listu, a drugi ih upisuje na veliku tablu koja je nacrtana na *flip chart*-u. Učenik može izračunati tačan ukupni rezultat sabirajući rezultate svih sektora i podijelivši ih s brojem učenika koji su učestvovali u zadataku.

Lične povratne informacije (dio 2) takođe se glasno čitaju i unose na dva velika papira sa *flip chart*-a s lijeve i desne strane pikado table, od kojih se na svakom nalazi naslov koji upućuje na pitanje radi dobijanja povratne informacije – napr. šta mi je bilo izrazito zanimljivo/nezanimljivo.

Alternativni postupak

Postupak zahtijeva dosta vremena ali će olakšati rad onim učenicima kojima je to prvi susret sa zadatkom davanja povratnih informacija. Direktniji metod se može primijeniti ukoliko:

- učenici imaju dovoljno iskustva s pružanjem povratnih informacija;
- (važnije) mogu vjerovati nastavniku da neće sankcionisati otvorenu kritiku, npr. davanjem loših ocjena ili verbalnim obračunavanjem s učenicom;
- (još važnije) učenici vjeruju jedan drugome i poštuju svačije različito mišljenje te konkretno iskustvo sticanja znanja.

Korak 1: učenici jedan po jedan dolaze pred *flip chart* i direktno unose bodove. Ne ispunjavaju radni list za učenike 6.3. Umjesto toga, učenici dobijaju crvene i zelene trake papira (dobar je i bijeli papir koji je pravilno označen) i unose svoje lične povratne izjave, koje se potom prikupljaju i timovi učenika ih predstavljaju ostalim učenicima. Najbolje je da učenici sami izlaze i glasno čitaju svoje izjave i da ih, ako žele, komentarišu.

Te trake se lijepe na stalak s papirom i grupišu se u skupove ako se ponavlja isti stav. Podnaslovi i ključne riječi doprinose organizaciji dobijenih povratnih informacija.

Osnovno pravilo tokom primanja povratnih informacija: nema komentara, nema rasprave

Koji god pristup prihvatili, važi osnovno pravilo: izjave se ne komentarišu tokom faze dobijanja. To bi poremetilo raspored jer bi mogla prerano započeti rasprava pa bi se na taj način zanemario princip jednakih mogućnosti za sve učenike. Nastavnik nadzire fazu dobijanja i interveniše ako učenici komentarišu, smiju se, ili se rugaju izjavama drugih učenika.

3. Rasprava koja slijedi

Dio koji se sastoji od davanja povratnih informacija stvara vlastiti program pa nijesu potrebni savjeti o tome kako organizovati sadržaj. Evo nekoliko predloga za početak i pomoć učenicima prilikom čitanja povratnih poruka.

Tabla za pikado:

- Koja pitanja čine osnovni skup s izjavama slaganja ili neslaganja? Zašto?
- Koja pitanja ukazuju na raspon od jednog do drugog ekstrema? Zašto?

Lične povratne poruke:

- Postoje li skupovi – izjave koje se ponavljaju?

Rasprava koja potom slijedi može odgovoriti na sljedeće:

- Koje su prednosti naše nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava? Treba li da nastavimo kako smo započeli?
- Koji su nedostaci naše nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava? Šta moramo promijeniti ili poboljšati? Kako? (*Sljedeća pitanja mogu se uključiti kao dodatak radnom listu za učenike 6.3*).
- Kakva je moja lična odgovornost? Šta lično mogu učiniti kao doprinos uspjehu?
- Šta bih ja lično volio/voljela u nastavku da naučim? Kakvi zadaci me zanimaju, ili mi najviše pomažu?

Učenici i nastavnik odlučuju – možda čak i zajedno – koje rezultate iz dijela koji se odnosi na povratne informacije mogu iskoristiti u budućem planiranju nastavnih časova. Jedna od najvažnijih stvari koju učenici – a možda i nastavnik – moraju razumjeti jeste da nastavnik i učenici, da bi bili uspješni, zavise jedni od drugih kao stručnjaka, odnosno od onih koji žele da uče.

Nastavni materijal 6.1

Ilustracija modela političkog ciklusa – kako možemo smanjiti broj automobilskih nesreća?

Pojmovi i osnovna pitanja	Bilješke
0. Tema U čemu je problem?	Kako možemo smanjiti broj automobilskih nesreća?
1. Problem Ko utvrđuje program? U čemu je problem? Da li se svi akteri slažu oko definisanja problema?	Ministar unutarnjih poslova: više nesreća. Mladi vozači – bez iskustva, nepažljivi. Muškarci različite starosti – previše alkohola. Auto-moto klub: više automobila na putevima; putarine se ne koriste za poboljšanje putne mreže. Stručnjaci za zaštitu životne sredine: CO ₂ -emisije su u porastu, zalihe nafte se smanjuju i postaju sve skuplje – podržati alternative automobilskom prevozu.
2. Rasprava Ko je uključen? Koji su interesi i vrijednosti aktera?	Svi se slažu da se broj automobilskih nesreća mora smanjiti. Međutim, u raspravi se suprotstavljaju različiti interesi i ciljevi: Ministar želi da izvrši pritisak na bezobzirne vozače. Vozači žele bolje uslove vožnje. Stručnjaci za zaštitu životne sredine zabrinuti su zbog globalnog zagrijavanja.
3. Odluka Kakav je ishod? Je li nekim interesima data prednost – ili je to kompromisna odluka?	Vlada je odlučila da donese dva zakonska predloga: Veće kazne za prebrzu vožnju, niže vrijednosti alko-testa; više kontrole u saobraćaju. Autoputevi s četiri trake treba za pet godina da postanu standard.
4. Primjena Kako se odluka sprovodi? Ko je uključen i odgovoran? Ima li problema ili sukoba?	Više saobraćajnih kontrola, posebno uveče i vikendom. Utvrđen je plan proširenja i poboljšanja autoputeva, prve takve puta su u izgradnji.
5. Mišljenja Koji pojedinci, akteri, grupe itd. podržavaju ili kritikuju rezultat? Koje su njihove vrijednosti, ideologije i interesi?	Vozači pozdravljaju plan izgradnje, pitanje povećanja kontrole (više kazni-više sredstava?) Stručnjaci za zaštitu životne sredine duboko su razočarani. Protesti u glavnom gradu. Rasprava: osnovati novu ekološku stranku?
6. Reakcije Kako reaguju? (pojedinačno, grupno) Koja su njihova sredstva ostvarivanja moći i pritiska?	Stručnjaci za životnu sredinu organizuju proteste u glavnom gradu. Rasprava: osnovati novu ekološku stranku? Vozači kamiona žale se zbog kašnjenja na autoputevima. Ministar objavljuje 15% pada broja nesreća u 12 mjeseci – tvrdi da uspjeh potvrđuje ispravnost njegove politike.

<p>7. Novi problem <i>ili kraj konkretne politike</i> Da li nova rasprava počinje utvrđivanjem političkog programa? Je li to isti program ili novi o kojem se još raspravlja? <i>ili je li odluka dovela do rješenja</i> koje zaustavlja proces?</p>	<p>Ministar: nije potrebno preduzimati nove korake. Pratite razvoj, situaciju u proteklih 12 mjeseci. Stručnjaci za zaštitu životne sredine: alarmantno povećanje CO₂ emisija. Pritužbe proizvođača piva: pad prodaje za 10%. Ugrožena radna mjesta. Proizvodna grana traži ubrzanu izgradnju puteva. ...</p>
---	--

Nastavni materijal 6.2

Ključne izjave o modelu političkog ciklusa

1. Politika ima dvije dimenzije: rješavanje problema i borbu za ostvarivanje moći. Politički ciklus kao model stavlja naglasak na prvu dimenziju – rješavanje problema. Druga dimenzija takođe je uključena tako što utvrđivanje programa zavisi od pritiska koji protagonisti mogu da ostvare. Međutim, glavni zadatak modela jeste da opiše praktičnu stranu politike – prema riječima Maksa Vebera, “snažno i polagano bušenje tvrdih dasaka sa strašću i mjerom istovremeno.“ To znači da naponi propagande u takmičenju za podršku glasača – uključujući ličnu kritiku političkih protivnika, populizam i skandalizovanje – mogu narušiti sliku, ali ih ovaj model filtrira.

2. Ovaj model nudi zanimljivo gledište o pojmu zajedničkog dobra. U demokratiji, ni jedan protagonist ne zna šta je dobro za sve – to je velika razlika između demokratije i diktature. Suprotno tome, moramo zajednički saznati, pregovarati i nadmetati se, raspravljati i na kraju postići kompromis. Ako nijesmo u pravu, ili je rješenje nepravedno, ubrzo ćemo to saznati i morati da ponovo pokušamo. Otvoreno društvo zahtijeva pragmatični i konstruktivistički pristup odgovoru na pitanje o zajedničkom dobru.

Planovi, poput političkog ciklusa, jesu modeli. Oni jasno pokazuju neke vidove stvarnosti, ali to je moguće samo izostavljanjem ostalih. Model političkog ciklusa može poslužiti kao plan odgovora na pitanje u kojoj fazi mi kao građani možemo intervenirati i postići da se naš glas čuje. Ako nijesmo članovi parlamenta ili vlade, mi nećemo učestvovati u raspravi o tome koju odluku treba donijeti – to je **spoljašnja** strana političkog sistema. Međutim, ostale faze prikazuju **unutrašnju** stranu u kojoj možemo biti aktivni. Možemo komentarisati neku odluku, podržati je, ili se pobuniti protiv nje, i uistinu možemo učestvovati u raspravama o utvrđivanju političkog programa. Politički programi ne postoje slučajno; njih je, kao takve, potrebno definisati i podržati (vidi temu lekcije 4).

NASTAVNA JEDINICA 7
RAVNOPRAVNOST
Viši srednji nivo

Vladavina većine – pravedna vladavina?

Kako u demokratiji možemo riješiti pitanje većine/manjine?

7.1 Većina uvijek vlada – ok?

Primjer slučaja – model.

7.2 Kako možemo pomiriti interese većine i manjine?

Pisanje statuta za mikro-zajednicu

7.3 Nacrt statuta.

Upoređivanje ideja o institucionalnom uređenju radi rješavanja pitanja većine/manjine

7.4 Koji je dobar način upravljanja demokratskom zajednicom?

Šta je pravedno i šta funkcioniše?

Proširenje teme: istraživački zadatak

Na koji se način pitanje većine/manjine manifestuje u našoj zemlji, i kako je riješeno?

Nastavna jedinica 7

Ravnopravnost

Vladavina većine – pravedna vladavina?

Uvod za nastavnike

U demokratiji odlučuje većina, a manjina mora da prihvati njenu odluku. Budući da su odluke u demokratskim sistemima privremene i otvorene za revidiranje, manjina može prihvatiti činjenicu da je nadglasana. Međutim, šta se događa ako manjina postane „trajna manjina“ – ako trajno biva nadglasana? Kritičari takvu situaciju nazivaju „tiranijom većine“.

U ovoj jedinici naglasak je upravo na tom problemu, jednom od ključnih pitanja u demokratskim državama. Ono traži rješenje, jednako kao što je i kohezija u opasnosti ako društvene grupe imaju utisak da su njihovi interesi trajno zanemarivani.

Učenici analiziraju primjer sportskog kluba u kojem dvije grupe, velika i mala, raspravljaju o budžetskoj potrošnji kluba. Problem je jednostavniji nego u stvarnom životu, ali suština problema je ista. Učenici pokušavaju da riješe problem pisanjem statuta. Različiti pristupi su mogući, a oni uvijek postoje kada se piše ustav – osiguravanjem prava na autonomiju manjini (savezni ili kantonalni model), ili uspostavljanjem standarda ljudskog dostojanstva i međusobnog uvažavanja te ljudskih prava koja ograničavaju opseg odluka većine. Međutim, ni jedan sistem pravila neće garantovati pravedno postupanje s manjinom i poštovanje volje većine. Demokratije zavise od kulture odgovornosti i međusobnog poštovanja, dakle od toga kako se građani vlastitom slobodnom voljom odnose jedni prema drugima.

Stoga učenici, pomoću instrumenta koje su razvili, stiču sposobnost boljeg razumijevanja načina na koji se problem većine/manjine rješava u njihovoj zemlji. Predlaže se istraživački zadatak kao proširenje i primjena.

Razvijanje kompetencije: povezanost s drugim jedinicama u ovom priručniku

Šta pokazuje ova tabela?

Naslov priručnika, „Učestvovati u demokratiji“, stavlja naglasak na kompetencije aktivnog građanina u demokratiji. Tabela prikazuje potencijal za sinergijske učinke jedinica u ovom priručniku. Ona takođe pokazuje koje kompetencije se razvijaju u jedinici 7 (osjenčeni red tabele). Masno uokvirena kolona prikazuje kompetencije političkog odlučivanja i djelovanja – posebno je označena zbog njihove povezanosti sa učešćem u demokratiji. Redovi ispod toga prikazuju povezanost s ostalim jedinicama u ovom priručniku: koje kompetencije se razvijaju u tim jedinicama, a podrška su učenicima u savladavanju jedinice 7?

Kako se može koristiti ova tabela?

Nastavnici mogu na različite načine da koriste ovu tabelu, kao instrument za planiranje svoje nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava.

- Tabela pomaže nastavnicima koji samo nekoliko lekcija mogu da posvete obrazovanju za demokratiju i ljudska prava: nastavnik može izabrati samo ovu jedinicu i preskočiti ostale, budući da zna da se neke kompetencije, u izvjesnoj mjeri, razvijaju i u ovoj jedinici – na primjer, preuzimanje odgovornosti, analiza problema, vještine pregovaranja.
- Tabela pomaže nastavnicima da iskoriste sinergijske učinke koji učenicima omogućavaju da u više navrata budu obučavani u cilju razvijanja važnih kompetencija, u različitim kontekstima koji su višestruko povezani. U tom slučaju nastavnik bira i kombinuje nekoliko jedinica.

Jedinice	Dimenzije razvijanja kompetencije			Stavovi i vrijednosti
	Politička analiza i procjena	Metodi i vještine	Učešće u demokratiji. Političko odlučivanje i djelovanje	
7 Ravnopravnost	Ključno pitanje: kako uravnotežiti prava većinskih i manjinskih grupa u demokratiji. Ljudska prava štite manjinu i pojedince. Savezno i kantonalno institucionalno uređenje rotectš štite prava manjine.	Analiziranje i rješavanje političkog problema	Izlaganje i raspravljanje o idejama i rješenjima. Donošenje odluke.	Međusobno uvažavanje.
2 Odgovornost				Međusobno uvažavanje
1 Identitet			Pravljenje izbora i definisanje prioriteta.	
4 Sukob	Sukob interesa			

5 Pravila i propisi	Institucionalni okvir u demokratiji podržava nenasilno rješavanje sporova.		Utvrđivanje institucionalnog okvira za rješavanje sukoba u društvu.	Uvažavanje mirnog rješavanja sukoba.
3 Različitost i pluralizam	Pluralističko društvo sastoji se od manjinskih grupa različitih interesa.		Pregovaranje.	

NASTAVNA JEDINICA 7: Ravnopravnost – vladavina većine - pravedna vladavina? Kako možemo riješiti problem većine/manjine u demokratiji?

Tema lekcije	Razvijanje kompetencije/ciljevi učenja	Zadaci za učenike	Materijali i sredstva	Metod
Lekcija 1 Većina uvijek vlada – ok?	Analiziranje problema. Problem „stalne većine“.	Učenici prepoznaju problem „stalne većine“ i predlažu rješenja.	Radni list za učenike 7.1 (model slučaja), flomasteri, <i>flip chart</i> .	Individualni rad, grupni rad, plenarna rasprava.
Lekcija 2 Kako možemo uravnotežiti interese većine i manjine?	Rad u timu, upravljanje vremenom; rješavanje problema. Pravila, zakoni i ustavi su instrumenti za rješavanje problema i bavljenje uzrocima sukoba u društvu. To je opravdanje za vlast i autoritet. Međutim, oni mogu poslužiti i nekim interesima.	Učenici sastavljaju statut radi rješavanja pitanja većine/manjine u mikro-zajednici.	Radni listovi za učenike 7.1-7.3. <i>flip chart</i> i flomasteri.	Grupni rad.
Lekcija 3 Nacrt statuta	Kratka izlaganja, upoređivanje i ocjenjivanje ideja i razmišljanja. Institucionalno uređenje uključuje kriterijume kao što su izvodivost, pravednost i stabilnost.	Učenici istražuju kriterijume institucionalnog uređenja. Drže izlaganja i upoređuju svoje ideje.	Radni list za učenike 7.4 Tabela za izlaganja učenika (tabla ili <i>flip chart</i>). Listovi papira formata A4. Flomasteri. Ljepilo ili ljepljiva traka.	Izlaganja po grupama, plenarna rasprava.
Lekcija 4 Koji je dobar način upravljanja demokratskom zajednicom?	Procjena: uravnotežiti kriterijume. Dijalektika između demokratije, pravednosti i djelotvornosti.	Učenici ocjenjuju nacrt statuta i objašnjavaju svoj stav.	Tabla ili <i>flip chart</i> .	Izlaganja, rasprava.
Proširenje lekcije: Istraživački zadatak: Problem većine/manjine u našoj zemlji	Rad.	Istraživački zadatak: 1. Primjeri preglasavanja manjine. 2. Zaštita manjine u našem Ustavu.	Ustav; dodatni materijali (novine, statistika, internet).	Individualni rad, grupni rad. Izlaganja o projektu.

Lekcija 1

Većina uvijek vlada?

Primjer slučaja – model

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>		
Razvijanje kompetencije	Analiziranje problema.	
Cilj učenja	Problem „stalne većine”: u demokratskom sistemu odlučuje većina. Od manjine se očekuje da prihvati načela i odluke donijete većinom glasova. Ali što se događa ako se manjina stalno preglasava?	
Zadaci za učenike	Učenici prepoznaju problem „stalne većine“ i predlažu rješenja.	
Materijali i sredstva	Radni list za učenike 7.1: primjer slučaja - model (jedan primjerak za svakog učenika), flomasteri, <i>flip chart</i> .	
Metod	Individualni rad, grupni rad, plenarna rasprava.	
Raspored vremena	1. Uvod: predstavljanje problema.	15 min.
	2. Postavljanje zadatka.	20 min.
	3. Grupni rad.	10 min.

Informacije

Ova lekcija uvodi učenike u problem odnosa između većine i manjine. U izmišljenom slučaju, problem je predstavljen na najjednostavniji mogući način. Sportski klub je osnovan kao mikro-zajednica i sastoji se od samo dvije grupe – jedne velike i jedne male. Problem koji treba riješiti – kako uravnotežiti prava većine odnosno manjine – isti je kao i takav problem u društvu i u političkoj zajednici.

Opis lekcije

1. Uvod: upoznavanje s problemom

Nastavnik objašnjava da lekcija započinje jednim primjerom. Učenicima dijeli radni list 7.1, pa jedan učenik glasno čita opis slučaja. Na početku lekcije, ovakav način izlaganja mnogo bolje zaokuplja pažnju učenika nego ako učenici u tišini sami čitaju taj opis.

Nastavnik postavlja pitanje:

„O kojem se problemu ovdje radi?”

Traži od učenika da nekoliko minuta razmišljaju o tom pitanju i napišu odgovor. Ovakav zadatak učenicima koji sporije razmišljaju (ali obično vrlo temeljno), kao i onima koji su introvertni, daje priliku da i oni doprinesu raspravi.

U plenarnom dijelu, učenici daju svoj doprinos, oslanjajući se na svoje bilješke. Nastavnik sluša, podstiče učenike da tačno objašnjavaju svoje ideje („aktivno slušanje”). Nakon što je otprilike 10 učenika iznijelo svoje ideje, nastavnik bilježi ključne izjave koje su se pojavile na tabli. Treba očekivati da će se učenici pozvati na osnovni princip demokratije, što ide u prilog veće grupe, dok se manja grupa može pozvati na princip nediskriminacije (ravnopravnost). Nastavnik povezuje ideje koje učenici iznose s ovim kategorijama što raspravi daje strukturu i doprinosi jasnoći:

Mala zajednica: sportski klub	
Problem	Predložena rješenja
Povreda jednakih prava. Osjećaj diskriminacije (povreda jednakih prava). Trajni pobjednici i gubitnici („stalna većina“).	Manjinski interesi takođe se moraju poštovati (kompromis). Šahisti napuštaju klub (scenarijo neuspjeha).
Demokratija dovedena u pitanje. Većina odlučuje – gubitnici se ne slažu.	Promjena definicije većine.

Učenici bi trebalo da postanu svjesni da ovakav sukob traži nagodbu. Izlazak šahista iz kluba nanio bi štetu interesu svih članova. Na primjer, svaki klub bi se suočio s dodatnim troškovima. Prema tome, vrijedi uložiti napor i pronaći rješenje koje će biti u skladu s principima demokratije i jednakosti.

2. Postavljanje zadatka

a. Problem

Učenici će vjerovatno shvatiti da je ovaj primjer konkretnog slučaja zapravo model koji pokazuje kakvi problemi postoje u društvu, pa stoga pitanje većine/manjine ima političku dimenziju. Proučavajući model, a ne stvarnost, problem postaje jasniji, a zadatak jednostavniji. Rezultati ovog izmišljenog modela, uz pomoć konkretnih podataka, može se primijeniti – uporediti – sa stvarnom situacijom. Nastavnik naglašava povezanost između opisanog slučaja i stvarnosti, jer to ilustruje svrhu zadatka.

Treba voditi računa o dva principa: **pravednosti i demokratiji**.

U prvom redu, problem većine/manjine treba riješiti pravedno – manjina neće prihvatiti činjenicu da je permanentno nadglasavana i da se njeni interesi i potrebe ignorišu. Osim toga, demokratija znači da većina s pravom insistira da na sebe preuzme donošenje odluke. Prema tome, učenici moraju sastaviti statut koji će objediniti ova dva principa.

Nastavnik učenicima dijeli radne listove 7.2 i 7.3 i daje im dovoljno vremena da tiho pročitaju radni list 7.2. U kratkom plenarnom krugu, učenici povezuju osnovne pristupe naznačene u radnom listu 7.2 s idejama koje su napisali na tablu.

b. Očekivano rješenje

Učenici moraju znati šta se od njih očekuje. U manjim grupama sastavljaju nacrt statuta koji će sadržavati pravila za prevazilaženje scenarija „trajne manjine“ koja je permanentno nadglasavana. Mogu uključiti i pravila o donošenju odluka, a možda i pravila o raspodjeli sredstava. Učenici treba da postanu svjesni činjenice da je sportski klub mikro-zajednica čiji se statut može uporediti s ustavom jedne države. Nastavnik i učenici služe se radnim listom za učenike 7.3 kako bi se, ako je potrebno, pojasnila dodatna pitanja u okviru ovog zadatka.

c. Procedura

Na kraju, nastavnik objašnjava tehničke elemente zadatka. Učenici formiraju grupe. Učenici koji brinu o materijalima zamoljeni su da skupe flomastere i papire sa *flip chart*-a, a nastavnik obavještava kontrolore vremena da vode računa o tome da grupe budu spremne do kraja druge lekcije.

Nastavnik je prepisao osnovna pitanja iz radnog lista 7.3 na *flip chart* (vidi lekciju 3 dolje). Učenicima objašnjava da će se na osnovu tih osnovnih pitanja ocjenjivati i upoređivati ideje učenika.

Učenici formiraju grupe od četiri do šest učenika. Koriste preostalo vrijeme nakon lekcije 1 i nastavljaju s drugom lekcijom.

Nastavnik može zamoliti vođe timova za kratak sastanak na kraju časa kako bi podnijeli izvještaj o napredovanju svojih grupa.

Lekcija 2

Kako možemo uravnotežiti interese većine i manjine?

Pisanje statuta za mikro-zajednicu

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Rad u timu, upravljanje vremenom. Rješavanje problema.
Cilj učenja	Pravila, zakoni i ustavi su instrumenti za rješavanje problema i uzroka sukoba u društvu. To je opravdanje za vlast i autoritet. Međutim, oni mogu poslužiti i nekim interesima.
Zadaci za učenike	Učenici sastavljaju statut radi rješavanja problema većine/manjine u jednoj mikro-zajednici.
Materijali i sredstva	<i>Flip chart</i> i flomasteri. Radni listovi za učenike 7.1-7.3.
Metod	Grupni rad.
Raspored vremena	40 min.

Opis lekcije

Učenici nastavljaju rad u grupama.

Nastavnik prati njihov rad, vodeći računa o tome koje metode i vještine izvode dobro, a gdje im je potrebno uvježbavanje i dodatna pomoć. Nastavnik može u jednom dijelu časa tražiti i dati povratne informacije o tome kako su učenici saradivali (Lekcija 4). Grupe treba što je moguće više da rade same, a nastavnik ni u kom slučaju ne bi smio da interveniše ako učenici „pogriješe“. Naučiće više ako im se dâ sloboda i odgovornost da sami otkrivaju svoje greške, a ako je potrebno, razred će ispraviti većinu grešaka u plenarnom dijelu.

Nastavnik bi se takođe trebalo da se suzdrži od intervenisanja ako grupa dođe do „politički neprihvatljivih“ rješenja, kao na primjer, prebacivanje svih ovlašćenja za donošenje odluke na jednu osobu („diktatorsko rješenje“). Iz toga proizlaze zanimljivi doprinosi za raspravu. Često će učenici dovoditi u pitanje neko nerazumno i neprihvatljivo obrazloženje. Nastavnik ocjenjuje postignuća učenika u razvijanju sposobnosti i donosi zaključke o njihovim obrazovnim potrebama.

Lekcija 3

Nacrt statuta

Upoređivanje ideja o institucionalnom uređenju radi rješavanja problema većine /manjine

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Kratka izlaganja, upoređivanje i ocjenjivanje ideja i zaključaka.
Cilj učenja	Institucionalno uređenje podrazumijeva kriterijume kao što su izvodivost, pravednost i stabilnost.
Zadaci za učenike	Učenici istražuju kriterijume institucionalnog uređenja. Drže izlaganja i upoređuju ideje.
Materijali i sredstva	Radni list za učenike 7.4 Tabela za učenička izlaganja (tabla ili <i>flip chart</i>). Pet papira formata A4 i flomasteri za svaku grupu; ljepilo ili ljepljiva traka.
Metod	Grupna izlaganja, plenarna rasprava.
Raspored vremena	1. Izlaganja: nacrt statuta za sportski klub. 30 min.
	2. Poređenje nacrta statuta. 10 min.

Informacije

U ovoj lekciji najveći dio vremena za govorenje pripada učenicima. Grupe imaju mogućnost da iznesu svoja gledišta (participacija) pod uslovom da su im izlaganja spremna, a govornici se moraju pridržavati raspoloživog vremena (efikasnost). Učešće zavisi od efikasnosti. Radna efikasnost je preduslov za učestvovanje u demokratiji. Zbog toga je u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava važno uvježbavanje metodskih vještina.

Opis lekcije

1. Izlaganja učenika

Nastavnik iznosi program: predstavnici grupa iznose svoja izlaganja i pozivaju se na osnovna pitanja iz radnog lista 7.3. Ta se pitanja ponovo pojavljuju u tabeli. Odnose se na kriterijume institucionalnog uređenja – izvodivost, pravednost, stabilnost.

Nastavnik crta tabelu na tri papira sa *flip chart*-a ili na tablu. Da bi skratio vrijeme pisanja, nastavnik stavlja listove papira formata A4 na koja je napisao osnovna pitanja na tabelu. To je ujedno prikaz metoda izlaganja koji učenici treba da koriste.

Osnovna pitanja	Grupa 1	Grupa 2	Grupa 3	Grupa 4	Poređenje
Raspodjela sredstava: kako?					
Ko odlučuje o raspodjeli?					
Autonomija grupa?					
Nediskriminacija?					
...					

Svaka grupa ima najviše šest minuta za izlaganje. Grupe naizmjenično predstavljaju svoje rezultate. Nastavnik vodi dio časa s izlaganjima. Učenici ne bi smjeli da započnu raspravu prije nego što čuju sva izlaganja. Međutim, učenici koji izlažu trebalo bi da objasne razloge koji su doveli do predloga koje su iznijele njihove grupe.

Nastavnik upućuje učenike koji izlažu da budu licem okrenuti prema razredu i da, dok govore, ne gledaju isključivo u nastavnika.

Drugi član tima odgovoran je za bilježenje informacija. Taj učenik zapisuje kratke bilješke u za to predviđenom dijelu na tabli, ili, još bolje, na *flip chart*-u (moguća je i upotreba projektor). Učenici prave bilješke na radnim listovima koji su im podijeljeni. Te bilješke služe kao materijal za raspravu u sljedećoj lekciji.

Nastavnik podstiče učenike da objasne razloge koji su doveli do predloga njihovih grupa.

2. Upoređivanje nacrt statuta

Učenici upoređuju modele prije njihovih ocjenjivanja. I dok su grupna izlaganja bila organizovana vertikalno, u kolonama, kao odgovori na osnovna pitanja, učenici sada mijenjaju perspektivu i čitaju tabelu horizontalno, red po red, upoređujući odgovore grupa na konkretna pitanja. Nastavnik, koji rukovodi ovom fazom lekcije, u zadnjoj koloni bilježi šta su učenici utvrdili.

Učenici prave vlastite bilješke u radnom listu 7.4.

3. Domaća zadatak – pripremanje informacija za raspravu

Nastavnik objašnjava učenicima da sljedeću lekciju treba da započnu svojim izlaganjem. Koji nacrt statuta je po njihovom mišljenju najuvjerljiviji – i zbog čega?

Radni list za učenike 7.4 nudi osnovna pitanja za ocjenjivanje statuta, a učenicima ujedno daje uputstva kako da koriste ta pitanja, i objašnjava njihovu svrhu u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava.

Lekcija 4

Koji je dobar način upravljanja demokratskom zajednicom?

Šta je pravedno i šta funkcioniše?

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Procjena: uravnotežavanje kriterijuma
Cilj učenja	Dijalektika između demokratije, pravednosti i efikasnosti.
Zadaci za učenike	Učenici ocjenjuju nacrt statuta i objašnjavaju svoje zaključke.
Materijali i sredstva	Tabla ili <i>flip chart</i> .
Metod	Izlaganje, rasprava.
Raspored vremena	1. Učenici razmjenjuju i iznose svoje rezultate. 20 min.
	2. Rasprava. 10 min.
	3. Zaključak. 10 min.

Informacije

Učenici međusobno razmjenjuju rezultate i sastavljaju zajedničku izjavu („sistem sniježne lavine“). Ovakav pristup uključuje sve učenike pa tako izbjegavamo situaciju u kojoj čujemo samo nekolicinu, dok je većina sasvim zanemarena.

Opis lekcije

1. Učenici razmjenjuju i iznose svoje rezultate

Nastavnik najprije traži da učenici glasaju za jednu verziju statuta (ili nijednu) dizanjem ruku. Potom učenici istog mišljenja formiraju grupe od četiri ili pet učenika. Razmjenjuju rezultate i sastavljaju izjavu. Nakon toga grupe kratko izvještavaju o razlozima svog izbora (vidi radni list za učenike 7.4).

2. Rasprava

Nakon što su učenici glasali za različite verzije statuta, izražavaju različite stavove o načinu ocjenjivanja modela za koji su se odlučile njihove grupe. U raspravi se kritički osvrću na svoj izbor konkretnog statuta.

Nastavnik rukovodi raspravom. Na kraju rasprave, učenici još jednom glasaju. Da li je jedna grupa uspjela da uvjeri neku drugu grupu? Je li većina učenika glasala za jedan konkretan statut?

3. Zaključak

Nastavnik najavljuje svrhu zaključne faze: učenici se osvrću na svoj proces razmišljanja i njegove rezultate iz različite perspektive kako bi postali svjesni njegove važnosti.

Nastavnik postavlja jedno pitanje: na koji način ovaj primjer malog sportskog kluba podsjeća na politiku?

Učenici međusobno i s nastavnikom razmjenjuju svoja mišljenja. Nastavnik sluša i naglašava ideje koje se međusobno podržavaju ili suprotstavljaju.

Nastavnik sažima raspravu i dodaje sljedeće razmišljanje:

U politici, rasprave o ovako složenim pitanjima nijesu akademske već praktične prirode. Svaka zajednica mora izabrati – potreban joj je statut kao ustavni okvir za postupanje. Prema tome, nakon razmatranja različitih mišljenja i alternativa sa svim njihovim prednostima i manama, treba donijeti odluku – u idealnoj situaciji jednoglasnu ili odluku što brojnije većine. U politici, rasprava o takvom problemu odgovara postupku donošenja zakona ili čak izglasavanju ustava.

Dodatak: istraživački zadatak

U ovoj jedinici, učenici su dobili model za analiziranje važnog dijela njihovog Ustava i zakonodavnog sistema, odgovarajući na pitanje i kako je sačinjen i kako funkcioniše u praksi. Sprovode istraživanje o sljedećem:

1. Koji su primjeri većinskih/manjinskih problema u našem društvu?
2. Proučavanje konkretnog slučaja: na koji način naš Ustav i zakoni rješavaju to konkretno pitanje?
3. Kakav je naš sud o konačnom rješenju?

Treći dio

Učešće u politici:

Participacija kroz komunikaciju

Nastavna jedinica 8: Sloboda

Javna rasprava

Zašto sloboda (govora) ne funkcionira bez strogih pravila?

Nastavna jedinica 9: Mediji

Učestvovati u demokratiji preko medija

Producenti i korisnici medija kao cenzori i selektori programa

NASTAVNA JEDINICA 8

SLOBODA

Viši srednji nivo

Javna rasprava

Zašto sloboda (govora) ne funkcioniše bez strogih pravila?

8.1 Koji problemi nas zanimaju?

Učenici učestvuju u planiranju rasprave

8.2 Pripremanje rasprave

Ključne izjave i strategije za raspravu

8.3 Raspravljamo – odlučujemo – izvještavamo

Javna rasprava i odlučivanje

8.4 Jedna rasprava – različite perspektive Učenici se osvrću na raspravu

Nastavna jedinica 8

Sloboda

Javna rasprava

Zašto sloboda (govora)

ne funkcionira bez strogih pravila?

Uvod za nastavnike

Zašto sloboda (govora) ne funkcionira bez strogih pravila?

Nekim bi čitaocima to pitanje moglo da se čini čudnim. Na kraju krajeva, sloboda znači da možemo reći i činiti šta želimo. Demokratija je sistem za otvorena, slobodna društva. Stroga pravila podsjećaju nas na nešto sasvim različito – na autokratsku vladavinu, na primjer. Dakle, koja se poruka krije iza tog pitanja? Ukratko, sloboda i jednakost su blizanci. Svi uživamo pravo na slobodu, ali treba nam i jednaka mogućnost da ih ostvarimo – zbog toga su nam potrebna pravila. U ovoj jedinici, učenici će spoznati važnost tog principa za učešće u demokratiji.

Zašto je u ovoj jedinici naglasak stavljen na raspravu

Građani koji učestvuju u demokratiji učestvuju u različitim raspravama, a time ostvaruju i svoje ljudsko pravo na slobodu mišljenja i izražavanja. Javna rasprava je vještina koja se može naučiti, pa je stoga učenicima potrebno vježbanje u školi. Zbog toga učenici uče kako da vode raspravu, a ova jedinica je povezana sa ključnim pojmom slobode. Sloboda govora i izražavanja ovdje je od posebne važnosti.

Šta učenici rade na času posvećenom raspravi?

U raspravi učestvuje jedanaest učenika. Svaki debatni tim sastoji se od pet učenika i predsjedavajućeg. Ostali učenici prate raspravu, ali i aktivno učestvuju. Tri tima učenika pišu izvještaj o raspravi i u posljednjoj lekciji ove jedinice izvještavaju razred o raspravi. Ostali učenici su publika, a njihova je uloga da procijene argumente, odluče koja je strana na kraju uspjela da ih uvjeri i da glasaju o tome koju stranu podržavaju. Kao i u politici, jedna strana dobija većinu pristalica.

Šta će učenici naučiti u ovoj jedinici?

Rasprava se odvija po strogim pravilima kako bi se osiguralo da svaki učenik dobije pravednu i jednaku priliku da govori. Predsjedavajući prekida učenike koji govore duže od predviđenog vremena. To pravilo je nužno jer štiti pravo svakog govornika na slobodno izražavanje u okviru propisanog vremena. Prema tome, sloboda ne funkcionira bez strogih pravila (vidi podnaslov ove jedinice). Bez tog principa ni jedan demokratski sistem ne bi funkcionisao, niti bi ljudska prava mnogo značila u životima ljudi.

Koji je zadatak nastavnika u ovoj jedinici?

U ovoj jedinici mnogo vremena ostavljeno je učenicima za samostalni rad kako bi uvježbavali svoju vještinu raspravljanja i zapažanja, ali i snosili odgovornost za ono što čine. Lekcije 2-4 počinju s izlaganjima učenika. Kada učenici samostalno rade, nastavnikova uloga jeste uloga instruktora: on posmatra učenike da bi utvrdio što rade dobro i kojim je od njihovih kompetencija potrebno posvetiti više pažnje i uvježbavanja. Nastavnik im pruža podršku ako je zatraže, ali ne bi smio da im nudi rješenja zadataka.

Razvijanje kompetencije: povezanost s drugim jedinicama ovog priručnika

Šta pokazuje ova tabela?

Naslov ovog priručnika, „Učestvovati u demokratiji“, stavlja naglasak na kompetencije aktivnog građanina u demokratiji. Tabela pokazuje potencijal za sinergijski učinak jedinica koje su sastavni dio ovog priručnika. Iz nje se vidi koje kompetencije se razvijaju u jedinici 8 (osjenčeni red tabele). Masno uokvirena kolona pokazuje kompetencije političkog odlučivanja i djelovanja – uokvirena je zbog velike povezanosti sa učešćem u demokratiji. Redovi ispod toga pokazuju povezanost s drugim jedinicama ovog priručnika: koje kompetencije se razvijaju u tim jedinicama, a predstavljaju podršku učenicima u jedinici 8?

Kako možemo koristiti ovu tabelu?

Nastavnici mogu koristiti ovu tabelu kao instrument za različito planiranje nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava.

- Tabela pomaže nastavnicima koji samo nekoliko lekcija mogu posvetiti obrazovanju za demokratiju i ljudska prava: nastavnik može izabrati samo ovu jedinicu, a izostaviti ostale, jer zna da neke ključne kompetencije, u izvjesnoj mjeri, razvija i ova jedinica – npr. analiza, reflektivna upotreba medija i odgovornost.
- Tabela pomaže nastavnicima da iskoriste sinergijske učinke koji učenicima omogućavaju da u više navrata budu obučavani u cilju razvijanja važnih kompetencija, u različitim kontekstima koji su višestruko povezani. U tom slučaju nastavnik bira i kombinuje nekoliko jedinica.

Jedinice	Dimenzije razvijanja kompetencije			Stavovi i vrijednosti
	Politička analiza i procjena	Metodi i vještine	Učešće u demokratiji. Političko odlučivanje i djelovanje	
8. Sloboda	Prepoznavanje ključnih izjava. Povezivanje i rangiranje argumenata; izbor. Analiziranje selektivne konstrukcije stvarnosti koju sprovode mediji.	Raspravljjanje: kratke i jasne izjave. Igranje u timu. Pisanje novosti.	Odlučivanje većinom glasova.	Etika međusobnog Uvažavanja.
2 Odgovornost	Odgovornost je čak važnija			
7 Jednakost	Analiziranje i rješavanje većinskih/manjinskih problema		od pravila u svrhu funkcionisanja demokratije (jedinice 2 i 7)	

5 Pravila i propisi			Neutralizovanje potencijalno trajnog sukoba interesa utvrđivanjem sistema pravila i propisa.	
6 Vlast i politika	Proučavanje rasprave o utvrđivanju programa i političkom odlučivanju.		Prepoznavanje gdje u političkim procesima odlučivanja građani mogu intervenisati.	
9 Mediji	Analiziranje selektivne konstrukcije stvarnosti od strane medija.	Pisanje novosti.	Refleksivna upotreba informacija koje prenose mediji.	

NASTAVNA JEDINICA 8: Sloboda – javna rasprava

Zašto sloboda (govora) ne funkcioniše bez strogih pravila?

Tema lekcije	Razvijanje kompetencije /ishodi učenja	Zadaci za učenike	Materijali i sredstva	Metod
Lekcija 1 Koji problemi nas zanimaju? (3 sedmice unaprijed)	Preuzimanje odgovornosti. Kriterijumi za izbor pitanja za raspravu u razredu: politički značaj, interesi učenika, povezanost s učeničkim razumijevanjem i iskustvom.	Učenici izlažu ideje i prikupljaju informacije o pitanjima za raspravu.	Radni list za učenike 8.1. Informacije kroz medije. Bilješke o ličnom iskustvu i stavovima. <i>Flip chart.</i>	Rad u parovima.
Lekcija 2 Priprema za raspravu.	Participacija: učenici biraju glasanjem. Metodi i vještine: timski rad.	Učenici pripremaju svoje uloge za raspravu.	Radni listovi za učenike 8.2-8.5, 9.1. Medijske informacije. Tabloid, kvalitetna štampa, časopis za mlade.	Grupni rad, kooperativno učenje.
Lekcija 3 Raspravljamo – odlučujemo – izvještavamo	Slobodno govoriti; raspravljati sa suparnikom; sarađivati u timu. Pratiti i ocjenjivati razmjenu argumenata.	Učenici učestvuju ili posmatraju i slušaju raspravu. Zadaci u nastavku za grupe koje pripremaju lekciju refleksije.	Radni listovi za učenike 8.2-8.5, 9.1.	Rasprava. Grupni rad (glasanje). Izvještavanje.
Lekcija 4 Jedna rasprava – različite perspektive.	Analiziranje i ocjenjivanje zajedničkog iskustva. Mediji oblikuju našu percepciju stvarnosti. Pravila garantuju jednake mogućnosti ostvarivanja prava na slobodu.	Učenici upoređuju medijske novosti o raspravi. Učenici se osvrću na iskustvo raspravljanja.	Učenici pišu novinske izvještaje. Nastavni materijali 9.1.	Izlaganje. Rasprava.

Lekcija 1

Koji problemi nas zanimaju?

Učenici učestvuju u planiranju rasprave

Napomena: ova lekcija se obrađuje tri sedmice prije ostalih lekcija.

Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.	
Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.	
Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.	
Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod , važni su sastavni dijelovi procesa učenja.	
Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.	
Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.	
Razvijanje kompetencije	Preuzimanje odgovornosti, izbor predmeta i materijala primjenom određenih kriterijuma.
Ishodi učenja	Kriterijumi za izbor tema za raspravu u razredu: politička relevantnost, interesi učenika, povezanost s učeničkim razumijevanjem i iskustvom.
Zadaci za učenike	Učenici izlažu ideje i prikupljaju informacije o pitanjima za raspravu.
Materijali i sredstva	Informacije preko medija. Bilješke o ličnom iskustvu i stavovima. Papir sa <i>flip chart</i> -a istaknut na zidu s učeničkim sugestijama i listom za provjeru (imena učenika s kućicom za kvačicu). Radni list za učenike 8.1.
Metod	Rad u parovima.
Raspored vremena	Uključivanje učenika u rad. 15 min.
	Uvod u zadatak 10 min.
	Rad u parovima. 15 min.
	Vremenski razmak između lekcija 1 i 2 3 sedmice

Informacije za nastavnika: zašto se ova lekcija obrađuje tri sedmice unaprijed

Ova lekcija obrađuje se tri sedmice prije svih ostalih, a razlog za to je da se učenicima omogući pripremanje materijala za drugu lekciju i učešće u planiranju rasprave u okviru treće lekcije. Dakle, ova lekcija služi za **prethodno organizovanje**: učenici unaprijed dobijaju informacije koje će im biti potrebne za određeni zadatak.

Učešće u planiranju lekcija odgovara učešću u zajednici. U svim situacijama aktivni građanin je informisani građanin. Iz te perspektive, prethodno organizovanje rada u ovoj jedinici demonstrira osnovni princip učešća u demokratiji.

Prethodno organizovanje traži vremenski period od približno tri sedmice između prve i ostalih lekcija (nastavnik stoga mora odlučiti kako da obrađuje lekcije unutar tog perioda). Taj se period dijeli u dvije faze:

Faza 1. (dvije sedmice): učenici rade u parovima. Na kraju faze 1, svaki tim predlaže neku temu o kojoj će se raspravljati jer smatraju da je zanimljiva i prikladna. Moraju obezbijediti informacije potrebne za rad u razredu (jedna stranica).

Učestvovati u demokratiji

Utvrđuje se datum kada se faza 1 završava, a kada faza 2 počinje.

Faza 2 (jedna sedmica): vrijeme za čitanje. Na kraju faze 2 svaki učenik zna sve predložene teme i pročitao je sve materijale. Svaki učenik je odabrao temu koja će biti predmet rasprave.

Raspored prethodnog organizovanja

Lekcije	Lekcija 1.	Lekcija 2
Aktivnosti učenika	Faza 1 Učenici sastavljaju svoje predloge za temu rasprave.	Faza 2 Učenici čitaju predloge.
Raspored vremena	I sedmica	II sedmica
	Krajnji rok	

Opis lekcije

Priprema prije lekcije

Za korak 1, raspravljanje: ako je potrebno, nastavnik je oslobodio prostor u učionici za vježbu raspravljanja.

Za korak 2.3, uputstva za zadatak: nastavnik je postavio dva papira sa *flip chart*-a na zid učionice.

1. Uključivanje učenika

Priprema: nastavnik trakom dužine od približno pet metara dijeli prostor na podu učionice. Učenicima je potrebno dovoljno prostora za stajanje s obje strane trake, a stoje okrenuti jedni prema drugima. Ukoliko je učionica premala ili prenatrpana, zadatak se može organizirati i u hodniku.

Nastavnik traži od učenika da stanu u krug oko te linije. Zatim kaže sljedeće:

„Svako dijete bi u školi trebalo da provede dodatnu godinu dana.”

Nastavnik poziva učenike da se premjeste na prostor s jedne strane trake – lijevo ako podržavaju izjavu, a desno ako se ne slažu. Učenici nekoliko minuta razmjenjuju svoja gledišta i ideje.

Zatim nastavnik poziva učenike da razmijene svoja gledišta. Pritom treba voditi računa o nekoliko pravila:

1. Dvije strane naizmjenično iznose svoje argumente.
2. Govornici se ne smiju prekidati.
3. Govornici imaju na raspolaganju 30 sekundi za iznošenje svog mišljenja.

Učenici potom razmjenjuju argumente, što djeluje kao rasprava. Nakon pet minuta ili prije, ako jednoj strani ponestane ideja, nastavnik zaustavlja raspravu i traži da se učenici vrate na svoja mjesta – stolice stoje u obliku pravougaonika radi lakše komunikacije.

2. Uvod u zadatak

2.1 Zbog čega je vođenje rasprave važno za učešće u demokratiji?

Nastavnik podsjeća na prethodnu aktivnost – radilo se o raspravi. U vrlo kratkom vremenu učenici su razmijenili mnogo ideja i argumenata. Učenici sada mogu da komentarišu stečeno iskustvo.

Nastavnik objašnjava učenicima važnost razvijanja debatnih vještina, budući da se mnoge rasprave u demokratskom okruženju odvijaju na taj način. Građani uživaju ljudska prava slobodnog mišljenja i izražavanja, ali potrebne su im vještine vođenja rasprave da bi ih ostvarili.

Nastavnik provjerava da li učenici razumiju i prihvataju tu definiciju zadatka za uvježbavanje.

2.2 Pojašnjenje: koja tema je prikladna za vođenje rasprave?

Nastavnik podsjeća na temu – učenici su pokazali da se radi o dobroj temi za raspravu. Šta neku temu čini dobrom za raspravu?

Nastavnik sluša ideje i sugestije učenika i ukratko ih zapisuje na tablu ili *flip chart*. Za očekivati je da će se one uglavnom poklapati s pet kriterijuma (3a-3e) sa radnog lista za učenike 8.1.

Nastavnik objašnjava kako će sljedeća rasprava biti zanimljivija i učenici će biti uspješniji ako sami izaberu temu rasprave. Dakle, imaju mogućnost da za sljedeću lekciju, za tri sedmice, izaberu temu. Do tada bi trebalo da daju predloge. Učenici će na sljedećem času izvršiti izbor.

Nastavnik dijeli radni list za učenike 8.1 i skreće pažnja na kriterijume koje su učenici predložili i traži da ih uporede s kriterijumima pod 3a-3e na radnom listu. Ako se učenici i nastavnik slože da treba izmijeniti popis kriterijuma, to će i učiniti.

2.3 Uputstva: skupljanje ideja na *flip chart*-u

Nastavnik odlazi do papira sa *flip chart*-a na zidu i traži da učenici pročitaju radni list 8.1 dok on istovremeno crta sljedeću tabelu:

Koja je tema dobra za raspravu?			
Svakodnevni ili školski život	Društvena ili kulturna pitanja	Politička pitanja	Ostala pitanja

Kada učenici budu pročitali radni materijal, nastavnik ih upućuje na *flip chart*. Tema o kojoj su učenici raspravljali na početku lekcije političke je prirode – kako bi obrazovanje u našoj zemlji trebalo biti organizovano? Ostale teme takođe su zanimljive:

- Političke teme;
- Društvene teme;
- Teme iz školskog i svakodnevnog života;
- Ostale teme – sve ostale ideje.

Učenici se mogu pozvati na lično iskustvo, ili na ono što znaju iz aktuelnog političkog života, ili pak mogu potražiti druge informacije.

U tom bi trenutku učenici trebalo da raspolazu nekim primjerima. Nastavnik ih podstiče da izlože svoje ideje. Ako se to pokaže preteškim, nastavnik može da pomogne sljedećim primjerima:

- *Svakodnevni ili školski život*: „Automobili donose više štete nego koristi.“
- *Društvene ili kulturne teme*: „Televizija igra pozitivnu ulogu u društvu.“ (Ili: internet, mobilni telefoni, itd.)
- *Političke teme*: „Žene bi trebalo da uživaju isti tretman kao muškarci.“

2.4 Uputstva: pridržavanje roka

Na kraju nastavnik objašnjava zašto postoji rok. Kako bi svi mogli pročitati materijale, zadan je rok – pet školskih dana prije početka prve lekcije. Učenici moraju znati da će oni birati temu, ali da unaprijed treba da pročitaju materijale. U protivnom se ne može održati demokratsko glasanje, a to mora biti organizovano efikasno i u okviru raspoloživog vremena za lekciju. Tokom obrade lekcije neće biti vremena za čitanje materijala.

Nastavnik daje učenicima uputstva o tome gdje da spremne bilješke i materijale.

Na kraju nastavnik naglašava da je važno da učenici odluče o kojoj će temi raspravljati.

3. Rad u parovima

Učenici formiraju parove i rade sami, slijedeći uputstva koje su dobili tokom lekcije i iz nastavnog materijala. Sami utvrđuju domaći zadatak.

Lekcija 2

Pripreme za raspravu

Ključne izjave i debatne strategije

Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.	
Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.	
Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.	
Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod , važni su sastavni dijelovi procesa učenja.	
Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.	
Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.	
Razvijanje kompetencije	Učešće: učenici odlučuju glasanjem. Metodi i vještine: timski rad.
Cilj učenja	
Zadaci za učenike	Učenici pripremaju svoje uloge u raspravi.
Materijali i sredstva	Radni listovi za učenike 8.2-8.5, 9.1. Medijske informacije. Tabloid i kvalitetne novine, časopis za mlade.
Metod	Grupni rad, saradničko učenje.
Raspored vremena	1. Učenici biraju temu. 10 min.
	2. Formiranje grupa za raspravu. 10 min.
	3. Grupni rad. 20 min.

Informacije

Jedinica se sastoji od dvije aktivnosti: 1. učenici biraju temu rasprave i 2. učenici formiraju grupe i pripremaju se za svoje uloge u raspravi: dva tima u raspravi (“afirmativan”, ili *pro* strana, i “negativan”, ili *contra* strana).

Glavni dio lekcije odnosi se na pripremanje rasprave. Zbog toga je važno da se glasanje obavi neometano i efikasno.

Vrlo uzbudljivo iskustvo grupa zaduženih za izvještavanje biće objavljivanje njihove priče u stvarnim novinama. Nastavnik to može predložiti timovima za izvještavanje. Ako se učenici slože, nastavnik s njima dogovara strategiju obraćanja nekoj od novina.

1. Učenici biraju temu

Nastavnik funkcioniše kao predsjedavajući tokom prve lekcije. Najprije zahvaljuje učenicima što su ponudili toliko zanimljivih ideja.

Od učenika se očekuje da su pročitali ideje i materijale koje su pripremile njihove kolege i da su odlučili o kojim temama bi htjeli da raspravljaju. Dva učenika mogu voditi postupak glasanja. Jedan od njih pita svakog učenika koji je njegov izbor. Drugi učenik na tabli sastavlja popis tema, stavljajući znak uz one koje se javljaju više puta. Potom se teme rangiraju, a razred glasanjem odlučuje između prve tri s popisa. Tako izabrana tema biće tema rasprave.

2. Formiranje grupa za raspravu

Nastavnik najavljuje pripreme za raspravu. Rasprava se odvija po određenim pravilima, a učenici formiraju grupe i timove koji preuzimaju različite uloge.

Učenici dobijaju radni list za učenike 8.2 i čitaju ga u tišini. Postavljaju pitanja da bi dobili pojašnjenje za sve što je potrebno dodatno objasniti, a (poželjno je) da drugi učenici ili nastavnik odgovore na ta pitanja. Učenici bi trebalo da razumiju uloge koje preuzimaju različiti timovi.

Učenici se pridružuju jednom od sljedećih timova. Tabela koja slijedi pokazuje koje grupe učestvuju u raspravi i koji im radni materijali trebaju. Timovi koji učestvuju u raspravi moraju imati jednog dodatnog člana u slučaju da se neki član tima razboli na dan održavanja rasprave.

Dva predsjedavajuća međusobno podijele zadatak vođenja rasprave i glasanja. Ako je jedan od njih odsutan zbog bolesti, drugi preuzima oba zadatka.

Grupa	Broj članova (+dodatni članovi)	Radni materijal br.
Debatni tim br. 1 ("afirmativan")	5 (+1)	8.3
Debatni tim br. 2 ("negativan")	5 (+1)	8.3
Prvi i drugi predsjedavajući	2	8.2, 8.4, 8.5
Timovi za izvještavanje (kvalitetna novina, tabloid, časopis za mlade)	3 x 2	8.6, 9.1
Čitalačka publika	Ostali učenici	8.5

To se može spretno izvesti crtanjem dviju kolona na tabli ili na dva papira sa *flip chart*-a. Učenici upisuju svoje ime u grupu po svom izboru. Ako je neka grupa popunjena, nastavnik i učenici zajedno odlučuju kako riješiti njihov problem. To je *njihov* problem, a ne nastavnikov. Iskustvo je pokazalo da su učenici spremni da sarađuju i grupe se formiraju brzo i sa zadovoljavajućim rezultatom za učenike.

3. Pripreme za raspravu

Grupe dobijaju primjerak radnog lista 8.3 (debatni timovi), 8.4 (čitalačka publika) ili 8.5 (reporteri). Drugu polovinu časa grupe provode planirajući svoju aktivnost i, ako je potrebno, domaći zadatak. Nastavnik ima ulogu posmatrača i instruktora. Kao instruktor, nastavnik ne prilazi grupama, ne čita njihove radove i ne učestvuje u kreiranju rezultata. Ako je grupama potrebna pomoć, one prilaze nastavniku. Ako to nije slučaj, imaju slobodu i odgovornost da rade kako misle da je najbolje. Iskustvo je pokazalo da učenici cijene povjerenje koje im je ukazano i ono je snažan podsticaj i ohrabrenje.

Nastavnik reporterima daje primjerak njihove vrste novina – tabloid, kvalitetne dnevne novine ili časopis za mlade. To će im pomoći da pokušaju da zamisle kakav profil čitalaca ima njihova novina i kako bi trebalo da izgleda njihova novinarska priča.

Ako je to moguće, nastavnik može zamoliti učenike da školske klupe i stolice slože kao što je prikazano na radnom listu za učenike 8.2 prije početka sljedećeg časa.

Lekcija 3

Raspravljamo – odlučujemo – izvještavamo

Javno raspravljanje i odlučivanje

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Slobodno govoriti; raspravljati s protivnikom; saradivati u timu. Pratiti i ocjenjivati razmjenu argumenata.
Cilj učenja	Povezan s temom o kojoj se raspravlja.
Zadaci za učenike	Učenici učestvuju, posmatraju i slušaju raspravu. Naknadni zadaci za grupe radi pripreme osvrta.
Materijali i sredstva	Radni listovi za učenike 8.2-8.5, 9.1.
Metod	Rasprava, grupni rad (glasanje), izvještavanje.
Raspored	1. Rasprava. 25 min.
	2. Glasanje slušalaca. 10 min.
	3. Zadatak: informacije za osvrt na učinjeno. 5 min.

Informacije

Ova lekcija uključuje osnovni zadatak cijele jedinice, raspravu. Opširne pripreme u prethodnoj lekciji imale su za cilj da učenicima uliju povjerenje kako bi mogli da odigraju svoje uloge.

Predsjedavajući su odgovorni za vođenje rasprave i glasanje slušalaca.

Nastavnik počinje i zaključuje lekciju i prvenstveno je posmatrač.

Podijeljeni radni materijali sadrže pravila i uputstva o tome kako grupe treba da odigraju svoje uloge. Ovakav scenarijo tipičan je za učenje koje se temelji na zadacima: lekcija je vrlo strukturisana zahvaljujući različitim zadacima i strogo je određena pravilima i rasporedom, a nastavnik gotovo uopšte ne govori. Ipak, ishodi učenja koje nastavnik ima na umu očiti su tokom cijele lekcije – čak mnogo izraženije nego kod frontalne nastave, budući da su sada učenici preuzeli odgovornost za učenje.

Opis lekcije

Radni list za učenike 8.4 (Uloga predsjedavajućih) sadrži detaljan opis o tome kako se odvija rasprava i glasanje slušalaca. Zato opis ovih faza može biti jako kratak.

1. Rasprava

Nastavnik najavljuje program lekcije: rasprava, nakon koje slijedi glasanje slušalaca i izvještavanje. Ako je potrebno, nastavnik moli učenike da školske klupe i stolice slože na način prikazan u radnom listu 8.2.

Nakon toga nastupa prvi predsjedavajući. Učenici zauzimaju svoja mjesta kao timovi koji učestvuju u raspravi, predsjedavajući, slušaoci i reporteri. Nastavnik sjedi sa slušaocima, po mogućnosti u zadnjem redu. Učenici ne bi trebalo da gledaju nastavnika, već jedan drugog. Oni igraju svoje uloge, a nastavnik sluša.

2. Glasanje slušalaca

Drugi predsjedavajući vodi raspravu slušalaca i glasanje. U tom trenutku nastavnik napušta mjesto slušaoca i s određene udaljenosti prati rad učenika. Dok učenici, koji su dio slušalaca raspravljaju o glasanju, timovi koji učestvuju u raspravi i reporteri slušaju.

Nakon pet minuta predsjedavajući zaustavlja raspravu i vodi postupak glasanja. Kad je predsjedavajući završio s glasanjem, nastavnik preuzima svoju ulogu.

3. Domaći zadatak: doprinosi učenika za lekciju koja slijedi (Lekcija 4)

Nastavnik zahvaljuje predsjedavajućima što su obavili lavovski dio posla. Poslije toga zahvaljuje učenicima i slušaocima i izriče pohvale kako već smatra primjerenim. U ovom trenutku ne bi trebalo da se iznose nikakvi kritički komentari. Četvrta lekcija pruža mogućnost za povratne informacije i osvrt na raspravu i glasanje i to je ono što nastavnik treba da kaže učenicima.

Nastavnik traži da svi učenici, osim reportera, razmisle o svojim osjećajima, utiscima i stavovima koji se odnose na raspravu, naknadni razgovor i glasanje, kao i da pripreme kratku izjavu kao informaciju za sljedeću lekciju, s naglaskom na sljedećim pitanjima:

1. Kažite svoje mišljenje o problemu o kojem se raspravljalo. Objasnite koji je argument najviše uticao na formiranje vašeg mišljenja.

2. Sa svog gledišta opišite kakav su učinak pravila, a posebno ograničenje od jednog minuta, imala na raspravu.

Timovi reportera ne bi smjeli da dobiju taj zadatak jer oni treba da napišu svoju novinarsku priču. Nastavnik poziva šest učenika koji treba da odluče kako će objaviti priču – tako što će dva ili tri primjerka priče pričvrstiti na zid, ili što će svakom učeniku dati po jedan primjerak.

Lekcija 4

Jedna rasprava – različite perspektive

Učenici se osvrću na raspravu

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Analiziranje i ocjenjivanje zajedničkog iskustva.
Ishodi učenja	Mediji stvaraju našu percepciju stvarnosti. Pravila garantuju jednake mogućnosti ostvarivanja prava na slobodu.
Zadaci za učenike	Učenici upoređuju novinarske priče o raspravi. Učenici se osvrću na svoje iskustvo vođenja rasprave.
Materijali i sredstva	Novinarske priče koje su sastavili učenici. Nastavni materijali 9.1
Metod	Izlaganja. Razgovor.
Raspored vremena	1. Tri novinarska izvještaja i razgovor. 15 min. 2. Osvrt: kako su pravila uticala na raspravu? 15 min. 3. Izvještavanje. 10 min.

Informacije

Učenici se osvrću na lekciju iz dvije perspektive, one koja se odnosi na sadržaj i one koja se tiče sistema pravila. Učenike će možda zanimati jedna perspektiva više nego druga, pa se u skladu s tim može mijenjati i naglasak, kako bi se jednoj temi posvetilo više vremena.

Izvještavanje pruža učenicima mogućnost opšteg osvrta na jedinicu.

Učenici su pripremili informacije koje svakom učeniku daju mogućnost učešća tokom lekcije. Stoga nastavnik može i mora da učenicima obezvjedi mnogo vremena za govorenje. Njihovo istupanje može se događati tokom cijele lekcije (vidi osnovna pitanja za informacije koje daju učenici). Nastavnik vodi lekciju i daje samo svoje kratke iskaze u svrhu sažimanja i strukturisanja rasprave.

Opis lekcije

Objašnjavanje plana lekcije

Nastavnik predstavlja plan lekcije i naglašava njegovu podudarnost s osnovnim pitanjima iz učeničkog domaćeg zadatka. Ako se učenici slažu i nemaju predlog u smislu stavljanja naglaska na samo jednu konkretnu temu, nastavnik uvodi prvu fazu lekcije.

1. Tri novinarska izvještaja s raspravom

Nastavnik najavljuje da će tri tima reportera iznijeti svoje novinarske priče. Učenici imaju zadatak da slušaju i upoređuju, budući da novinari rade za različite vrste novina. Da bi mogli uporediti novinarske priče, učenici treba da budu spremni da prave bilješke. Nastavnik objašnjava zadatak crtanjem jednostavne tabele na tablu ili *flip chart* :

Novinarska priča	Br. 1	Br. 2	Br. 3
Jezik			
...			
...			
...			
Ocjena			

Nastavnik se poziva na priču navodeći samo broj, a učenicima ostavlja da je predstave. Jezik je jedna od karakteristika na osnovu koje se priče upoređuju, a učenici mogu slobodno da prave bilješke o onom što su primijetili. Ako im se više sviđa jedna vrsta izvještaja i novinarske priče, treba da navedu razloge zbog kojih je to tako.

Nastavnik treba da utvrdi da li učenici imaju još pitanja o svom zadatku, a potom daje riječ trima timovima reportera. Oni naizmjenično čitaju svoje novinarske priče, bez razgovora ili komentara između pojedinih priča.

Zatim učenici daju povratne informacije. Nastavnik sluša i podstiče učenike da objasne kriterijume kojima su se služili u svrhu upoređivanja i ocjenjivanja novinarskih priča.

Nastavnik sažima raspravu naglašavajući njen ključni vid: tri tima medijskih reportera bila su na istoj raspravi, ali slike koju su stvorili svojim čitaocima znatno se razlikuju. To pokazuje da mediji prenose stvarnost svima onima koji nijesu bili prisutni na nekom događaju. Prenoseći stvarnost, oni je konstruišu – birajući i naglašavajući neke elemente, a izbacujući ili posvećujući manje pažnje drugima. Nastavnik se može osvrnuti na odabrane pojedinosti iz novinarskih priča, ili na doprinose učenika u prilog nekoj tvrdnji (vidi nastavni materijal 9.1).

2. Osvrt: kako su pravila uticala na raspravu?

Nastavnik ponovo traži informacije od učenika. Slušaju i učenici i nastavnik. Neki komentari mogu biti prilično kritički (vremensko ograničenje je „nedemokratsko“, ne dopušta slobodno izražavanje), a neki učenici mogu podržati pravila.

Tokom rasprave, nastavnik može da zamoli kritičare da razmisle o tome šta bi se dogodilo da je vremensko ograničenje bilo ukinuto. Jasno im je da bi rasprava trajala duže, a budući da raspored vremena za ovu lekciju postavlja apsolutno ograničenje, u pravilima je uzeta u obzir stvarnost i pravedno se raspodijelilo raspoloživo vrijeme na sasvim male djelove. Govornici treba da komentarišu kako su se nosili s vremenskim ograničenjem: jesu li uspjeli da se fokusiraju na bitne stvari?

3. Izvještavanje

Ovdje učenici iznose neke uopštene povratne informacije.

Nastavnik, suočen s kritikama, ne bi trebalo da opravdava svoj rad niti da odbacuje kritičke primjedbe. Budući da su učenici imali velik udio u aktivnostima i odgovornosti, uspjesi i neuspjesi su njihovi, jednako kao i nastavnikovi. Ako učenici nijesu toga svjesni, nastavnik to treba da naglasi.

Ako su učenici uživali u raspravi, nastavnik može predložiti proširivanje u obliku debatnog kluba. Tu bi se moglo raspravljati o nekim pitanjima koja su učenici predložili. Debatni klubovi veoma su uobičajeni u zemljama engleskog govornog područja širom svijeta, kao i među nastavnicima engleskog kao stranog jezika. Internet nudi obilje odličnih materijala za nastavnike i učenike koje zanima vođenje debate.

Nastavni materijal 8.1

Zašto sloboda zavisi od ograničenja pravilima i propisima?

Mogućnosti učenja koje se nude u ovoj jedinici

Međuzavisnost u nedostatku vremena

Najdragocjenije sredstvo podučavanja i učenja, kao uostalom i uopšteno u životu, jeste vrijeme. Kao stručnjaci, nastavnici moraju neprestano odgovarati na pitanje kako u razredu najbolje iskoristiti raspoloživo vrijeme, dok kod interaktivnog učenja odgovornost za to preuzimaju učenici. Uspješna organizacija u ovoj jedinici funkcionisaće samo ako učenici prihvate odgovornost da odvoje vrijeme za uzajamno čitanje materijala kada ga dobiju – prije prve lekcije. U prvoj lekciji samo 10 minuta može da se dodijeli četirima grupama da izaberu temu za javnu raspravu. Ako su propustili da unaprijed pročitaju materijale, razred će imati jednu ideju manje za izbor – to je primjer u kojoj mjeri zavisimo jedni od drugih (međuzavisnost).

Stroga pravila zaštite slobode govora

Javna rasprava mora se odvijati u okviru zadatog vremena. Svi govornici uživaju ista prava na slobodu mišljenja i izražavanja. Raspoloživo vrijeme za govorenje stoga mora se pravedno raspodijeliti, što znači jednako, minut po izjavi. Čini se paradoksalnim da su neophodna i korisna stroga pravila da štite našu slobodu. Vremensko ograničenje ima dvostruku funkciju: zagarantovano nam je vrijeme za govorenje i to je pravedno. S druge strane, to svakog govornika ograničava na veoma kratko vrijeme koje ima na raspolaganju pa stoga učenici moraju pažljivo razmišljati šta žele da kažu. Moraju se fokusirati na osnovne argumente, izostaviti sve što je manje važno, a svoje stanovište iznijeti jasno i sažeto.

Sloboda i ograničenje

Sloboda djelovanja i govorenja koja učenicima stoji na raspolaganju zadata je ili ograničena i definisana, i to na dva načina. Prvo, raspoloživim vremenom za učenje – časi traju otprilike 40 minuta, a rasprava se mora održati u okviru jednog časa i trajati najviše 20 minuta, budući da tokom tog časa treba odraditi i druge stvari. Drugo, pravila o održavanju rasprave svakom govorniku daje pravedan, ali strogo ograničeni udio u vremenu u trajanju od jednog minuta po izjavi. Ograničenje ima strukturalnu dimenziju – tokom cijelog života nedostaje nam vremena – ali i političku, društvenu dimenziju: pravila postavljaju ograničenja bez kojih ne bismo mogli uživati u svojim slobodama, ne kršeći pritom prava drugih. Nedostatak vremena nije nešto o čemu možemo pregovarati, ali pravila jesu.

Škola je život

Dijalektika slobode i ograničenja, ukorijenjena u opštoj nedostatak vremena, događa se u školi, kao i u javnom životu. U tom smislu, zaista doslovnom, škola *jeste* život.

NASTAVNA JEDINICA 9

MEDIJI

Viši srednji nivo

**Učestvovati u demokratiji preko medija
producenti i korisnici medija kao cenzori i selektori
političkog programa**

9.1 Mi smo cenzori!

Mi odlučujemo šta želimo čitati

9.2 i 9.3 Mi smo cenzori!

Mi odlučujemo kakve ćemo vijesti ponuditi čitaocima

9.4 Kontrolišemo li medije – ili mediji kontrolišu nas?

Mediji – instrument komunikacije i moći

NASTAVNA JEDINICA 9

Mediji

Učestvovati u demokratiji putem medija

Uvod za nastavnike

1. U demokratiji učestvujemo preko medija

Učešće u društvu i politici je, u suštini, komunikacija s drugima – primanje i davanje informacija preko medija. Građani koji ne mogu da komuniciraju preko medija, ne mogu učestvovati u društvu i politici.

Mediji nude mnoštvo načina komuniciranja i donose više informacija nego ikada prije, ali oni istovremeno i kontrolišu šta i kako komuniciramo. Živimo u medijskoj kulturi. Moderna komunikacija koja se zasniva na medijima i koju mediji kontrolišu izazov je za svakog pojedinca.

Mediji, s jedne strane, nude fascinantne mogućnosti građanima koji su obrazovani u smislu medijske pismenosti i koji se stoga prema medijima mogu odnositi kritički i promišljeno, uspješno se noseći s ogromnim količinama informacija različitih vrsta i kvaliteta.

S druge strane, mediji isključuju sve one koji ne mogu da sebi priušte njihovo kupovanje, ili ne posjeduju vještine koje su potrebne za njihovo korišćenje i procjenjivanje kvaliteta informacija.

2. Medijska pismenost – ključna kompetencija u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava

Medijska pismenost možda je čak i *najbitnija* sposobnost u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava. Podučavanje o ljudskim pravima direktno je povezano s medijskom pismenošću. Sloboda medija i pravo na slobodan pristup informacijama zavise od kompetencije ostvarivanja tih prava. Neujednačen nivo medijske pismenosti u društvu stvara novu dimenziju neujednačenih mogućnosti i nove oblike uključenosti i isključenosti.

U ovoj jedinici nastoji se da se učenicima pomogne da učine važan korak u razvijanju medijske pismenosti. Imaju priliku da osjete kako kroz medije stvaramo svoju sliku stvarnosti – kao autori, ali i kao primaoci medijskih poruka. Obje ove uloge, na različite načine, funkcionišu kao cenzori i selektori programa, u smislu da se naša slika svijeta, a posebno politike, temelji i oblikuje uz pomoć medijskih poruka koje primamo nakon što su već prošle dva filtera – izbor koji su učinili autor ili producent, potom onaj naš, dakle izbor korisnika medija.

U ovoj jedinici naglasak je stavljen na jedan vrlo važan vid medijske pismenosti: sve medijske poruke su konstruisane. Ima jako mnogo potencijala za transkurikularno podučavanje, na primjer jezika, analiziranjem specifičnog jezika kojim se mediji koriste (vidi nastavni materijal 9A – Naučiti šta treba da tražimo, br. 1 i 2).

3. Prikaz jedinice

Ova jedinica fokusira se na pitanje kako se odvija cenzura i selekcija programa kroz medije. Igranjem uloga učenici prolaze iskustvo iz obje perspektive: korisnika medija, ali i medijskih producenata.

Lekcija 1: Mi smo cenzori! Mi odlučujemo šta želimo čitati.

Lekcija 2 i 3: Mi smo cenzori! Mi odlučujemo koje ćemo vijesti ponuditi čitaocima.

Lekcija 4: Kontrolišemo li medije – ili mediji kontrolišu nas? Promišljanje.

U prvoj lekciji učenici postaju svjesni svoje uloge cenzora u vlastitu korist. Biraju između dvije različite novine, a pritom neke informacije biraju, a druge odbacuju. Na taj način ostvaruju svoje ljudsko pravo na slobodan pristup i izbor informacija.

U drugoj i trećoj lekciji učenici rade na ključnom zadatku, malom projektu u kojem izrađuju zidne novine. Sada su ponovo u ulozi cenzora, ali ovog puta su na strani onog koji šalje informacije, a ne na strani primaoca. Ostvaruju svoje ljudsko pravo na slobodne, necenzurisane novine.

U četvrtoj lekciji učenici se osvrću na svoj izbor i raspravljaju o moći koju imaju mediji – kao instrumenti komunikacije i moći. Postaju svjesni jakog konstruktivističkog elementa pri stvaranju naše slike o svijetu koju su oblikovali kreatori i primaoci informacija.

4. Konstruktivističko učenje i podučavanje

Ova jedinica učenicima nudi vrijeme i slobodu za konstruktivističko učenje. U konkretnom kontekstu medija, konstruktivističko učenje direktno se poklapa sa stvaranjem medijskih poruka u medijima. Medijsku poruku stvara neko ko ima na umu konkretan interes i stratešku namjeru („reći ili prodati“), kao i sam korisnik.

Nastavnik upoznaje učenike s pojmovima cenzure, selekcije programa, medijske kulture, slobode medija, i slobodnog pristupa informacijama kroz podučavanje, uz njihovo povezivanje s kontekstom konstruktivističkog učenja (vidi u nastavku tabelu s osnovnim pojmovima).

5. Izbor medija

U ovoj jedinici naglasak je na klasičnom štampanom mediju, novinama, koje mnogim mladim ljudima nijesu prvi izbor. Prema tome, zašto bi učenici u ovoj jedinici trebalo da čitaju i proizvode novinu?

1. Prvi razlog je pragmatične prirode. Proučavanje novina i stvaranje jednostavnih zidnih novina zahtijeva sredstva koja su posvuda dostupna, uz veoma male novčane izdatke.
2. Iz didaktičke perspektive, jednostavan primjer funkcioniše bolje ako na učenike želimo da prenesemo dio medijske pismenosti. Pisanjem tekstova rukom, izrezivanjem, lijepljenjem i crtanjem, učenici se vraćaju osnovama medijske proizvodnje. Čak i kod proizvodnje jednostavnih zidnih novina, osnovni fenomen „cenzure“ od strane urednika već postoji, jednako kao i princip stvaranja slike stvarnosti kroz primanje poruke.

Naravno, ti osnovni aspekti postoje i kod svih ostalih medija – radija, TV-a, fotografija svih vrsta, internetske komunikacije, SMS poruka. Svi ovi mediji ne samo da postavljaju veće zahtjeve u pogledu sredstava, ulaganjem sve većeg napora u smislu medijske proizvodnje, već i u pogledu medijske analize, ili dekonstrukcije.

3. Pristup u kojem se radi s novinama slijedi princip spiralnog nastavnog plana u ovom izdanju obrazovanja za demokratiju i ljudska prava. Zadatak koji učenici izvode u ovoj jedinici poklapa se s onim u jedinici 7, knjige III, *Živjeti u demokratiji*, koji je namijenjen nižim razredima srednje škole. Razlika između tih jedinica je nivo promišljanja za koji su učenici sposobni zavisno o njihove starosti.

Osnovni pojmovi

Cenzura

Samo mali dio informacija koje se dnevno dostavljaju urednicima pojavljuje se u štampi. Urednici vijesti izdvajaju ono što se ne može objaviti. Jedan od kriterijuma jeste da li je informacija vrijedna objavljivanja – da li je relevantna i dovoljno zanimljiva? Drugi kriterijum je raspoloživi prostor. Treći kriterijum je ravnoteža koju čitaoci očekuju – između informacije i zabave, između politike, biznisa, sporta, vijesti iz života slavnih, itd.

I čitalac vrši selekciju većine onoga što novine nude. Svi iz iskustva znamo da obično izaberemo samo manji broj članaka i priča, i na kraju bacimo novine pročitavši samo 5-10% ponuđenog.

Princip cenzure odnosno izbora odnosi se i na druge masovne medije - TV i radio, internet i knjige.

Selekcija programa

Urednici vijesti snažno utiču na politički program. Kad neki problemi ili skandali privuku pažnju javnosti o njima se raspravlja, a kreatori politike često moraju reagovati na određeni način. I ovdje čitaoci moraju odigrati svoj udio u cijeloj priči – kako reaguju na iznijete probleme?

Kultura medija

Živimo u kulturi medija (vidi nastavni materijal 9A). U prošloj deceniji pojavili su se načini komunikacije i prenos informacija putem interneta, nakon kojih je uslijedila mobilna telefonija, a oba načina su vrlo privlačna, posebno mlađim generacijama. Osim toga, proces globalizacije podrška je sve većoj dominaciji medija. Medijske poruke su s tekstovnih prešle na vizuelne informacije i proizvele izuzetan uticaj na navike komunikacije i čitanja.

Slobodan pristup informacijama i slobodi štampe

Evropska konvencija o ljudskim pravima, član 10.1. (vidi radni list 2.6)

„Svako ima pravo na slobodu izražavanja. To pravo uključuje slobodu primanja i prenošenja informacija i ideja bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice....“

Vidi i Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima, član 19. (radni list 2.5).

Proizvođači medija, jednako kao i korisnici, ostvaruju temeljna ljudska prava. Cenzura tih sloboda označava razliku između diktature i demokratije. Slobode i tehnološka revolucija kojih smo svjedoci nakon izuma kompjutera i interneta iznjedrili su kulturu medija u kojoj danas živimo. Iskustvo je ambivalentno i tipično za procese modernizacije: ako uspijemo da se nosimo s tim potencijalom, dobijamo; ako ne možemo ispuniti zahtjeve, gubimo. Zbog toga je medijska pismenost ključna kompetencija u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava.

Razvijanje kompetencije: povezanost s ostalim jedinicama ovog priručnika

Šta pokazuje ova tabela?

U naslovu ovog priručnika, *Učestvovati u demokratiji*, naglasak je na sposobnostima aktivnog građanina u demokratiji. Tabela pokazuje potencijal sinergijskih učinaka između jedinica u ovom priručniku. Iz tabele se vidi koje se kompetencije razvijaju u jedinici 9 (osjenčeni red tabele). Masno uokvirena kolona pokazuje kompetencije političkog odlučivanja i djelovanja – uokvirena je zbog velike povezanosti s učešćem u demokratiji. Redovi koji slijede pokazuju povezanost s ostalim jedinicama priručnika: koje kompetencije se uvježbavaju u tim jedinicama, a podrška su učenicima u jedinici 9?

Kako možemo koristiti ovu tabelu?

Nastavnici mogu na različite načine koristiti ovu tabelu kao instrument za planiranje nastave u okviru obrazovanja za demokratiju i ljudska prava.

- Tabela pomaže nastavnicima da postanu svjesni sinergijskih učinaka koji učenicima pomažu da trajno razvijaju važne kompetencije, i to u različitim kontekstima koji su na mnogo načina povezani.
- Tabela pomaže nastavnicima koji samo nekoliko lekcija mogu posvetiti obrazovanju za demokratiju i ljudska prava: nastavnik može izabrati samo ovu jedinicu, a preskočiti ostale budući da zna da se neke ključne kompetencije, u određenoj mjeri, razvijaju u ovoj jedinici – na primjer, razumijevanje važnosti medijske pismenosti, ostvarivanje osnovnih sloboda i sprege između jednakosti i slobode.

Jedinice	Dimenzije razvijanja kompetencije			Stavovi i vrijednosti
	Politička analiza i procjena	Metodi i vještine	Učestvovati u demokratiji. Političko odlučivanje i djelovanje	
9 Mediji	Učestvujemo u demokratiji kroz medijsku komunikaciju. Producenti i korisnici medija funkcionišu kao cenzori	Konstruisanje i dekonstruisanje medijskih poruka	Upotreba medija kao sredstva emitovanja naših stavova i interesa	Svijest o zavisnosti percipiranja stvarnosti iz „druge ruke”, posebno u politici.
7 Ravnopravnost	Jednake mogućnosti učešća zavise od medijske pismenosti			Svijest o informacijama kao sredstvu moći
8 Sloboda	Sloboda medija i slobodan pristup informacijama		Cenzura i selekcija programa: ostvarivanje ljudskih prava	Svijest o informacijama kao sredstvu kontrolisanja moći i vlasti
3 Različitost i pluralizam	Pluralizam mišljenja i interesa odražavaju mediji			
6 Vlast i politika	Selekcija programa			

NASTAVNA JEDINICA 9: Mediji – Učestvovati u demokratiji putem medija

Producenti i korisnici medija kao cenzori i selektori programa

Tema lekcije	Razvijanje kompetencije/cilj učenja	Zadaci za učenike	Materijali i sredstva	Metod
Lekcija 1 Mi smo cenzori! Odlučujemo šta želimo čitati.	Kao cenzori u sopstvenu korist, učenici postaju svjesni svojih sklonosti prema određenim medijima i porukama. I producenti i korisnici djeluju kao cenzori.	Učenici promišljaju o davanju prednosti određenoj novini.	Naslovne strane dviju različitih novina, izdatih istog dana. Radni listovi 9.1-9.3, flomasteri, makaze i ljepilo. Zbirka novina.	Plenarna izlaganja i rasprava. Predavanje. Grupni rad.
Lekcija 2 i 3 Mi smo cenzori! Odlučujemo koje ćemo vijesti ponuditi čitaocima da odaberu.	Saradnja u timu; donositi odluke, dogovoriti ciljeve i plan. Timsko upravljanje i nadzor. Medijski urednici sastavljaju vijesti koje oblikuju našu percepciju stvarnosti.	Učenici izrađuju zidne novine. Upoređuju svoje novine i izbor članaka i vijesti.	Radni listovi za učenike 9.2 i 9.3. <i>Flip chart</i> , flomasteri, makaze i ljepilo. Novine svih vrsta i kategorija.	Rad na projektu.
Lekcija 4 Kontrolišemo li medije – ili mediji kontrolišu nas? Promišljanje.	Promišljanje o izboru članaka i njihovom uticaju. Mediji su moćan instrument komunikacije i kontrole.	Učenici upoređuju i promišljaju o svom izboru članaka i svojim odlukama.	Izlaganje zidnih novina. Nastavni materijal 9A.	Izveštavanje, plenarna rasprava. Predavanje.

Lekcija 1

Mi smo cenzori!

Odlučujemo šta želimo čitati

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Kao cenzori u sopstvenu korist, učenici postaju svjesni svojih sklonosti prema nekim medijima i porukama.
Cilj učenja	I producenti i korisnici djeluju kao cenzori. Mediji stvaraju našu sliku o svijetu. Imaju moć da odluče šta ćemo saznati (cenzura, selekcija programa). S druge strane, mi kao korisnici medija, cenzori smo u svoju vlastitu korist. Biramo ili odbacujemo neke medije i odlučujemo kojim ćemo porukama pokloniti pažnju.
Zadaci za učenike	Učenici promišljaju o svojim sklonostima prema određenoj novini.
Materijali i sredstva	Naslovne strane dviju različitih novina, izdatih istog dana. U velikim razredima bi trebalo da budu dostupna dva ili tri primjerka iste naslovne strane. Radni listovi za učenike 9.1-9.3, <i>flip chart</i> , flomasteri, makaze i ljepilo. Zbirka novina.
Metod	Plenarna izlaganja i rasprava. Predavanje. Grupni rad.
Raspored vremena	Faza 1: Nastavnik uvodi pojam cenzure. 25 min. Faza 2: Učenici planiraju projekat zidnih novina. 15 min.

Informacije

Kao korisnici, učenici reaguju na razlike između novina, pokazujući više sklonosti prema jednoj, a odbijajući drugu. Na osnovu tih sklonosti, učenici djeluju kao cenzori u sopstvenu korist i dovode se u situaciju da toga postanu svjesni.

Promjenom ugla gledanja, učenici shvataju da su i urednici odredili svoje prioritete i izvršili izbor. Kakav izbor i iz kojih razloga? Imajući na umu to pitanje, učenici započinju rad na projektu. Pronaći će odgovor ako urade isto – nastoje da razumiju medije proizvodeći ih. Započinjaju rad na ključnom zadatku ove jedinice.

Nastavnikovo predavanje je povezano s procesom konstruktivističkog učenja. Nastavnik uvodi pojam cenzora nakon što su učenici isto vidjeli na djelu. S druge strane, učenici primjenjuju novi pojam u kasnijem projektu jer on sadrži osnovna pitanja koja se postavljaju u njihovom zadatku.

Opis lekcije

Priprema lekcije

Tri sedmice prije početka rada na ovoj lekciji, nastavnik traži da učenici prikupe štampane medije – novine, časopise, dnevnike, reklamne prospekte, itd. Važno je da prikupe i fotografije. Od učenika se traži da te materijale donesu u školu, na prvi čas kada započinje rad na ovoj jedinici.

Zavisno od raspoloživog prostora, materijale treba izložiti na školskim klupama u učionici. Učenici će ih koristiti za izradu zidnih novina u okviru lekcije 2 i 3.

I nastavnik prikuplja novine i časopise. Pripremajući prvu lekciju, nastavnik se služi tim materijalima i izdvaja po dvije naslovne strane iz različitih novina. Naslovne strane za sve grupe treba da budu iz istog izdanja da bi se na taj način omogućilo poređenje unutar grupa, kao i poređenje njihovih rezultata u plenarnom dijelu. Svaka grupa treba da ima po jedan par naslovnih strana iz raznih novina. Zavisno od mogućnosti učenika, mogu se koristiti i naslovne strane na stranim jezicima.

Na internetskoj stranici www.newseum.org mogu se pronaći PDF verzije (veličina A4) najnovijih naslovnih strana mnogih evropskih novina. Ako nastavnik želi da ih koristi, treba da ih fotokopira kao radne materijale za učenike, a ne da ih samo izloži na tabli (vidi korak 1.1 u nastavku).

Faza 1: Nastavnik uvodi pojam cenzora

Korak 1.1: Učenici govore o tome kojoj novini daju prednost

Nastavnik stavlja dvije naslovne strane novina na tablu. One su međusobno suprotstavljene, na primjer:

- tabloid i kvalitetne novine;
- regionalne i nacionalne novine;
- novine koje odražavaju razna politička opredjeljenja, npr. socijaldemokratska i neoliberalna.

Ako raspolazete s nekoliko primjeraka iste naslovne strane, treba ih izložiti s dovoljno međuprostora, kako bi ih svi učenici dobro vidjeli. U velikim učionicama, to će omogućiti veliku uštedu vremena.

Učenici izlaze i u tišini proučavaju dvije naslovne strane.

Nastavnik traži da se učenici okupe ispred novine kojoj su dali prednost. Formiraju dvije grupe, a ako je potrebno i treću, kojoj se ne sviđa ni jedna od te dvije novine. Učenici u grupi kratko razmjenjuju svoja mišljenja pa zatim u plenarnom krugu iznose razloge zbog kojih su odabrali neku novinu.

Nastavnik sluša i moderira razmjenu mišljenja, ali ne komentariše ni izjave učenika ni njihov izbor.

Korak 1.2: Uputstvo: osnovni pojam cenzora

Nastavnik drži kratko predavanje i uvodi pojam cenzora i njegovo dvostruko značenje. Povezuje ga s kontekstom koji su učenici dali u koraku 1.1. Kao što su učenici pokazali, obično iskazujemo jasnu naklonost prema jednim novinama, jer se novine jako razlikuju. Dajemo prednost jednim novinama, odbijamo druge. U svakodnevnom životu, čak često više volimo da koristimo druge medije kao izvor informacija, npr. TV ili internet. U toj vrlo značajnoj situaciji, funkcionišemo kao cenzori. Odlučujemo kojem mediju i kojim informacijama iz tog medija poklanjamo našu pažnju. Mediji zavise od nas – bez naše pažnje, njihov bi napor bio uzaludan.

Nastavnik potom mijenja ugao gledanja: ne funkcionišu samo čitaoci kao cenzori, već to čine i urednici novina. Oni odlučuju što će nam ponuditi da izaberemo. U tom smislu zavisimo od medija – primamo isključivo informacije koje su oni odabrali.

Pojam cenzora ima dva značenja: i producenti i korisnici medija odlučuju koje su poruke važne. U politici su cenzori ujedno i selektori programa.

Jasno je da i urednici vrše izbor – različite vrste, što pokazuju naslovne stranice njihovih novina. Zbog čega? Učenici će istražiti to pitanje u projektu koji slijedi.

Faza 2: Učenici planiraju projekat izrade zidnih novina

Radni listovi za učenike 9.1-9.3.

Korak 2.1 Nastavnik učenicima objašnjava zadatak

Učenici formiraju grupe od četiri do šest članova i utvrđuju izdavačke timove. Sljedeće dvije lekcije namijenjene su izradi zidnih novina.

Odigraće ulogu cenzora koju imaju urednici i baviće se sljedećim pitanjima:

- Koje teme ćemo izabrati?
- Koju temu ćemo izabrati kao „mamac“ ili uvodnik?
- Šta možemo ili moramo izbaciti zbog ograničenog prostora?

Učenici moraju postati svjesni da postavljena pitanja pokazuju šta sloboda štampe u praksi znači – uživati slobodu, ali i prihvatiti odgovornost rješavanja teških problema.

Nastavnik zatim objašnjava tehničku stranu priče. Učenici mogu koristiti do dva papira sa *flip chart*-a. Svoje članke ispisuju rukom. Mogu pretražiti kolekciju novina koju su prikupili kako bi pronašli fotografije ili dijagrame, ili mogu koristiti druge medije radi dobijanja različitih informacija. Međutim, ograničeni su i prostorom i vremenom. Njihove zidne novine moraju biti izložene po završetku sljedeće lekcije.

Učenici spajaju školske klupe da bi osigurali dovoljno veliku površinu na koju će položiti list papira sa *flip chart*-a.

Korak 2.2 Učenici započinju rad na projektu

Sljedeći nastavnikova uputstva, učenici počinju čitati radne materijale. Ako im vrijeme to dopusti, nastavljaju sa sljedećim koracima.

Lekcije 2 i 3

Mi smo cenzori!

Odlučujemo koje ćemo vijesti ponuditi čitaocima da izaberu šta žele čitati

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Saradnja u timu; donošenje odluka, dogovor o ciljevima i rasporedu. Upravljanje timom i nadzor.
Cilj učenja	Medijski urednici sastavljaju i kontrolišu vijesti koje oblikuju našu percepciju stvarnosti. Kao cenzori i selektori programa, mediji na vrlo diskretan način ostvaruju moć.
Zadaci za učenike	Učenici izrađuju vlastite zidne novine. Međusobno ih upoređuju, kao i ono što su odabrali.
Materijali i sredstva	Radni materijali za učenike 9.2 i 9.3; <i>flip chart</i> , flomasteri, makaze i ljepilo. Novine svih vrsta i kategorija.
Metod	Rad na projektu.
Raspored vremena	1. Rad na projektu: učenici uređuju i izrađuju zidne novine. 60 min. 2. Učenici čitaju zidne novine koje je izradila druga grupa. 20 min.

Informacije

Druga i treća lekcija posvećene su suštinskom dijelu ove jedinice, projektu u kojem učenici preuzimaju ulogu urednika i izrađuju vlastite novine. Baviće se istim pitanjima – koje teme i događaje uključiti, ili izbaciti, kao i raspravljati o kriterijumima za izbor. Osim toga, zadatak izrade zidnih novina u roku od jednog sata jako je zahtjevan pa učenici moraju koristiti svoje vještine planiranja i upravljanja vremenom.

Predlažemo i veličinu zidnih novina jer se čini da ona svuda funkcioniše. Tehničke pojedinosti izrade novina nijesu važne. Učenici mogu rukom pisati svoje novinarske priče.

Izrada zidnih novina vraća ih na sam početak i omogućava im da se fokusiraju na bitne komponente uređivanja novina i prethodnog izbora tema.

Kod učenja kroz zadatke, nastavnikova uloga jeste uloga „asistenta“ koji pruža podršku učenicima ako im treba dodatni materijal, dostupnost kompjuteru, i sl. Nastavnik takođe prati učenike kada ocjenjuju nivo svojih vještina i sposobnosti. Sluša njihove rasprave i čita zidne novine dok su u izradi. To sve nastavniku omogućava da pripremi kratko, ali važno predavanje u okviru lekcije 4.

Opis lekcije

Faza 1: Učenici uređuju i publikuju svoje zidne novine

Radni listovi za učenike 9.1-9.3

Učenici rade u grupama. Dodjeljuju tri uloge članovima tima: ulogu glavnog urednika, kontrolora vremena i govornika.

Slijede i prilagođavaju plan rada u skladu s radnim listom 9.3.

Ako između lekcije 2 i 3 ima praznog hoda, projektni materijal treba ostaviti na sigurno mjesto. Nastavnik i učenici dogovaraju ko će biti odgovoran za taj zadatak.

Na osnovu radnog lista 9.3, reporteri pripremaju svoja izlaganja u plenarnom dijelu lekcije 4.

Faza 2: Učenici čitaju zidne novine

Otpribliže na polovini treće lekcije, učenici u učionici predstavljaju svoje zidne novine. Naizmjenično, prije početka sljedeće lekcije obrazovanja za demokratiju i ljudska prava, čitaju zidne novine drugih grupa.

Lekcija 4

Kontrolišemo li mi medije – ili mediji kontrolišu nas?

Mediji – instrumenti komunikacije i moći

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>									
Razvijanje kompetencije	Promišljanje o izboru i njegovom uticaju.								
Cilj učenja	Mediji su moćan instrument komunikacije i kontrole.								
Zadaci za učenike	Učenici upoređuju i promišljaju o svojim izborima i odlukama.								
Materijali i sredstva	Izlaganje zidnih novina. Nastavni materijal 9A.								
Metod	Izvještavanje, plenarna rasprava. Predavanje.								
Raspored	<table border="1"> <tr> <td>1. Učenici upoređuju svoje izbore i odluke.</td> <td>15 min.</td> </tr> <tr> <td>2. Učenici promišljaju o sastavljanju poruka.</td> <td>10 min.</td> </tr> <tr> <td>3. Predavanje nastavnika: selekcija tema, cenzura.</td> <td>5 min.</td> </tr> <tr> <td>4. Rasprava.</td> <td>10 min.</td> </tr> </table>	1. Učenici upoređuju svoje izbore i odluke.	15 min.	2. Učenici promišljaju o sastavljanju poruka.	10 min.	3. Predavanje nastavnika: selekcija tema, cenzura.	5 min.	4. Rasprava.	10 min.
1. Učenici upoređuju svoje izbore i odluke.	15 min.								
2. Učenici promišljaju o sastavljanju poruka.	10 min.								
3. Predavanje nastavnika: selekcija tema, cenzura.	5 min.								
4. Rasprava.	10 min.								

<p>Informacije</p> <p>Učenici se osvrću na svoje iskustvo u ovom projektu. Ne čitaju zidne novine jedni drugima radi informacija već se fokusiraju na odluke oko izbora tema i slika – istražuju ulogu medija kao cenzora i selektora tema.</p> <p>Reporterji daju popratne informacije o raspravama u timovima, a učenici upoređuju i osvrću se na stečeno iskustvo.</p> <p>Nastavnik dodaje pojmove – mediji kao cenzori i kreatori programa – u kratkom predavanju. To je primjer kako se konstruktivističko učenje obogaćuje sistematskim instrukcijama. Iskustvo učenika stvara kontekst u kojem nastavnikova instrukcija nudi novi ugao gledanja i učenicima omogućava da svoje iskustvo razumiju na naprednijem, apstraktnom nivou razmišljanja i razumijevanja.</p> <p>Moguća su različita mišljenja o proširivanju ovog projekta i primjeni stečenih znanja. O njima se može razgovarati na kraju lekcije.</p>
--

Opis lekcije

Od učenika se očekuje da, prije ove lekcije, pročitaju zidne novine drugih učenika.

Faza 1: Učenici objašnjavaju i upoređuju svoje izbore

Naizmjenično, svaki govornik izvještava o odlukama koje je donio njegov tim i objašnjava razloge za te odluke. Uz pomoć bilješki (radni list za učenike 9.3), govornici se osvrću na sljedeće teme:

- izbor udarnih tekstova;
- koje teme je tim razmatrao i zbog čega su neke teme uključene, a druge izostavljene;
- izbor fotografija;
- ostale teme i važna pitanja.

U izlaganjima naglasak je na odlukama koje se tiču cenzure i selekcije tema, a ne sadržaja samih novina. One su materijal na koji se nastavnik fokusira u svom kratkom predavanju, naglašavajući zajedničko iskustvo timova, dodavajući neke osnovne pojmove medijske pismenosti. Na taj način konstruktivističko učenje daje kontekst za prenos konceptualnog znanja kroz sistematsko i kratko podučavanje.

Faza 2: Učenici se osvrću na sastavljanje poruka

Nastavnik traži da učenici uporede razloge zbog kojih su njihovi timovi donijeli određene odluke.

- Možemo li prepoznati neke prevladavajuće kriterijume, npr. da li je nešto vrijedno objavljivanja?
- U kojoj mjeri smo uzeli u obzir takmičenje – npr. iskoristivši nešto što upada u oči?
-

Izvještaji govornika i poređenje izbora može dovesti do kritičke rasprave. Učenici mogu raspravljati o snažnom uticaju medija na vrstu informacija koje primamo, ili na nešto što nikada ne čujemo. Nastavnik moderira raspravu. Budući da će uskoro uzeti riječ, nije potrebno da komentariše učeničke izjave.

Faza 3: Predavanje nastavnika

Korak 3.1 Osnovno predavanje

Materijali za nastavnika 9A

Kao što je gore rečeno (vidi fazu 1), nastavnik povezuje poente iz ovog kratkog predavanja s kontekstom u pogledu iskustva i pitanjima koja su učenici postavili. To zahtjeva određenu fleksibilnost u predavljanju sljedećih ključnih izjava:

1. Sve medijske poruke su konstruisane. Jedan od osnovnih elemenata konstrukcije poruka jeste izbor malobrojnih informacija koje se pretvaraju u priče, a izbacivanje brojnih drugih informacija. Učenici su istraživali ovaj vid konstrukcije poruka kada su uređivali svoje zidne novine.
2. Odabirajući i odbacujući informacije, urednici vijesti i medijski producenti djeluju kao cenzori i selektori tema. Snažno utiču na javno mnijenje i političko odlučivanje, kao i na način na koji učestvujemo u demokratiji. U kojoj mjeri se to iskustvo pretvara u kontrolu zavisi od toga da li ostvarujemo svoju ulogu cenzora ili ne.

Ove dvije izjave usko su povezane s učeničkim iskustvom u ovom malom projektu. Nastavnik može ovdje da zaustavi unos informacija jer ima dovoljno materijala za razmišljanje, ali može i da dodaje teme, zavisno od zainteresovanosti učenika i njihovih pitanja. U tom slučaju vremenski okvir će možda morati da se proširi.

Korak 3.2 Proširivanje predavanja

1. S druge strane, kao trgovačka društva, mediji se međusobno takmiče u cilju privlačenja naše pažnje. Medijski izdavači nastoje da udovolje interesima i očekivanjima čitalaca. Njihov komercijalni uspjeh zavisi o izboru koji su izvršili korisnici medija.
2. Da bismo dobili predstavu o svijetu oko nas, zavisimo od medija. U ovoj lekciji, učenici se fokusiraju na klasične medije tj. novine. Međutim, pojavile su se nove vrste medija i koristimo ih u različite svrhe. Još uvijek imamo klasične masovne medije (difuzni mediji) – časopisi, novine, TV i radio – koje uglavnom koristimo kao izvore informacija i zabave. Zatim, imamo medije koji se temelje na internetu (internetske stranice, *e-mail*, blogovi, *facebook* i slične mreže, *twitter*), da ne zaboravimo i SMS. Koristimo ih u različite svrhe, ali većinom za međusobnu komunikaciju i, kao što učenici najbolje znaju, mlada generacija o njima zna više od svojih roditelja i većine nastavnika.
3. Danas živimo u medijskoj kulturi. Društvo je mreža interakcija između njegovih članova. Društvena interakcija je u velikoj mjeri komunikacija. Komunikaciju podržavaju, usmjeravaju i oblikuju mediji, a medijske poruke ne samo da odražavaju već i iskrivljuju stvarnost.

Faza 4: Rasprava kao nastavak i zaključni dio jedinice

Učenici moraju imati priliku da reaguju na nastavnikovo predavanje.

Mogu postavljati pitanja, radi boljeg razumijevanja, ili mogu problematizovati moć masovnih medija kao cenzora i selektora tema.

Nastavnik na kraju postavlja pitanje da li i kako nastaviti ovaj projekt, te u tu svrhu predlaže neku od sljedećih ideja:

- Zidne novine se mogu izložiti u školi.
- Učenici mogu pozvati profesionalnog novinara da posjeti razred. Mogu mu pokazati svoje novine, tražiti povratne informacije i s njim raspraviti pitanje cenzure.
- Izdavački tim može nastaviti ovaj projekt vijesti u školi i izdavati školske (zidne) novine.
- Učenici mogu podnijeti izvještaj o medijima koji najsnažnije oblikuju i utiču na javno mnijenje.
- Učenici se mogu držati problema o kojem su izvještavali i krenuti u akciju. Moguće je povezivanje s ostalim jedinicama ovog priručnika.

Materijal za nastavnike 9A Vještine i strategije za obrazovanje o medijima

napisala Elizabet Toman¹⁹

Od trenutka jutarnje zvonjave budilnika pa dok ne zaspemo, uz kasnovječernju debatnu emisiju, izloženi smo stotinama, pa i hiljadama slika i ideja ne samo s televizije, već iz novinskih naslova, sa stranica časopisa, iz filmova, s internetskih stranica, fotografija, video-igara i oglasnih panoa. Neki današnju mladu generaciju nazivaju *screenager*-ima.²⁰

Do nedavno, malo je ljudi dovodilo u pitanje sve veću dominaciju medija u našim životima. Oni koji su to činili, obično bi naglasak stavljali na pitanje sadržaja, poput količine seksa i nasilja na televiziji i u filmovima. Neki su zagovarali cenzuru, dok su drugi samo savetovali porodicama isključivanje televizije. Činjenica je, međutim, da iako TV aparat možete isključiti, od današnje medijske kulture možete pobjeći jedino ako se popnete na vrh neke planine. Mediji ne samo da utiču na našu kulturu. Oni **jesu** naša kultura.

Ključna uloga medija u globalnoj kulturi jeste razlog zbog kojeg medijska cenzura neće nikada zaživjeti. Ono što je umjesto toga nužno jeste ponovno razmatranje uloge medija u našim životima – ponovno razmatranje koje uzima u obzir pomjeranje paradigme s obrasca štampane kulture na kulturu slike, pri čemu se ova druga razvija posljednjih 150 godina, od izuma fotografije i sposobnosti da izdvojimo neki predmet, ili sliku iz nekog konkretnog vremena ili mjesta koji će pritom i dalje ostati stvarni, vidljivi i trajni.²¹

Kroz razdoblje od 500 godina pridavali smo važnost sposobnosti čitanja novina kako bismo u potpunosti mogli učestvovati u društvu kao informisani građani i obrazovani ljudi. Danas porodica, škola i sve institucije zajednice, uključujući i one medicinske i zdravstvene, imaju zajedničku odgovornost da mlade ljude pripreme za život u svijetu moćnih slika, riječi i zvukova.²² Nazovimo to „medijskom pismenošću“.

Šta je medijska pismenost?

Upravo ono što nam govore te dvije riječi – sposobnost tumačenja i stvaranja ličnog mišljenja iz stotina pa čak i hiljada verbalnih i vizualnih simbola koje svakodnevno primamo s televizije, radija, kompjutera, iz novina i časopisa i, naravno, s reklama.

To je sposobnost odabiranja i selekcije, sposobnost osporavanja i propitivanja, sposobnost da postanemo svjesni onog što se oko nas događa, a ne da budemo pasivni, pa stoga i ranjivi.

„Mlade ljude moramo pripremiti

za život u svijetu moćnih

slika, riječi i zvukova.“

UNESCO, 1982.

Istraživači koji proučavaju medije sada govore da su se televizija i masovni mediji toliko ukorijenili u naš kulturni milje da više ne bismo smjeli zadatak obrazovanja o medijima smatrati pružanjem „zaštite“ od neželjenih poruka. Naš cilj mora da bude da se pomogne ljudima da postanu kompetentni, kritični i pismeni kada je riječ o svim medijskim oblicima kako bi mogli kontrolisati interpretaciju onog što vide i čuju, a ne dopustiti da interpretacija kontroliše njih. Len Masterman, autor djela *Poučavati o medijima (Teaching the Media)*, to naziva „kritičkom autonomijom“.²³

Druge definicije naglašavaju da medijska pismenost nije u toj mjeri konačna ukupnost znanja, koliko

¹⁹ Elizabeth Thoman

²⁰ Rushkoff, Douglas, *Playing the Future: How Kids' Culture Can Teach Us to Thrive in an Age of Chaos, (Igrati se budućnosti: Kako nas dječja kultura može poučiti da napredujemo u doba haosa)*, 1996.

²¹ Iz djela Stewarta Ewena, posebno *All Consuming Images: The Politics of Style in Contemporary Culture (Sveobuhvatne slike: Politika stila u savremenoj kulturi)*, 1988.

²² Iz konačnog izvještaja, UNESCO *International Symposium on Education of the Public in the Use of Mass Media (Međunarodni simpozijum o obrazovanju javnosti o korišćenju masovnih medija)*, Grunwald, 1982.

²³ Masterman, Len, *Teaching the Media („Podučavanje o medijima“)*, 1989, poglavlje 2.

je to vještina, proces, način razmišljanja koji se, poput kompetencije razumijevanja pri čitanju, neprestano razvija. Biti medijski pismen ne znači memorisati činjenice ili statistiku vezanu za medije, već to znači postavljati prava pitanja o onom što gledate, čitate ili slušate.²⁴ U središtu medijske pismenosti jeste princip propitivanja.

Naučiti šta treba da tražimo

Šta djeca (i odrasli, takođe) treba da znaju o medijima? Tokom proteklih godina, stručnjaci za medijsko obrazovanje prepoznali su pet stvari koje bi svako trebalo da ima na umu kada je riječ o medijskim porukama, bez obzira da li one stižu upakovane kao TV *sitcom*, kompjuterska igrice, muzički video, oglas u časopisu ili film u kino-dvorani.²⁵

1. Sve medijske poruke su „konstruisane”

Bez obzira da li gledamo večernje vijesti ili prolazimo pokraj reklamnog panoa na ulici, medijsku poruku koju primamo neko je napisao (vjerovatno nekoliko ljudi), snimljene su fotografije, što je na kraju sve spojio neki kreativni grafički dizajner. Međutim, to je više od samo fizičkog procesa. Ono što se zapravo dogodilo jeste da je nešto što je smislilo ili „konstruisalo“ samo nekoliko ljudi odjednom za nas ostale postalo „tako i nikako drugačije“. Pritom je važno naglasiti da mi kao gledaoci ne vidimo i ne čujemo riječi, slike ili aranžmane koji su u procesu stvaranja bili odbačeni. Ono što vidimo, čujemo ili pročitamo jeste samo ono što je konačno prihvaćeno.

Vrlo je važno pomoći ljudima da se snađu živeći u globalnom i tehnološkom društvu, a to ćemo uspjeti ako im pomognemo da shvate kako nastaju medijske poruke, šta je ispušteno i kako mediji oblikuju ono što saznajemo i razumijevamo o svijetu u kojem živimo.

2. Medijske poruke stvarane su uz pomoć jezika kojim upravljaju njegova vlastita pravila

Svaki oblik komunikacije, bez obzira da li se radi o novinama, TV igrama ili filmovima strave i užasa, ima svoj vlastiti stvaralački jezik: zastrašujuća muzika pojačava osjećaj straha, kamera koja snima u krupnom planu sugerše intimnost, veliki naslovi signaliziraju važnost. Razumijevanje gramatike, sintakse i metaforički sistem medijskog jezika povećava naše uvažavanje i uživanje u medijskim događanjima i pomaže nam da budemo manje podložni manipulaciji. Jedan od najboljih načina da naučimo kako nastaje neki medijski proizvod jeste da učinimo upravo to – da snimimo svoj lični video, osmislimo internetsku stranicu naše izviđačke organizacije ili pokrenemo reklamnu kampanju kako bismo djecu upozorili na opasnosti od pušenja.

3. Različiti ljudi različito doživljavaju iste medijske poruke

Zbog razlike u godinama, vaspitanju i obrazovanju, ne postoji dvoje ljudi koji vide neki film na isti način ili čuju sasvim identičnu pjesmu na radiju. Čak ni roditelji i njihova djeca ne vide isti TV show! To shvatanje ruši gledište prema kojem se TV gledaoci smatraju samo pasivnim „kauč krompirom“. Možda tog i nismo svjesni, ali svi mi, čak i djeca koja su tek prohodala, neprestano nastojimo da shvatimo smisao onoga što vidimo, čujemo ili čitamo. Što više pitanja možemo postaviti o onom što doživljavamo, to smo oprezniji s odlukom da li prihvatiti ili odbiti neku poruku. Istraživanja su pokazala da djeca svih uzrasta s vremenom mogu naučiti vještine, primjerene njihovim godinama, koje su poput novih naočara s kojima mogu „čitati“ svoju medijsku kulturu.²⁶

4. Mediji su u prvom redu biznis čiji je jedini motiv profit

Novine svoje stranice najprije popunjavaju oglasima; preostali prostor posvećen je vijestima. Isto tako svi dobro znamo da su reklame dio i paket većine televizijskih programa koje gledamo. Ono što mnogi

²⁴ Iz definicije misije časopisa *Media&Values* koji je u periodu od 1977-93. izdavao Centar za medijsku pismenost (*Center for Media Literacy*).

²⁵ Prilagođeno iz dokumenata o medijskom obrazovanju Engleske i Kanade. Prvo izdanje u SAD-u pod naslovom *Five Important Ideas to Teach Your Kids about TV* („Pet važnih ideja o tome kako poučiti vašu djecu oTV-u“) autora Jay Davis *Media&Values* #52/53; jesen, 1990.

²⁶ Hobbs, Renee, *Tuning in to Media: Literacy for the Information Age (Prilagođavanje medijima: pismenost za informacijsko doba)*, 1995 video, na tržište stavio Centar za medijsku pismenost.

²⁷ Gerbner, George, „Television Violence and the Art of Asking the Wrong Question“ („Televizijsko nasilje i vještina postavljanja pogrešnog pitanja“), u *The World & I: A Chronicle of our Changing Era (Svijet i ja: Hronika našeg promjenjivog doba)*, jul, 1994.

ne znaju jeste činjenica da ono što se zaista prodaje preko televizije nijesu samo reklamirani proizvodi koji se prodaju gledaocima, već se i gledaoci prodaju oglašivačima!

Prava svrha programa koje gledamo na komercijalnoj televiziji, bez obzira radi li se o vijestima ili zabavi, nije samo da omogućе zabavu već prije da stvore publiku (i stave je u receptivno raspoloženje) tako da mreža ili lokalna stanica može sponzorima prodati vrijeme za oglašavanje njihovih proizvoda. Svaka sekunda se računa! Sponzori plaćaju vrijeme na osnovu broja ljudi koji će, prema predviđanjima TV stanice, gledati televizijski program. Sponzori, osim toga, namjenjuju svoju poruku konkretnoj vrsti gledalaca, na primjer, ženama od 20-35 godina koje troše novac na oglašavane proizvode, ili djeci od 2-7 godina koja utiču na roditeljsko trošenje novaca.

Možda to i nije ono što želimo, ali u stvari, većinu medija su nam omogućile, kako kaže Džordž Gerbner, privatne globalne korporacije koje nešto žele da prodaju, a ne porodica, crkva, škola ili čak vlastita zemlja koja ima šta da kaže.²⁷

5. Mediji imaju usađene vrijednosti i gledišta

Mediji, zbog toga što su konstruisani, nose podtekst o tome ko i šta je važno u najmanju ruku osobi ili osobama koje stvaraju određenu konstrukciju. Osim toga, mediji pričaju priče (čak i reklame pričaju neku brzu i jednostavnu priču), a pričama su potrebni likovi, mjesto radnje, početak, sredina i kraj. Izbor uzrasta, pola ili rase, pomiješani sa stilovima života, stavovima i prikazanim ponašanjima, izabrano okruženje (urbano? ruralno? imučno? siromašno?) potom akcije i reakcije za vrijeme radnje samo su neki od načina na koje vrijednosti bivaju „usađene“ u neki TV show, film ili reklamu.

Važno je naučiti kako „čitati“ razne vrste medijskih poruka kako bismo otkrili gledišta koja su u njih ugrađena. Tek tada možemo odlučiti hoćemo li prihvatiti ili odbaciti sve te poruke dok svakodnevno krčimo put kroz okruženje prepuno raznih medija.

Pet osnovnih pitanja koja možemo postaviti kada je riječ o bilo kojoj medijskoj poruci

Naučiti šta da se pita

Iz ovih pojmova proizlazi niz od pet osnovnih pitanja²⁸ koja se mogu postaviti u vezi s bilo kojom medijskom porukom. Obratite pažnju na to kako svako od njih otvara slojeve sve detaljnijih pitanja:

1. Ko je autor ove poruke i zašto je šalje?
2. Koje su tehnike korišćene da bi privukle moju pažnja?
3. Koji su stilovi života, vrijednosti i stavovi predstavljeni u poruci?
4. Mogu li drugi ljudi ovu poruku razumjeti drugačije?
5. Šta je u ovoj poruci ispušteno?

Postupak ispitivanja se primjenjuje na konkretan medijski „tekst“ – prepoznatljivu proizvodnju ili publikaciju, ili dio nje: jednu epizodu *Power Rangers*-a, reklamu za Pepsi, jedno izdanje časopisa OK, pano-reklamu za Nikšićko pivo, fotografije i članke o pljački banke na naslovnoj strani nekih novina, televizijski prenos sportskog takmičenja. (...).

Bitna pitanja

Da bismo postali odrasli koji dobro funkcionišu u društvu prepunom medija, moramo biti u stanju da napravimo razliku između različitih medijskih oblika, znamo postaviti bitna pitanja i poznamo osnovne, gore opisane pojmove. Iako je većina odraslih na časovima književnosti naučila da razlikuje pjesmu od eseja, zaprepašćuje činjenica da mnogi ne znaju razliku između dnevnih novina i tabloida koje izdaju velike samoposluge.

Kako se sada informacije o domaćim i svjetskim događanjima sve više prenose preko televizije i interneta, pojedinci moraju naučiti kako sami da utvrde istinitost informacija, kako da provjere izvore i uporede i suprotstave različite verzije iste informacije da bi mogli da otkriju pristrasnost ili kontrolu političkog „spina“ (...).

²⁸ Zahvalnost Renée Hobbs za trud oko artikulisanja ovih bitnih pitanja tokom njenog rada u razredu.

Tri koraka do uspjeha: prikaz efektivnog programa medijske pismenosti

„Medijska pismenost” jeste pojam koji obuhvata tri međusobno povezana pristupa koji imaju za cilj svim građanima, bez obzira na uzrast, prenijeti potrebna znanja o medijima:

Prvi pristup je jednostavno postati svjestan važnosti dobro uravnotežene i vođene medijske „konzumacije” – pomoći djeci i porodicama da odaberu ono što je zdravo i da uspješno kontrolišu količinu vremena provedenog uz televiziju, gledanje videa, kompjuterske igrice, filmove i razne štampane medije.

Drugi pristup je podučavanje posebnih vještina kritičkog gledanja – naučiti analizirati i preispitivati ono što je na ekranu, kako je stvarano i šta je možda izostavljeno. Vještina kritičkog gledanja medija najbolje se uči na nastavi koja se temelji na istraživanju i interaktivnim grupnim aktivnostima, kao i kreiranju i proizvodnji vlastitih medijskih poruka.

Treći pristup – društvena, politička i ekonomska analiza – ide dublje od samog ekrana (preko kojeg primamo medijske slike) s ciljem detaljnijeg istraživanja o tome ko proizvodi medije koje pratimo i u koju svrhu? Kakav je uticaj medija u našoj kulturi i kako pristupamo problemima kao što su medijsko nasilje, rasni stereotipi i potrošačka kultura (konzumerizam)?

Kroz istraživanje, raspravu i akcione projekte odrasli, jednako kao i mladi, posmatraju kako svako od nas (i svi mi zajedno u društvu u kojem živimo) uzima i tumači svoja medijska iskustva i kako masovni mediji upravljaju našom globalnom potrošačkom ekonomijom. Ovaj pristup može pripremiti teren za različita medijska zalaganja u smislu osporavanja ili zaštite opšteg interesa ili korporativnog ponašanja.

Iako se možda čini da televizija i elektronski mediji nude najuvjerljivije razloge promovisanja medijskog obrazovanja u savremenom društvu, principi i praksa medijske pismenosti mogu se primijeniti jednako na sve medije, od televizije do reklamnih majica, od panoa do interneta.

Skraćeni tekst

©2003 Center for Media Literacy

www.medialit.org/

Za niz dodatnih modela medijskog obrazovanja posjeti www.media-awareness.ca/

Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava Knjiga IV

Učestvovati u demokratiji

Priručnik za učenike

Radni listovi za učenike

- 1.1 Koje odluke su me učinile osobom kakva sam danas – ko ih je donio?
- 1.2 Tri mogućnosti koje oblikuju našu budućnost
- 1.3 Moji kriterijumi za izbor zanimanja
- 1.4 Upitnik: uvid u zanimanje

- 2.1 Pojam dileme
- 2.2 Instrument za analizu i rješavanje dilema
- 2.3 Kakvu bi odluku donio? Primjeri suočavanja s dilemom
- 2.4 Evidencijski list rasprave o načinu rješavanja dileme
- 2.5 Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (10. decembar 1948.)
- 2.6 Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (izmijenjena Protokolom br. 11 s Protokolima br. 1, 4, 6 (izvaci) (Evropska konvencija o ljudskim pravima) (4. decembar 1950.)

- 3.1 Plan za jedinicu 3 „Različitost i pluralizam”
- 3.2 Učestvovati u demokratiji – osnovna pravila i principi
- 3.3 Osnivanje političke stranke
- 3.4 Kako demokratski politički sistem rješava različitost i pluralizam?
- 3.5 Pojam zajedničkog dobra: zaštitni znak demokratije i diktature
- 3.6 Karta društvenih sukoba i političkih stranaka

- 4.1 Primjer: sukob u ribarskoj zajednici
- 4.2 Model ciljeva održivosti
- 4.3 Primjena modela održivosti na igru ribolova: kako možemo „uloviti što više ribe“?
- 4.4 Koja je optimalna ravnoteža između riblje reprodukcije i ulova?

- 5.1 Priprema za skupštinu o sistemu pravila
- 5.2 Osnovna pitanja o kojima treba voditi računa kod institucionalnog uređenja
- 5.3 Upoređivanje sistema pravila
- 5.4 Proceduralna pravila za skupštinu – nacrt
- 5.5 Sažetak: šta možemo naučiti igrajući ove igre?
- 5.6 Povratne informacije za jedinicu 4 i 5

- 6.1 Model političkog ciklusa: politika kao proces rješavanja problema u zajednici
- 6.2 Politički ciklus – instrument za praćenje i razumijevanje procesa političkog odlučivanja

Učestvovati u demokratiji

6.3 Povratne informacije za jedinicu „Vlast i politika”

7.1 Je li vladavina većine nepravedna za manjinu? Primjer.

7.2 Kako demokratije brinu o zaštiti manjina?

7.3 Zadatak: pisanje nacрта statuta za sportski klub

7.4 Evidencija grupnih izlaganja: nacrt statuta za mikrozajednicu

8.1 Predloži tema za raspravu

8.2 Pravila vođenja rasprave

8.3 Obrazac za debatne timove

8.4 Obrazac za predsjedavajuće

8.5 Evidencijski obrazac za slušaoce

8.6 Radni listić za one koji pišu vijesti

9.1 Izrada zidnih novina - izbor

9.2 Savjeti za izradu zidnih novina

9.3 Savjeti za pisanje dobre novinarske priče

Radni list za učenike 1.1

Koje odluke su me učinile osobom koja sam danas – i ko ih je donio?

Kako koristiti ovu tabelu: razmisli o važnim odlukama koje su od tebe učinile osobu kakva jesi. Zabilježi svoje odluke u gornju polovinu tabele, a odluke drugih u donju polovinu tabele. Ako misliš da je neka odluka posebno važna, označi je.

<p>Moji izbori</p> <hr style="border-top: 1px dashed black;"/>	<p>Izbori drugih ljudi</p> <p style="text-align: center;">Rođenje ↑ Sadašnjost</p> <p style="text-align: center;">Vremenski tok</p>
---	---

Radni list za učenike 1.2

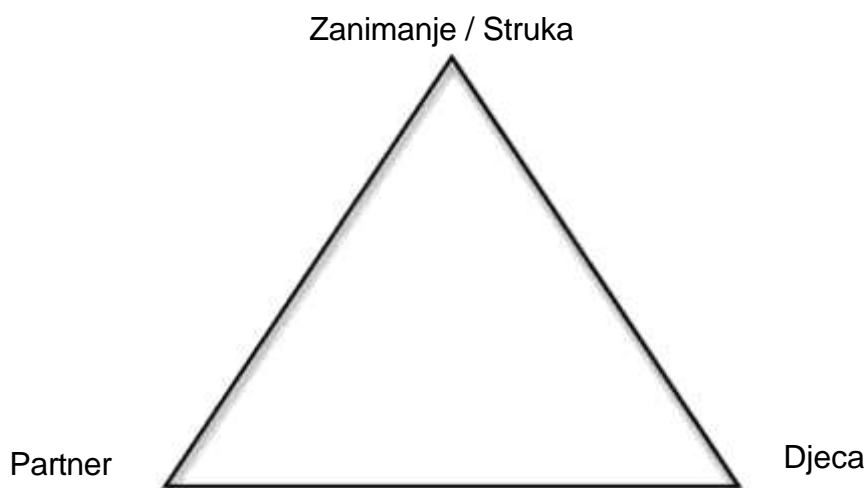
Tri mogućnosti koje oblikuju našu budućnost

1. Koje nam mogućnosti nude ljudska prava?

„Svako ima pravo na slobodu ...” (ECHR (1950), član 5.)

“Svako treba da ima mogućnost da zarađuje za svoj život slobodno izabranim radom.” (Evropska socijalna povelja (1996), Dio1, t. 1.)

„Punoljetni muškarci i žene imaju pravo na sklapanje braka i osnivanje porodice bez ikakvih ograničenja u pogledu rase, nacionalnosti ili vjere...” (Univerzalna deklaracija (1948), član 16. (1))

2. Koje mogućnosti biram? Koje mogućnosti su izabrali moji roditelji?

Mogućnosti za našu budućnost		Moj izbor	Majčin izbor	Očev izbor
Sve tri	Partnerstvo, djeca i zanimanje			
Dvije od tri	Partnerstvo i djeca			
	Partnerstvo i zanimanje			
	Zanimanje i djeca			
Jedna od tri	Partnerstvo			
	Zanimanje			
	Djeca			

Radni list za učenike 1.3

Moji kriterijumi za izbor zanimanja

1. Ako si već izabrao/izabrala zanimanje, navedi razloge:

Zanimanje po mom izboru	Glavni razlozi za izbor tog zanimanja	Prigovori tom zanimanju (ako postoje)

2. Prihvatanje ili odbijanje ponuda za zapošljavanje (simulacija tržišta radnih mjesta)

Ponuda za posao	Razlozi prihvatanja ponude	Razlozi odbijanja ponude

Radni list za učenike 1.4

Upitnik: uvid u zanimanje

Ovaj upitnik može poslužiti kao polazište kada se pripremaš za projekat uvida u neko zanimanje. Prilagodi ga ili proširi ako smatraš da je potrebno. Ako namjeravaš da pišeš izvještaj koji ćeš staviti u svoj portfolio, na primjer, osnovna pitanja mogu da posluže kao smjernice za sastavljanje sadržaja.

Upitnik je najbolji instrument pomoću kojeg se može dobiti jasno strukturisan i iscrpan opis nekog zanimanja. Dnevnik je prikladniji ako želiš da zabilježiš svoja lična iskustva i osjećaje dok radiš neki posao, npr. tokom pripravničkog staža.

1. Radno mjesto

- S kim saraduješ? Ko zavisi od tvoga posla? Od čijeg posla ti zavisiš?
- Je li tvoje radno mjesto tipično za to zanimanje/kategoriju zanimanja?
- ...

2. Lična odgovornost i uslovi rada

- Koji je tvoj položaj u tom preduzeću/kancelariji... ?
- U kojoj mjeri odlučuješ o tome koji su tvoji zadaci? Ako odlučuješ, na koji način? Ako ne odlučuješ, ko ti dodjeljuje zadatke?
- Molimo da opišeš odgovornost koja ti je dodijeljena?
- U kojoj mjeri si slobodan/a u upravljanju i korišćenju svog vremena? (radnog vremena, radnih sati, slobodnog vremena, praznika).
- Koliko u prosjeku dnevno/sedmično radiš?
- Radiš li u smjenama – noću – vikendom?
- Kakav dohodak mogu očekivati u tom zanimanju? Jesu li podaci javno dostupni? *(To je za tebe očito vrlo važan podatak, no mnogi ljudi nijesu skloni da otkrivaju pojedinosti o svojoj zaradi, što je razumljivo. Prema tome, potrebno je objasniti zbog čega te to pitanje zanima i saznati koje je informacije partner u intervjuu voljan da ti pruži.)*
- Je li uz tvoje zanimanje moguće imati i porodica? Može li se taj posao raditi honorarno?
- ...

3. Aktivnosti i zadaci

- Koje su osnovne aktivnosti koje obavljaš?
- Molim te opiši tipičan radni dan ili sedmicu.
- Postoje li neke specifične/jedinstvene karakteristike tvog posla?
- ...

4. Uslovi radnog mjesta

- U čemu mora osoba koja obavlja tvoj posao biti dobra, a što je manje važno?
- U kojoj mjeri moraš proći obuku uz rad?
- Postoje li neke ključne tehnologije ili vještine koje moraš savladati?
- Osjećaš li konkurenciju na svom radnom mjestu?
- ...

5. Izbor zanimanja, iskustvo u karijeri

- Koja je vrsta obuke potrebna za obavljanje tvog posla?
- Molim te opiši razvoj svoje karijere.
- Da li bi drugima preporučio isti put koji si ti odabrao? Je li to danas moguće?
- Koje si ideje, želje i očekivanja imao kada si izabrao tu karijeru?
- Jesu li se tvoje želje ostvarile?
- Da li bi i po drugi put izabrao istu karijeru?
- ...

6. Izgledi za to zanimanje

Prognoze za poslovnu budućnost i mogućnosti treba čitati oprezno. Međutim, vrijedi pokušati i saznati šta se može reći o budućim šansama zapošljavanja kada je o konkretnom zanimanju riječ.

- Koliko je danas kandidata potrebno za to radno mjesto? Je li moguće prognozirati buduće trendove?
- Koje će se vještine i kvalifikacije tražiti od budućih podnosilaca molbe za zapošljavanje?
- Koja je starosna i rodna struktura u tvom zanimanju? (*Odgovor na to pitanje ti omogućava predviđanje mogućnosti u godinama koje dolaze*).
- ...

7. Provjera drugih izvora informacija

- Nacionalni i lokalni zavod/zavod za zapošljavanje.
- Internet.
- ...

Zaključak

U svjetlu svih informacija koje sam dobio/dobila, da li je zanimanje koje sam proučavao/proučavala za mene lično atraktivna mogućnost?

Kakav god da je odgovor – da, ne ili nijesam siguran/sigurna – koji su razlozi za tvoju odluku?

Jesu li se kriterijumi kojima si se rukovodio/rukovodila u svom izboru pokazali ostvarivim i relevantnim?

Jasno je da je ugodnije čuti „da“ u odgovoru na gornja pitanja. No, čak i ako su tvoji odgovori negativni, rezultati su važni za tvoj budući razvoj. Izbjegao/la si opasnosti da izabereš pogrešno zanimanje jer su tvoje pretpostavke i očekivanja bila neosnovana pa tek sada imaš jasniju predstavu o tome koje kriterijume treba da primijeniš kada biraš zanimanje.

Zahvala

Ako tvoj izvještaj čitaju drugi (što je obično slučaj), treba da se zahvališ svom partneru ili partnerima u intervjuu i svima koji su ti pomogli.

Radni list za učenike 2.1

Pojam dileme

Šta je dilema?

Dilema je situacija u kojoj smo suočeni s dvije mogućnosti, a moramo donijeti odluku. Svaka od njih ima posljedice koje ne želimo, ili koje ne možemo opravdati zbog važnih razloga, kao na primjer:

- moralne ili vjerske obaveze;
- očekivanja drugih (kako drugi očekuju da se ponašamo, npr. učitelji, učenici, braća, prijatelji ili predsjednici);
- zakonske odredbe (prava i dužnosti);
- poštovanje ljudskih prava;
- lične veze s porodicom i prijateljima;
- finansijski razlozi (nužnost da štedimo novac, mogućnost da ostvarimo zaradu);
- praktični razlozi (podrška ili sprečavanje rješavanja teškog problema).

Kod dileme smo suočeni sa sukobom između principa ili ciljeva koji su su nam jednako važni. Dileme se događaju u svakodnevnom životu, ali i politici. Političko odlučivanje se vrlo često mora baviti dilemama i svaka odluka ima dalekosežne posljedice. Stoga dilemu moramo rješavati definisanjem prioriteta – opredjeljivanjem za jedan cilj, istovremeno kršeći drugi. U nekim slučajevima moguće je napraviti kompromis.

Primjeri

Lenino obećanje

Lena ima osam godina. Voli da se penje na stabla i najbolja je penjačica u susjedstvu. Jednog dana pada sa stabla, ali ostaje nepovrijeđena. Njen otac je vidio nezgodu i jako je zabrinut. Moli Lenu da mu obeća da se više nikada neće penjati. Lena obećaje i pruža ocu ruku da potvrdi obećanje.

Istog poslijepodneva nalazi se s prijateljicama. Paula, njena najbolja prijateljica, jako je zabrinuta. Njena mala maca popela se visoko na stablo i boji se da siđe. Nešto treba odmah učiniti, prije nego što maca padne sa stabla. Sva djeca znaju da je Lena najbolja penjačica, pa je Paula moli da joj spasi macu.

Međutim, Lena pamti obećanje koje je dala ocu. Šta da radi?

Zatvorenikova dilema

Dva osumnjičena uhapsila je policija. Nema dovoljno dokaza za osudu, pa pošto su ih razdvojili, odlaze i jednom i drugom da im ponude istu stvar. Ako jedan svjedoči u korist tužilaštva protiv onog drugog (izda ga), a drugi i dalje ćuti (saraduje), izdajnik biva oslobođen, a saučesnik koji nije progovorio dobija zatvorsku kaznu u trajanju od 10 godina. Ako obojica nastave da ćute, obojicu osuđuju na samo šest mjeseci zatvorske kazne za blažu optužbu. Ako se međusobno izdaju, svaki od njih dobija petogodišnju zatvorsku kaznu. Svaki zatvorenik mora izabrati da li da izda drugog, ili nastavi ćutati. Svakog od njih su uvjerali da drugi neće znati za izdaju prije okončanja istrage. Kako bi zatvorenici trebalo da postupe?

(Izvor: http://en.wikipedia.org/wiki/Prisoner's_dilemma)

Radni list za učenike 2.2

Instrument za analizu i rješavanje dileme

To je skup instrumenata, a ne kontrolni popis. Pitanja nijesu primjerena svim slučajevima, pa treba izabrati ona koja ti najbolje odgovaraju. Bolje je pažljivo razmisliti o nekoliko pitanja, a ne označiti kvačicom cijeli popis.

1. Skupljajte **informacije**.

- Ko je uključen?
- Šta žele? (Koja su njihova prava, potrebe, ciljevi ili interesi?) –
- Koje uloge ljudi igraju? – U čemu je problem/dilema? – Kakve veze ovaj slučaj ima sa mnom?
- Šta kaže zakon? (Moram li se pridržavati nekih zakonskih obaveza ili pravila?)
- Šta ne znamo – šta ne razumijemo?? – Da li bi bilo teško pronaći informacije koje nedostaju? – ...

2. Razmotri **posljedice**.

- Postoje li alternative?
- Kakav bi učinak imala svaka od tih odluka i za koga? (druge direktno uključene, druge ljude koji žive danas, ili će živjeti u budućnosti, ovdje ili negdje drugo.)
- ...

3. Definiši svoje **prioritete**.

Koje kriterijume smatram najvažnijima da se njima rukovodim kod donošenja odluke, na primjer:

- U kojoj mjeri razumijem posljedice svoje odluke?
- Koja su mi moralna ili vjerska načela važna?
- Šta je zakonito – a šta protivzakonito?
- Šta mogu očekivati da će drugi prihvatiti – i obrnuto? (Da li bi prihvatio/prihvatila ovu odluku da sam onaj/ona koji je prima?)
- Šta najbolje funkcioniše? (rješavanje problema, finansijska pitanja).
- Koji su željeni ili neželjeni dugoročni učinci ili nuspojave?
- Je li moja odluka nepovratna („nema povratka”), ili je mogu naknadno izmijeniti?
- ...

4. Donesi **odluku**.

- Moram li se odlučiti za jedan cilj i prekršiti drugi?
- Ima li šanse za iznalaženje kompromisa?
- U datim uslovima, šta mi govori intuicija? S kojom se odlukom mogu najviše identifikovati?

Radni list za učenike 2.3

Kako bi ti odlučio/odlučila? Primjeri suočavanja s dilemom

1. To nije moje smeće

Smeće je veliki problem u tvojoj školi. Vode se rasprave, a neki su razredi napisali pravila na veliki komad papira i svečano ga potpisali – želimo da nam škola bude čisto, ugodno mjesto, pa ćemo stoga smeće bacati u jednu od mnogih kanti za smeće u našem dvorištu. Ovu inicijativu si doživio/doživjela vrlo ozbiljno i ne sviđa ti se da se suočavaš s prljavštinom i smećem drugih ljudi.

Tokom pauze za ručak, na školskom dvorištu nailaziš na hrpu papirnatih vrećica, kora od voća pa čak i komad polu-pojedene pite, upravo uz praznu kantu za smeće. Unaokolo ima mnogo učenika, ali ne znaš jesu li oni odgovorni za nered. Šta ti je činjeti? Pokupiti smeće ili ga ostaviti?

2. Moj najbolji prijatelj – preprodavač droge

Tvoj najbolji prijatelj osumnjičen je za preprodaju droge na prostoru škole. Znaš da su sumnje opravdane. Direktor je ozbiljno zabrinut zbog svega i želi da zaštiti učenike, posebno one mlađe. Osim toga, ne želi nikakve medijske napise o tome. Zna da ste prijatelji pa te pozvao u svoju kancelariju.

Ako kažeš šta znaš, tvoj će prijatelj morati da napusti školu i možda će završiti na sudu. Ako ne svjedočiš, kršiš zakon i možeš i sam imati problema. U toj situaciji, kompromis nije moguć. Ili ćeš direktoru reći šta znaš, ili nećeš.

Situacija se dodatno komplikuje jer ne znaš šta će učiniti tvoj prijatelj. Hoće li ćutati? Ili će možda čak i priznati, ako mu bude ponuđena blaža kazna?

3. Moja prijateljica želi da stigne na voz

Šet je sati ujutro jednog hladnog zimskog jutra. Prije tri mjeseca položio si vozački ispit i još nijesi baš mnogo vozio. Sada voziš prijateljicu na željezničku stanicu. Prije nego što si krenuo, morao si ostrugati sloj leda s prednjeg stakla, a usput si trebalo da staneš na benzinskoj pumpi.

Kasniš. Željeznička stanica udaljena je 3 km, a tvoja prijateljica treba za 10 minuta da stigne na voz, a prije toga još mora kupiti kartu.

Ograničenje brzine je 50 km/h, kao što je to obično slučaj u gradu. Koliko vidiš, ulica je prazna. „Daj vozi malo brže,“ zahtijeva tvoja prijateljica. Šta ćeš učiniti?

4. Koje banane kupiti?

Želiš da u samoposluzi kupiš neko voće. Prodaju se dvije vrste banana; obje izgledaju da su dobrog kvaliteta – zrele su i u odličnom stanju. Međutim, jedne banane su nešto jeftinije od drugih. One skuplje imaju naljepnicu „Fair Trade“, a na deklaraciji piše da će određeni dio svote koju platiš ići kao direktna podrška malim inostranim proizvođačima. Potrebna su im sredstva za uređenje njihovih plantaža banana – prema našim standardima radi se o vrlo skromnoj svoti. Koje ćeš banane kupiti?

Radni list za učenike 2.4**Evidencijski obrazac za razgovor o dilemi***(na osnovu radnog lista 2.3)*

Primjer br. 1: To nije moje smeće	
Alternative	Odluka i razlozi
Baciti smeće u kantu <i>ili</i> Ostaviti smeće na zemlji <i>ili</i> ...?	
Primjer br. 2: Moj najbolji prijatelj – preprodavač droge	
Alternative	Odluka i razlozi
Reći direktoru šta znam <i>ili</i> ćutati <i>ili</i> ...?	
Primjer br. 3: Moja prijateljica želi da stigne na voz	
Alternative	Odluka i razlozi
Držati se ograničenja brzine od 50 km/h <i>ili</i> Voziti brže <i>Ili</i> ...?	

Primjer br. 4: Koje banane kupiti?	
Alternative	Odluka i razlozi
Kupiti jeftinije banane <i>ili</i> kupiti skuplje banane <i>ili</i> ...?	
<i>(drugi primjer)</i>	
Alternative	Odluka i razlozi
<i>(drugi primjer)</i>	
Alternative	Odluka i razlozi

Radni list za učenike 2.5

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (10. decembar 1948.)

Preambula

Budući da je priznanje urođenog dostojanstva te jednakih i neotuđivih prava svih članova ljudske porodice temelj slobode, pravde i mira u svijetu,

budući da je nepoštovanje i zanemarivanje ljudskih prava rezultiralo varvarskim postupcima koji vrijeđaju savjest čovječanstva i da je izgradnja svijeta u kojem će ljudska bića uživati slobodu govora i uvjerenja i biti pošteđena straha i nemaštine proglašena najvećom težnjom svih ljudi,

budući da je ljudska prava prijeko potrebno zaštititi vladavinom prava, kako čovjek ne bi morao pribjeći, kao krajnjem sredstvu, pobuni protiv tiranije i ugnjetavanja,

budući da je bitno promovirati razvoj prijateljskih odnosa među narodima,

budući da su narodi u Povelji Ujedinjenih naroda ponovno potvrdili svoju vjeru u fundamentalna ljudska prava, u dostojanstvo i vrijednost ljudske osobe i ravnopravnost muškaraca i žena i odlučili da promovišu društveni napredak i poboljšaju i uslove života u većoj slobodi,

budući da su se države članice obavezale da će u saradnji s Ujedinjenim nacijama osigurati opšte poštovanje i primjenu ljudskih prava i osnovnih sloboda,

budući da je opšte razumijevanje tih prava i sloboda ključno za puno ostvarenje te obaveze,

u ovom času, stoga,

Generalna skupština

proglašava

Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima kao zajedničku tekovinu svih naroda i država, kako bi svaki pojedinac i svaki dio društva, imajući ovu Deklaraciju stalno na umu, podučavanjem i učenjem težili promovisanju ljudskih prava i sloboda i progresivnim domaćim i međunarodnim mjerama osigurali njihovo opšte i djelotvorno priznanje i poštovanje, kako među narodima država članica, tako i među narodima na područjima koja se nalaze pod njihovom jurisdikcijom.

Član 1.

Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona su obdarena razumom i sviješću pa jedna prema drugima treba da postupaju u duhu bratstva.

Član 2.

Svakome pripadaju sva prava i slobode utvrđene u ovoj Deklaraciji bez ikakve razlike u pogledu rase, boje kože, pola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, imovine, rođenja ili neke druge okolnosti. Nadalje, ne smije se praviti nikakva razlika zbog političkog, pravnog ili međunarodnog statusa zemlje ili područja kojemu neka osoba pripada, bilo da je to područje nezavisno, pod starateljstvom, nesamoupravno, ili mu je na neki drugi način ograničen suverenitet.

Član 3.

Svako ima pravo na život, slobodu i ličnu sigurnost.

Član 4.

Niko se ne smije držati u ropstvu ili odnosu sličnom ropstvu; ropstvo i trgovina robljem zabranjuju se u svim njihovim oblicima.

Član 5.

Niko ne smije biti podvrgnut mučenju ili okrutnom, nečovječnom ili ponižavajućem postupku ili kazni.

Član 6.

Svako ima pravo da ga se svuda pred zakonom priznaje kao osoba.

Član 7.

Svi su pred zakonom jednaki i svi imaju pravo na jednaku pravnu zaštitu, bez ikakve diskriminacije. Svi imaju pravo na jednaku zaštitu od bilo kojeg oblika diskriminacije kojim se krši ova Deklaracija, kao i od svakog podsticanja na takvu diskriminaciju.

Član 8.

Svako ima pravo na djelotvornu odštetu putem nadležnih domaćih sudova zbog djela kojima su povrijeđena njegova temeljna prava zajamčena ustavom ili zakonom.

Član 9.

Niko ne smije biti podvrgnut samovoljnom hapšenju, zatvaranju ili progonu.

Član 10.

Svako ima potpuno isto pravo na pravično i javno saslušanje od strane nezavisnog i nepristranog suda radi utvrđivanja njegovih prava i obaveza, i bilo koje kaznene optužbe protiv njega.

Član 11.

1. Svako optužen za krivično djelo ima pravo da se smatra nevinim dok se njegova krivica zakonski ne utvrdi u javnom postupku u kojem su mu pružene sve garancije za odbranu.

2. Niko ne smije biti proglašen krivim za krivično djelo počinjeno činom ili propustom koji, po domaćem ili međunarodnom pravu u času počinjenja nije bio predviđen kao kazneno djelo. Ne smije se odrediti ni teža kazna od one koja je bila primjenjiva u času kad je krivično djelo počinjeno.

Član 12.

Niko ne smije biti podvrgnut samovoljnom miješanju u njegov privatni život, porodicu, dom ili prepisku, niti napadima na njegovu čast i ugled. Svako ima pravo na pravnu zaštitu protiv takvog miješanja ili napada.

Član 13.

1. Svako ima pravo na slobodu kretanja i boravka u granicama bilo koje države.

2. Svako ima pravo napustiti svoju i bilo koju drugu zemlju i vratiti se u svoju zemlju.

Član 14.

1. Svako pred progonom ima pravo da traži i dobije utočište u drugim zemljama.
2. Na to se pravo ne može pozivati u slučaju progona koji su direktna posljedica nepolitičkih zločina ili djela protivnih ciljevima i načelima Ujedinjenih nacija.

Član 15.

1. Svako ima pravo na državljanstvo.
2. Niko ne smije biti samovoljno lišen svoga državljanstva niti mu se smije odreći pravo na promjenu državljanstva.

Član 16.

1. Punoljetni muškarci i žene imaju pravo na sklapanje braka i osnivanje porodice bez ikakvih ograničenja u pogledu rase, nacionalnosti ili vjere. Oni imaju ista prava prilikom sklapanja braka, u braku i tokom razvoda.

Član 17.

1. Svako ima pravo da posjeduje imovinu samostalno ili u zajednici s drugima.
2. Niko ne smije biti samovoljno lišen svoje imovine.

Član 18.

Svako ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti; to pravo uključuje slobodu da se mijenja vjera ili uvjerenje i slobodu da se, bilo pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, iskazuje svoja vjera ili uvjerenje podučavanjem, praktikovanjem, bogoslužjem i obredima.

Član 19.

Svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja. To pravo obuhvata slobodu neometanog zadržavanja mišljenja i slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja putem bilo kojeg sredstva javnog informisanja i bez obzira na granice.

Član 20.

1. Svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja.
2. Niko se ne smije prisiljavati na pripadanje nekom udruženju.

Član 21.

1. Svako ima pravo da učestvuje u upravljanju svojom zemljom neposredno ili preko slobodno izabраниh predstavnika.
2. Svako ima pravo na jednak pristup javnim službama u svojoj zemlji.
3. Volja naroda je temelj državne vlasti; ta se volja mora izražavati na povremenim i poštenim izborima, koji se sprovode uz opšte i jednako pravo glasa, tajnim glasanjem ili nekim drugim jednako slobodnim glasačkim postupkom.

Član 22.

Svako kao pripadnik društva ima, putem državnih programa i međunarodne saradnje, a u skladu s organizacijom i mogućnostima svake pojedine države, pravo na socijalnu sigurnost i ostvarenje ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava koja su uslov njegovog dostojanstva i neometanog razvoja njegove ličnosti.

Član 23.

1. Svako ima pravo na rad, slobodan izbor zaposlenja, pravedne i primjerene uslove za rad i zaštitu od nezaposlenosti.
2. Svako bez ikakve razlike ima pravo na jednaku naknadu za isti rad.
3. Svako ko radi ima pravo na pravednu i primjerenu naknadu koja njemu i njegovoj porodici osigurava život dostojan čovjeka i koja se prema potrebi dopunjuje drugim sredstvima socijalne zaštite.
4. Svako ima pravo osnivati sindikate i njima pristupati kako bi zaštitio svoje interese.

Član 24.

Svako ima pravo na odmor i slobodno vrijeme, uključujući razumno smanjenje radnih sati i povremene plaćene neradne dane.

Član 25.

1. Svako ima pravo na životni standard koji odgovara zdravlju i dobrobiti njega samog i njegove porodice, uključujući prehranu, odjeću, stanovanje, medicinsku njegu i potrebne socijalne usluge, kao i pravo na zaštitu u slučaju nezaposlenosti, bolesti, nesposobnosti, udovištva, starosti ili nekog drugog životnog nedostatka u uslovima koji su izvan njegove kontrole.
2. Materinstvu i djetinjstvu pripada posebna briga i pomoć. Sva djeca, ona rođena u braku kao i ona koja su rođena izvan njega, moraju uživati istu socijalnu zaštitu.

Član 26.

1. Svako ima pravo na odgoj i obrazovanje. Odgoj i obrazovanje mora biti besplatno, barem na osnovnom i opšteobrazovnom nivou. Osnovno obrazovanje mora biti obavezno. Tehničko i strukovno obrazovanje mora biti dostupno svima; više i visoko obrazovanje mora biti dostupno svima prema sposobnostima.
2. Odgoj i obrazovanje mora biti usmjereno punom razvoju ljudske osobe i jačanju poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda. Ono mora promovisati razumijevanje, toleranciju i prijateljstvo među svim narodima, rasnim ili vjerskim grupama i podržavati djelatnost Ujedinjenih nacija na održanju mira.
3. Roditelji imaju pravo prvenstva u izboru obrazovanja za svoju djecu.

Član 27.

1. Svako ima pravo da slobodno učestvuje u kulturnom životu svoje zajednice, uživa u umjetnosti, pridonosi naučnom razvoju i koristiti njegove prednosti.
2. Svako ima pravo na zaštitu moralnih i materijalnih interesa od bilo kojeg naučnog, književnog ili umjetničkog djela čiji je autor.

Član 28.

Svako ima pravo na društveni i međunarodni poredak u kojemu se prava i slobode utvrđene ovom Deklaracijom mogu u punoj mjeri ostvariti.

Član 29.

1. Svako ima obaveze prema onoj zajednici u kojoj je jedino moguć nezavisan i potpun razvoj njegove ličnosti.
2. U korišćenju svojih prava i sloboda svako može biti podvrgnut samo onim ograničenjima koja su utvrđena zakonom, isključivo radi osiguranja potrebnog priznanja i poštovanja prava i sloboda drugih i radi ispunjenja pravednih zahtjeva morala, javnog reda i opšteg blagostanja u demokratskom društvu.

3. Ta prava i slobode se ni u kojem slučaju ne smiju koristiti suprotno ciljevima i principima Ujedinjenih nacija.

Član 30.

Ništa se u ovoj Deklaraciji ne može tumačiti tako da podrazumijeva pravo neke države, grupe ili pojedinca da preduzmu bilo koju akciju ili izvrše bilo koji čin kojim se poništava neko od ovdje utvrđenih prava i sloboda.

www.un.org/en/documents/udhr

Radni list za učenike 2.6

Konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (Evropska konvencija o ljudskim pravima), izmijenjena Protokolom br. 11 i Protokolima br. 1, 4, 6 (isječci)

Rim, 4. decembar 1950.

Vlade potpisnice, članice Savjeta Evrope, uzimajući u obzir Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima koju je Generalna skupština Ujedinjenih nacija proglasila 10. decembra 1948;

uzimajući u obzir da ta Deklaracija nastoji da osigura opšte i djelotvorno priznanje i poštovanje u njoj proglašениh prava;

uzimajući u obzir da je cilj Savjeta Evrope postizanje većeg jedinstva njegovih članica i da je jedan od načina postizanja toga cilja očuvanje i dalje ostvarivanje ljudskih prava i osnovnih sloboda;

potvrđujući svoju duboku privrženost tim osnovnim slobodama koje su osnova pravde i mira u svijetu i koje su najbolje zaštićene istinskom političkom demokratijom s jedne strane, te zajedničkim razumijevanjem i poštovanjem ljudskih prava od kojih te slobode zavise, s druge strane;

odlučne, kao vlade evropskih država koje su vođene istinskim duhom političkih ideala i tradicije poštovanja slobode i vladavine prava, koji su njihova zajednička baština, da preduzmu početne korake da bi zajednički osigurale ostvarenje određenih prava utvrđenih Univerzalnom deklaracijom;

sporazumjele su se kako slijedi:

Član 1. – Obaveza poštovanja ljudskih prava

Visoke ugovorne stranke osiguraće svakoj osobi pod svojom jurisdikcijom prava i slobode određene u odjeljku I. ove Konvencije.

ODJELJAK I. – Prava i slobode

Član 2. – Pravo na život

1. Pravo svakoga na život zaštićeno je zakonom. Niko ne smije biti namjerno lišen života osim u izvršenju sudske presude na smrtnu kaznu za krivična djela za koje je ta kazna predviđena zakonom.

2. Nije u suprotnosti s odredbama ovoga člana lišenje života proizašlo iz upotrebe sile koja je bila nužno potrebna:

a) pri odbrani bilo koje osobe od nezakonitog nasilja;

b) pri zakonitom hapšenju ili pri sprečavanju bijega osobe zakonito lišene slobode;

c) radi suzbijanja pobune ili ustanka u skladu sa zakonom.

Član 3. – Zabrana mučenja

Niko se ne smije podvrgnuti mučenju ni nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kazni.

Član 4. – Zabrana ropstva i prisilnog rada

1. Niko se ne smije držati u ropstvu ili ropstvu sličnom odnosu.
2. Niko se ne smije siliti na prisilan ili obavezan rad.
3. U svrhu tumačenja ovoga člana pojam „prisilni ili obavezan rad" ne obuhvata:
 - a) svaki rad koji se u skladu s članom 5 ove Konvencije zahtijeva od neke osobe na redovnom izdržavanju kazne ili za vrijeme uslovnog otpusta na slobodu;
 - b) svaku vojnu službu ili, u zemljama gdje se dopušta odbijanje služenja vojnog roka zbog prigovora savjesti, drugu službu određenu umjesto obavezne vojne službe;
 - c) svaku službu koja se traži u slučaju nepogode ili nesreće koje ugrožavaju život i blagostanje zajednice;
 - d) svaki rad ili službu koji su dio uobičajenih građanskih obaveza.

Član 5. – Pravo na slobodu i sigurnost

1. Svako ima pravo na slobodu i na ličnu sigurnost. Niko se ne smije lišiti slobode, osim u sljedećim slučajevima i u postupku propisanom zakonom:
 - a) ako je zatvoren u skladu sa zakonom nakon presude nadležnog suda;
 - b) ako je zakonito uhapšen ili pritvoren zbog nepoštovanja zakonitog sudskog naloga radi osiguranja izvršenja neke zakonom propisane obaveze;
 - c) ako je zakonito uhapšen ili pritvoren radi privođenja nadležnoj sudskoj vlasti kad postoji osnovana sumnja da je počinio krivično djelo ili kad je razumno vjerovati da je to nužno radi sprječavanja izvršenja krivičnog djela ili bijega nakon njegova počinjenja;
 - d) ako se radi o zakonitom zatvaranju maloljetnika radi izricanja vaspitne mjere nadzora ili o njegovom zakonitom pritvoru radi privođenja nadležnoj sudskoj vlasti;
 - e) ako se radi o zakonitom lišenju slobode osoba radi sprečavanja širenja zaraznih bolesti, o pritvaranju mentalno poremećenih osoba, alkoholičara, zavisnika od droge ili skitnica;
 - f) ako se radi o zakonitom hapšenju ili pritvoru neke osobe kako bi se spriječila da neovlašćeno uđe u zemlju ili osobe protiv koje je u toku postupak protjerivanja ili izručenja.
2. Svako ko je lišen slobode mora u najkraćem roku biti obaviješten, na jeziku koji razumije, o razlozima toga lišenja i o svakoj optužbi protiv sebe.
3. Svako uhapšen ili pritvoren u uslovima predviđenim stavom 1.c) ovoga člana mora se u najkraćem roku izvesti pred sudiju, ili pred drugo zakonom određeno tijelo sudske vlasti, i ima pravo da mu u razumnom roku bude suđeno ili da bude pušten na slobodu do suđenja. Puštanje na slobodu može se uslovljavati davanjem jemstva da će ta osoba pristupiti suđenju.

4. Svako ko je lišen slobode hapšenjem ili pritvaranjem ima pravo da pokrene sudski postupak u kojem će se brzo odlučiti o zakonitosti njegova pritvaranja ili o njegovu puštanju na slobodu ako je pritvaranje bilo nezakonito.

5. Svako ko je žrtva hapšenja ili pritvaranja, suprotno odredbama ovoga člana ima izvršivo pravo na odštetu.

Član 6. - Pravo na pravično suđenje

1. Radi utvrđivanja svojih prava i obaveza građanske prirode ili u slučaju podizanja optužnice za krivično djelo protiv njega svako ima pravo da zakonom ustanovljeni nezavisni i nepristrani sud pravično, javno i u razumnom roku ispita njegov slučaj. Presuda se mora izreći javno, ali se sredstva informisanja i javnost mogu isključiti iz cijele rasprave ili njenog dijela zbog razloga koji su nužni u demokratskom društvu radi interesa morala, javnog reda ili državne sigurnosti, kad interesi maloljetnika ili privatnog života stranaka to traže, ili u opsegu koji je po mišljenju suda bezuslovno potreban u posebnim okolnostima gdje bi javnost mogla biti štetna za interes pravde.

2. Svako optužen za krivično djelo smatraće se nevinim sve dok mu se ne dokaže krivica u skladu sa zakonom.

3. Svako optužen za krivično djelo ima najmanje sljedeća prava:

a) da u najkraćem roku bude obaviješten, detaljno i na jeziku koji razumije, o prirodi i razlozima optužbe koja se podiže protiv njega;

b) da ima odgovarajuće vrijeme i mogućnost za pripremu svoje odbrane;

c) da se brani sam ili uz branioca po vlastitom izboru, a ako nema dovoljno sredstava da plati branioca, ima pravo na besplatnog branioca, kad to nalažu interesi pravde,

d) da ispituje ili da se obezbijedi ispitivanje svjedoka optužbe i da se osigura prisustvo i ispitivanje svjedoka odbrane pod istim uslovima kao i svjedoka optužbe;

e) besplatnu pomoć prevodioca ako ne razumije ili ne govori jezik koji se upotrebljava na sudu.

Član 7. – Nema kazne bez zakona

1. Niko ne može biti proglašen krivim za krivično djelo počinjeno činom ili propustom koje, u času počinjenja, po nacionalnom ili po međunarodnom pravu nije bilo predviđeno kao krivično djelo. Isto se tako ne može odrediti teža kazna od one koja je bila primjenjiva u času kad je krivično djelo počinjeno.

2. Ovaj član ne prejudicira suđenje ili kažnjavanje bilo koje osobe za neki čin ili propust koji je u času počinjenja predstavljao krivično djelo u skladu s opštim načelima prava priznatim od civilizovanih naroda.

Član 8. – Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

1. Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske.

2. Javna vlast se neće miješati u ostvarivanje tog prava, osim u skladu sa zakonom i ako je u demokratskom društvu nužno radi interesa državne sigurnosti, javnog reda i mira, ili ekonomske dobrobiti zemlje, kao i radi sprečavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih.

Član 9. Sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti

1. Svako ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti; to pravo uključuje slobodu da se promijeni vjeroispovijest ili uvjerenje i slobodu da pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, iskazuje svoju vjeroispovijest ili uvjerenje bogoslužjem, podučavanjem, praktikovanjem i obredima.

2. Sloboda iskazivanja vjeroispovijesti ili uvjerenja podvrgnuće se samo onim ograničenjima koja su propisana zakonom i koja su u demokratskom društvu nužna radi interesa javnog reda i mira, zaštite javnog reda, zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih.

Član 10. – Sloboda izražavanja

1. Svako ima pravo na slobodu izražavanja. To pravo obuhvata slobodu mišljenja i slobodu primanja i širenja informacija i ideja bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprečava države da zahtijevaju licenciranje ustanova koje obavljaju djelatnost radija ili televizije ili kinematografsku djelatnost.

2. Kako ostvarivanje tih sloboda obuhvata dužnosti i odgovornosti, ono može biti podvrgnuto formalnostima, uslovima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom, koji su u demokratskom društvu nužne radi interesa državne sigurnosti, teritorijalne cjelovitosti ili javnog reda i mira, radi sprečavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili morala, radi zaštite ugleda ili prava drugih, radi sprečavanja odavanja povjerljivih informacija ili radi očuvanja autoriteta i nepristranosti sudske vlasti.

Član 11. – Sloboda okupljanja i udruživanja

1. Svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja s drugima, uključujući i pravo na osnivanje sindikata ili pristupanje istim radi zaštite svojih interesa.

2. Ne mogu se postavljati nikakva ograničenja ostvarivanju tih prava, osim onih koja su propisana zakonom i koja su u demokratskom društvu nužna radi interesa državne sigurnosti ili javnog reda i mira, radi sprečavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih. Ovaj član ne zabranjuje da se nameću zakonska ograničenja u ostvarivanju tih prava pripadnicima oružanih snaga, policije ili državne uprave.

Član 12. – Pravo na brak

Muškarci i žene u dobu za sklapanje braka imaju pravo stupiti u brak i osnovati porodicu, u skladu s nacionalnim zakonima koji uređuju ostvarenje toga prava.

Član 13. – Pravo na djelotvoran pravni lijek

Svako čija su prava i slobode koje su priznate u ovoj Konvenciji povrijeđene ima pravo na djelotvorna pravna sredstva pred nacionalnim državnim tijelom čak i u slučaju kada su povredu počinile osobe koje su djelovale u službenom svojstvu.

Član 14. – Zabrana diskriminacije

Uživanje prava i sloboda koje su priznate u ovoj Konvenciji osiguraće se bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, kao što je pol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno porijeklo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje ili druga okolnost.

...

Protokol br. 1 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda

Pariz, 20. mart 1952.

...

Član 1. – Zaštita vlasništva

Svaka fizička ili pravna osoba ima pravo na mirno uživanje svoga vlasništva. Niko se ne smije lišiti svoga vlasništva, osim u javnom interesu, i to samo uz uslove predviđene zakonom i opštim načelima međunarodnoga prava.

Prethodne odredbe, međutim, ni na koji način ne umanjuju pravo države da primijeni zakone koje smatra potrebnima da bi uredila upotrebu vlasništva u skladu s opštim interesom ili za osiguranje plaćanja poreza ili drugih doprinosa ili kazni.

Član 2. – Pravo na obrazovanje

Nikome neće biti uskraćeno pravo na obrazovanje. U obavljanju svojih funkcija povezanih s vaspitanjem i podučavanjem država će poštovati pravo roditelja da osiguraju vaspitanje i obrazovanje u skladu sa svojim vjerskim i filozofskim uvjerenjima.

Član 3. – Pravo na slobodne izbore

Visoke ugovorne stranke obavezuju se da će u razumnim vremenskim periodima sprovesti slobodne izbore tajnim glasanjem, u uslovima koji osiguravaju slobodno izražavanje mišljenja naroda pri izboru zakonodavnih tijela.

Protokol br. 4 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda

Strasbourg, 16. septembra 1963.

Član 2. – Sloboda kretanja

1. Svako ko se zakonito nalazi na području neke države ima pravo na slobodu kretanja i slobodni izbor svojeg boravišta na tom području.
2. Svako je slobodan da napusti bilo koju zemlju, uključujući i svoju vlastitu.
3. Ne mogu se postavljati nikakva ograničenja u smislu ostvarivanja tih prava, osim ona koja su u skladu sa zakonom i koja su u demokratskom društvu nužna radi interesa državne sigurnosti ili javnog reda i mira, za održavanje javnog poretka, radi sprečavanja zločina, radi zaštite zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih.
4. Prava utvrđena u stavu 1. mogu takođe biti podvrgnuta, u određenim područjima, ograničenjima utvrđenima u skladu sa zakonom i koja su opravdana zaštitom javnog interesa u demokratskom društvu.

Član 3. – Zabrana protjerivanja vlastitih državljana

1. Niko ne smije biti protjeran, upotrebom bilo pojedinačnih bilo kolektivnih mjera, s područja države čiji je državljanin.
2. Niko ne smije biti lišen prava da uđe na područje države čiji je državljanin.

Član 4. – Zabrana kolektivnog protjerivanja stranaca

Kolektivno protjerivanje stranaca je zabranjeno.

Protokol br. 6 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda

Strasbourg, 28. april 1983.

Član 1. – Ukidanje smrtne kazne

Smrtna kazna se ukida. Niko ne smije biti osuđen na takvu kaznu niti pogubljen.

Izvor: www.echr.coe.int/echr/Homepage_EN

To je stranica Evropskoga suda za ljudska prava. Prevodi Evropske konvencije o ljudskim pravima na jezike država članica dostupni su u PDF formatu.

Radni list za učenike 3.1

Plan Nastavne jedinice 3: „Različitost i pluralizam”

	Plan: dogovaranje zajedničke definicije zajedničkog dobra	Vrijeme (minuti)
Lekcija 1	Različitost ličnih mišljenja: učenici definišu svoje političke prioritete	
	1. Učenici definišu političke ciljeve.	25 min.
	2. Učenici analiziraju svoje odluke.	15 min.
Lekcija 2	Pluralizam: učenici osnivaju stranke radi ostvarivanja ciljeva	
	1. Učenici definišu profile svojih stranaka.	15 min.
	2. Promocija: stranke se predstavljaju.	10 min.
	3. Nastavnikovo izlaganje: pojam zajedničkog dobra	5 min.
	4. Učenici razgovaraju o svojim strategijama	10 min.
Lekcija 3	Pregovaranje: možemo li (ili većina nas) dogovoriti politički cilj (zajedničko dobro)?	
	1. Učenici definišu ciljeve.	10 min.
	2. Učenici pregovaraju za okruglim stolom.	30 min.
Lekcija 4	Osvrt na nastavnu jedinicu	
	1. Učenici se osvrću na svoje iskustvo.	20 min.
	2. Diskusija o prethodnom iskustvu.	15 min.
	3. Učenici daju povratne informacije.	5 min.

Radni list za učenike 3.2

Učestvovati u demokratiji – osnovna pravila i principi

Učestvovati u demokratiji znači učešće u dogovaranju zajedničkog dobra

U demokratijama svako – pojedinci ili grupe – može učestvovati i zagovarati svoje interese i mišljenja. Konačna odluka ne mora u potpunosti ispuniti naše ciljeve, ali ako ne učestvujemo, niko se na njih neće ni obazirati.

U demokratijama, do odluka i rješenja dolazi se kroz borbu mišljenja i nadmetanje interesa i mišljenja. Saglasnost se postiže kroz kompromis koji sve stranke, ili većina, može prihvatiti. Takva odluka se, u tom vremenu, može smatrati definicijom **zajedničkog dobra**.

Borba mišljenja i političko nadmetanje generišu elemente borbe. Stoga je vrlo važno da svi igrači na političkoj pozornici dogovore sistem pravila poštujući princip međusobnog uvažavanja.

Osnovna pravila i principi pregovaranja i borbe mišljenja u demokratiji

1. Jasnoća i međusobno uvažavanje:

“Ne slažem se s onim što govoriš,
ali do smrti ću braniti tvoje pravo da to kažeš.”
Voltaire (1694-1778.)

To znači da na osobe različitih interesa i gledišta gledaš kao na svoje protivnike, ali ne i neprijatelje. Ne boriš se, već učestvuješ u nečemu što više djeluje kao sportsko takmičenje.

2. Ljudska prava važe za sve ljude

Ljudska prava uspostavljaju princip nenasilja. Političko nadmetanje ostvaruje se riječima, argumentima, idejama, šarmom i mudrošću.

3. Spremnost na kompromis

- Pokušaj pronaći „*pobijediti-pobijediti*“ rješenja (obje strane pobjeđuju).
- Ako to ne ide, nastoj da obje strane pronađu nešto oko čega se mogu složiti.
- Izbjegavaj „*pobijediti-izgubiti*“ situacije“ (jedna strana pobjeđuje, druga gubi), bez obzira na to ko pobjeđuje, a ko gubi.

4. Savjeti za pregovaranje

Imajte pred sobom jasnu sliku o svome cilju. Igrači koji znaju šta žele često pobjeđuju upravo iz tog razloga.

Pokušajte razumjeti gledišta drugih. Fokusirajte se na ono oko čega se možete složiti, a ne na ono oko čega se ne slažete – tražite zajedničke interese i probleme i radite na njima. Međutim, budite vrlo jasni o tačkama koje su vam bitne. Nemojte prihvatiti rješenja koja smatrate nepravednima ili neefikasnim i ne predlažite ih drugima.

Pokušajte staviti naglasak na pitanja koja omogućavaju kompromis, doslovno na sve što je mjerljivo i može se izraziti brojkama – na primjer, raspodjela resursa, novca, zemlje ili vremena. Izbjegavajte sporove oko kolektivnog identiteta (boje, etničkog projekla).

Radni list za učenike 3.3

Osnivanje političke stranke

1. Nacrt programa

1. Izaberite predsjedavajućeg, predstavnika, kontrolora vremena i dva pisca (vidi uputstva za svaku ulogu u nastavku).
2. Prihvatite nacrt programa - sa ili bez izmjena (glas većine).
3. Šta nas je okupilo?
 - Šta je moj glavni prioritet? Izjava svakog člana, bez rasprave.
4. Definisiranje **političkog profila** stranke:
 - Kakvo je naše političko stanovište? Želimo li prihvatiti jedno od naša četiri osnovna gledišta? Ili smo možda negdje u sredini? Ili moramo definisati novo stanovište?
 - Koje su naše osnovne preokupacije? Na primjer, brinemo li posebno o nekim konkretnim grupama ljudi? Ili, da li definišemo ključni problem ili pitanje? Na kojem nivou djelujemo – lokalnom, nacionalnom, evropskom, globalnom?
 - Koje ćemo ime dati našoj stranci? Koje ime najbolje odražava naš profil? (Stavite ime na školsku klupu ili zid iza vas)
5. **Ciljevi:** koji je naš glavni prioritet? Imamo li dalje ciljeve?
6. **Strategija:** kako ćemo osvojiti podršku?
 - Ko još s nama dijeli naše ciljeve – ko dijeli naše stavove?
 - U vezi s čim smo voljni da postignemo kompromis? U čemu ne popuštamo?

2. Uputstva za uloge

Predsjedavajući

U demokratskoj zajednici, organizacije poput političkih stranaka moraju funkcionisati kao demokratske mikrozajednice (vidi radni list za učenike 3.1). Tvoj zadatak je da vodiš računa o tome da se tokom sastanka poštuju procedura i ljudska prava, na primjer, da svako ima jednaku šansu da izrazi svoje mišljenje.

Zadužen/zadužena si za dnevni red sastanka. Ako se rasprava zakomplikuje jer se nekoliko pitanja rješava istovremeno, upozoravaš svoju grupu na tu činjenicu i predlažeš pitanje o kojem će se najprije raspravljati

Predstavnik i pisci

Ti si „osoba za odnose s javnošću“ odgovorna za „proizvod“ koji ima smisla i dobro se „prodaje“ – ime stranke, izjava o vašem cilju, ili ciljevima. Da li te ostali mogu lako razumjeti? Hoće li im se tvoje pojavljivanje svidjeti?

Predstavićeš stranku na skupu planiranom u lekciji 3. Pokušaj da se svidiš učenicima koji još nijesu pristupili stranci, a pokušaj pridobiti i članove drugih stranaka, posebno one koji su ti najbliži po stavovima. Provjeri s nastavnikom koliko vremena imaš na raspolaganju.

Grupa treba da razmotri na koji način pisci, a možda i svi članovi stranke, mogu doprinjeti oglašavanju, npr. sastavljanjem reklamnog prospekta ili postera. Provjeri s nastavnikom koji su vam materijali dostupni ili ih sam/sama pribavi.

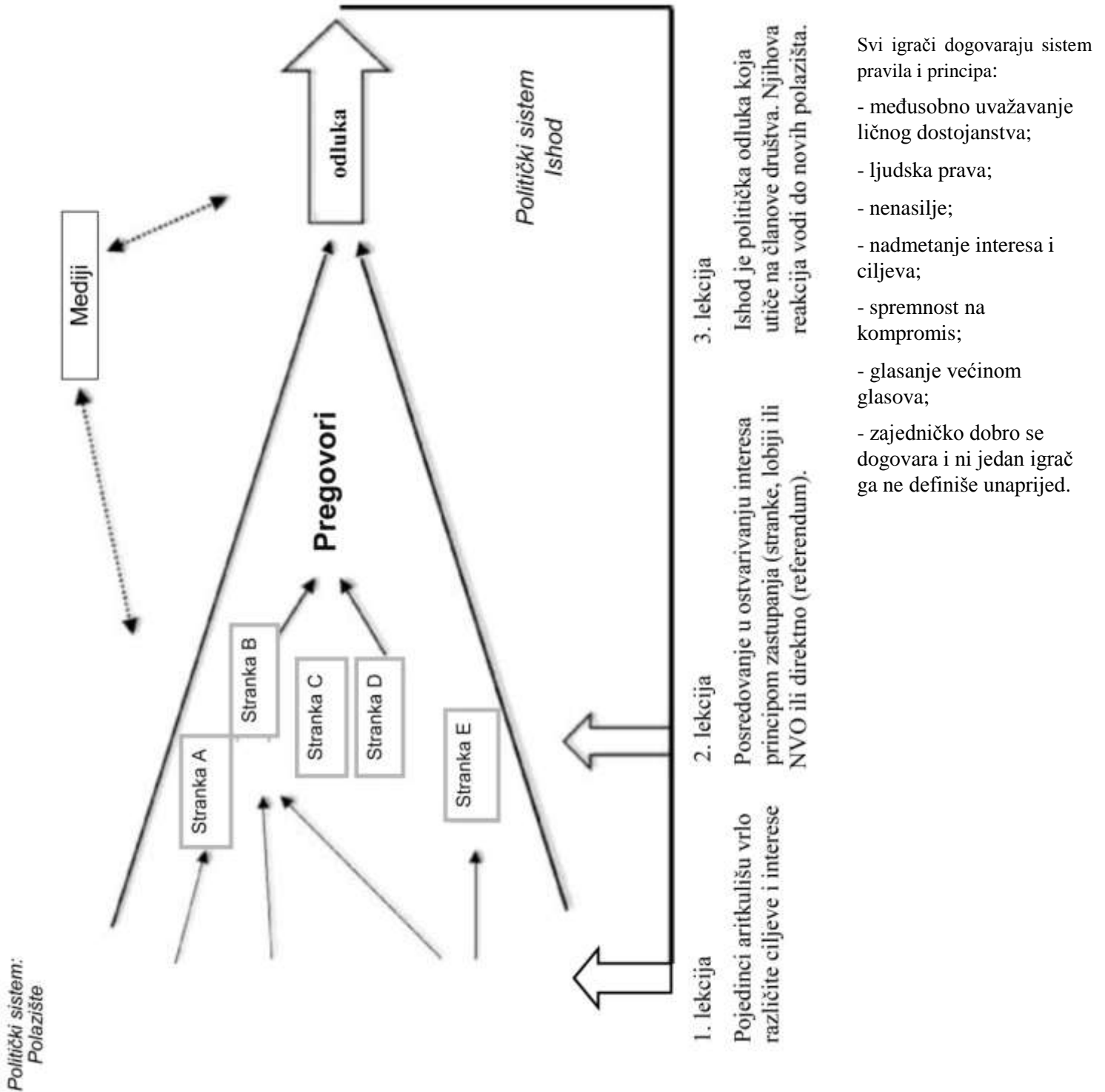
Kontrolor vremena

Predsjedavajući je „menadžer demokratije“, a ti si „menadžer efikasnosti“. Tvoj je zadatak da paziš na vrijeme tokom sastanka kako vam ne bi ponestalo vremena.

Savjeti: predloži dodatno vrijeme prije nego što počnete. Intervenisi, ako vidiš da tvoja grupa kasni i predloži odgovarajuće prilagođavanje programa. Grupa odlučuje šta će učiniti, a ti nudiš rješenja.

Radni list za učenike 3.4

Kako demokratski politički sistem rješava različitost i pluralizam?

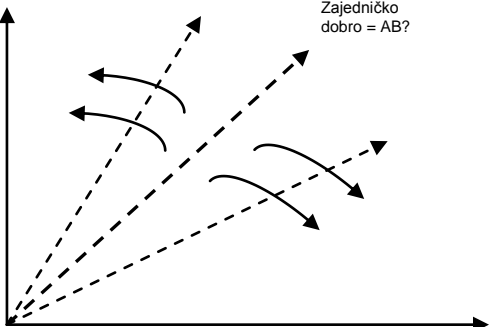
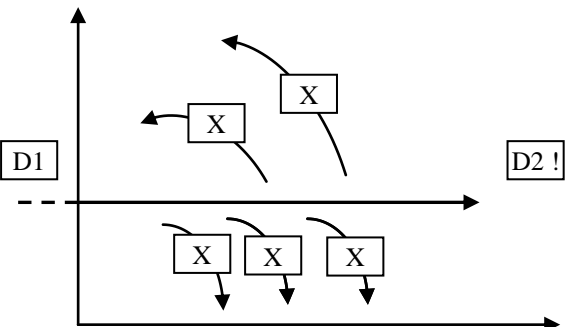
Radni list za učenike 3.5

Pojam zajedničkog dobra: zaštitni znak demokratije i diktature

*La multitude qui ne se réduit pas à l'unité est confusion;
l'unité qui ne dépend pas de la multitude est tyrannie.*

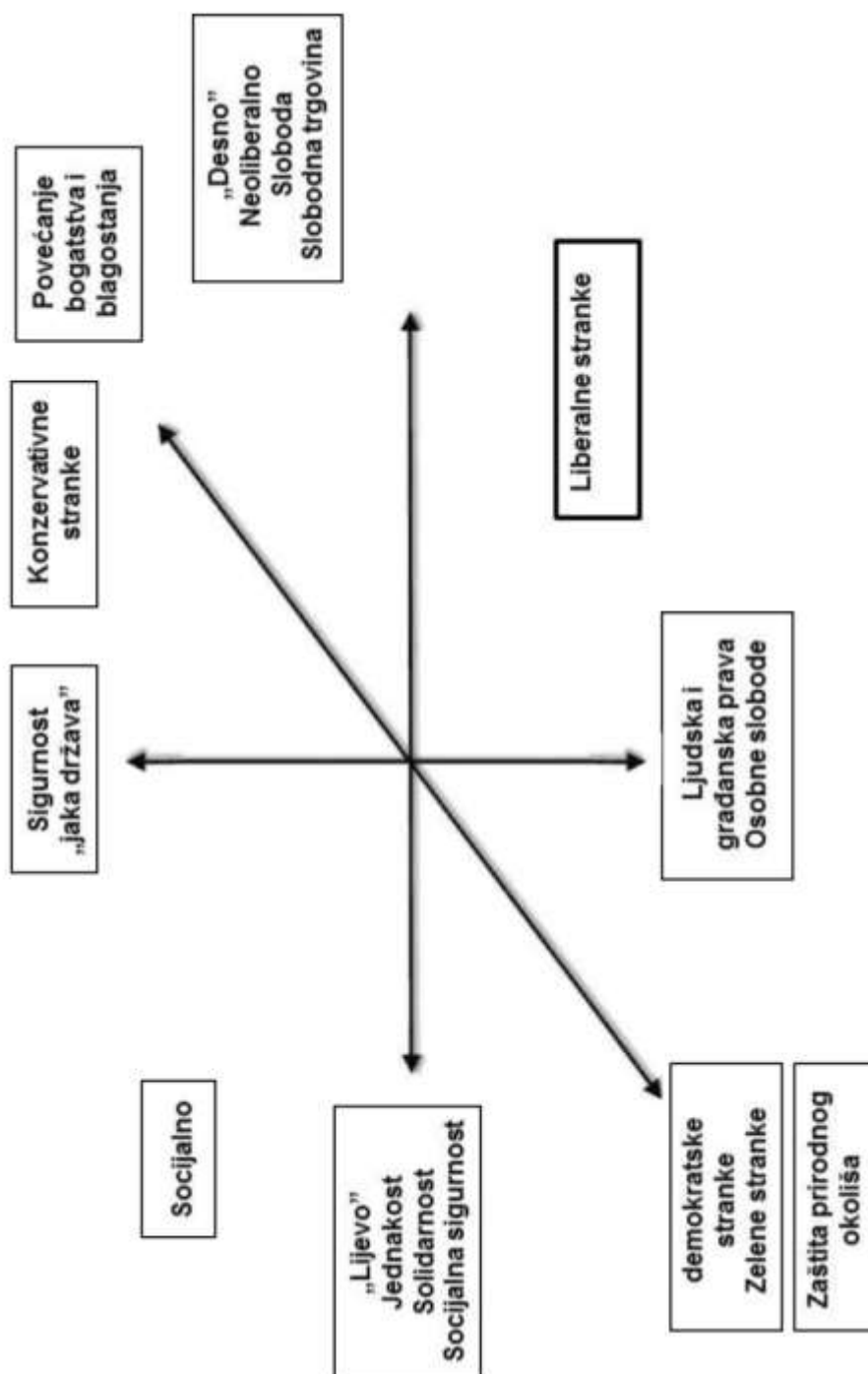
[Različitost koja se ne može svesti na jedinstvo je konfuzija; jedinstvo koje zanemaruje različitost je tiranija.]

Blaise Pascal (1623-62.)

Pregovaranje o zajedničkom dobru u pluralističkim demokratijama	Nametanje zajedničkog dobra u autokratskoj vladavini i diktaturi
	
<p>U pluralističkim demokratijama, zajedničko dobro se dogovara u pregovorima i zagovara. Niko unaprijed ne zna rezultat (AB?). To često uključuje pokušaj i grešku pa se odluke mogu, a ponekad i moraju ispraviti. Politika je proces kolektivnog učenja kroz kontroverzne rasprave; na kraju mora biti donijeta odluka.</p>	<p>D1: božanskom spoznajom ili naučnom analizom (npr. marksizam-lenjinizam) zajedničko dobro se može objektivno definisati. Samo vladajuća elita je za to sposobna (D2!). Zajedničko dobro opravdava sva sredstva, uključujući silu, da bi se savladao otpor i suprotstavljanje (X). Kritičari "D1" ili "D2!" se proglašavaju neprijateljima.</p>
<p>U pluralističkim demokratijama, grupe promovišu različite ciljeve, interese i vrijednosti (ciljevi A i B). Svaka grupa zagovara svoje ciljeve (a1, a2, b1, b2), nastojeći da utiče na konačnu odluku u svoju korist (AAB? – BBA?). Pluralizam podstiče natjecanje i borbu mišljenja. Slobodni mediji podržavaju žustre rasprave.</p>	<p>U diktaturama, grupe ili pojedinci koji promovišu neku alternativu ili iznose kritiku bivaju ušutkani (simbol X). Pravo na učešće daje se samo pristalicama režima. Mediji se cenzurišu. Vladar odlučuje koji problemi, interesi ili ciljevi postaju dio političkog programa.</p>
<p>Borba mišljenja smatra se nužnom i produktivnom da bi se postigao dogovor i kompromis. Odluke podliježu kritičkom preispitivanju.</p>	<p>Pristanak nameće i unaprijed definiše vladar. Smatra se da borba mišljenja izaziva nesklad i opasna je, jer se teško kontroliše.</p>

Radni list za učenike 3.6

Karta društvenih podjela i političke stranke

Svako društvo ima nekoliko suprotstavljenih konstelacija koje nazivamo podjelama (raskolima).

Podjela lijevo-desno postoji u svim zemljama kapitalističkog uređenja sa slobodnom trgovinom. Ova podjela datira još iz vremena industrijske revolucije u 19. vijeku.

Druge dvije podjele (raskoli) su novijeg datuma.

Raskol između zaštite životne sredine i ekonomskog rasta stupio je na scenu 1970-ih.

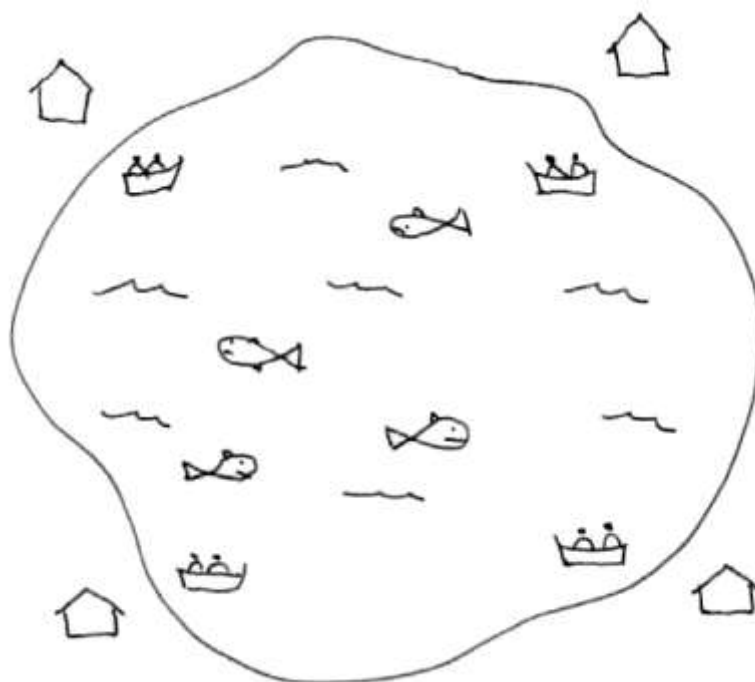
Raskol između „jake države“ nasuprot građanskim pravima je reaktiviran u borbi protiv terorizma nakon 11. septembra 2001.

Sistem političkih stranaka otkriva te podjele. One zastupaju grupne interese i daju prednost nekim podjelama.

Svako društvo ima specifičnu strukturu podjela. Što više podjela (raskola) postoji u nekom društvu, to je teže njime upravljati.

Radni list za učenike 4.1

Primjer slučaja: sukob u ribarskoj zajednici

I. Ribarska zajednica

Zamislite veliko jezero puno ribe. Na obalama jezera, u četiri mala sela, žive ribari – ribarska zajednica. Svako selo šalje svoju posadu na ribarenje. U sezoni lovostaja ribari puštaju da se zalihe ribe povećaju, dok oni, za to vrijeme, krpe svoje mreže i popravljaju brodove. Riba im je jedini izvor prihoda. Ono što njihove porodice ne mogu pojesti, prodaju na obližnjoj tržnici. Od onog što na taj način zarade, ribari hrane, oblače i izdržavaju sebe i svoje porodice. Njihov životni standard je skroman, ali zadovoljavajući.

II. Sukob oko lošeg upravljanja resursima

Posljednje dvije ili tri godine, u ribarskoj zajednici izbio je ozbiljan sukob. Neke ribarske posade su pokušale da povećaju zaradu loveći veće količine ribe. Posljedica toga je bio pad reprodukcije pa su se u tri godine riblje zalihe smanjile za polovinu. Ribarska zajednica suočena je s cijelim nizom problema:

1. smanjenje ukupnih zaliha ribe i strah od potpunog nestanka;
2. opadanje ukupne proizvodnje ribe;
3. jaz između dva bogata i dva siromašna ribarska sela („pobjednici i gubitnici“);
4. opasnost od žestokog sukoba između ribarskih sela.

To je sukob zbog lošeg upravljanja zajedničkim resursom. Čini se da se temelji na tri stvari koje se međusobno potkrepljuju:

1. Postoji inicijativa koja podstiče ribare da love više ribe;
2. Ne postoje nikakva pravila, pa ribari mogu činiti šta god žele;
3. Ribarske posade ne komuniciraju jedna s drugom.

III. Analiziranje sukoba („dijagnoza”)

1. Inicijativa pretjeranog ulova ribljih zaliha

Svaki ribar zna da zajednica zavisi od zaliha ribe pa stoga vodi računa o tome da se riblje zalihe potpuno oporave.

S druge strane, svaki ribar isto tako zna da ako njegova posada ulovi još jednu ribu, riblje zalihe vjerovatno neće trpjeti. To bi popravilo zaradu te posade, dok bi troškove – brigu za riblje zalihe, snosila cijela zajednica. Nejednaka raspodjela dodatne zarade i troškova ide u prilog ribarima koji ulove više ribe. To je inicijativa da se poveća ribolov. Sa gledišta svakog pojedinog ribara, čini se razumnim loviti više ribe.

Dodatni prihod (+100%) Dodatni troškovi -25%	Dodatni profit (+75%)	Ukupni dodatni prihod i profit odlazi posadi br. 1.	Posada 4 -25%	Dodatni prihod (+0%) Dodatni troškovi (4x -25%)
			Posada 3 -25%	
			Posada 2 -25%	
			Posada 1 -25%	
	----- Dodatni troškovi (-25%)			
Posada br. 1 s dodatnim ulovom		Ribarska zajednica (sve četiri posade)		

Jedna posada ulovi više ribe: nejednaka raspodjela dodatnog prihoda, dodatnih troškova i dodatnog profita za ribarsku zajednicu.

Svi ribari svjesni su ove inicijative i u potpunosti su informisani o učincima onog što se čini. Vjerovatan je najgori scenarijo – svi će raditi isto i loviti više ribe. Posljedica toga će biti pretjerani ulov i zalihe se više neće moći u potpunosti obnoviti. Pokreće se začarani krug, jer ribari mogu nadoknaditi smanjenje zarade samo daljnjim povećanjem ulova.

2. Nepostojanje pravila

Ribari se tako ponašaju jer ne postoje nikakva pravila – nema smjernica, nema sigurnosti, nema ciljeva zajednice, nema sankcija. Kako sada stvari stoje, svaki ribar može raditi šta želi, a sve što ulovi, pripada njemu.

U takvim okolnostima, ponašanje ribara ne iznenađuje – ali efekti po zajednicu i riblje zalihe su katastrofalni.

3. Nedostatak komunikacije

Ribari se do sada još nijesu sastali i razgovarali o nastaloj situaciji. Ponašaju se kako misle da je najbolje i reaguju na odluke koje su donijele druge posade.

4. Posljedica lošeg upravljanja resursima

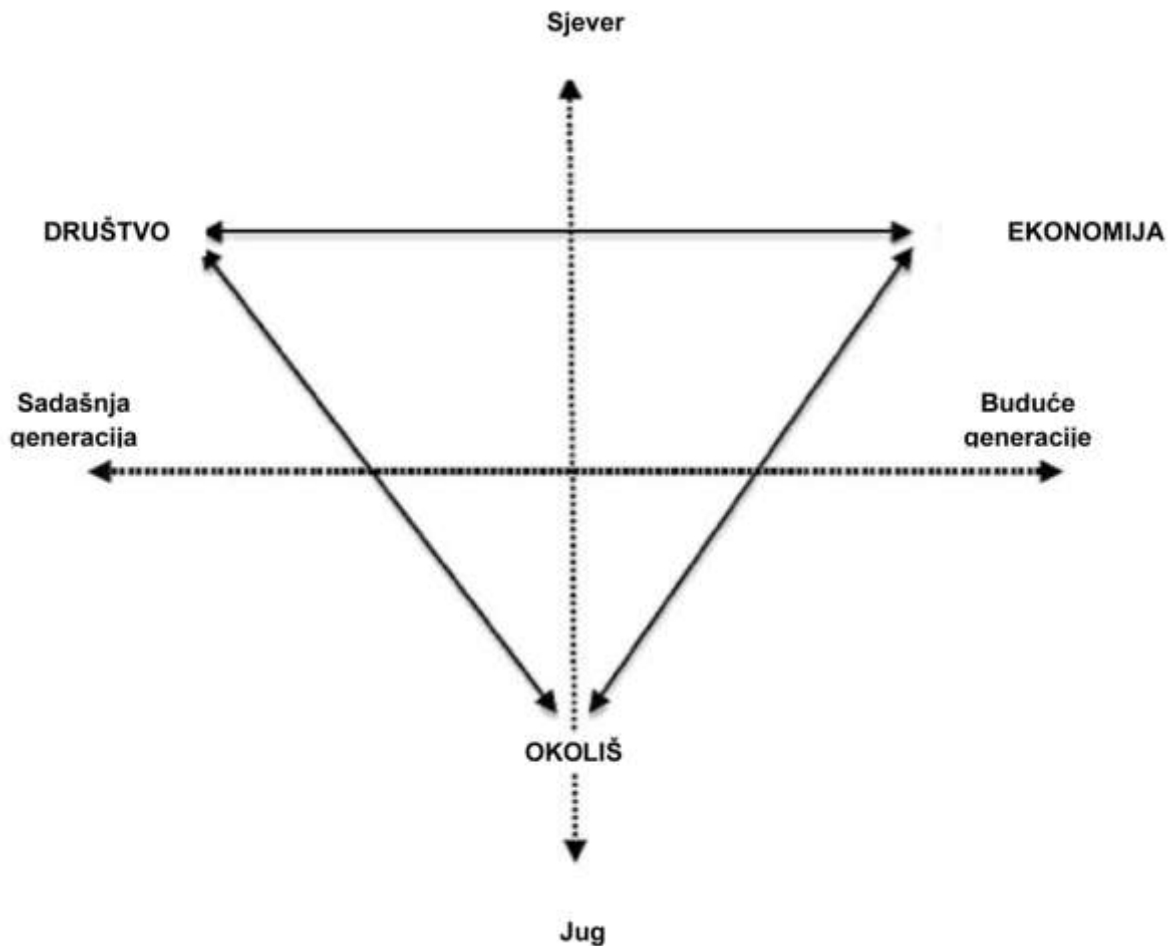
Model održivosti pomaže da se utvrdi šteta izazvana lošim upravljanjem od strane ribara, a može pomoći i u definisanju alternativnog modela ponašanja (vidi radne listove 4.2 i 4.4).

IV. Rješavanje sukoba

Kod izbora „terapije“ treba voditi računa o „dijagnozi“ sukoba.

Radni list za učenike 4.2

Model ciljeva za postizanje održivosti

Kako čitati ovaj dijagram

Ovaj model uključuje tri cilja održivosti i stavlja ih u istorijsku i globalnu dimenziju:

1. „Životna sredina“: zaštita prirodne okoline i resursa;
2. „Ekonomija“: ekonomski rast (produktivnost, ishod, bogatstvo);
3. „Društvo“: društvena kohezija, pravedna raspodjela blagostanja;

Strelice s dva vrha pokazuju da se ciljevi prema kojima pokazuju mogu međusobno podržavati ili isključivati.

Radni list za učenike 4.3**Primjena modela održivosti na igru ribolova:****Kako možemo upečati „što je moguće više ribe“?**

Ciljevi modela održivosti	Šta bi trebalo da postignemo igrom ribolova?
Ekonomija: Ekonomski rast, porast blagostanja	
Društvo: Raspodjela dobara u zajednici	
Životna sredina: Zaštita prirodne okoline i resursa	
Dugoročna stabilnost: Ostvarivanje ciljeva održivosti danas i u budućnosti	
...	

Radni list za učenike 4.4

Koja je optimalna ravnoteža između razmnožavanja ribe i ulova?

Riblje zalihe proizvode veće ili manje količine nove ribe, zavisno od količine ribe koja je ostala u jezeru po završetku ribarske sezona. Kolika zaliha ribe proizvede najveću količinu nove ribe? Odgovor na to pitanje je ključ održivog ribarenja.

Riblje zalihe na kraju sezone u tonama

Zalihe na kraju sezone	Obnavljanje (proizvodnja nove ribe)	Zalihe na početku nove sezone
80	29	109
85	31	116
90	34	124
95	39	134
96	40	136
97	41	138
98	42	140
99	42	141
100	42	142
101	41	142
102	40	142
103	40	143
104	39	143
105	39	144
110	36	146
115	32	147
120	28	148

Ova tabela pokazuje **najviše stope obnavljanja** koje su riblje zalihe sposobne proizvesti.

Ove stope obnavljanja su idealne za održivo ribarenje.

Radni list za učenike 5.1

Pripreme za skupštinu o sistemu pravila

Plan

Raspored	Program	Materijali i sredstva
Lekcija 1	Sastavljanje radnih grupa. U svakoj grupi se nalazi po jedan član iz svakog ribarskog sela.	Radni listovi za učenike 5.1, 5.2.
Lekcija 1	Grupe sastavljaju pravila. Grupe pripremaju svoja izlaganja. Članovi zajednice prihvataju poslovnik i glasaju za održavanje skupštine.	Radni listovi za učenike 5.2, 5.4. <i>Flip chart</i> i flomasteri.
Lekcija 3	<i>Plenarni sastanak:</i> Grupe predstavljaju svoje predloge pravila. Članovi zajednice upoređuju i ocjenjuju predloge pravila. Članovi zajednice raspravljaju o tome koji bi predlog pravila trebalo prihvatiti.	Radni list za učenike 5.3.
Lekcija 4 Skupština	<i>Skupština:</i> Članovi zajednice drže kratke promotivne govore u prilog modelu koji su izabrali. Prihvataju sistem pravila većinom glasova. Potpisuju izvorni dokument koji sadrži pravila. <i>Refleksija</i> Učenici promišljaju i osvrću se na stečeno iskustvo.	Radni list za učenike 5.4. Bijeli papir formata A4, olovke, flomasteri.

Zašto treba igrati igru donošenja odluka?

Metod koja je izabran u okviru gore izloženog plana jeste igra donošenja odluke. Razlog izbora ovog metoda je sljedeći.

Igra funkcioniše kao model. Dočarava važne elemente stvarnosti i jasno ukazuje na njih, zanemarujući istovremeno mnogo drugih pojedinosti. Sve države imaju neku vrstu osnovnog sistema, na primjer ustav koji utvrđuje pravila za donošenje odluka i rješavanje sukoba. Bez takvog sistema članovi zajednice ne bi imali nikakvu podršku u rješavanju međusobnih sukoba pa bi pribjegavali nasilju.

Kada učestvujete u demokratiji ostvarujete prava koja su vam zagantovana ustavom vaše zemlje. Najbolji način da razumijete na koji način funkcioniše taj sistem pravila i propisa u vašoj zemlji jeste da sami stvarate taj sistem. Igra donošenja odluka upravo postavlja taj zadatak.

Radni list za učenike 5.2

Osnovna pitanja o kojima treba voditi računa kod izrade institucionalnog uređenja

Kada utvrđujete sistem pravila, morate donijeti neke osnovne odluke. Odlučujete kojem obliku upravljanja (odlučivanja) dajete prednost i ko će biti vlasnik ulovljene ribe. Možete praviti različite kombinacije tih osnovnih oblika i doći do različitih rješenja.

Vlasništvo uprave	Hijerarhija (državna vlast)	Kooperativna mreža
Privatno vlasništvo		
Javno dobro		

Odjeljci koji slijede daju dodatne informacije o različitim mogućnostima.

1. Izbor modela upravljanja

Glavni agent	Država	Lokalne mreže
Ključni pojmovi	Moć i vlast	Lični odnosi, komunikacija i zajednički interesi
Osmisli princip sistema	Hijerarhija (odozgo)	Partnerstvo (isti nivo)
Prednosti	Mir i stabilnost Zakoni jasno dopuštaju ili zabranjuju određene vrste ponašanja ljudi. Zakoni se mogu sudski sprovesti ako dođe do kršenja.	Velika stručnost i fleksibilnost u rješavanju problema i ostvarivanju interesa ljudi. Sloboda improvizovanja i brzog reagovanja.
Slabosti i rizici	Opasnost od zloupotrebe moći. Nefleksibilnost. Slabi podsticaji za ličnu inicijativu.	“Veto-igrači” mogu blokirati odluke. Pravila se teško sprovode ako se ne poštuju.
Pravna sredstva	Demokratija i ljudska prava Vladavina prava Ustavni zaštitni mehanizmi	Moralne sankcije. Kultura odgovornosti.

2. Pitanje vlasništva: čiji je riblji ulov?

Dvije osnovne mogućnosti i neki kriterijumi za razmišljanje:

	Privatno vlasništvo	Javno dobro
Vlasnička pravila	Svaki ribar je vlasnik svog ulova. S njim može raspolagati kako želi.	Svaki ribar isporučuje svoj ulov javnom zastupniku. Riba se potom dijeli članovima zajednice.
Podsticajno za ribare		
Učinak na ukupnu količinu ribe		
Učinak na riblje zalihe		

3. Dalja pitanja koja treba uzeti u obzir kod izgradnje institucija

- Želite li da definišete cilj koji treba ostvariti?
- Ko je ovlašćen da donosi odluke?
- Želite li osigurati instrumente za primjenu pravila?
- Postoji li opasnost zloupotrebe moći?

Radni list za učenike 5.3

Poređenje različitih sistema pravila

Kriterijumi za poređenje	Naš predlog	Ostali modeli		
		br. 1	br. 2	br. 3
A. Osnove Hijerarhija				
Umrežavanje				
Privatno vlasništvo				
Javno dobro				
Komentari				
B. Pravila Ciljevi				
Moć odlučivanja				
Primjena pravila				
Zloupotreba moći				
...				
Komentari				

Radni list za učenike 5.4

Proceduralna pravila za skupštinu – nacrt

Usvajanje proceduralnih pravila

1. Zajednica prihvata nacrt proceduralnih pravila većinom od 50% ili više dobijenih glasova.
2. Ako nijesu predložene nikakve izmjene tog nacрта, može se prihvatiti „u paketu“. Izmjene se izglasavaju pojedinačno.

Predsjedavajući

3. Većinom glasova jedan član zajednice bira se za predsjedavajućeg. Predsjedavajući može učestvovati u izglasavanju nacрта sistema pravila, ali ne može biti predstavnik za javno obraćanje (pravilo br. 5).

Konačne promotivne izjave

4. Članovi zajednice dizanjem ruku izjašnjavaju se za nacrt modela kojem daju prednost. Osnivaju stranke koje mogu lobirati za svoj model.
5. Predstavnik daje promotivnu izjavu za svoju stranku koja ne traje duže od dvije minute.
6. Tokom glasanja nije više dozvoljeno raspravljati.

Postupak glasanja

7. Glasanje: članovi zajednice glasanjem prihvataju nacrt. Svi glasovi su jednako važni. Članovi glasaju dizanjem ruku.
8. Dvostepena odluka: glasanje o nacrtu odvija se u dva kruga.
 - 8.1 Prvi krug: članovi zajednice glasaju za jedan nacrt.
 - 8.2 Drugi krug: dva nacrt s najvećim brojem glasova ulaze u drugi krug glasanja. Zajednica usvaja nacrt koji je dobio najveći broj glasova.
 - 8.3 Ako oba nacrtu dobiju jednak broj glasova, vodi se rasprava prije ponavljanja glasanja.

Dokumentacija i autorizacija

9. Pisac nacrtu unosi datum i mjesto održavanja skupštine na dnu dokumenta s pravilima.
10. Svi članovi zajednice potpisuju dokument.

Radni list za učenike 5.5

Sažetak: šta možemo naučiti igrajući ovakve igre?

1. Razvoj zajednice: niz problema i rješenja

PROBLEM	RJEŠENJE
Kako možemo preživjeti?	Moramo se osloniti na prirodne resurse koje imamo - ribu.
Kako možemo riješiti sukob pretjeranim ulovom?	1. Treba nam koncept održivosti. 2. Treba nam sistem pravila da bismo organizirali procese komunikacije i odlučivanja.
1. Kako definišemo održivost?	Treba uspostaviti ravnotežu nekoliko ciljeva. U stvari, moramo proizvesti onoliko ribe koliko dozvoljavaju zalihe, a da se ne istroše, da bismo osigurali buduću stabilnost. Moramo pravedno raspodijeliti prinos.
2. Kakva nam pravila trebaju?	Kod izrade sistema moramo napraviti izbor između različitih principa – uvođenja države ili razvijanja mreže jednakih.
Kako možemo spriječiti zloupotrebu moći?	Previše moći ne smije dospjeti u ruke jedne osobe. Ustavi primjenjuju sljedeće: zaštitne mehanizme, vladavinu prava, ljudskim pravima dati status građanskih prava, ograničiti trajanje službe, referendum, regionalnu i saveznu autonomiju, slobodu štampe i medija.
Ko odlučuje o sistemu pravila koji dobijamo?	Svi zajedno. Mi sastavljamo predlog, biramo i glasanjem odlučujemo.
Kako taj proces možemo organizovati pravedno i efikasno?	Utvrđujemo program. Potreban nam je sistem proceduralnih pravila koji unaprijed moramo dogovoriti.

2. Zaključci

1. Politika je napor koji ulažemo da bismo savladali probleme koji utiču na blagostanje i preživljavanje zajednice. Institucije, kao što je sistem pravila, jesu instrumenti za rješavanje problema. Ako ne ispune dobro svoju svrhu, mogu se i moraju mijenjati.
2. Sukob je uvijek dio društvenog i političkog života. Iako se sukob ne može iskorijeniti, moguće je nadzirati njegovo negativno djelovanje.
3. Konceptija igre ribolova i igre donošenja odluka služe kao modeli. Bliske su istorijskoj stvarnosti jer opisuju razvoj zajednice kao niz problema i rješenja.
4. Stvarnost se razlikuje od igara u odnosu na dvije važne stvari. Prvo, nemamo tako tačne podatke o našim prirodnim resursima kao što je to slučaj kod igre. Drugo, demokratije nemaju demokratske korijene. Demokratija i ljudska prava se ne uspostavljaju preko skupština, već preko sukoba.

Radni list za učenike 5.6

Povratne informacije uz nastavne jedinice 4 i 5

Ovaj upitnik je instrument koji vam služi kao podrška u razmatranju vašeg ličnog iskustva s učenjem. Važan je izvor informacija za nastavnika u svrhu poboljšanja obrazovanja za demokratiju i ljudska prava razreda u budućnosti. Pišite na poleđini ili na dodatnom papiru ako vam treba više prostora..

1. U čemu sam najviše uživao/uživala:

2. Šta mi se najmanje sviđjelo:

3. Najvažnija i/ili najinteresantnija stvar koju sam naučio/naučila:

4. Na čemu bih u nastavku želio/željela raditi:

5. Moje mišljenje o korišćenju igara u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava :

6. Predlozi nastavniku:

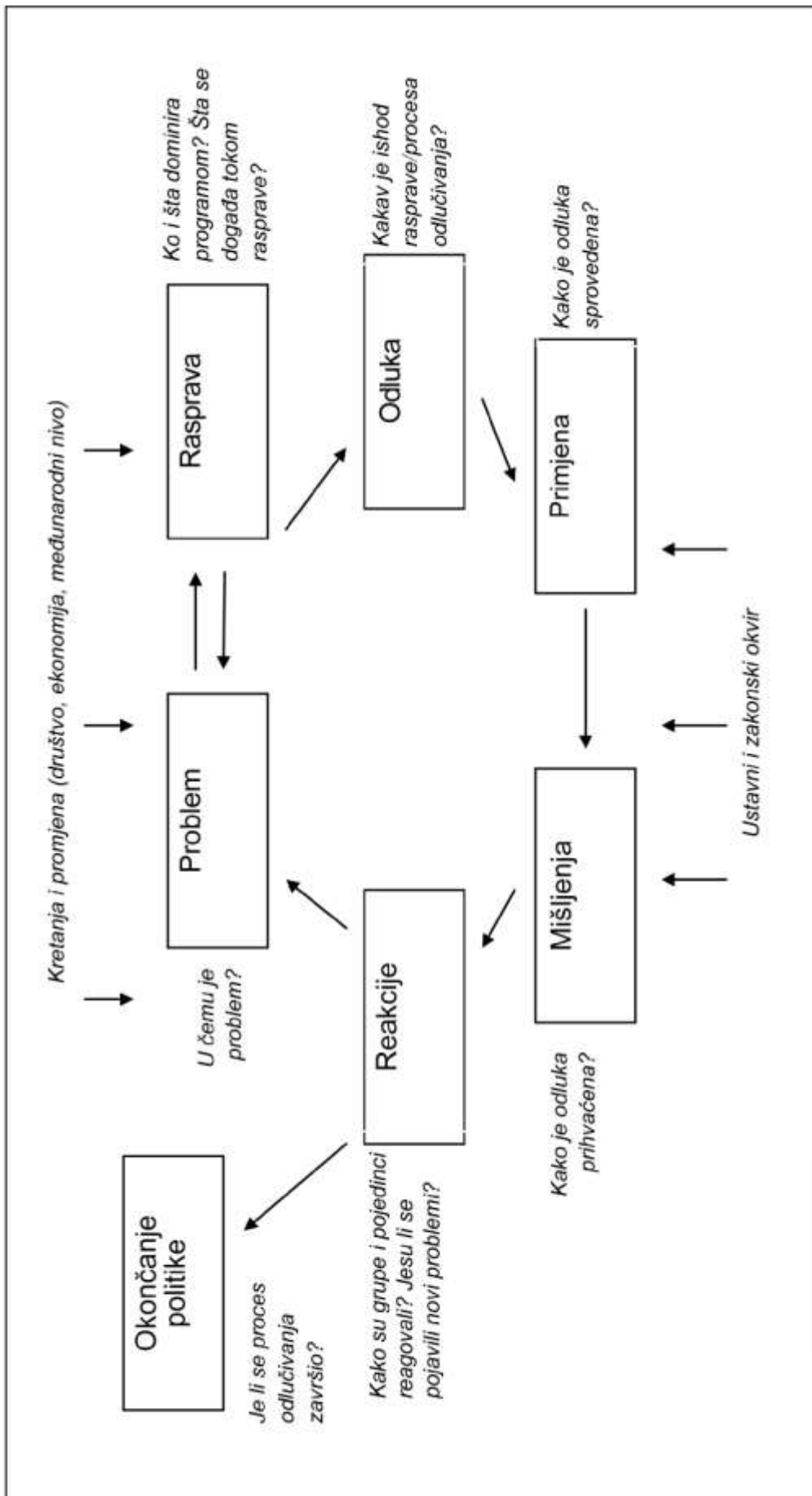
a) Šta je dobro funkcionisalo – šta se ne bi smjelo mijenjati?

b) Predlozi za poboljšanje

7. Druge napomene – šta još želim reći:

Radni list za učenike 6.1

Model političkog ciklusa: politika kao proces rješavanja problema u zajednici

Radni list za učenike 6.2

Politički ciklus – instrument za praćenje i razumijevanje procesa političkog odlučivanja

Pojmovi i osnovna pitanja <i>Prilagodi pitanja ako je potrebno</i>	Bilješke	Izvori informacija
1. Tema O kojem problemu je riječ?		
2. Problem Ko utvrđuje program? U čemu je problem? Da li se svi akteri slažu s definicijom problema?		
3. Rasprava Ko je uključen? Koji su interesi i vrijednosti aktera?		
4. Odluka Kakav je ishod? Je li nekim interesima data prednost – ili se radi o kompromisnoj odluci?		
5. Primjena Kako se sprovodi odluka? Ko je uključen ili odgovoran? Ima li problema ili sukoba?		
6. Mišljenja Koji pojedinci, akteri, grupe, itd. podržavaju ili kritikuju ishod? Koje su njihove vrijednosti, ideologije i interesi?		
7. Reakcije Kako reaguju? (pojedinačno, kolektivno?) Kojim sredstvima ostvaruju moć i pritisak?		
8. Novi problem, stari problem ili rješenje? Postoji li nova rasprava za selekciju programa? U čemu je problem? Stari ili novi? Je li odluka dovela do rješenja koje zaustavlja proces?		

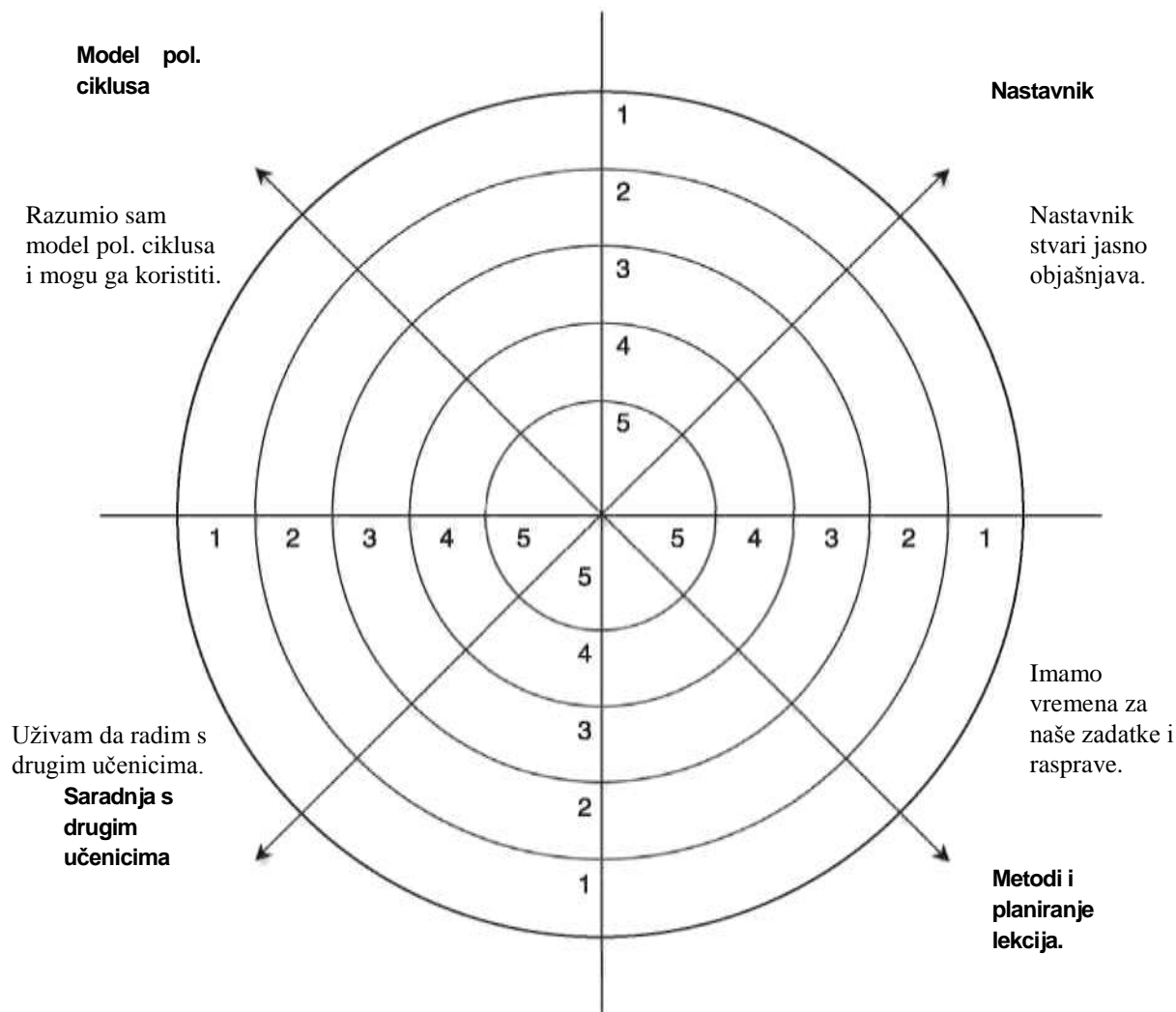
Radni list za učenike 6.3

Povratne informacije za nastavnu jedinicu „Vlast i politika”

Razred:

Datum:

1. Tabla za pikado (5:1 potpuno se slažem - 1:1 u potpunosti se protivim)

Model političkog ciklusa daje mi ideju kako da učestvujem u politici. Imamo konstruktivnu radnu atmosferu u razredu.

Nastavnik nam dopušta slobodno izražavanje vlastitog mišljenja. Dobro učim kada dobijamo zadatke koje sami rješavamo.

2. Moje vlastite povratne informacije

2.1 Najvažnija (najvažnije) stvar (stvari) koju sam naučio/naučila:

2.2 Šta nijesam smatrao/smatrala zanimljivim ili korisnim:

Radni list za učenike 7.1

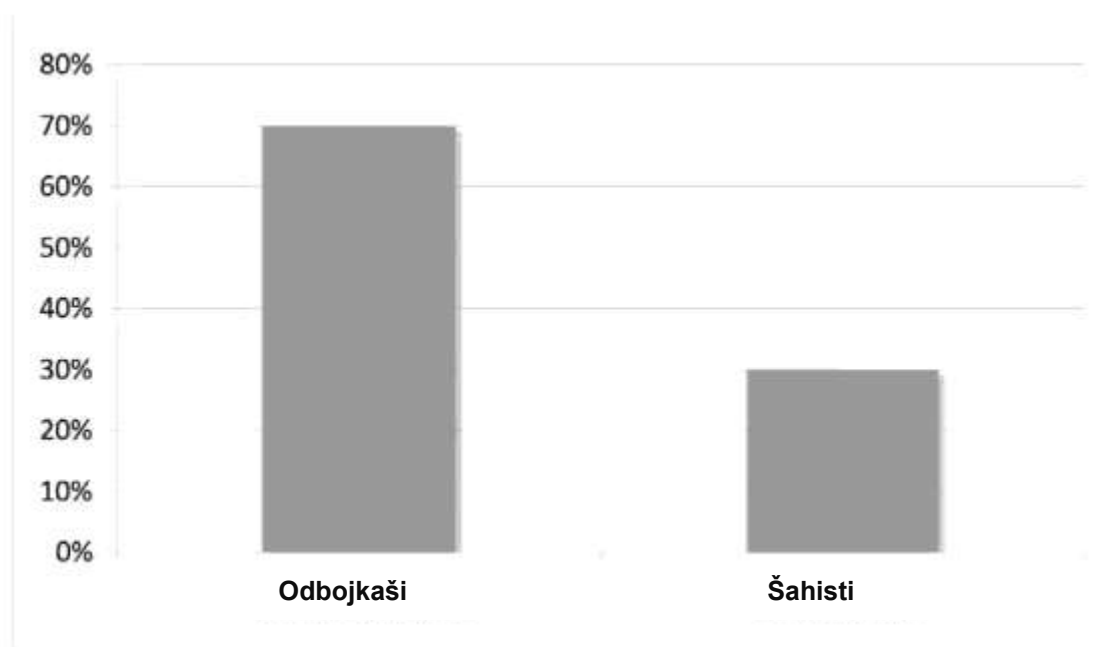
Je li vladavina većine nepravedna prema manjini? Primjer slučaja.

Jedan sportski klub ima velik broj strastvenih odbojkaša i manji broj jednako strastvenih šahista. Obje grupe učestvuju u prvenstvenim takmičenjima i uspjeli su da privuku nove članove. Svaki član plaća klubu istu svotu godišnje članarine. Jednom godišnje održava se sastanak na kojem svi članovi većinom glasova odlučuju kako koristiti taj novac. Odbojkaši imaju dugu listu zahtjeva, uključujući i redovnu nabavku novih lopti, novu sportsku odjeću za ekipu i uređivanje odbojkaškog terena. Šahistima trebaju novi materijali za uvježbavanje početnika, neke knjige i časopisi, a i veću prostoriju i više šahovskih garnitura, stolova i stolica za sve veći broj njihovih članova.

Predstavnici odbojkaša i šahista iznose svoje zahtjeve. Potom se donosi odluka većinom glasova. Svake godine šahiste nadglasaju odbojkaši. Sav novac ide na odbojkaške projekte, a šahisti moraju biti zadovoljni onim što imaju.

Šahisti postaju pomalo frustrirani i nestrpljivi. Na kraju krajeva, i njihova članarina se troši na odbojkaške projekte. Osjećaju se kao članovi drugog reda, a neki od njih su već iznijeli mišljenje o razdvajanju u dva odvojena kluba.

Većina odbojkaša odmahuje glavom. Vlast većine – to je demokratija. Ako si nadglasan, i to je dio igre. Međutim, neki odbojkaši ipak smatraju da je takvo stanovište malo pojednostavljeno i da pravedna igra podrazumijeva i uvažavanje interesa šahista. Ali kako?

Organizacija članstva u sportskom klubu – jednostavan primjer pluralizma. Pluralistička društva imaju istu vrstu organizacije koja je, naravno, mnogo složenija. Različite grupe imaju različite interese koji mogu biti konkurentni. Što je društvo složenije, to ima više mogućnosti za konkurentne interese. Demokratija i ljudska prava nude instrumente za pravedno i mirno rješavanje tih sukoba.

Primjer slučaja prilagođen iz knjige: David Miller, *Political philosophy . A very short introduction (Politička)*, Oxford, 2003., str. 5.

Radni list za učenike 7.2

Kako demokratski sistemi brinu o zaštiti manjina?

Problem uspostavljanja ravnoteže između prava većine i manjine jeste ključno pitanje na svim nivoima neke zajednice, od malih klubova do državnog nivoa. S jedne strane, u demokratiji treba poštovati volju većine. S druge strane, treba poštovati i interese manjina. Ako postoji grupa trajnih gubitnika koji smatraju da su diskriminirani, to može dovesti do ozbiljnog sukoba u zajednici.

U ustavima demokratskih zemalja obično se primjenjuju dva rješenja – oba postavljaju granice onom o čemu većina može odlučivati. Jedno je ograničavanje moći većine davanjem manjim entitetima pravo na autonomiju (savezni ili kantonalni model). Drugo rješenje je ugraditi ljudska prava kao građanska prava. Ta prava onda štite pojedince i manjinske grupe budući da ih većina mora poštovati.

1. Savezni/kantonalni model

Manjinske grupe formiraju regionalne entitete – savezne države ili kantone. SAD, Njemačka ili Belgija su primjeri saveza država, dok je Švajcarska primjer kantonalnog modela. U tim manjim jedinicama odlučuje većina, a to može uključivati pravo na nadzor nad vlastitim budžetom ili učešće u stvaranju nacionalnog zakonodavstva. Demokratski ustavi razlikuju se u opsegu autonomije koju dodjeljuju tim podjedinicama.

Ovaj pristup može se proširiti izmjenom definicije većine. Ako je za neke odluke potreban kvorum većine od više od 50–75% ili čak 100% – manjinske grupe mogu uticati na političke odluke pa čak mogu imati i pravo veta.

2. Ljudska prava kao manjinska prava

Ljudska prava funkcionišu kao manjinska prava postavljanjem granica onom o čemu može odlučivati većina. Uzmite, na primjer, članove iz **Evropske konvencije o ljudskim pravima od 4. decembra 1950.**:

Član 5. Pravo na slobodu ...

Svako ima pravo na slobodu ...

Član 14. Zabrana diskriminacije

Uživanje prava i sloboda koje su priznate u ovoj Konvenciji osiguraće se bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, kao što je pol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno porijeklo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje ili druga okolnost.

Članovi 5. i 14. govore o dva principa ljudskih prava – slobodi i jednakosti.

Građani čija su ljudska prava u nekoj zemlji članici Savjeta Evrope povrijeđena, mogu se obratiti Evropskom sudu za ljudska prava.

Ljudska prava postaju građanska prava onda kada postanu dio ustava. U tom slučaju su ona jače zaštićena jer su postala dio pravnog sistema i odnose se samo na građane te države. U nekim zemljama ustanovljen je ustavni sud koji štiti građanska prava. Za izmjene i dopune ustava obično je potrebno više od obične većine pa manjinske grupe mogu spriječiti promjene koje bi im mogle štetiti.

Radni list za učenike 7.3

Zadatak: pisanje statuta sportskog kluba

1. Sastavi niz pravila (član 1., član 2., član 3., it. ...) koja rješavaju sljedeća pitanja:
 - Kako treba raspodijeliti sredstva između postojećih grupa?
 - Ko odlučuje o tome kako se raspodjeljuju sredstva?
 - Treba li grupama dati pravo na autonomiju?
 - Kako treba primijeniti princip nediskriminacije – da se zaštite prava i interesi većine i manjine?
 - ... *(ako želite, uključite dodatna pitanja koja smatrate važnim).*
2. Pripremite izlaganje vašeg Statuta u kojem ćete odgovoriti na ova pitanja. Napišite svoja pravila, ako je potrebno u obliku bilješki na listu papira formata A4 koji možete pričvrstiti na tabelu.
3. Ova pitanja će poslužiti kao obrazac za provjeru pomoću kojeg ćete uporediti svoje rezultate s rezultatima drugih grupa (vidi radni list za učenike 7.4).

Radni list za učenike 7.4

Evidencija o izlaganjima grupa: nacrt Statuta mikrozajednice

Upišite rezultate svoje grupe u ovaj obrazac i uključite ideje ostalih grupa u dijelu predviđenom za izlaganj

Osnovna pitanja	1. grupa	2. grupa	3. grupa	4. grupa	5. grupa	Poređenje
Raspodjela sredstava						
Ko odlučuje o raspodjeli?						
Autonomija grupa						
Princip nediskriminacije (većina/manjina)						

Ocjenjivanje nacrtu statuta – osnovna pitanja

1. *Pravednost*: Da li ovaj statut pravedno rješava problem većine/manjine?
2. *Demokratija*: Da li statut vodi računa o načelu vladavine većine?
3. *Efikasnost*: Hoće li pravila za donošenje odluka glatko funkcionisati?
4. *spostavljanje ravnoteže i/ili utvrđivanje prioriteta*: Je li u statutu pronađen kompromis između različitih interesa i principa ili je data prednost jednima nad drugima?
5. ...

Kako primijeniti ova pitanja

Pokušajte naizmjenično odgovoriti na svako pitanje. Ako želite, dodajte još pitanja.

Ako odlučite da neko pitanje izostavite i stavite naglasak na ostala pitanja, obrazložite svoje razloge za to.

Zapišite svoje razloge i obrazložite ih.

Razlozi davanja ovih uputstava

Imate slobodu u oblikovanju svog mišljenja. Sloboda mišljenja i izražavanja su ljudska prava.

Iz toga slijedi da nema „pogrešnog” ili „ispravnog” mišljenja.

Da bismo jedni drugima pomogli da razumjemo naša mišljenja, moramo iznijeti svoje razloge. I tu postoje razlike u smislu kvaliteta. Neki argumenti su uvjerljiviji i pažljivije razrađeni od ostalih.

Kada učestvujemo u demokratiji, vještine pažljivog razmišljanja i dobre argumentacije vrlo su važne ako želimo da drugi ljudi podrže naše ciljeve. Zbog toga, radeći ovaj zadatak, nastojte da ih razvijete.

Radni list za učenike 8.1

Predlozi za predmet rasprave

Zadatak

1. Najprije prikupi sve ideje koje ti padnu na pamet i zabilježi ih.
2. Organizuj ideje po kategorijama.
3. Provjeri ih prema sljedećim kriterijumima:
 - a. Da li zahtijevaju izbor ili odluku?
 - b. Postoje li dobri razlozi u prilog ili protiv nekog izbora ili odluke?
 - c. Da li ti ili drugi učenici u razredu znate nešto o tom problemu?
 - d. Da li misliš da će taj problem zanimati učenike u tvom razredu?
 - e. Da li ti ili drugi učenici imate potrebne informacije, ili ih možete pribaviti? (možda znate mnogo iz svog svakodnevnog iskustva; ili možete prikupiti podatke ili izvještaje iz drugih izvora kao što su knjige, novine ili internet.)

Ako na pitanja od a.-e. odgovoriš s ne, tvoj predlog nije prihvatljiv.

4. Odaberi jednu ili dvije ideje i, ako je potrebno, prikupi materijal. Možete formulirati problem kao tvrdnju ili da/ne pitanje.
5. Stavi svoj predlog na *flip chart*-u u kategoriju kojoj pripada, zajedno s tvojim imenom. Svakako iznesi svoje rezultate prije isteka roka kako bi svi mogli pročitati tvoj doprinos.
6. Odreži donji dio ove stranice, popuni je i spremi je na mjesto koje je odredio nastavnik. Dodaj svoje materijale.
7. Pročitaj prije početka rada na lekciji šta piše na *flip chart*-u, kao i materijale drugih učenika.

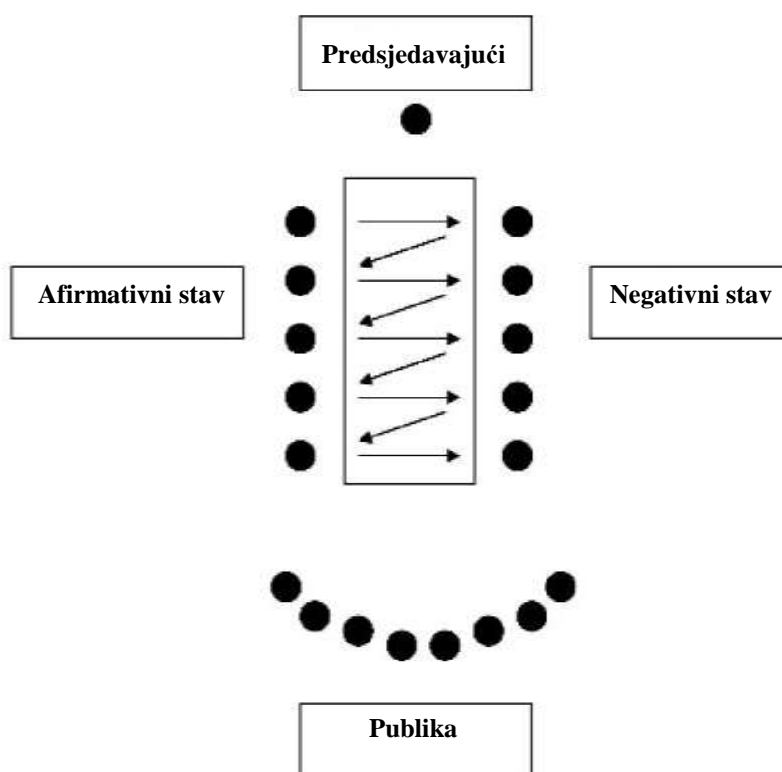
Stranica s bilješkama: Predlozi za temu o kojoj će se raspravljati		
Imena:		
Problem	Kategorija (svakodnevni život, školski život, itd.)	Materijali

Radni list za učenike 8.2

Pravila za održavanje rasprave

Način sjedenja

Predsjedavajući sjedi za čelnim stolom. Dvije strane koje učestvuju u raspravi sjede jedna nasuprot drugoj. Publika sjedi na izvjesnoj udaljenosti od stola, ali tako da može vidjeti obje strane. Ako je potrebno, dodatne stolice za publiku treba složiti u nekoliko redova, ali ne iza jedne od strana koje učestvuju u raspravi.

Redoslijed govornika

Strelice pokazuju redoslijed govornika u prvom krugu rasprave. U drugom krugu, redoslijed je obrnut, nakon što je prvi govornik afirmativne strane govorio. Zadnju riječ ima govornik strane koja ima negativan stav prema temi; tim može da izabere člana da dâ tu izjavu – ali ne njihov prvi govornik, jer bi mu to dalo blok od dvije minute vremena što ne bi bilo pravedno prema drugom timu.

Pravila za vođenje rasprave

1. Prvi govornik strane koja se pozitivno izjašnjava o temi, koji sjedi pored predsjedavajućeg, započinje. Zatim, kao što pokazuju strelice na dijagramu, odgovara prvi govornik strane koja ima negativan stav prema temi. Na taj način naizmjenično govore govornici obje strane. Nakon što je govorio posljednji govornik strane koja je protiv teme, počinje drugi krug rasprave, ovog puta obrnutim redoslijedom.
2. Nakon što je govorio prvi govornik strane koja se pozitivno izjašnjava o temi, govornik strane koja ima negativan stav (ali ne njihov prvi govornik) ima zadnju riječ.
3. Redoslijed govornika ne smije se mijenjati.
4. Svaki govornik ima na raspolaganju maksimalno jedan minut. Predsjedavajući pažljivo kontrolira vrijeme. Daje znak kada govorniku preostaje 10 sekundi, a nakon što istekne vrijeme, govornik može završiti rečenicu i mora stati. Neiskorišćeno vrijeme se ne može prenijeti na drugog govornika.
5. Zabranjeno je prekidati govornika.
6. Publika ne smije učestvovati u raspravi.
7. Nakon rasprave, publika (gledaoci) ima pet minuta za razmjenu utisaka i mišljenja. Potom se glasa dizanjem ruku.
8. Kod glasanja se sabiraju glasovi za i protiv. Pobjeđuje većina.

Savjeti za govornike strana koje učestvuju u raspravi

1. Uz izuzetak prvog govornika strane koja se potvrdno izjašnjava o temi, iskoristite otprilike prvu polovinu svoje izjave za pobijanje argumenta druge strane i potom predstavite svoj novi argument.
2. (Za prve govornike) Iznesite svoje stanovište – kažite kakvu odluku želite da čujete.
3. Kada se pripremate za raspravu, najprije napravite listu svih ideja. Zatim odlučite kojim redoslijedom želite iznositi svoje stavove i dodijelite ih jednom govorniku. Počnite i završite s izrazito jakim i upečatljivim argumentom (vidi radni list za učenike 8.2).
4. Možete ponoviti ili varirati ključni argument kako bi ga svi upamtili.
5. Zadnji govornici moraju sažeti argumente njihove strane, naglašavajući tri ili četiri tačke. Šta slušaoci treba da zapamte nakon rasprave? Ako se rasprava vodi o odluci koju je potrebno donijeti, nastojte da bude jasan apel koji upućujete slušaocima kad budu poslije rasprave glasali.
6. Govorite slobodno. Nemojte čitati svoju izjavu iz bilješki, već nastojte uspostaviti kontakt pogledom s protivnicima i slušaocima.
7. Prema protivnicima se ophodite s poštovanjem. Nikada nemojte vrijeđati govornika već se bavite njegovim argumentima.

Savjeti za slušaoce (vidi radni list za učenike 8.5)

1. Prije rasprave pokušajte pretpostaviti koje će argumente obje strane iznijeti. To će vam dati potreban referentni okvir dok slušate raspravu.
2. Bilježite argumente obje strane – ako je moguće, jednom rečenicom.
3. Povežite argumente s navodima pobijanja uz pomoć linija i strelica i upišite komentar. Koji vas je argument uvjerio? (korake 2 i 3 može podijeliti nekoliko slušalaca).
4. Naznačite koji vas se argument posebno dojmio.
5. Nakon rasprave, razmijenite rezultate unutar svoje grupe. Potom glasajte o predlozima obje strane.

Radni list za učenike 8.3

Plan za timove koji učestvuju u raspravi

Ime govornika <i>Molimo da se držite redoslijeda iz dijagrama u radnom listu 8.2</i>	Argument	Bilješke
1.	<i>Preporuka: iznesite svoj predlog</i>	
2.		
3.		
4.		
5.		
6.		
7.		
8.		
9.		
10. *	<i>Završna riječ (sažimanje ključnih tačaka)</i>	

*Završna riječ - govornici

Prvi govornik strane koja podržava temu ima završnu riječ (vidi dijagram u radnom listu 8.2).

Potom slijedi govornik strane koja ne podržava stav. Tim bira člana koji će to učiniti, ali ne njihovog prvog govornika, jer bi taj na taj način dobio blok od dvije minute, a to bi bilo nepravедno prema drugom timu.

Radni list za učenike 8.4

Plan za predsjedavajućeg

Zadatak prvog predsjedavajućeg – predsjedavanje raspravom

Predsjedavajući vodi raspravu i nadzire da li učesnici u raspravi poštuju pravila (vidi radni list za učenike 8.2) i da li se dobronamjerno i s poštovanjem odnose jedan prema drugome. Predsjedavajući je neutralan i ne pokazuje sklonost ni prema jednom debatnom timu.

Predsjedavajući prvenstveno mjeri vrijeme. Niti jedan govornik ne smije govoriti duže od jednog minuta. To u praksi znači da nakon što je minut istekao govornik može završiti svoju zadnju rečenicu i potom stati. Ako je potrebno, predsjedavajući uljudno, ali odlučno, prekida govornika i daje riječ sljedećem govorniku drugog tima.

Oprema

Štoperica ili sat koji tačno pokazuje sekunde. Mobilni telefoni takođe imaju funkciju štoperice.

Papir za bilješke i olovka.

Žuti i crveni komad papira ili kartona veličine A7.

Dodatni radni listovi 8.2, 8.5.

Zadatak predsjedavajućeg tokom rasprave

1. Otvara raspravu:

- Zaželi dobrodošlicu timovima, slušaocima i reporterima.
- Daje kratak prikaz rasprave, bez pojedinosti koje bi mogle pomoći jednoj od strana.
- Podsjeća timove na: korektno postupanje, poštovanje pravila.
- Objašnjava pravila oko mjerenja vremena: nakon 50 sekundi predsjedavajući daje znak.
- Nakon jedne minute predsjedavajući zaustavlja govornika - kako bi osigurao pravičnost.

2. Tokom rasprave:

- Predsjedavajući samo sluša raspravu.
- Predsjedavajući prati vrijeme govorenja i nakon 50 sekundi daje znak. (Često je to jedino što predsjedavajući treba da čini).
- Predsjedavajući interviše ako govornici prekorače dodijeljeno vrijeme od jednog minuta.
- Predsjedavajući interviše ako sudionici u raspravi ili neko od slušalaca na bilo koji način prekida govornika.
- U vrlo ozbiljnim slučajevima lošeg ili nekorektnog ponašanja, predsjedavajući pokazuje govorniku žuti ili/i crveni karton. Crveni karton znači da govornik mora napustiti raspravu.

3. Nakon rasprave:

- Predsjedavajući objavljuje da je rasprava završena.
- Predsjedavajući zahvaljuje učesnicima u raspravi i auditorijumu.

Uloga predsjedavajućeg nakon rasprave

Nakon rasprave slušaoci (publika) vode kratak razgovor osvrćući se na raspravu (pet minuta) i potom glasaju o tome koja je strana iznijela uvjerljivije argumente.

Drugi zadatak predsjedavajućeg – voditi postupak glasanja i razgovor o raspravi*1. Razgovor koji slijedi poslije rasprave*

- Predsjedavajući najavljuje da slušaoci imaju na raspolaganju pet minuta tokom kojih mogu razmijeniti svoje mišljenje o raspravi. Stolica su sada presložene u krug ili veliki polukrug kako bi svi učenici vidjeli jedan drugog.
- Svaki slušalac je tokom rasprave pravio bilješke i razmišljao o tome koji tim je uvjerljiviji. Predsjedavajući traži dizanje ruku – provjera načina glasanja.
- Riječ uzimaju učenici koji imaju različita gledišta. Predsjedavajući ih moli da razmijene mišljenja na isti način kako su to činili učesnici u raspravi, jer nema mnogo vremena.
- Nakon pet minuta predsjedavajući objavljuje kraj razgovora.

2. Glasanje

- Predsjedavajući najavljuje glasanje. Ponavlja problem i pitanje o kojem se glasa: koji vas je tim uspješnije uvjerio – onaj koji zagovara temu ili onaj koji je bio protiv? U ovom trenutku više nije dozvoljeno razgovarati. Predsjedavajući moli jednog učenika da rezultate glasanja zabilježi na tablu ili *flip chart*.
- Predsjedavajući najprije traži da dignu ruke učenici koje je uvjerila strana koja je podržala temu. Izbroji glasove i potom na isti način vodi glasanje o suprotnoj strani.
- Na kraju se prozivaju i broje suzdržani – oni koji nijesu glasali ni za jedan tim.
- Predsjedavajući čita rezultat glasanja, ali ga ne komentariše. Zahvaljuje slušaocima na razgovoru i glasanju i zaključuje raspravu.

Radni list za učenike 8.6

Radni list za pisce vijesti s rasprave

Zadatak

Učenici se dijele u tri tima.

Napiši izvještaj s rasprave i predstavi svoj članak na sljedećem času. Izloži po mogućnosti dva ili tri primjerka na zid učionice.

Svaki tim radi za drugu vrstu novina/časopisa:

- tabloid;
- kvalitetne novine;
- časopis za mlade.

Profil triju različitih novina – šta čitaoci očekuju

Postoje neka opšta pravila o tome kako napisati dobar članak - vidi radni list za učenike 9.1.

Međutim, svaka novina obraća se drugačijim čitaocima pa bi vaš članak trebalo da se sviđi vašoj ciljnoj grupi ako želite da čitaoci kupuju novinu od koje živite. To znači, da će vaši članci biti sasvim drugačiji usprkos činjenici da pišete o istoj raspravi. Pogledajte kako je to učinjeno u stvarnim novinama.

Vrsta novine	Šta čitaoci očekuju *** prioritet / ** važno / * poželjno				
	Zabava	Slike	Informacije (problem i argumenti)	Stavovi mladih	„lična nota”
Tabloid	*	...
Kvalitetne novine	*	*	*
Časopis za mlade	*

Radni materijal za učenike 9.1

Izrada zidnih novina – izvršiti odabir

Uputstva

Izradićete svoje vlastite zidne novine. Pripremite se razmišljajući o svojim idejama. Koje priče, članke i slike predlažete? Iznesite svoje razloge jer će vam to pomoći kada budete razgovarali o svom konačnom izboru.

Pitanja koja treba uzeti u obzir (kriterijumi)	Vaši predlozi	Vaši razlozi
1. Vrijedno objavljivanja Zbog čega je priča važna?	1. Uvodna priča?	
Da li priča sadrži važne ili ključne informacije koje vaši čitaoci treba da znaju. 2. Uvodna priča Uvodna priča treba da upada u oči kako bi privukao potencijalne čitaoce. Možete je „pojačati“ slikom?	2. Druge priče?	
3. Fotografije Razmislite o slici s podtekstom umjesto priče.	3. Uvodna priča (komentar) – o čemu?	
4. Ravnoteža sadržaja Primjeri: Poznato/nepoznato pozitivno/negativno najnovije vijesti/“od interesa za građane” priče o uspjehu/ priče o sukobu	4. Fotografije – kojih priča?	
	5. Priče i teme manje važnosti – šta se može izbaciti?	

Na osnovu: Center for Media Literacy (2005), *Five Key Questions That Can Change the World, Lesson 1c*, p. 21 Centar za medijsku pismenost (2005.), *Pet ključnih pitanja koja mogu promijeniti svijet, Lekcija 1c*, str. 21 (prilagođeno); www.medialit.org.

Radni list za učenike 9.2

Savjeti za izradu zidnih novina

Dodijelite sljedeće zadatke članovima tima (vidi bilješke o načinu izvještavanja u nastavku):

- glavni urednik koji vodi sastanak;
- Kontrolor vremena koji nadzire proizvodnju zidnih novina;
- reporter koji na plenarnom dijelu časa objašnjava vaše odluke.

Predlog redoslijeda:

1. Usvojite ili izmijenite ovaj predlog redoslijeda.
2. Raspravite i odlučite koje ćete teme izabrati – ili izbaciti (Radni list za učenike 9.1).
3. Dodijelite istraživački zadatak i/ili zadatak pisanja svakom članu tima. Dogovorite redoslijed izvršavanja zadataka.
4. Obavite poslove oko sastavljanja priče – istraživanje, pisanje, prikupljanje materijala i slike.
5. Složite zidne novine.
6. Izložite ih u učionici.

Bilješke o načinu izvještavanja

Glavni urednik

Predsjedavaš razgovorima i donošenju odluka u svom timu.

Provjeri da li svi imaju priliku da s timom podijele svoje ideje i razmišljanja. Interveniši kad nekoga ne slušaju.

Predloži koje bi priče trebalo uključiti u zidne novine.

Prati da li tim marljivo radi. Predloži redoslijed koji je ostvarljiv jer ostavlja dovoljno vremena za osnovne stvari – skupljanje informacija i pisanje.

Kontrolor vremena

Nadzireš raspored proizvodnje zidnih novina.

Ako utvrdiš da tim kasni i da će imati problema oko završavanja zadatka, razgovaraj s članovima tima i obavijesti glavnog urednika.

Predloži šta tim treba da učini da bi završio na vrijeme.

Reporter

U sljedećoj lekciji ukratko objasni drugim timovima razloge zbog kojih ste učinili sljedeće:

- izabrali neku temu za uvodnu priču;
- koje ste druge teme namjeravali da uključite i zbog čega ste na kraju od njih odustali;
- zašto ste izabrali fotografije;
- sva ostala pitanja o kojima je tvoj tim raspravljao.

Radni list za učenike 9.3

Savjeti za pisanje dobre novinarske priče

Prije nego što započneš pisati

Razmisli o svrsi svoje priče: ako se radi o novinarskoj priči, to će najvjerojatnije biti informisanje čitalaca. Sprovedi istraživanje i intervjuje i nemoj zaboraviti da praviš bilješke i zapišeš korisne izjave.

Dok pišeš

Upotrebljavaj glagole koji izražavaju radnju da pokažeš šta se zaista događa.

Najprije iznesi zaista zanimljive informacije. Slijedi sljedeći okvir:

Prvi odlomak

Pokušaj privući čitaoca pa započni s nekom smiješnom, mudrom ili iznenađujućom konstatacijom. Slijedi raznolikost – pokušaj započeti članak pitanjem ili provokativnom izjavom. U prvaj ili u prve dvije rečenice reci ko, šta, kada, gdje i zašto.

Drugi/treći/četvrti odlomak

Daj čitaocu pojedinosti proširivanjem odgovora na gore spomenutih pet pitanja:

- Ko je uključen?
- Šta se dogodilo?
- Gdje se dogodilo?
- Kada se dogodilo?
- Zašto se dogodilo?

Uključi jednu ili dvije izjave ljudi koje si intervjuisao. Piši u trećem licu (on, ona, ono ili oni). Ne zaboravi sačuvati objektivnost i nemoj nikada otvoreno iznositi svoje mišljenje. Upotrijebi znake navoda kada iznosiš tuđa mišljenja.

Zadnji odlomak

Zaokruži priču i nemoj ostaviti čitaoca u neizvjesnosti. Pokušaj završiti nekim citatom, izrekom koja se lako pamti ili lijepim završetkom.

(skraćeno)

Izvor: *Media Awareness Network*

Izvorni dokument: Plan časa, Dnevni reporter

Autor: Ginie Waller

www.media-awareness.ca

Ovo je priručnik za nastavnike, urednike i one koji donose nastavne planove i programe u oblasti obrazovanja za demokratiju i ljudska prava. Devet nastavnih jedinica, od kojih se svaka sastoji od četiri lekcije, stavljaju naglasak na ključne principe obrazovanja za demokratiju i ljudska prava. Lekcije daju uputstva korak po korak, te uključuju materijale za učenike kao i dodatne informacije za nastavnike. Zbog toga je ovaj priručnik pogodan za pripravnike ili početnike u nastavničkom zvanju, kao i nastavnike koji se obrazuju uz rad u oblasti obrazovanja za demokratiju i ljudska prava. Iskusni nastavnici mogu nadograditi ideje i materijale. Priručnik u cjelini nudi cjelogodišnji nastavni plan za više razrede srednje škole, ali kako je svaka nastavna jedinica cjelina sama za sebe, priručnik nudi veliku fleksibilnost u upotrebi.

Cilj obrazovanja za demokratiju i ljudska prava jeste aktivni građanin koji želi i može učestvovati u demokratskoj zajednici. Stoga obrazovanje za demokratiju i ljudska prava izuzetno naglašava učenje putem aktivnosti i rješavanja zadataka. Školska zajednica se posmatra kao sfera autentičnog iskustva gdje mladi ljudi mogu naučiti kako učestvovati u demokratskom donošenju odluka, i kako preuzeti odgovornost u ranom uzrastu. Ključni pojmovi obrazovanja za demokratiju i ljudska prava uče se i služe kao instrumenti za cjeloživotno učenje.

Ovo je Knjiga 4 iz edicije koja se sastoji od šest knjiga iz oblasti obrazovanja za demokratiju i ljudska prava:

Knjiga I: Obrazovanjem do demokratije; Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava - Popratni materijal za nastavnike

Knjiga II: Odrastati u demokratiji; Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava - Nastavni programi za više razrede osnovne škole

Knjiga III: Živjeti u demokratiji; Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava - Nastavni programi za niže razrede srednje škole

Knjiga IV: **Učestvovati u demokratiji**; Obrazovanje za demokratiju i ljudska prava - Nastavni programi za više razrede srednje škole

Knjiga V: Istražujući dječija prava: devet kratkih projekata za osnovne škole

Knjiga VI: Podučavati demokratiju: Zbirka modela za obrazovanje za demokratiju i ljudska prava

www.coe.int

Savjet Evrope ima 47 država članica i praktično pokriva cijeli kontinent Evrope. Savjet Evrope želi razviti zajedničke demokratske i pravne principe koji se zasnivaju na Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i drugim značajnim tekstovima o zaštiti pojedinca. Još od svog osnivanja 1949. godine, u postratnom periodu nakon Drugog svjetskog rata, Savjet Evrope simboliše pomirenje.